

Ираæф

ЛИТЕРАТУРОН-АЙЕВАДОН ЖУРНАЛ

III
2010

ЖУРНАЛ АНЗ ЦÆУЙ 4 ХАТТИ

г.ДЗÆУÆГИГЪÆУ

ИРАФ
№ 3, 2010
 Литературон-айевадон журнал

ИРАФ
№ 3, 2010
 Ежеквартальный
 литературно-художественный журнал.
 Издается с 1991 г.

Учредитель: Комитет РСО-А. по печати
 и делам издательств.

Сәйраг редактор - Малити Вако

Редколлеги:
 Бабочити Руслан
 Джиккайти Шамил,
 Колити Витали (бэрнон секретарь),
 Скъодтати Эльбрус,
 Къибирти Амурхан,
 Хәмициати Тамарә

Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пер. Соляный, 9.
 Телефоны: 53-28-21, 53-14-32

Сдано в набор 26. 04. 2010 г., подписано в печать 26. 06. 2010г.
 Формат 60x80 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 19.

ОАО «Осетия-Полиграфсервис»
 362015 РСО-А., г. Владикавказ, пр. Коста, 11
 © Ираф, 3, 2010 г.

КЪИБИРТИ Амурхан

ÆРХУНÆГ

Мæ карнае исбаeræг æй;
 Скæдзос æнцае мæ рæзтæ,
 Мæ зæрдæ æдзæраeг æй,
 Синдзæрху – æ къæрæзтæ.

Аци зæнхæ, а-рæхги,
 Ниттондзæнæй мæ буни,
 Рандодзæн, æнæравги,
 Ёности таруг фуни.

Мæ хуми æгæсæгæй,
 Бамулдзæнцае æвзартæ,
 Мæ ранди, æ дессагæй,
 Неке кæндзæй мæн зартаe.

Азгæ-уозгæ игуæрдæнтæ, -
 Деденгутаeй уаft горцье.
 Ёрс-æмпурсæн лæгæдæнтæ,
 Пæррæст базур, цыирттун цьеу.
 Гъæддаг бæхтæ – бор бæрдитæ, -
 Сæ къиллеппи – сæ цыиллинг.
 Тæрфи арфи – бор уæрцицитæ, -
 Сæ фур хъалæй – цыинк-тъиллинг...
 Ёргъæвун дин æз дæ фæдтæ,
 Дæ бæгъæмбад къæхти цæф,
 Бор дзигготæ – хор тæмæнтæ,
 Дæ цæстити - арви цъæх.
 Дæ фæдæнтæ – хъамил наæтæ,
 Фæддææвкъæфуй къахнад.
 Радæгъæл дæн, ци мин фæддæ? –
 Нæбал æстæфун дæ фæд.

Рæхцүй изæр рæзбуни;
Хъал мæргтæ зард фæцæнцæ,
Ай-сатæги, сæ фуни,
Стур дессæгтæ стæфдзæнцæ.

Æрмæст нурма не 'ргьос æй
Еу сонт мæлгъæ и фæзи.
Уой фæндурмæ нийгьосуй
Итигъд будур, - ни 'й фæнзуй.

Еу мormæ дæр не 'рдаруй,
Рæзбунбæл тар ке 'руæстæй.
Зæллангдæр зар нийдайуй,
Не 'рфæлкьюæргæй æ цæстæ.

Стур дессаг æй æ гæдзи,
Æд фæндурдзагъд, æд зартæ.
Уарзони хæццæ, 'вæдзи,
Нæма æрцæй аэмзæрдæ...

ХАУЛЛИ

Къундалингæ, мæйдар;
Кадæр кедæр хезуй.
Игон кæнуй ин дуар, -
Æ рагъи уаргъ есуй.

Бæлццон ссирдта фусун,
Фусуни цæсгон – рохс.
Райдæдта йбæл уфсун, -
Цийнæн нæййес æргьос.

Мæнæн мæ цард – мæстаг,
Фулдæр бæнтти – æстонг.
Гъæди халон – ме 'стæг,
Будури цъах – мæ тог.

Арвæн – æхгæд æ дуар,
Талингæ мæ афуй.
Еу кедæр æфесе зар
Мæ зæрдæбæл кафуй.

Дзурдæн е 'ссерун нæй дессаг, -
Ссергæ гæнгæй - е'сзæгъун.
Кæд топп февæсти уа тæссаг, -
Фатæн не'суй раздахæн.

Бæргæ дзурдтæ обæттун зæрдæй,
Сфæлундун си аэмдзæвгæ.
Гье фал ниуун цавддор цæрдæй,
Мæ бæх нистуй сæхъгæнгæ.

Ду мин, Еунæг, сæттис æдзох
Мæ дзурди нифс, мæ тухæ.
Сбæдтис цидæр тухæй мæ цъух,
Мæ къæхтæ 'ма мæ къохтæ...

ИГУÆРДÆНИ

Цъæх-цъæхидтæ денгизау,
Зад игуæрдæн – арф.
Некæми ес мегъи сау, -
Сæгъи цæстаяу – арв.

Баидзаг æй, тæмæсæн,
Деденгутæй ком.
Рагъæй бунмæ – фæлгæсæн,
Дæлиауи ба – дон.

Мудибиндзи зар, еллæг,
Райахæссуй гьос.
И биндзæмæ деденæг
Бадаруй æ рос...

СÆРДДОН СÆУМÆ

Сæуми сартæ,-
Цъæхтæ-тартæ.
Хæрдтæ-нæдтæ,-
Хæргæ-раенттæ.
Фахсгæрæннтæ,-
Хуасгæрдæнтаæ.
Муди биндаæ,-
Заргæ-киндаæ.
Уæрци-зартæ,-
Къæрц-удзæлтæ.
Къамазелæ,-
Сæр кинзелæ.

Хор нимбахст æй тари арф,
Стъалу æригъал æй.
Æрнигъулдæй цади арв,
Цадæ ниццæхъал æй.

Мæйæ, стъалутæ къехæй,
Цади истæлфунцæ.
И хæпситæ нур сæхе
Арви æстæфунцæ.

Ци хъап æнцаæ а-изаæ! –
Арв æй сæ бæрагæ.
Азæлпуй си хæпси зар,
Арви – хæпси накæ.

Æркæнүй сæ елхъуна
Мæйкъæлос хæб bolti.
Нирримæхсүй цъæх гъуна
Стъалу-циккидорти...

Нирругæ 'й,
Ниггеруз æй næ зæнхæ.

Сор-æргъев мумийай
Дор фестадæй æ реу.
Ниххæлеу æй næ догъ,-
Нæбал ин ес æреу...
Æнхуæрсүй нæбæл арв
Æ фудæнхæ.

МЕ 'ДАРД БÆЛЦЦОН...

Думгæ дæбæл
Фæндæгтæбæл
Ку скæта.
Думгæ дæ
Дæ думæтæгтæй
Ку ската.
Ку рахгæна
Арви заха
Дæ рæзтæ.
Ма 'р «х» кæнæ,
Ма рæхгæнæ
Дæ цæстæ!
Ку 'ræплau уай,-
Байсафдæй дæ
Талингæ...
Нæйиес мин цард,
Не 'рæздæхай
Цалингæ.

МАДÆ

Ампъезгай мæ јадзох
Рохсмæ сайгæ фæццудтæ.
Ра мæ кодтай уæлхонх,
Гъе уæдта æрбадумд дæ.

Рауæзтæй мæбæл тар,
Мегъи сай мæ нимбарэта.

Тузмаэгэй мэбэл арв
Æ ўэззау уаргь нинхуэрста.

Куд кæнон, ци фæууон,
А над мæ кумæ хæсдзæй?
Ранæхстæр уон, цæуон, -
Къах зæнхæмæ не 'нхæссуй...

Нæ, нæ рагъавтон над, -
Раервазтæн хæнхули.
Зонгæ-зонгæй мæ, атт,
Куд багæлстай туфули!

Сувæллæннтæн

• • •

Цæппо-лæппо,
Цæрдæг лæппо!
Дæ дзæкъоли
Цитæ тъоли?
Мæ дзæкъоли –
Дууæ гъоли:
Еу – Дзæкъоли,
Еу – Дзагъоли.
Фал къахнад – зулун
И къоли.
Ку нæ фæззелинаæ
Къоли...

УАЛДЗÆГ

Нæ рæзбуни
Цурд биццеутæ:
Фараст æнцæ,
Аст æнцæ...
Идзуулд бони,
Цыирттун цьеутæн
Æрсагътонцæв

Астъæннтæв:
Рæз-бæлæвстæн
Сæ пæлæвтæ
Дзæгæрæгæй
Уорс æнцæ.
Тæхгæ мæргтæн:
Тæхæн фæзтæ,
Сæ цæрæнтæй
Боз æнцæ.
Ефтингзунцæ
Сæ фæндуртæ, -
Рæсуgъд зæлтæв
Ка 'взара.
Эх, зæгъунцæ,
Зарæн хъуртæ, -
Рæсуgъддæлтæв
Ка 'рзара!..

БАБА ІЕМА НАНА

Мæ баба фус æлвидта,
Æз ба ин кодтон æнхус.
Нæуæг æлвидæй уæдта
Нæбал фæсмардтон нæ фус.

Мæ нана цьоппæ æхсидта,
Пакъйайа иссæй фæлмæн:
Цьоппин цьиндатæ сбидта
Бабайæн æма маенæн.

ТИКИС ІЕМА МИСТАË

Тикис рæхцæй хустæй,
Мистæ 'ймæ багъузтæй.
Загъта: хуссуй тикис, -
Райбаел кæнон гириз;
Радауй ин æ рос,
Дзиги кæнуй æ гъос.

Æ фærsti æрзелуй,
Æ рæэти æрсемуй.
Фельал имæ 'й тикис;
«Кæмæй кæнис гириз».
Ра 'й ахæста æваст,
Мистæ кодта цъæхахст...
Тикис гъазуй мистæй,
Фентъохуй æй, ни стуй.
Налат мистæ, барæй,
Æхе мæрдхуз даруй.
Тикис райзол си 'й – гапп, -
Мистæ хункъæмæ – гæпп!

ЗÆРБÆТУГ

Саумелæ – дæ фæсонтæ,
Уорс хелæ – дæ дæлахур.
Дæ тахти ци бæрзонд дæ,
Дæ зарди – ци æнахур.

Сæудари дæ базуртæ
Æртæхи исæртайи, -
Фæттæхи зуртæ-зуртæ,
Ис дууæ, ис æртæ уи.

Ниффат уи телтæ-телтæ,
Исоери думги цитæ.
Фæссори бор хъæндлæтæ,
Æйиафи цъуз-бïндзитæ...

Уæдмæти æрхун бадæ
Кæнунцæ дæ бæдæлтæ.
Æртæхи, - æхçул батæ
Кæнунцæ дин бæдæлтæ.

Мингий бæхгин
Хуарз тахтæй!
Гъæдин бæх ин, -

Фæббадтæй:
Но-но-но!

Куд федауй?
Федауй!
Æ бæх дауй,
Æрдауй.
Но-но-но!

Фæннæхстæр æй
Цурд баэлцон.
Лæг хуæздæрæй
Нин фæццо.
Но-но-но!

• • •

Истуй ринdzi
Метин лæг.
Цивzin финdz ин,
Ехин лæг.
Æ гъар ходæ –
Фусдзараэй.
Æ бæцьотæ
'Здухт даруй.
Сау цæститæй
Ирд кæсүй.
Сах ирдгитæй
Нæ тæрсүй.
Тъæфил мет ибаэл
Уаруй.
Æхе меднимæр
Заруй.

МУЛДЗУГ

Мулдзуг æхе асæ
Ку стъолуй гæбæт,
Туххæй, фадзæласæй,
Гуруй æ зæбæт.

Тасунцæ æ къæхтæ,
Хуæцуй æ сунтæй.
Тæрсүй и къæрнæхтæй, -
Тæссæй иссонт æй.

Æд уаргъ, тухамæлтæй,
И хæрди схелуй.
Уæдта 'й æнæмæтæй
И къоли зелуй.

ÆХСÆРСÆТТÆГ

Даргъ думæггин
Æхсæрсæттæг
Æй зумæгмæ
Æнхæст çæттæ.
Æ уогæнтæ –
Кæртæ-кæртæ.
Аууонгæндтæ, -
Æ дæлфæдтæ...
Гъизт зумæг имæ
Нивзедуй, -
Æхсæрæг имæ
Не 'йгетуй...
Фæлмæн уат ин –
Медкъæсæртæ.
Хуæруйнаг ин
Цæттæ 'хсæртæ.

УÆРИККАÆ

Сæртæг-сæфтæг
Уорс уæриккæ.
Æрттæ цæгъдæг
Уорс уæриккæ.
Æ медбæсти –
Къунзела.

Æ фæббости –
Кинзела.

Зæнхæн – Думгæ хецау, -
Кæнхæн уæззау хьеццау...
Думгæй куд тæрсунцæ,
Сæхе 'й римæхсунцæ:
Стонг сирдтæ – хункæндти,
Тарст мæргтæ – астъæнтти.
Хæпситæ – хусдæнтти,
Миститæ – хумгæндти...
Мæсттæй, ристтæй – е дзаг, -
Гъæдæ кумæ ледза?
Гъæдæ ци фæууодзæй,
Думгæ 'й кæдмæ уоздæй?

ЦЪЕУ

(В. Жуковскиймæ гæсгæ)

Цъеу, сæумæсарæй,
Цъеу ци хъал заруй, -
Цъеу æ фур уарзтæй.
Цъеу нæ уæлцар æй,
Цъеу нæбал заруй, -
Цъеу ниппæррæст æй.
Цъеу, ци нин фæддæ?
Зард ку нæ фæддæ?
Цъеу идард бæсти
Нур бæргæ цæри.
Атт, ци хъал зари,
Цъæх идзуулд фæэти!

СКЪОДТАТИ Эльбрус

РАКАСТ

- «Дессагәй ба ци кәенис?! Дессаегутә разәй әнцә!» - уотә ма күгиди кодтон, аәцаәт дессаегутә ба уәед адтәнцә.

Аәд авдаңә мәе мадә не стур турғәмәе кү рахаста сугъдәгәтән үәлдәфәй исуоләфунмә, уәед ракастән фиццагидәр хатт идзаг ىәститәй. Ци фәйийидтон, е адтәй цъәх-цъәхид арви пәспәзбәл мәе `вонг мади хузә, уәедта аә рахес усхъәбәл – хор, гогойни хузән әввәрдәй, уәедта – ефстаг уорс мегътәе, бәемпәгхүз үадсестәе сәе фалдзос.

Е дессаг наәй? Е дессаг аәй!

Уингә цүддән, фал си ләедәргәе ба неци кодтон. Уәеддәр дес кодтон, әввәдзи, аәрдан хузи. Мәе листәгә уод мәе медаәгәе наәбал ләүүидә фур цийнәй әмә дзиги-дәркын гәллитетә кодта, авдаңәй фәййервәзунәвронгәй. Уоци уапти, кай зонуй, мәхе дәр рафәрсинае, науаәр ести аәрәстәфгәй: «А ба ци аәй? Гъи-и-и, ци рәсүгъд аәй! Дәле ба? Уодхәссәг, цихузән ба аәй уәед! Мәенәе куд устур аәй! Айәе ба – мәен улинкъәй дәр минкъийдәр. Ци дзәбәх аәй!»

Минкъиййәй алцидәр дзәбәх фәуүүй.

Мәе мадә мин, кай зонуй, әмә фәттәрсидә уаехән усми:

- Мәе дзәццәе, куд сонт кәеститәе кәенис, ести ди ресүй? Дә тәрних әрбадарай, - тәвдәе дәмәе кәд ес... - фал аәй гъуди дәр не `ркәенинае. Ци мин пәдәрдәй, уаехән минкъий уодмәе дәр цидәр сагъастәе ке фәуүүй...

- Уәртәе ма! Мамма, мамма әрбацәүй! Уауу, хуәруй мәе! Аә циргъ дәндәвтәй ин тәрсгәе кәнүн, ма мәмәй әрбауагътәй! Уф-уф-уф, - исуоләфтән. Дәле ба мин цәфхуар дәр наәй. Райдәппе кәндзәнән мәе дубудзи гогитәй. Аәви дәппе кәнүн наәма зонун? Неци хилә кәнүн. Фәстәедәр мәе устуртә алцәбәл дәр райахур кәндзәнәнцә!

Дәппе ләгъуз аәй.

- Ци кәни биццеу, цәбәл хъурдохән кәенис? - зәгъгае, катайи бафтуидә мәе мадә.

- Ма мин тәрсәе. Инод мәе кәенис дәе хури. Исуоләфун мәе бауадзәе. Дәе сәр рандә кәнәе. Уой бәести мин мәе бәттәентә исуәгъдәе кәнәе.

Кәңдәй мин базонидә мәе тухсти сәр, кәеци уоди күмәй, Хуцау аей зонуй, фал мәе исихалидә авдаңәй әмә мәе хедумәел бауәри кәедзос ирдәгә рагъазидә, басор аей кәенидә дзигигәнгәй.

- Уәләе е ба цәхән аәрттивд кәнүн!..

Аәмбүрдәнгәе цүддән алли-алцитәе. Цәугәе ми куд кодтонцә, цәугәе! Ци аәгәрон устур дүйнетә бацәунцә уод. Зәрдәе әмә сәри ханзи! Ци әнәефсес аей цәстәе дүйней дессаегутә есунмәе! Куд әнәебун аей е дәр аәрвон итигъяди хузән!

Ци аей адәймаг? Аә медес, аә нисан? Цәмән рантәстәй а дүйнемәе? Ци аей аә ихәс?

Нуртәккәе мәбәл исәнхәест аей әвддәес анзи. Уотә устур дәр наәма дән, уотә минкъий дәр наебал дән: кәстәрти хестәр әмә хестәрти кәстәр. Уотә берәе дәр наәма зонун, уотә аәналаудәргәе дәр наебал дән: аәнааңундти зундгиндәр әмә зундгинти аәнааңунддәр. Фәстагаәрдәмә фулдәр фарстатәе фәвзурдәнәй, дзуапп иссерун кәбәл нәе бафәразон, ушхәннәе. Бәласәмәе куд листәгдәр кәсай, уотә йәбел фулдәр къалеутәе уиндәнәе. Бустәги минкъий ма уогәй, ин аәрмәстдәр әе зәңгәе уидтон, уәедта – әе рәзәе. Нәе турғы фәткүу бәласәй зәгъүн. Зәңгәбәл исбурун фәткүтәе ратонунмәе мәе бон ке н'адтәй, уобәл мәестгүн кәенинае. Аәнгъәл көсинае думги рацуд әмә уонән сәхе аәрхавунмәе. Аәндәр неши пәдәрдтән.

Ләедәрдтән ма, золкъәе ке бахуәруй еуәй-еу фәткүти, уой дәр. Сәе тәккәе кәедзосдәр, сәе тәккәе фәлмаэндәр әмә адгиндәрти... Цәмән аей бахуәруй, уой ба наә ләедәрдтән. Ести мин, зәгъүн, адәймаг аей! Тингүн кодтон золкъитәмәе, хъәбузатәмәе, рәзхуар мәргүтәмәе: «И-и, цъаммартае! Мәенәе и бәласәе куд фесафтонцә!» - Етәе дәр адәни хузән стонг ке кәнүнцәе, уой ба наә ләедәрдтән:

- Еугур дүйней золкъитәе `ма хъәбузатә дәр цәгъдуни фәуүүәнтәе!` - зәгъгае, - ме сконди фесинмәедәр әүүәлти хай исаразинае уругнонтәмәе, фәсдумгәе, фәсуарун мәе хәдони думәгкагмәе бәласәй аәрхаяг фәткүтәе уедзгәй. Уәедта мәемәе медәгәй цидәр исдзоридәе: «Рандәе, тәрепъәд әнцәе

етæ дæр. Уони дæр, æвæдзи, цæрун фæндуй. Зæнхæбæл син уадзгæ ай сæ хай!»

Не 'нгъæл дæн, æма адæймагæн е 'турцæй ивæрд уа æ бауæри лæгъуздзийнадæ, æгъатир, æнæтæргъæддзийнадæ. Не 'уæндун уобæл!

... Зумæг фæцæй, хумидайæни мæйæ рапдæдта. Æнæ дзæхæра мæ бон нæй, бухст дæр ибæл нæ фæразун, æма ймæ арæх рафецаун. Уоми нин ес минкъий рæзбун нæуæгарæст бæлæсти хæцæ: балитæ, æхсинцытæ, цилиуитæ, кæрдтутæ æма еу егъау зæронд фæткью бæлæсæ. Æ фур задæй а-фæззæги æ зæнгæ рафæстæ'й, 'май куддæртæ æрбæститæ кодтон, буцæутæ ймæ исаразтон. Æ дууæ 'рдæги фæйнердæмæ сæхуæдтæ дæр зæнхæбæл æрæнцадæнцæ сæ къалеутæй. Е дæр ин агъаз æй вугур дууех нæ рафæдунмæ. Фарæ ма си уоцигъæдонаæй дæр авд голлаги æртудтан. Ес-нæйиесæй дæр æ фæткьютæ исцæттæ кодта. Айдагъ æ цæрæбæл хуæцгæй ма, уой листæг науæрбæл дæр хуæруйнаг ниуазуйнаги хæцæ хъæртун кодта æ рæззæмæ. Мæ зæрди Ленингради блокадæ æрæфтудаæ. Сахари -дүйней адæн, фæткьюти хузæн... Еунаæт нарæг над... «Царди над...»

Фæткью бæлæсæн æ уорамæг зæнги скъудæй гъæддзарв къеui хузæнæй лæдæрсүй бунмæ, æ дæлфадмæ, ахæст, теголгонд сахар тогæмхæцæ цæстисугти æхе куд æртадта, уойяу...

Нуртæккæ мæбæл фæндзай анзи исæнхæст æй. «Дессагæй ба ци кæнис? Дессæгутæ ма разæй æнцæ». Лæуун мæ рæзбуни æнцадæй. Кæсун и бæлæсæмæ. Æ сифтæ ин, минкъийдæр ма уогæй, нæ фæууидтон. Æвæдзи, хуæрунмæ ке нæ бæззунцæ, уомæ гæсгæ сæ не 'ргъуди кодтон. Æ уедæгтæбæл ба ин дæргæ дæр ма кæнæ! Нур дæр сæ нæма уинун. Лæдæрун ба сæ байдæдтон. Цидæр æнхæр тухгин мæмæ кæсунцæ. Хурбун зæнхи уотæ ниллаæсæ! Сабургай, æнæсхьиппитаий зæнхи сойнæ ц'ирæ! Ц'ирæ 'й, нæфал си - кайæ!

Кæсун фæткью бæлæсæмæ. Æ хурфæ игъал кæнун, æ бауæр 'змæлун байдæдта, - æнкъарун æй мæ зæрдæй. Рæхги къомбох ракалдзæнæй, сифтæ йæл рацæгъдзæнæй, деденæг рафтаудзæнæй. Уæдта, фæстæдæр ба, æ къалеутæбæл фæззиндзæнæй фæткьютæ, аллихузти - устуртæ, минкъийтæ, сурхфæзæ, цæххон, хуæрзадæ, тауæг... Алкæбæл дæр, алиçæбæл

дæр æруайдзæнæй æхе лæвар. Нæ бæлæсæй фæткьютæн сæ уæзгæдæр хайи хъаурæ маx бийнонтæмæ бахаудзæнæй, иннетæ - не 'уазгутæн, ка ма си райзайа, етæ ба - золкытæ, хъæбузатæ, хъæрцигъятæ, урутæ 'ма миститæн. Аразгæ 'й мæ ниййергутæ никкодтонцæ, фал си сæхуæдтæ ба æррæстæ ахуадгæ дæр не скодтонцæ. Цалинмæ с ирæтæй, уæдмæ мæ мадæ рамардæй. Мæ фидæ ба си æ фур зинæй некæд бахуардта, къуар анзей фæсте рæзæ дæттун кæд рапдæдта, уæддæр. Еци бæлæсæмæ бакæсгæй, цид, æ зæрди æрбафтuidæ, куд æй арастонцæ; æ цæститæ доni разепидæ: мæ мадæ, æ хъазар цардæмбал, талабæл хуæстæй, æхуæдæгка ин æ листæг уедæгтæ сай мæрæй шенгонгæнгæ цудæй тæлмæгай, рæстæгæй-рæстæгмæ, цид, сиккитбæл нидæнгомау ранцайгæй, е 'рдæг уæзæй, куд æй нæ фæррессун кæна, уотæ.

Мæ фæлмæн ниййерæг мади дзурдæтæ ма æзинæй хуæздаæр пъуди кæнун:

- Нур нин аци бæлæсæбæл фæткьютæ зайун кæд байдайдзæнæй? Тæходуйтæ ма уони фæууинæ...

Фæткьютæй кæцидæртæбæл рацæуудзæнæй фæззигон шкæсайвон думгæ æма зæнхæмæ цæттæ рæвдæй æрхæудзæнцæ. Думгæ сæ уоддæртæмæ базелдзæнæй. Сæ мутгæттæй къуар анзей фæсте нæуæг фæткью бæлæстæ исираэздзæнæй...

Дзæхæрай лæугæй мæбæл байзæр æй, мелтæ кæнун байдæдта. Рохсæй цæстæй ци уидтон, уони мæбæл мæйдар æрбатумугъ кодта, уацари есæгай, æма еу устур тар талинги гъæбеси райзадтæн. Нихъуæргæ мæ цума кодта, кенæ - сæрисæфæн гъоргъæмæ гæлста, уотæ æрбаæнæбон дæн. «Хъаурæ мæмæ нæбал ес, æнхус мæ гъæуий», - зæгъгæ, гъæр кæнун мæ медæгæ.

Уæртæ мæ баба æма нанай æндæртæ фелвæстæнцæ нæ дзæхæрамæ æма бæлæси буни цæбæлдæр дзорунцæ гъæрæй.

- Сумах æгæс ку нæбал айтæ, уæд кæцæй фæцайтæ? - зæгъгæ, сæмæ æрхæтton, тæргæ - резгæй.

Нæ мæ æргъуди кодтонцæ фиццæ фарстæй.

- Цæхуæн æвзæбæл дзоретæ? Ку нæ уæлæдæрун... Иннæ дүйней хæцæн æвзæг ес? Дæлæдайнеуон?.. Уæд æй уæхецæн уагътæ. Мæкæн гъæуий...Ци нигъльос айтæ?! Сумахæй фулдæр мæ ку неке уарзта зæнхи цæрæбæл...

- Ма тухсæ, биццеу, - зæгъгæ, мæмæ кæдзос дигоронау

исдзурдта бабай әндартг уодәгас ләгай. – Ёз дәе ләдәрун, ами җәмәен ләууис, уой. Ду мәмә фәедззурдтай, әма уомағ гәөгәе раңудтәен, раңауән кәңәй нәйиес, еци әносон саудалингә ахәстдонәй.

- Ёз мәе цүхәй еунәг хылл-сүн дәр ку не суагътон. Ёз мәхе медәгәе ци рагъуди кодтон, уой кәңәй базудтай, кәд әндәр ести нае дәе, уәд?

- Е дәр мин фагәе адтәй. Гъуди дәр әрмәгәй конд ай. Гъуди җәбәл ракәнай, е хъәбәр ахид царди әрцәүй. Нура мәмәигъосаे пәмбунаң: ка дәе тухсун кәнүй, еци фарстатәбәл дин дзуапп дәедтун...

Раледзунгъөн нае, фал дзурдгъон дәр нәбал дәен. Мәе къәхтәе мәе буни фәттасунцәе, фал мәе гурәе туххәйти ниууорәдтон. Тәппуолаeft кодтон, берәгъәй сурд уәриккүү.

- Игъосае, бабай бәдоләе, ма ми ратухсәе. Мах райгурдан, фәиццардан, нае хъауритәе равардтан, әхе адәм әма җәрәгойтәен ци фәткүү бахуәрун кәнүй, уой хузән – нае җәуәтәен. Уобәл фәңәй нае үәлиуон царди ихәс. Нур ци рауәни ан әма күд ан, е ба дәуек некәми гъәүй. Нәфурт, дәе фиди, нае бәсти зәнхәбәл ниуугъыткан. Цәрән бунат нае фәрревәд кодтан. Е сәйргәдәр ай! Абони ба нае фәедон дәуәнәе хъаурә дәеттүй, нае зәрдәе йәбел нецәмәй ходуй.

- Сумах әгас наебал айтәе. Рандәе уотә уәе бунатмәе! Ами уәе нецибал гъуддаг ес. Цәргүти җәрун баягъытәе. Мәе сәр фәгъылаа уодзәнәй. Тәерсәе уи кәнүн. Мәе хурфәмәе мин ма қәсәе! Қәңәй зонис, аз җәбәл мәтәе кәнүн, уони?

- Уордигәй алцидәр уинән. Ардигәй уордәмәе ба уинунвәткәе нәйиес, бәллүн дәр имәе нае гъәүй. Фиццаг фәуүү гъуди, уәдта - уарз, игурдае, цард, мәләт. Күд уинис, уотемәй мард әгасән ае фәесте җәуәг үаваэр ай, әма, уомағ гәөгәе ба – дзәвгарә тухгиндәр, бонгиндәр. Мах уоми аргъавдәй ләууән, әма си кудфәнди күя, уәддәр нае хеуонти кәнтәмәе әнгәрон дәр наема уадзән: хеззән сәе фидбилизтәй, сорзен син сәе неэтә, уодзен син хуарзбәл. Ду ба дәе ләги карән кәд дәе, уәддәр җәрун дәр аенхәст наемарайдәйтاي, уотемәй ба дәе сәри әнхаур уәззаза гүдитә әевзурүй. Царди адәз зәрондәй хуәздәр гъаруй адәймагмәе: зәронди еу бол аеригони сәдәе бонебәл барст җәуий.

- Мәе уод – уод ай, уомаен карәе наейиес.

Е-е-е, мәе хор, айдагъ уодәй цард цард нае. Тәходуйтәе, инна ма еунәг хатт мәе бауэри кү бацудайнәе, рист дәр мәмәе күд гъара, мәе уарзон адәймагбәл күд бамбәлон, мәе биңүләбәл, мәе бәдоли бәдоләбәл, уәдта, мәнәе ци фәткүү биңласи буни ләууән, нахе араэст, уой фәлмәен сифтәбәл. Ёзтонг бийнонтәй, цид, изәргүдти фәесте ардәмәе арах роңыуианә... Рист! Рист мәмәе ке нае гъаруй ами, ме шамонидзийнадә дәр уой медәгәй! Мәнәе мәе уинис, арцәй дүр мәе рәхуайәе, артәй дәр мәе содзә, - күд дәен, уотемәй ишүудәнән...

Ме 'взаг «ранихъуардтон», фал, аевәдзи, мәе сәри хъанзи ба ишопдәр цидәртәе дзурдтон баба әма нанай хәеццае. Хумәтәг зәнхон адәймагмәе, мәе хүәд рази ләугәй дәр, неци фиңгүстайдә. Мәе сәри хъанзбәл еци усми әффән кәхчәе адтәй. Мәе дзубандитәе, медәгәй ке изадәнцәе, уомағ гәсгәе иштәнцие «жәгъүйнәттәе», исүйнаг зәгъүйнәттәе. Фалә сәе уәддәр мәе наана әма баба күтәмәй иғүстонцәе? Ёз рагъуди кипинәе, етәе ба дзуапп радтиуонцәе. Ёз бабай рагъуди кипинәе, әма бабай етәе дәр идардәр дзурдтонцәе...

Ци ай, ци дессагдзийнадә римәхст ес дууә дүйней прынбаел, җәхән аєгъатир хъалагъуртәе си ләуүй, уодәгасәй си сүемәй иннемәе баервәзун фәткәе күәбәлти нәйиес?! Цимән наемәе иғүсүй уордигәй ардәмәе гъәр, кәд си неци ес, уәд?! Мах гъудитәе ба күтәмәй кәсунцәе, җәхән устур дәлиуон хъалура син равардта Хуцуу?! Тәходуйтәе, әма айзәри цитә бивурстон, уони цурдәр кү феронх уинәе. Уәхән дессаг усмәе гъеуама җәрәг адәймагәй римәхст уа, әндәра ескубәл нимад әрцәудзәнәй, а ба, зәгъыгәе, мәрдти хәеццае дзорун кү байдәдта, къамбеци хузән әнәнен зингәй, хәлхъойтәе кәнүн кү байдәдта...

Ләуун сонтхузәй. Мәе сәри ци берәе фарстатәе исәвзурүй, уони бабамәе дәр наебал дәеттун, ами дәр финсүн айдагъдәр си дзуаппитетә:

- Биццеу, мәе зәрди фиу, царди кәд фәд идардәр рахиссун, җәуәт исьомбәл кәнүн тәккәе сәйргәдәр ай, уәддәр ма си берәе әндәр ихәстәе ес. Дау зәрдихатт-индерхузигома ай. Ду уодзәнәе, зәнхәмәе ци фәткүү аерхай, уой хузән дууәфәдон: зәнхәбәл ниттумбулвәд кәнүй уәдта. Адамән кенәе җәрәгойтәен дәр исбәззүй. Дауән дәр сәри

дууæ зипди ес æма дууæ уоси нæ хондзæнæ, фал дин дууæ фæди уадзгæ уодзæнæй: дæхе цæуæт æма де сഫæлдистадон цæуæт. Е зиндæр æй, æрмæст си фæййервæзæн нæййес, нæ дæ нииуадзæнæй дæ нихи дзиуари финст дæхе бæрагæ, нæ дæ суæгъдæ кæндзæнæй е 'фæн дзæмбутæй. Цæрæ! Ієррастæ, цæрæ! Алцидæр конд æй, уобæл ба макæд исарази уо. Дæхе хонæ, æнгъæлæ, дæ надгæнæт, е ба дæ цард цæмæдессагдæр уа, гузавæ ма кæнай... Ієвгъяу дæ гузавæн, фал дæхецæн макæд фæттæргъæд кæнæ, - де 'сæфт æрцæудзæнæй. Зæрдихудт дæр макæбæл фæууо, цифæндий æй ку уарзай, уæддæр. Адæймаг уарзgæ ке кæна, зæрдихудт дæр уобæл фækкæнүй. Е дæ нæ уарзай, уæд си маци агорæ, æввæдзи æ бон нæй.

Мæхе кеми бабæй æрдæрцудтæн.

Нана! – зæгъgæ, нигъæр кæнуунмæ бæргæ гъавтон, фал бабæй мæ дзурд мæ хуури фæббадтæй. Хуури уæнгæ дæр, кай зонуй, æма нæ бахъæрттæй, мæ зæрдæ æй сæри хъанзи фæййасодзgæй. Цæсти фæлкъуæрдмæ си арви 'рттивдау фæппæртт кодта рохс æма æввæст æ медбунати фæххустæй, уоми байзадæй æнæзмæлдæй.

- Баба! – нигъæр кæнуунмæ гъавта мæ зæрдæ æ «гъæлæсидзаг».

- Хæстæг ма цо! Ієнцад лæууæ дæ бунати! – е стуф мæбæл ницçавта баба. Мæ зæрдæ фур ристæй тонгæ кодта, фал бабæй мæмæ уæдмæ исдзурдта:

- Ієгæр берæ дæ ке уарзæн, уомæ гæсгæ дæ нæ уадзæн хæстæг æрцæун. Уæдта нæ куд хуури кæнуунмæ гъавис? Max ревæд бунат ан, уæлдæфи тæпп, нецæбæл исæмбæлдзæнæ, раниевгъуидзæнæ æма дин зин уодзæнæй идардæр уоци зæрдинези хæцçæ цæрун.

- «Н-н-на....б-б-ба...» -'й зæлтæ мæ хурфи нийнод æнцæ.

- Хуæрзæхсæвæ нура. Цæгæ æма бauолæфæ. Рæхги дæ нæбал бахъор кæндзинан. Цæрæ æма цийнæ кæнæ дæ тæккæ зæрдibунæй. Цардæй адгindæр Хууцау е сконд дуйнетæн нецима æргъуди кодта...

Арв никъкæрцитæ ласта æма бauæри бæрцæ фестъæлфтаен кæлостæ æрттевагити æввæппайди лæбурдæй. Мæ гъæр «баба» - йæн æ дуккаг хайяйæ хæрдмæ фæххaudтæн, уæхæн уахъæрæй адтæй. Фиццаг «ба» ба нæ фегъустон, уомæн

имæ ма уæд бæласи буни лæудтæнцæ дууæ зæронди. Ци дунгæ ти праскъаfta, уой нæ зонун, æма дундæлингæ кud æрбацæнцæ, уой дæр мæ цæстæ нæбал райахæста. Ієндæрти ærbайсæфти хæцçæ, ме 'тас бauæри æвгæд изди пъæззу фæццидæр æй. Уæхæн æвверхъяу уæзæй фæууæгъдæ уогæй, фæткыу бæласи уæнгæ истахтдæн. Кенæ мæмæ кæсгæ уотæ фækкодта, кенæ ба тæрæгæй дæр мæ кæхтæ цæрæхсæти хъæндзапгин кæхти күүнн æндæвд адтæнцæ 'ма мæ сагъæдахыи фataу хæрдмæ фæхстонцæ.

Цидæр адтæй, уæддæр фæстæмæ мæ бунат иссердтон, мæ дзæбүрти тæнаæг уæфстæй зæнхи фæлмæндзийнадæ банкъардтон, имæ бараст дæн хæдзарæмæ мæ уатмæ. Мæ бийнойнаг мæ дзæтмай кæвпхæнтæбæл хизта, хуссæт ибæл, æввæдзи, нæ ти'фстæй, цалинмæ æз мæ хуссæн иссердтайнæ, уæдмæ.

Мæ фидæ, æррастæ, рæуони цъундæ никкодта æ цæститæ мæ имæ уатмæ, мæ къахи фийтæбæл цæугæй, ку бакастæн дуари тихъирæй, уæд сæ базмæлун кодта. Хусгæ цæмæннæ кæнис, имæгæ, дæр мæмæ аци хæтт не сдзурдта. Зудта мин мæ зæрди китай. Фиди хузæн фуerti неке лæдæрүй.

Бацудтæн мæ уолæфæн уатмæ, цирагь исасугътон æма мин фиррабæл ауигъд сахат бauайдзæф кодта: «Кæсгæ мæмæ нæ кæнис, нур ци афонæ'й? Уолæфгæ цæмæннæ кæнис? Къунц-къунц, къунц-къунц...»

Ме стьолбæл финсæн сес æма тьяффæ æрбанхуæрстон, пæмбунæг исбадтæн фæсонтæгин гъæдин къелабæл, еститæ тихханхæ кæнунн æрвонгæй. Мæ цæститæбæл нур ба рагъаста мæ рохсæттæ мадæ, - дуарæй æрбахизтæй катайхузæй, мæ тæрнихбæл мин æ пигъз, нэстæсорæн къохæй æнгон бæмбæлдтæтæ кодта, æ гъар билтæй ба – мæ тæнуадопæбæл.

- Бицçеу, ци фæлпорс дæ, ести ди ресүй?

Æ къох æма æ билтæ уотæ гъар адтæнцæ, æма æз мæ дүүнней дæр уæхæн тавс некæд бæвзурстон. Мæ тæрнихсах уазал ки'адтæй, уой дæр уомæй бæзудтон. Еци фæлмæн къох æма билти тæмбæлдæй мæ сæри сор хед зæйгуртæй фендæбилæ 'й, æ хæцçæ зæрди тухст рахæсгæй, æма ме 'цæгæй мæ уасæ иссердтон. Мадæ мæмæ дзоруй:

- Мæ сай бицçеу! Дæхе æгæр ма ресун кæнæ. Дæ фæллад икъадзæ. Тæрслæ дин кæнун.

Гъавун ин балæдæрун кæнуунмæ:

- Мацәмәй мин тәрсәе, фиццаг дәр аёма фәстаг дәр аёз нәе дән. Адтәй ма си уәхәенттәе...

- Нәе дәр гъәунцае! Барә дәхе аёй, фал дәе нәе гъәунцае гъезәмайрагән еци дамуғыатәе.

Нецибал имәе сәләртән, әндегәй, дәхәрәй ци дессәгүтәе фәйийдтон аёма фегъустон, уони дәр ин не ской кодтон, кәд ма мәе цидәр әенхүр хүзи әндәвтонцае, уәеддәр. Ёе зәрдәе ма ин, зәгъүн, әбәл ресун кәнүн. Ка уодзәнән кенә куд хүндәнән, мәе мади зәрдәе ку фәрресун кәнөн, уәд?

Фал мин айзәри баба уотәе ку загъта, әеносон дүйнейи, дан, ристән бунат һәйиес. Хатир мин бакәнәе, мәе рохсаггаг баба, дә хәеццае әенхәст арази нәе дән. Нийерәги зәрдәе мәрдти бәсти дәр ресгәе кәнүй, - әндәра мәмәе аллихатт бөнигон дәр аёма әхсәвигон дәр цәмән фәэзиннүй!

...Мәхе хуссәнбәл әед хъәппәлтәе бакъолае кодтон. Мә мадә мәе бабай зәронд кураәтәй әрәмбарзта аёма әрәхстән.

- Цо, нура мин нецибал аёй, - зәгъгәе, әрхұнае мәлгәе исдәурдтон аёма мәе мадәе ае «цәгатмәе», е 'цәг цәрәнуатмәе нийяууон аёй. Уотәе рәхги ба күдүрвүнәй әрбадән. Исон изәри уәнгәе дәр мәе къах нәе батилтон. Уойбәрцәе берәе аёма уотәе адгин хуст рагәй дәр нәбап фәккодтон.

...

Цәрун мәе аецәг нуртәккий медәгәе. Нәе дәхәхәра ма, рагәй кәми адтәй, тәеккәе еци бунати 'й. Ёрмәест, фиццаг ке кой кодтон, еци зәронд фәткүу бәласәе ба аегас нәбап аёй. Ёе бәсти уоми ирәзуу ә бәдоли бәдолае. Мә мадән ае кой, ае гъәр рагәй дәр нәбап ес. Ёе сорает хәстәгәт нәбап цәүй мәе асағмәе дәр, мәе фунтәмәе дәр. Кәд мәбәл естәмәй фәэззәрдиҳудт аёй, кенә ба мәмәе кәд ае зәрдәе нәбап дзоруй, нура аёй мәен әнхүс нәбап гъәүй, зәгъгәе.

Мәе фидәе ма цардәгас бәргәе'й, фал, мәгур, әрсәйгәе'й, хуссән аёй әхемәе әрәвлваста. Уомаен зиндәр рауадәй ае цард. Силгоймаги уоди хъаурәе тухгиндәр аёй аёма фәразондәр фәуүй, әнәе цардәмбаләй райзайгәй, ләги цард ба вунағәй донадәе кәнүй...

Кәрдәгәзмәләни мәйи кәрон. Айсоми мәе лимән аёма уомаен ае хуәрифүрти хәеццае гъәди къохмәе рандәе ан пурусадзау.

Бәләестән сәе фулдәр нәма низмалдаңцае, дон си нәма түгъардта, рәхги искоңдзәнцае. Сәе еуәтәе ба ма, гъәддаг инхинции хүзән, дзәгәрәг дәр ракалдтонцае сәе муддәффәй. Үр зепүй. Кәрдәг хонсәртти дзәбәх бакъәбәлдзуг аёй, шәрдән әхцәуән цъях радардта, хускъа фәсали әэмбәрзгәй. Цүрунцае еугай мәрғытәе, дзәбәхәй ке сәмбәлдәнцае а бистәбәл, уой цийнәй. Етәе фиццаг истәхәг әнцәе, иннае мүгкәт мәрғытән сәе райгүрән гъәди бунат нийахәссүнмәе, «-fatердзаяутәе».

Кәд арв еубонтәе нигъяэр кодта уалдзигон хурихаттәй, ү. ү. дәр пураса тонун әңгъезүй. Адән уотәе дәзерүнцае, арви фиццаг уалдзигон гъәрәй, дан, бурәттәе зәнхи бунәй һалавсунцае, аёма уәед ирәзәг халә хуәрунмае нәбап фәббәззүй. Фал, аәрдзәе - зәрдәе 'й, әхуәдәг әхе кәдзос кәнүй. Цәнхәе нәе хәеццае рахастан аёма фәйнәе әүүрцьәги үрәздухтан. Ци әнхүрү дессаг хуәрәздәе 'й пураса. Нур еу дәс әнзәй бәрцәе ауәхән гъуддаги нәбап адтән, нәе мәе раевдәлүй မәе, устурбәл нимад, фал нецәйиаг, гъуддәгтәй. Ёзмәнст, Ләккүн цәүтәедони уолавнгитау мәе рагәлстонцае еуваромә маңнае үүхән дессаги балцитәй. Ёнәгъәнәе дәс анзи мин рантъұхтонцае мәе уод, мәе зәрдәй. Куд изол радән мәе адгиндәр үомитәй, мәе уоди тахтәй, мәе зәрди сәребарәе уагтәй! Куд иәнгәр цәүгәе цәүән не стур, нәе хуарз фиддәлти цардиуагтәй болаң-бонмәе!

Нәе дәвікәлтәе пурасайәй райдзаг кодтан аёма ма зәгъүн еу ләдзәг әркәенон. Цәмән мәе багъудәй. Хуңау ае зонәг. Ёркүүәрдтон әхонеуәнәй еу раст, листәггомау уесхъәдәе. Уотәе ба ләг хеуарз 'й ма 'й ести ку багъауу, уәед идәртәбәл нәбап фәгъытуди кәнүй: «И бәласәе дәр тәрельәд аёй, уой дәр цәрун фәндиүй, уәедта йәмә ае тәжке ирәзүни дзамани ба әвнаплан әгириддәр не 'нгъезүй...»

Хөрварси мәекъи биләбәл еу кәлдәбәл иебадтән аёма ләдзәг амайун байдәйттон. Мәе царди медәгәе - фиццагдәр хатт. Ескәд амадтай ләдзәг? Уомаен әхцәуәндәр куст а дүйнәтәбәл нәйиес. Нури уәнгәе'й нәе ләдәрдтән. Рамедәг дән фәстәмәе, минкүй биццеу ма ку адтән, уоци рәстәгүтәмә аёма фәйийдтон нәе синхи ездон ләгти, хорбадәни ләдзгутае амайтәй. Уәед мәмәе үәхән фарста уидәе: «Анаен әндәр куст нәйиес? - Хестәртәмә фәстәмәе дзорун не 'нгъизтәй. И фарста

мæхеми байзаидæ аæма мæ тухсун кодта. Нур ба, дессагæн, и пæдзæт мин æхуæдæг мæхе дæр иссердта. Аæвæдзи, мæ, сæумæй, цид, дони билæмæ иуæнгтæ ивазунмæ рацæугæй, фæсонтæ аæма бæрзæй аæздирвунмæ гъудæй. Астæуистæг нидæн реæе кæнун байдæдта, æнзти уæдта мæхе тури уæзæй, æ гъолти хæен ци исæрдæн бауæргъæдæ фæуүй, в бафехсудæй аæма кæмидæрти науæртæ æлхъивд æрцудæнцæ. Мадта мæ фæстæдæр дæр бæгæудзæнæй аци амаййнаг - æнхусгæнæтæн, æнцойнæн. Зæронд адæймаги æ бийнйнаг дæр, æ фурттæ дæр, æ кизгуттæ дæр хаттæй рauæйæ кæнунцæ. Нури дзамани ба - бустæгидæр. Зæронди некæд уæйæ кæнуй æрмæстdæр - æ лæдзæг.

Ци дессаг æй лæдзæг! Уой кæдзосгæнгæй, мæхе уод кæдзосдæргæнгæ цæуүй. Нæуæг гъуддаг бабæй базудтон, мæ зæруаймæ цæуæгæй - лæдзæг амайун!

Цæун, ме стур нийергuti æндæргtæ мин райдайæн аæма кæрони - игурцæ аæма мæлæти дууæ стъæлфей астæу ци ханхæ рauæгтонцæ, уобæл. Карнаæ мæбæл ниннихастонцæ, дзурд мæбæл бафтудтонцæ. Цидæр гъуддæгтæ фæуүинун размæ, ка нæма рæуүй, уони хæццæ æзинæ кæмидæрти сæмбæлун. Зин æй уотемæй цæрун, фал ин ци ракæнон, - бухсун! Дæсни næдæн, хингæнæг ба - æппун næ! Цæун цæуæгæдонау мæхеæн næдæк къæрттæгæ, фал рагацау бæрæгтонд ауæдзæбæл, доæтæ, хуртæбæл мæ турæ хуайгæй. Ресун æхсицгон ристæй. Берæ цидæртæ бæвзурстон, берæ къевтæ бауилдтон. Фал фæсмон нецæбæл кæнун, фæсмони барæ мæ næййес: куд униау адæй, уотæ рauæдæй.

Етæ ба дин мæ дессæгутæ. Мæ хумæтæг, фал дессаги дессæгутæ. Дессагдæрæй ба ци кæнис?! Уогæ ма и дессагдæртæ ба разæй æнцæ...

ЦАРДАМОНД

Æрæгвæззæг. Нури къуæрeri дæргъци зæнхæ æ уомæл бауæр римæхсүй æнгон хæрæмеги буни. Аци бон дæр næма рапæстæг кæндæйнæй, цума?!

Мæнæв мæ аууон, зинна-нæзинна, мæ къæхти бунай райдайгæй, æхе нигулæнæрдæмæ радæргъæмæ кодта цъæх næугæрдæги æмхæцæ бор фæсалæбæл. Мæ сæр мин, будури

кунногæй лæзæрæг цæхуарæ уорс дорбæл æрæварда, туннæрæнбæл æрæвæрæгæу. Радæргъæмæ й мæ аууон. Кæд мин кæннæ къасаратæ næ басаста!

А хуæрзæгæн næ униау æй, гæрр, ку рамæлон, уæд нуукæн уодзæнæн, æндæргæн хузæн - æнæбæуæр, æнæзæрдæ уолли сор, зæгъæг, гузавæ кæнун байдæдтон. Мæ аууон асаý ба идæй мæ' цæг турæй æртæ хатти даргъдæр аæма - зингæ фæнцондæр. Еци пистæт миуæ æрæстæфгæй мин хай фенцондæр ти, мæ зæрди унгæг æлхъивд мæ исдæруагтæ, æппун нецæй тæккæ, зæгъун, в дæр хуарз æй.

«Мæ дүйней дæр мæ минкъий лæгбæл нимадтонцæ тæккæ ханхæнæгдæр, хеондæр адæм, аæма, уомæ гæсгæ, сæребарæ тæккæ не скодтон, еци цæстингаси уæззæу уаргæ мæ искаст не күпльта, дзурдæфтудæй бундзудæй байзадтæн!» - зæгъæг, мæ мөнчимæр рабостæ кодтон, мæ царди медæгæ фулдæр-фулдæр ни дæми уарзтон: бийнонтæ, синхонтæ, лимæнтæ, - уонæбæл.

Кæд раст адтаңцæ, уæддæр бæрæг næй, - уонæй хуæздæр мæ неке зудта. Кенæ мæ куд фулдæр, куд арфдæр зонгæ туннæнцæ, уотæ - нæдæр пæдæрдтæнцæ?! Кенæ ба бунтон кæннæрхузи адæм æнцæ аæма мæ æгиридæр некæд кæннæрдтæнцæ. Туххæй уарзæнтæ næййес, ци мæ бон æй, сæтæр - сæхе. Ке гъæун?!

Гъо, фал мæнæв нур, ме стур æууонмæ кæсгæй, цидæр тифси цыита, æнæнгъæлæги лæварау, бацдæй, - уæддæр мæ, туннæн, мæ фæсçæрдæ кæд естæбæл банимауонцæ! Ци næ фæуүй?! Мæгури зæрдæ аæрмæст фунтæй хæл næй, фал мæ тæккæ, туххæйтæ дæр исигъæлдæг кæнуй æхе.

Искæсæнæрдæмæ арвæмæ мæ уакъе æнгъæлдзæуæй тиздухтон.

Донхуз мегъæв игъанст, лækъунхуз хормæ зингомау кæсæн вдтæй, цæститæ тæхсун кодта. Уæдта, уогæ дæр хормæ зин кæсæн æй æргом, æ тæккæ æрттивди тæмæни, æ сахирди уоми ба ïмæ кæсунвæтгæ næййес. Аæ сугъдæгдзийнадæ, æ «уæлиуон хуарзæй ин æфсæрми кæнун гъæуүй. Бустæгидæр ба мæнæв мæн хузи минкъий адæймагæн...»

Æхе стъалуйæй кæдзосдæрбæл ка нимайүй, уæхæнттæ дæр, уадлæ, е ба рæдуд гъуди соронцæ аæма сугъдæгдзийнадæмæ тундзунæй цæронцæ - е сæ хуасæй. Ескæмæн унафæ кæнунни ихæс мæбæл næййес.

Фаэззаг, анаелпәедәрд ңәмәедәр гәсгәе, ңәмәйдәрти қәнәкәрон силгоймаги» хузән ай: бәркадгүн, койдгин зема уиндгүн. Хуәрзадә. Адгин...

Кәмәй зәгъун, еци Еунаег Хор ин «дууæе ыларъохемвей» ае фунукхуз пъолций думәгтәвгәе аәрахәста ма уәләмәе қаңгә цәүй сабургай, арахогайти. Растанги аялдауаей дәмд фәззаг дәр, а тәнаеттомату, рохс медәмәе ыларгае, уәледарареситтәр – пәргәнгәе къәбәзтәбәл бунмәе аәрхуаецә – аәрхуаецә көнүй, байгон унаей тәрсә ай. Уаратмондагәй, уаратбәл уодәрхүн уогаей, уарзунаей ба аәфсәрми ка фәккәнүй, уәхән «дууæе хорей» астасу содзаг силәстәвги хузән сәе фәстәмәе аәризазе – аәризазәбәл аәрхайуй, еци кари наебал дән, зәгъугае, цубур гәлстуолафтитәе гәнгәй.

Фал ци ае бол адтәй?! Мондаг «зундаги» ае дәспарәе бакаенүй. Хори ылар къохти даргы әнгүлдзитәе фәззаги зәнгитәе "ма астәутәбәл күддәр бамбалдәнцае, уотае е дәр ае къохтае исдардта. Еци къохти исдард аәвдиста, ке аәрасстәй, ае бол базонгәй, уәдта ма – тухт ци хәрәмегын пъолций медәгәе адтәй, е уотемәй әңцендәр ласанн иссаей. Әма хор «фәззигон сүгъзәрийнә зәстүтгин силәстәвги» аәмбәрзәнбәл ку исхуаастәй, уәд дәлләй уәләмәе, фәд-фәде өзингәе рацудәнцае, арф комәй хонхи сәри уәнгәе ае рәесугъддайнаедтәе: аләмәти сағъәсхуз, морагон цъаэх-бор гәедтәе, къәдзәхти идзаг реутәе.

Айевәй, аәнәфсәрмәй равдиста нур ба фәрнгүн силәстәг – фәззаг ае цийес, ае хорсугъд мудгин бауәр! Ә зәрди тәлфун исигъустәй гъәдти сәр-сәр әма дәнгти сур-сурәй, мәргүти зайрон удаәл әма фонси аәфсес, нидәнүастон, аәхцәуән «дәбал – дубуләй».

Әрвти зәгәрон уацәрохәй дәләв еци мулдзугутәбәл базуртәе базадәй, фал мәлүнмәе ба наема гъавунцае: ңәрунмәе ңәттәе қәнүнцәе сәхе, ңәрунмә! Ци науаег усмәе сәе хезүй разәй, уой гъәуама тәхгити рарветонцае, - тәхгәе ңард ңаугае ңардәй адгиндәр ай.

Ауәхән рәесугъд, зәрдесгә дүйней мәлүн неңгъезүй. Аци адгин уодибәстәй рандәүни барәе неке ес! Е, аәнәисрастгәнән, аәверхъяу тәрегъәдәрхаст ай. Адәймагбәл дәр, ңәрәгойбәл дәр најыйес исәфуни ихәс. Уой бәсти, фәлтаги ма райгур! Ку райгур, уәдта цифәнди дәр уа; ңәрмәст - ма ләдәра, ци

үүчүн, ңәмәй ҳеңән кәнүй әнностәмәе, уой. Нәе, не ңгъезүй үүчүн, ңишифәрстәй ласун ае унәг, хуәздәр аәримисән қәмән наиннес, ае еци унәг амонд – ңард! Уой бәсти ләвәрд, маңгулайдае, уой бәсти ин ае адәе ма бавзуртайдае!

Нәе зинаенвәрсон ай, боззаг ин бози нае ңауай, цифәнди дәр ңәма қефәнди дәр аәхеңән фенадае қәндзәнәй, унәг үүчүн, ңишифәрстәй фәстәмәе. «Мәе ңард исәннадәе й» - зәгъаег маникүдиттәе фәдзизорүй, аәхе дәр әма си инней дәр сайгәе фиккәцүй, кенә ба'й ае сайтани хай ае буни скәнүй уәззазау өтүшүзү хузи. Алли мәгүри, алли зәронд әма уодхарәгәнәни дәр ңишифәрстәй қәсүн фәндүй мәнәе абони хузән хумматәг башырохемәс.

Ләгер дессаг фәззаг ай! Тәхөдүйтәе, әма а-изәдтон риңгүнгөй дәр уод, дәр ңәстәе баффадәе; уотае зәгъәе, гъенур ба мөн нецибал гъәуай а – дүйнәтәбәл. Уәд си бәргәе әңцендәр үүчүн үүдэймагән ае сәр райсун дәр.

«Царун зин ай»; «ңард хъазар ай»; «ңәрун зин ай, фал ңоруд хъазар ай», - цинахузи йәбәл гъуди қәнән, уәхән наебал башындае, «ңард қәми уа, уоми мәләт дәр ес...» Нәе, по уүчүндин аци загъдәл, нае йәбәл бауаңнадзән некәеддәр, поканчихузи. ңард әнносон ай... Рәхги уалдзаг қәндзәнәй...

ЦЫНДАУАФӘН ФАБРИКАЕ ӘМА ГАЛИ СӘР

Тепарихъой сахари адәми қаецидәр хай ңардәнцае әма ңаурунцае мәнәе нури рәестәги дәр үүмәйаг коммуналкәтүстүити, фулдәретәе – берәуәлладзугон «мулдзугбәрзити», милицийдәр, рәүдәр хай – седзәрхуз аәмдзәрәнти, ефстаг еугай бөлгүн-бүнгүнтае ба - ңәцән цъаэхсәр аәвгин галауант. Мадта, ңүди бүн әма аллихузи әнәцәстдәрд азгъунстити уәрмитәе шок-шок бәзгәе ңәрәнуатән ка равзурста, уәхәннәтәе дәр фәннигдәй аци науаег дөгү зэронд Тепарихъой, әма, кәд уони үүчүн, сахари еумәйаг уавәрбәл иннети гъуддагәй берәе ңүдүлдәр, бәлвурддәр радзордзәнәй, айевдәрәй берәе ңүдүртәе зәгъдәнәй, уәддәр син сәе кой ардигәй әндәмәе шабыл искаендзинан, е ба уәе зәрдитән әңцендәр уа. И мануурдзийнади коййәй адәм исфәлмәецтәнцае.

Гъай-гъайдәр, аехуәдәг кәнци саразта, фал «бәзгин бунтә» кәмәен байзадәй цәрәненуати хузи, сәе бәдоләе имонаугәннәг ниййергүтәй, уәхәенттәе дәр си адтәй әма ес. (Идардәр, цид, мәр радзурди «кадтәй» еци фәдбәел «ес» кенә «әй»-бәл дәр нимаестә, әза алли хатт дууәх хузи – евгъуд әма нуриккон дзамани ма'вдесон цаутае.)

...Тепсарихъо сахари бунәттон цәргүтәе кодтонцәе фәйнә-фәйнә кусти, кәмәдәрти си адтәй хе листәг кустуәттә; кәмә – «0-0-0», кәмә ба – «Нә-нә-нә!..»; кәмә – силәстәги медәтгаг дзаумәутти бәдоләе-әрмадзә, кәмә – дзабурцалцәтгәннән минкъий цех, кәмә – арахъуадзән «препарат» - мәрзәздухт мийгәннән, тауәг тулфәй әвдадзи хуаси тәңгъаедә әвзурунгәннәти хәеццае, кәмә ба – сурх къумбуләй цәхгүн, цивзун ма ивәзагә бәзгин ниуаәстәе уадзән «аппаратурә», - фәсниуаәстәе адәни рист, аци догәй күд исбоз уонцә, уой уәләнгәе фәррәуәгдәр кәнуннәе.

Бони дәрғыци әма аәхсаевигәнти и сахари арахъуадзуги тъуддаг әңгәсәнәндәр уидә. Уой фәсте, сәумигәнти ба, цид, клиенттәе – арахъудзаутә, къумбуләй архайгүтә, къумбуләй сәе бинонтәе даргутәмә багоц кәниуонцә әма уони гъоләе сахрабадидә. Фәсбәрәгбәннәттә и уодервәзунгәннәг къумбулдон «хумарәфхуәрд» адәнбәел хъәртгәе дәр нәе ракәенидә хатгай, әма уәед сәе федардәртә фәстәмәе се'досиккон хәттаңтәбәел хәтгәе рацәуиуонцә, «цорк-цоркәй къуардәуүй», зәгъгәе, и ләмәгъдәртә, - бәгәнимәе кәсүн дәр ке бон нәе уидә, әрмәст ә койяй дәр ә зәрдәе кәмәен исхәссидә, етәе ба әппүн әгусти бәсти, расутәннагиттән гетьретәе цәхгүн гәнгүти, әгас сахари зундгонд, нөмдзуд зәронд уостити, байагориуонцә хъурхъургәнгәй. Әма си дессагәй дәр неци ес, гъай-гъай, къумбулдон хуәргәннаси донәй бәзгиндәр уәдта бәзгәдәр әй, ә берәе витамины фәрци хуәздәр рахезүй адәймаги бауәри әма е ә уасә цурдәр иссерүй. Еу дууәе – аәртәе агуви си ниддаугәй, бабәй дзихъирт науәгәй «аннемә», и «мәңгардмә» рахезуннәе цәттәе фәуүй.

Уотемәй, Тепсарихъо хәлхъой сахари цудәй мед зилдон цард, гъома, архайд цудәй зилдәги: еу бәласәй – иннемә! Күд фәззәгъунцә, уотәе си бәрәг адтәй, бәлвурд араәт, сахатти хузән косәг, әнәккүлумпи хәлцадәе, кусти фәлхәнтәе әма уоми архайди агкаг сәрмагонд фәттитәе.

Хе күстгәннәг цәләмбүд предпринимательтәмә алли «мәңгүрбони капекк» дәр ниади уидә: сахари еумәйаг агәмәе өм ихамси хәйттәе ниггәлдзуни бәсти, комкоммә ихәсивәрәг хиниадити сәргъләугүти дзиппитәмә урдугмае гургәе ңиүпдүйенцәе се'гъдау, әма уотемәй и дууетән дәр пайда уидә: фингәттәй – минкъийдәр фәгъыгъауидә, ци 'мбаәлүй закъони үйнүгъамәе гәсгәе, уомәй, дүгкәттәбәел ба, ци не 'мбаәлүй, е ғиғтиудае. Фал еумәйаг агә-бюджет дәр ревәед кү адтайдәе, уимд скъолатә, сәйгәдәннәттә әма әндәр уәхән «гъуданни ыудатән» сәе фингәбәел ци әривардтайсәе! Уой түххән ба и сахари бөнефхәссан әма ерваезүн кодта уоми бәстити тәккәе устурдаәр кустуат – цындауафән фабрикә.

Күд загъдаәүй, уотә Дигорон Айдархъ Дигорон Айдархъ уимд адтәй, әма дондзау уоститән, ә рәэти рацәугәй, сәе клибиннатә сәе къохтәй кү әрхаяиуонцәе.

Еци цындағәннән фабрикә дәр цынданти берәе кәддәр үнгіта, кәддәр адтәй аәсәг фабрикә, сауәнгәе ма искаесән шиддзахәйттән сәе зәнхкосгүти дәр әәд цъелә, әәд меләе ңүоптин цындантае кү аәфсаста, уәед. Зәнхкосгүти ба бәзгин ңүоптина әләп бадт кәнуннәе нае евдәлүй, пириндз аразуннәе син зәнхәе къахгәе фәуүй, әма, сәе къәхти бунтәе күәлли күд нае китиннәе, гъеууой түххән сәе пъәр-пъәрдәртәе дардтонцә аци сахари конд «еухаттон» цындантае. Еухаттон цындантае и фабрикән пайдадәр уиуонцә, әмәй си уәхәннәттәе берәе китити аәлхәенонцәе, уой түххән.

Күстүат әәвәрд адтәй ағазиау зәнхәбәел, сахари аәтиккаг кибишел, ахәаста цалдәр мин гектарей бәрцәе фәззат, цынкк кодта кустадзагъдәй әма дардта еугур бунәттон цәргүти дәр үнүнгә әхеңдәй, әнхус кодта рәбүни гъәгүтән әрмәст әхе ү.и.ләнхасон әәвәрәнттәй, әфтийәггәттәй. Фал, Советон 1946еси маеләти хабар фабрикән ае гъостәбәел күддәр раудадәй, уотәе ба ә зәрдәе фур хъонцәй сәхкълауд фәккодта әма ма фест ыәлфә-фестъәлфә кодтонцә әрмәстдәр ә бауәри оғстаг науәртәе, - етәе дәр – сәе ахурмәе гәсгәе. Уой дәр – ңиүенәй-рауәенти. Ә зәрдәе ин немуцаг «әенцайән-дауәнтәй» фокррадауә-бадауә кодтонцә устур токи әндәвдади хәеццае, әмма си кү нецибал уадәй, их дәр кү наебап кодта, уәдта ин ави «күнгәе зәрдәй» байиивтонцәе. Китайаг содзинттәй дзәбәх

кәнунмәе дәр әй бәргәе гъавтонцәе, фал уой бауәрмәе еци цъәстәе, дзуцитәе нәбалт гъардтонцәе. Уотә нигъъәла әй, әма ин үәд әе гураәбәл әндәр континентәй ласт иуәнгәе ниссагытонцәе. Уомә ку нае бакастайсә! Аңаң монстр, хъәрәу үәйүг си раудадәй: ә айийивд сәри кәхчәй еу стъәлфәе, ә галеу җәсти къум әма рахес къахи әкестәр әнгүлдәе исәвзмалдаңцәе, фал етә дәр ци адтәнцәе, уой адтәнцәе!

Мәрдәнгәс фабрики егъау түрәбәл сабургай-сабургай, аңаңзингити, цъиндахуар румпәгутәе уорс цъиндати әма бәгъынәг-бәгъәмбад сау хорсугыд биндизитәе рабадтаңцәе. Уоми сәхеңән аллихузи къубуләнтәе әма астьәнтәе исараңтонцәе җәхәртәкалигәе аәрмәгутәй: ниуаззән-хүәрәндәнтәе, уарзән-гъазәндәнтәе, цъумургәнән иуаззәгдәнтәе, әма, уонәмити архайди фәстеугутәе қәдзосгәнән абанатә... Шоу-бизнесментәе әма секс-символти къилдуңтәе рекламаңгәнән уәттәмәе, күстәй ка фенәхай әй, етә кезути раләууиуонцәе, сәв гъәләстәй қасунмәе.

Үогәе ма Тепсарихъой сахари үәхән хонхи асә егъау фабрикәе гъәугәе дәр қәми кодта! Зәнхәбәл бафөес қәмән нәбал ес, етә әрәги тъасхәгәнән науә Маромә парвистонцәе, әма күддәр и наутәргутәе сәе сәртәе әндәмәе игон космосмәе радардтонцәе, уотә сәе үәлзәнхон дзенети изәдтәе сәе уацирохсәй үәлиуон рәвдуд бакодтонцәе, ци аәрәгәмәе адтайтәе, үәх ҳеңаути ба җәмәннәе раластайтәе үәх ҳәецәе, зәгъәгәе, мах ҳәецәе үәнтәе әма, дан, мах җәмәй җәрән, уомәй җәрәнтае! Фал етә идәртәбәл хәбәртәе 'нцае - хумәтәг адәми җәмән гъәунцә?! Аңаңди, әностәмәе, Хуңау сәв ци җәнхәмәе рафаәлдиста, уомән нивондәй байзайдәңцәе...

Гъо, Үәлдәфон надбәл уордәмәе тәхгәй, астронафттәе космосәй әрвистонцәе «сводкитә», ардигәй, зәгъүй, алцидәр хуәздәр зиннүй, рәстәг, дан, федәнмәе гъардәрғәнгәе җәүдзәнәй Зәнхи къоребәл. Рәхги уодзәнәй «Еүгүрдүйнеон фәгъъар». Уоци фәгъъари дзамани җәгатаг полюси ехтәе тайун байдайдзәңцәе әма берә бәститәе, зәгъәнәе континенттәе дәлдон фәууодзәңцәе. Ци'рдәмәе здәх әй, е, әвәдзи, ләдәрд әй: нигъулунмәе, дан, бәгъәмбадәй хуәздәр дәр ма әй, - иннәе дүйнәмәе накәтәнгәй ма еци үәлдай уаргъ - цъиндатәе - дәх ҳәецәе ци тъоли! На - науя, зәгъәгәе, ахәри усмәй, устур ивулдәй фәййервазтан, алцәбәл фәлтәрд уогәй, үәддәр рәстәг ба

■натманигәе гъар қәнүй, әма нае уоми дәр цъинда аәгириддәр Никәмибал багъәудзәнәй. Нәхеңәй зәгъән, хумәтәг үләмәй, е стонг дәр, ә бәгъынәг дәр Хуңау ләвәрдбәл ка ниминүй, ә зинг дәр, ә маң дәр әнәбестәй ка нихъуәруй, әхнәй сәе «үогәе мәе гъәүй»-бәл нимайгәй, үәдта, әхемәе хүннүдәр ка қәсүй, уонәй әхе ләгъуздәр әнгъәлгәй.

А хе хуәздәр ка 'нгъәлүй, әрмәстәр ка фагәе косәед вунаң цех, фабрики гәлери бауәрәй - еуңаң ҳәңъәф. Цәмәй фә'фтиштәгәтәе, «нилләтәрти» рагъдзарәй әфтуд әма, сәхе ғашырбәл нихәст әфтийәггәтәе, әфснайддәр уонцәе, уой түххән цъиндей гъоси тъунсәнтәе қәнүн сейфи римәхсәнтәе әнфийиддәр мадзал әй, - сейф әххәй тәәфәй әхемәе 'лвасүй давгути, цъинда ба - къахи тәәфәй әхеңәй сорүй.

Тепсарихъой сахари ҳеңаудае размәе уидтонцәе, әма, Ҙиңгәти домәнтәмәе къәрцъяс уогәй, и цъиндауафән фабрикае бабун кодтоңцәе: әхсәттаггәнән әма циллеуафән аәрмәтәй, цъопләй әма гъуддагән рәвдзәе хұмаци кәртәй, түрги апли къумти әнәргъудийәй байзадәңцәе хортәе, үарзүшәмәе, уотемәй хизтонцәе сәе радә седзәрхүзәй, - еу ғүмүрдәмәе ку ниццайянәе, зәгъәгәе. Косгути фулдәр хай ғүнделуар райзадәңцәе әма қалдәр бони фабрики дорин гориңибәл хъәдәрттәе фәттукхонцәе, үәдта су цапу гал Қынқындиәр әрбатардтонцәе әма ин әе гъоси цидәр тухгин думаңнаңи ниддумдтонцәе. Гъуди дәр сәе не'ркодта!

Косгутән сәе тәеккә әәдәсгөндәртәе, тәсрүн ка нае бакумдта, етә медәгәй байзадәңцәе әма мәйи бәннәтәе еуеми фәлкәснүнцәе әнәсайд хынамәт: ци гәгъәдитәе син дәттунцәе, уончи «нағъ» нае зәгъунцәе, - ходуйнаг нәй «уәлләгти» аәгъдау на ғылымайун?!

Тепсарихъой сахари җәрғугәе, әд рәеуонае дәр әма әнәе рәеуонае дәр, күвдиттәе қәнүн косунәй дзәвгарә фулдәр ке үарзүнцәе (әма уарзүнцәе... нуриккон рәстәги... хуәздәр ғындууди қәнүнмә...), уоми, адәймаги сконди әңәгдзийнадәй үүннүдни, дессагәй дәр неци ес: «Нәе минкүй фәлләйни берә ғапкад ци уа, нае берекет сәрәй еңгәе әма бунаң ахедиә ци уа, ки бакайән, е нин, цид, әнәууипдәй дәр фәлмәен фәткүүи хығынай куд батайа, уттити. Хуңау, үәхән нивәе-амонд наебәл

бафедаун кæнна!» - Анак зундгингаэр зæгъдтитæ дуйней мæдаегæ нæйиес. Ёрмæст, цæмæв Тепарихъөнтааæл æцæгайдæр аци хуарздзийнæдтæ зæрцауенца, уей туххай сœ фиццаги-фиццагдæр гъяуї сæхебаал «автомат-къаробкитæ» ниисадзун, зæма е дæр Хуцауэй көргæй.

Ка ма зæргъуди кæндзæнæй аци минкъий сахари цæргутгæй фæстæмæ уæхæн тухгин æмбесонд, - цард гъазгæ-ходгæй рахæссуни фагæ зунд кæми ес! Кувдт уогæй, æмбесондмæ хумæтæги нæ рахизтæй, æ фиццаг нисанеуæг дæр ма уæллæнхасæн æхеçæн байзайгæй: «Нæ минкъий фæллойни...»

Уæддæр бунæттон адæмæй, «кустæв нæ цæунцæ» , кенæ уомæй æндагъддæр ба - «æтирииддæр нæ цæунцæ» зæгъзæн н' адтæй. Уæллæгъи си еунæг дæр, цид, неке цох кæнидæ миздæ есуни боли. Куд æцæг хъйамæтгæнæг дæилгæ, уотæ етæ дæр, раст, мæйи уоци афони сæ кустуæттæмæ уайионцæ игъялдзæг зæма зæрдериcæй, иуонрауæг зæма уаргъянгъæлдзæуæй, - куд уæззаудæр, уотæ - хуæздæр.

Еци кустадзагъд адæм, цид, сæумæцъæхæй «къæссатæмæ» устур кезүй рабæндæн уиуонцæ хъяугъатаæгæнгæй, - ду мæ фæсте дæ, æз дæуæй лæгдæр дæн, мæнæн фулдæр есүинаг 'ма хæссүйнаг ес, зæгъгæ. И «къæсс-къæсси» къассир сæмæ, астъони цъасæй руасæт гæккогай, æ бæзгин бетон фарси цуппæрдæгъон къæразгæгondæй, - æ сæр æнхæст дæр кæми нæ бацудайдæ, уæхæнæй рахъуæдтæ кæнидæ, хæдзæраен айкæ цума разадæй, уотæ баргинае: «Гъенур ма, цид, мæйи ндаæргыци алли бол дæр атæ ценхъæрæй ку цæуиайтæ уæ «дуккаг хæдзæртæмæ», уæд коммунизмраги исараæттайнæй, - зæгъгæ. Гъо-гъо-гъо! Ёллохæллæх! Етæ дæр ма дин уой ку нæ райгъустайуонцæ!

Æнæгой дæр айсонгтæй ардæмæ сæхе туххай уорæдтонцæ æфсæрæндзугæй, - куд зæрæгæмæ'й дзоруї аци хатт ба, зæгъгæ, æндæра бабæй ин мах фæуунун кæнианæ.

Еци дзубандити, лæг цæбæл исмæстгун адтайдæ, уæхæн дессагæй дæр неци уидæ. Фиццаг раствæгутi, мæнæ ма и цъиндæгæнæн фабрикæ æнхæстæй, æнæкъулумпийай ку кустa, уæд сæ куддæр исдзоридæ къассир, уотæ и цардæфæсес коогутæ ходгæ дæр ма фæккæниуонцæ. Фал ин æ дзурдтæмæ, куд фæстагмæ, ба мæстгун кæнун байдæдтонцæ сœ ециеухузæн уæдта сæ хумæтæгдзийнади фудæй. Еудадаутон хумæтæгдзийнадæй адæн зæрдцъæх кæнунцæ. Мæстæйдзаг лæти хилзæбл

блæфтингзунмæ берæ нæ фæгъгъæуї, æрраæстæ'й минкъий фесхуайæ, еци-уу гъуди ин дууæ хæтти зæгъгæ фæд-фæди, - æхуæдæг дæр уой фæххæзүй, - ардауæн здæх, арт иссадзæн цирен: бæргæ-бæргæ, ку мæ ракъахидæ, зæгъгæ. Ку ин фенхус кæнай, уæд ди галбоз кæд фæууодзæй, уæддæр дæбæл æхе фуркъай цæф никкæндæзæнæй, зæма еци ниццафи хæццæ æ уод æ уасæ иссеруй. Фал, зæгъзæн, зæма 'й лæдæрис, æма барæй нигъьюс дæ, дæ зингæфтауæн циренбæл фæстайзæгæ гæнгæй, уæд си, гъай-гъайдæр, устурдæр гъуддæгтæ байгон уй фæстæдæр. Куд фулдæр нিবбuxсай, уотæ хуæздæр, кæд дин зин зей, кæд дæ цæмæдæсdзийнадæ хүц-хүц кæнүй, гъайдæ, райдайæ, зæгъгæ, уæддæр. Фæразæ, гæнаени уалдæнгæ, нæ йбæл фæффæсмон кæндæзæнæ. Адæн, дан, кæрæдзæбæл ходгæй цæрунцæ, зæма кæд е цъумургомау гъуддæг зей, ходагæ ходтүнаги æ худтæй кæд æфхуæргæ кæнүй, уæддæр æхе бауæраен ба æнгъæлун кæнүй, царди цидæр нифс ин дæттуй. Ходæд бал еу иннæбæл, цалинмæ сæ кæрæдæй бунæтти нæ фестонцæ, уæдмæ! Ходæд, уæллæнхуг кæнæд, е ба æхе меддүйней цъумур дæр æндæмæ зинна. Цауæйнон арасæни бадгæй, æхемæ сирд куд хæстæгдæр æрбаудзæ, уотæ æ цæф æнæсайдæр æй.

Къæсса къæсси къæсси дæр аци хатт уæхæн тактикае райста. Берæ фæббuxстæй, зæма си ци дзурдтæ хизтонцæ, уони, фудæнæн, нæ кодта. Хилæмæ асдзагъд лæгбæл хилæ ку раевгъауї, уæд æ маst дувæрæй ирайун байдайүй, уолæфт ин нæбал фæхъхæртүй, цидæр ин нæбал фæффæгæ кæнүй, уотæ ймæ фæккæсүй, цума æ бауæри хæйттæй кæцидæр гъуд æй.

Ради лæуугти сæртæбæл цума æввæткосунгæнæг немуцæг циурæ никкалдæй, уойай æнгъезунмæ фæйягайдтонцæ, сæ финкæ сæ сæртæй ракалдæй зæма, и уайдæфдзурди хæццæ æ къæразгæ æввæлпайди ци уосæ фехгæнидæ хе æдæсdзийнади сæраппонд, уой æрдæмæ тумбул къохти æввæститæ, гуппитæ, æлгъиститæ, дортæ, къубæрттæ зæма тækкæ сæйрагдæр ба-цъумур цъиндатæ тæхун фæйягайиуонцæ:

- У-у-у, æнæтtag, маруйнаг, æввæрддүйнаг! – зæгъгæ.

Фал и къæразгæ цæстæ гъуайгæнæг бæзгин æфсæйнаг æмбæрзæни и тækкæ содзагæдæр æлгъиститæ уæдта и цъиргъдæр рæхуститæ зæма уæззаудæр дортæ дæр нæ бахизтайионцæ. Уотæ ба паддзахадæ е 'дæллæгæ дæр гъæла наej,

- раззаг дуэрттәбәл имәе неке бөн ай бацәун, ка"й давуй, ае уәргүтәбәл ай ка бадун кәнүй, е - аәрмәстдәр фәстаг, тарф римәхст дуарбәл, адәм ке наә уинонцә, уобзәлти.

Абони уәнгәе дәр ай мәе сәр наәма нийихәстә, Тепсарихъой сахари цәргүти, цындагәнән фабрики компенсацы исти туздурд «коммунизм» уотә цәмәен тингүн көдта, уой.

- Ани хәецәе ба коммунизм...

Кәед, мийаг, сәхе косаег галтәе аенгъаптөңцәе, уой ба - сурх түрүса?! Кәед син се'нгъәлдзау фәссайдта, ае уаг кәронмәе наә раҳъәртун гәнгәй?! Кенә ба кәед ае коййәй дәр ма тәерсәе кодтөңцәе?! Фал сәе еци дзурд ахеңәй ку суәгъәдәе көдта, гъеуәед сәе гъезәмараә цард кувд ку фестадәй, сәе куст- уоләвд, сәе рәстәг - сәе барә! Се «мәдәсөн» галти сәрттәбәл рабадунцәе Тепсарихъой сахари цәргүтә, коммунизмән сәе меднимәри «рохсаг» аема «цидәризмән», цидәр аенәзөнгәе науаәг неопюизмән гъәрәй, уәгъебарәй «цәрәенбон» гъезүнмәе.

Фабрики ахциауарән къәрази цәстәмә келүй пәнгүтәе сәе пурхә калд ку фәгууионцәе, батонаен кәмәен н'адтәй, еци аегомут аема аенәхатир фәртәбәл, уәд сәе сәе хъоргәнәг мизези, - хиладзагъд, тухтомари хеуарзәе минеуәет - исдәруадзидә, арф нийиниафтитә кәнионцәе аема, аәллүн фәстаг, аәрсабур уиуонцәе къәдзәхәй раҳъеуәет, адаги нинцайәг дөртәу. Уоци миутаен нури уәнгәе дәс минутти фагәе уидә, фал сәе ацибон ба къассир фәстәдәрмә фәэммәстәймардта, аенә алкәди еци-еухузон рәхустәй, дууә хатти исдзоргәй еци сурх дзурд, аема бәдәйнәгти дзансахъ рахаста аенәгъәнәе финдәс минуттей бәрцәе. Уой уәләнхасән ба ма къассирән ахеңәй уидә сәрмагәнд дууә минутти, цәмәй финкитәе еугур бадт аәркәненцәе, аема, уой «циураә сурх цәсгон» рауингәй, науаәгәй аен ьезуммәе ма фәййагайа фәсжилә сахыпәгти бәрәвәбени агаә.

Гъема, аәфсәйнаг къәразәмбәрзәни нидадзәхстәй җәвдәс минутти күддәр рауздәй, уотә ба райгъустәй уой иғонтәнәни ахцәүән цынкк, аема бабәй, масти түппүрти искалдәй, сәе уодтәе ка ракәедзос көдта, еци боз фабриконтәмәе «къәрази дуари» кирәгәй разиндтәй «әеноси аенәгурә» силаестәги ходәзмәләе цәсгон. Аенәгурә си дзәңъәли зәгъүн аенәниндәй, кәед ибаел түрәе адтәй, уәеддәр ин Тепсарихъой сахари цындахәдән устур фабрики коғутәе неци зудтөңцәе, уомән, аема ин ае цуппәрдегъон сәр уәедта ае хәтәлхүз хъурәй

у.чүүдүй некәед неци фәййидтөңцәе. Еффагмәе ма ае къехтәе фәннииуонцәе, киндарәзэт будургы базгутау, уорс къохәрходти муртап, ахца, дан, цъумур ай, хуәцгәе нез, еу хатт ибаел ка бамынча, е си некәедбал исдзәбәх уодзәнәй, зәгъгәе. Ахца, жүрүй, иурст ку фәууидәе, уәдта, дан, ае къохәрходтәе арти баштандзидә.

Кезүй фәстегәй ләуугутәй еу ләг аәма уесәе нидән күрүхиттәй дзурдтөңцәе:

«Кәсгәе ймәе бакәнай, сәр аема бәрзәйиәй аендаер ибаел шиши уинис?!

Мархуа ин наә 'нцәе, именау сәр аема бәрзәй! Къопп аема күнүн ба мин ае фагәе наебал аенцәе!

Уигәе, ахчай хәеццәе архайунмә аед уод аема аед зәрдәе түүгүрт гъәгүтәе дәр кәми кәнүй?! Аевәдзи еци архайгутаен түүгүртәе уогәе дәр найиес, аәдасдәр уни туххәй.

«Иштөн фәрсти аенде пәнгүтәе нихортә-мәйтәе 'нцәе, муртап, бадәг нимайәги рохс пластмассаэгин цуппаркүүмон сәр балык сәмәе и цуппәрдегъон цъасәй ахе ку равдиста, уәд.

Дзәбәх бабәй уәмәе си ку фәеккастән, - зәгъгәе, и даръ түүгүнгүтәмәе радзурдта аенәбун, сәрәй есгәе - бунәй ахедгәе күнүн-къасси къассир, аема идарддәр в' хца иуаруни куст көдта, анын аенгәс сәрбәл антеннану хъел пәннүүтә, мусәй федарғонд, түннүк сәддә.

Махәй дәр «гъа 'ма гъотәй» наә фәййирвааңтәе! Фур түннүк дәе думәгбәл де 'фәййиңаг аәмбәрзән ку никъыпп наң түн, аема дин е 'мбес уоми курайзадәй. Дәләе дин ай фабрики дин түн күйтән рагәлстан, - сәхе вости бунати наә уагътонцәе, оум-тыйай аннемәе кунаедәргәнгәе калеккитәмәе еугай-дугайай түнүүдүхүз къохтәе ка бадаргы кәнидәе, еци раздәриккон коғутәе оуми туриккон аәғесүтәе.

Уә цәниттәе бабәй сунәг мәйи'ндаергыци дзәвгәрттәе ку фаннистәгдәр аенцәе, аенцүүлдтәе цар аәма уин сәбәл иштүүтүй уәлдай ку нецибал байзадәй. Тәрет ыаңд уин кәнүн, - түннүк при цәститтәе дони разелгәй, сәмәе радзурдта къассир. - Уиннүүтүе дәр тайун ку байдәлтөңцәе! - Уотә сәбәл исахур иштүүтүй си аәцәггәй дәр уотә уарзата, магъа, фал ма сәе уәеддәр мактап ыаң башағында, аема ин уой зәрдәй аенкъардтөңцәе, түннүк ба наә ахәстөңцәе саҳари фабриконтәе.

Маңәбәл түхсәе, не 'фсийни хай, Хуцауи фәрци уәедта

дæу фæрци бабæй абони еу гали мардбæл бабаддинан æма фæххуæздæр уодзинан. Мæйвагæ нин раудзæнæй – дууæ бони хуæргæ, иннае рæстæг ба, еци хуæрди фæрци, имисуйнæгтæй ескудтитæ ефхæсдзинан. Уоди идзаг – ахсæни ревæд æфсадæг æй! Сурх туруса нин næ къохти бæрzonд rахæссун næ бантæстæй ‘ма си уæддæр næ уазал бауæртæ аербатохæн...

Фабрики æндæбилæ асадгутæй æрмæстдæр eунæг адæймагæн næ фистонцæ æ рацохи æдзæллаг фæстуæги æмпъозæн – æхца. Е адтæй тækкæ зундгондæр лæг, æ уодæгасæй сахарбæл ке ном исивардтонцæ, еци хузесæг-уацхæссæт Тепсарихъо. Фал уомæн ба алке дæр сом лæвардта æ еу çæстæ – галеу, æ еу æнгулдæ – рахес къохи амонаен уæдта æ дууæ гурорамæн къахей хъiamæтæн – хузесæни никъыппæн, æма ин eумæйагæй раберæ уиуонцæ, рæстæмбес æхцаесæгæй-дууæ хатти фулдæр

Тепсарихъо фабрики цормæ æхе аербаласидæ алли мæйи бæрæг бони дæр, eуварс rалæууидæ æма кезудзаутæн сæ хузæ фæййесидæ, күддæриддæр уиуонцæ, уотемæй, æд арфитæ ‘ма æд æверхъау æнæфсæртæ.

Уой фæсте ба и æрмæг ниммухур кæнидæ бунæтton «Уæгъдебарæ газет»-и сæрмагонд номери. Еци номер уидæ, комкоммæ, цындагæнæн фабрики сæрмагонд номер æма ймæ Тепсарихъои сахари çæргутæ æд сай, æд бор, æд устур, æд минкъий, æд хъал, æд мæгур æнæгъæнæ мæйæ фенгъæлмæ кæсиуонцæ: и фæстæгти фиццаг æфсæститæ си ходæгæй туппурæскьюдтæ бауиуонцæ, худтонцæй «шоу №1» кенæ ба «Крутæ пике»; и дуккаг æдзæллаг мæллæгутæ ба, газзеттæ гъæунгти радавæ-бадавæ гæнгæй, сæ къохти сæ телгæй, сæхе æстудтонцæ сахари адæми дууæ æртикагхаййемæн (сæхеңæй æндæмæ ма си к'адтæй, уонаен):

- Кæсай, куд ин нирраэтигътон! Кизгæ! Мæ цыиргъзунд дæ зæрдæмæ çæуý? Лæгмæ мæмæ æрçæуай... Мадта...

- Хуарз лæг, «Тепсаззетти» фæстаг номер næма райстай? Къассирмæ бабæй си къæдзæй куд бæздухтон, уой næ байаргъудтай?.. Мадта, кæд уотæ хуарз дæн, уæд мæ нурмæ дæхеңæн уесæн çæмæннæ ма æрхудтай? Мæн хузæн киндзаг кунаæт æнцентæй næ раердзæнæ аци, киудтитæй фæккеуæг, сахари...

Тепсарихъо яæтæхи – аcketon цардиуагбæл амад

адтæнцæ. Бæсти ниггахи се трух искаæсæйнаг философимæ рахаттонцæ, çæмæй федæни æнæнгъæлæги çæутæмæ æхсист шима çæттæ уонцæ, раст тækкæ гъеууой туххæн. Цурд rайхæстонцæ еци бунæйласгæт философий медес, уомæн, æма нæхе дигорон философимæ хъæбæр æнгæс æй, - æ сæйраг гъуди уетæй: «Тухсае, фал бухсæ!»

Кæд, истухсæгæй дæр, сахари çæргутæ бухсун фæразтонцæ, уулуðæр си еу мæйæ eуемæ æрçæуидæ бæхуæрдун, баниузун, иннае мæйæ ба – аннемæ, уотемæй и дзилли хæен, уæрдундзalхи дæннæтæтуа, æрфедар æй кувдкæнуади фæткæ. Цалх дæннæтæй ке зелуй, уомæ гæогæ дæгъ-ерис раудаагæ æй архайгути асташ «Кæнтæй-Къуссумæ»: æнæскынгæт лигз кезу исараэтонцæ шима æгъдау кæрæдзæмæн рæдауæй лæвардтонцæ. Гап æрфæлдахиуонцæ, зæрди фæндон фæммийнасæ кæниуонцæ къæриц-гъазти, цид, æртæйгæй.

Бустæги кадгингæрбæл нимад уидæ Тепсарихъои сахари çæргутæмæ и бабадти дуккаг бон, уомæн, æма уæд иуазгутæн шима кæдзос, сæ «кадгин мудгун гагатæ» æризаиуонцæ: фусунтæмæ тæккæтæ хæстæгдæр хæстæгутæ, ахили хуæрзæ, хъазар хæннарзæрдæ синхæннæтæ æма сæрæн зæлæнгæнгутæ. Ахгиаг гъуддæтæ адтæй, и еци дуккаг бони кувдæнæтæ хæдзарæн æгъдау кæннæтæ ке наæбал гъæуидæ, æма æнæдузæрдугæй, æнæхарзæй, фундæр бакайунбæл архайгæй, сæ къахи хъiamæтæн дæр «Хуæрзсалам» радтун næ бавгъаугæнгæй, цид.

«Дуккагбононтæн» сæ фингæбæл æвæрд æрçæуидæ уулуðæтæ кадгин-радгингæр фæрзey-хуаллаг – сæр æма бæрзæй!

Мæ куйий дингæсæнтæ исхуæрæд, æнæнæз уогæй, сæр шима бæрзæй ка næ уарзүй! Фидæй æ губун кæмæн næ тæнæт кæннæтæй уоци æнæнæз уогæй ка næ хуæрүй, еци муррут бун бæуæд мæ тæрæгъæдæй! - сæ арти губунмæ хуокъææхæседарфæтæ кæннæтæ, и сахари çæргутæ-хуæргутæн сæ тækкæтæ ахгиагдæр күст ке næ радех кæниуонцæ кадæртæ, æнсувæртæу, сæ хæцæ, уой мæстæй æма уобæл гъенцъун гæнгæй.

Тепсарихъои сахари фæззиндæтæ нæуæг базургин гъуди, - кæннæтæ, дан, ковун хуæздæр æй. Е адтæй сæ цардиуагæй rаллæрæтæ формулаe. Кувтонцæ Хуцаумæ, çæмæй син е дæдта фундæр фæрзey, устурдæр нивонди галти сæртæ, æма бабæй ши, нæуæгæй-нæуæгæй уомæн æхе ном еронцæ, сæхе гоми

фәрстәе хуайгәй, еци гомтән сәе ревәәд идзаггәнгәй. Уотә, зәнзтәе дәр сәе бунати кәми ләудтайонца, цудәй рәестәет, е 'нәкәрон карәбәл размәе әфтаугәй, зәма и сахари зәхсәнади уавәр, е 'мбәстаг иннае сахартәй игъауги, зинна-нәзинна фуддәргәнгә цудәй, иннае руәенти сәе есбонбәл ке мәтәе кодтонца, бәраңбәннәтәе әфстагдәр гәнгәй, фәстауәрцәе гәнгәй сәе хыиамәти пайдабәл, уой рәуаги.

А-нәхе сахари кувдиттәе дәр, куд фәстагмәе, уотә зәстәндәр кәнүн байдәдтонца, адәми фәммәлүри аңкосәй, фал сәе уәзәе, сәе аръ бабәй уой бәрцәе ирәзгәе цудәй, дефицит дзаумай аууәлтәе фәнзәуга.

Мәнәе абони ба цыңидай фабриконтәе сәе мәйи-миздәе ку зәреу кодтонца, ку сәе зәрнимадтәлтәе кодтонца, уәед син, кәдәй аци уагәбәл цәрунца, уәдәй ардәмәе фицаг хатт наә исфаге 'нәе устур гал балхәнуммә зәма фур адәргәй цәх биттиргәе калдтонца. Уони зәнәбоз цәсгәннәтәмәе ку наә бакастайсәе, уони неагун, ристәй дәемд цәститтәмәе! Кәенуммә сәе бәстәе наебап гъудәй, нирдеуагәе кәнүнмәе, нийзәгъунмәе, зәма еунаң еске сәе фәлмасләртәй, зәрәстәе фәффәд кәнүни соң тыйифитт ку фәккодтайдә, уәед зәрди бунтәй иорәдовәг бөгү-бөльәй сатағ сау мегъяту фалдзостәе никхәйтайонца, вакуммәнгәс уәлдәфи күмтәе, уәедта си тъәпәнәнгәс зәнхи хәнхултәе байдзаг адтайонцае.

Кәд еци устур, уөләндзуд дзиназуни азәлд батгудтайдәв къәссә-къасси зәмир, уазалзәрдә фәрстәе, зәндәра'й, зәвәедзи, водородди хъаппи хәецца рәмодзән дәр наә фәцъылола кодтайда!

Къасси зәнәгурә къассир, зәносон асхъоди уацайраг, Туманон Абазийнае, уонәнти куд не 'рәстәфтайдә, зәма син зәхе сәрмагонд ахца равардта:

- Гъа, аци хатт бал мән харзәй бабадетәе, ка уәмәе ас, еци 'хца ба иннае мәйәмәе бафәсвәәд кәннетәе. Мәннәе уин замманай сурх цындандае дәр, кәмидәр мәмәе, уәе нивән, зәвәрәни байзадәнца. Ани гъости ниццәветәе уәе «гъәдин гульдентә». Фәстәедәр ба уин и дууәе мәйей улула авари асәе гали фагә дәр исудзәнәй.

- Хуцуу ди исарази уәед, Абазийнае, ауәхән цитәе нин некема

искудта. Нәе рагон сәр-бәрзәййон зәгъдау а-фәстаг дзамани көмеси уәнгәе исирәзтәй «нана-технологити фәрци, бабашновуддайнади зәнхусәй.» Ихалән фәтка, зәскүнән ин патиес - е наә фәстаг базурти базади хузән ай. Е уодзәнәй нын көрөни бәраңгәннән, не зәфти фәстаг хыихъль, тәхгә түшүүн хъазбәл адзали издий гумбул исәмбәләттүү, - зәгъгәе, Туманоннаең райарфәгәнгәй зәма сәе мәрдонхуз цәсгәннәтәе фибрехенәг уогәй, фабрики «әгөсүтә» зәхтәе зәма устур сини сурх цынданти хәецца дзүргүрбаләй рагоц көдтөнцае сәе, фансарәфтәмәе асадаен, бунатәй.

Пәг-Тепсарихъо син фәссоңтәрдигәй сәе хузатә күннитәгәнгәе раңудаи, сахар Тепсарихъо ба сәе иръелдзәг үдүнчәй еу юнауәнкаг бацәрдхуз зәй зәма ходәзмоләе кодта, - и дүнбазур зәй ци кәдзос, цъәх-цъәхид арв дардта, уомае.

Хүзесәг-уацхәссәги алли никъыккылпәй-никъылпәй зәхсән дип пәгәртъау зәгәр баразәй уидә зәмәй уони байыаңуммәни күнүидә цалдәр цурд гәппи бакәнүн, туасәй ци сәгүти пәнбез фәггизитт кәнай, уой хузән. Уотемәй, кылпитет-жымудтитәе гәнгәй, архайдат дзилли фәсте не зайунбәл. Е ай и күсти сәрмагонд миңеуәг: дзилли хәецца ин зәгәр берә шимдүңгәннән наейиес: фицаг - дзилләе райгурүй, уәедта "й күннитәг-уацхәссәг фәннисан кәнүй. Хуцуу ма зәгъәд, фал, дүүрдән, дзилләе нацибал архайуй, уәед хүзесәг-уацхәссәг шүтәгай райзайдзәнәй. Тепсарихъо ае уодәй арт цәгъдүй, фал и фабриконтәе ба нуртаккәе дзамани гъуди дәр наебап кодтонца. Гын-Габәй сәе ниваң цудәнцае сәе царди стурдәр нисан зәнхәст күннитәе - гал зөлхәнуммә зәма уой исәвгүн хәйттәбәл бибадууммә, уой уодәгасон хъаурәе сәхе бауәрти раудзуммә, примитеңүсәг базургин гагидәүттәе исуадзуммә; уони хәецца, синопти рәгътәбәл зәвәрдәй, мегътәмәе исәрвөтүн сәе зинтәе ма сиңе ухеритәе, сәе мәститәе 'ма се риститае; хәстәг мәйән сиңе ухери царди аууәлтәе рагъаст кәнүнмә зәма изол стъалуттәе фибриндерүнмә.

Пәг-Тепсарихъо сәе фәедбәл фәецүдәй сахар-Тепсарихъо көрөни устур базармәе. Устур гал куд зөлхәдтөнцае уәедта ин күнүри дууә түхгиндәр ләги ае фәйнәе сиуебәл ку аәрфедар сине, тымара зәнхбуни хаст «Белаз»-и рульбәл никхүәзәгай, шиннитәе ба 'й зәмбурдемәй размәе сәе тух-сәе бонәй куд

аэсхустонцæ ә сидзæгæй әема син ә къæхтæ куд ниссагъта, уонити хузтæ еугурæй дæр фæйиста, цæмæй ин си ә газзеттæн хуæрзæхсæст æрмæг, æнæскьюд сюжети хæцца, раудайдæв, уой туххæй. Архайд әема цаути листæт миутæ дæр си иронхуати нæе райзадæнцæ, зæцæг профессионал уæлдай хабарæй дæр гъæугæ хабар райараздæнæй. Фæйиста, куд зæй ракосарт кодтонцæ, фæффинста, фингæбæл ци кувдитæт фæккодтонцæ фиццаг бон дæр, дуккаг бон дæр, уони сæв еугурей дæр, цæмæй зæй айразми кувди хæцца рабара, анализ исказна, ести нæуæгдзийнадæ си фæззинндæй, зæви нæ, размæв ампъез бантæстæй сахари цæргутæн, зæви, сæ медбæсти цоппайæй, лæкъæрдæ саманæзмæнст кæнунцæ нерæнгæ дæр ма.

Евгъуд хуцаубони уæллаг синхи, еу мудибиндзити бæтманаенгæс вумæйаг тургы, бæраег кодтонцæ фабрики сæйрат инженер Хуалимонти Халони 1-анзæзуд биццеу дæргъæццон – хъæдори мехау – юбилей. Гъуддаг, дан, атæ ку рахæссæ, уæд ин фæстæдæр ә федæни зæскьюæлхитæн, с'рæуйнаг æнтæститæн баковун ку нæбал бафæразæн, зæгъгæ, цъиндагæнæн фабрикаæ, дан, уæдмæ еугур ихæлд ку никкæна.

Еу цæхгæрмæ гъæунгæй инней уæнгæ, дæргъæмæ над æрæхгæдтонцæ лæггадæгæнгутæ, лентъити кæрæнттæ фæснæдæтæ ираæзæг сосяхæдæ бæлæсти зæнгитæбæл æрæздохгæй. И лентъитæбæл ба зæхсæн-мæхсæнти сурх турусаиæй зæскьюд гæппæлтæ зæрбастонцæ әема тæккæ надбæл фингитæ дæргъæй-дæргъæмæ райвазтонцæ, тургы уойдзаг адæм ке нæ бацуудайдæ, уомæ гæсгæ.

Хуалимонти хъал бийнонтæ къæрццойти игъæлдзæг ансамбл байхуæрстонцæ, нурма дзиликъуй кенæ ә юбилейон нимæдзæ 1-и асæ ка'й, фал ескаæд цæуугæ мæсут 'ма лæуугæ хонх ка фестдзæнæй ә ниййергутæн, с'гæрон уарзти фæрци, еци исуйнаг уedгоймаги дуккаг кувдмæ. Фиццаг ба е 'турæн бони изæрæй адтæй, зæгъдау сæ зæдзæттæй æрахæста, әема ин зæй тагъд-тагъдæй, хæлæф-тъæппитæй æрдæгçъапп ракодтонцæ. Уой мæстæй си нура, куд кæсун, уотемæй устур гуппитæ зæрцæуа гъæуама, сикъадзæфтæ 'ма къоссæститæ, æрфитæй ласгæ кæфтитæ, әема уæлхуæнхти бæрзæндти тæхæт адæмон, фиддаæлтикон зартæ, сæрæйковгæ бунниуæзитæ, зæрдибунæй худитæтæ әема цийни фæсос кудтитæ.

Цæлæхцул адæм лæмбунæг зæрбадтæлтæ кодтонцæ әема

...: уаззæ равардтонцæ, къевлати къæхтæ ци зæнхи гæбæстæбæл тиццадæнцæ, уонæнтæмæ. Сæ еугур сæгъæстæ дæр æнаæсайд тицтigътонцæ фингити уæрдуни берæ аллихузæн фæрзæу кинунбæл. Ансамбли бæлдодæзæф музыкæ, къалагъæр дæгæрна син, сæ гъостæбæл бамеддуар уогæй, бунмæ надта сæ уæлдай хуæрдæ, сæ кæрæдзæй сорæт уæдта æгæр тагъд зæйнафæг әема кæрæдзæбæл бахауæг ниуазæнтæ, къахæйзелгæ цæрвæгъæдæну син цæгтæ сæ сæримæгъзтæ.

Уæлдай хуæзæдæр миутæтæй «кæп-музыкæмæ брейк-данс» кафти гуппурсаар «гæппинсæртæн». Цума уæрдун хурин нади тицтæф æогарста, геодезион хузист инбацæттæ кæнунмæ, уойай ... музыкæ исцæгъæтæлтæ кæнидæ, сæнккитæ 'ма тицтæбæдæртæтæ исамаиуонцæ әема сæ ниуæти зæргъæвæгæ хай, хуæли хъоппæгъти хæцца, сæ сæрдзæртæй зæндæбилæ кодта тицтæпайда уаргъяу.

Уотемæйтï аэмбесæхсæвæмæ фæгъæйт-гъæйттæт кодтонцæ тицтæнæгæнæтæ хæдзæраæбæл хуæрзæмбæлгутæ, уæдта еу афони тицтæ фæйнердæмитæмæ ниххæлиуттæ 'нцæ.

Æрсæумæ'й, мæтæ, зæнхæ зæхе сæмæни фæлдзос зæлгæй, хормæ зæ махæрдигон фарс ма рахаттайдæ! Куд фæндуй дæу ба, мæтæ лимæн?!

Хæдзæри зæфсийнаæ тухамæлттæй рauæлæ'й, зæдосæ йбæл тицтæдæх рauæдæй, æрмæстдæр бони фæццъæхæрдæмæ тицтæгътæ хуссæни зæхе зæ фæлллад уадзунмæ: цалинмæ тицтæдæрмæ райзайæг – кенæ зæдзæсондæр, кенæ хеондæр, кæннæ расугдæр – иуазæги рафæндараст кодта, цалинмæ ма хæдæарæ истæррæвæгæнгутæ фæсте зæфснайгæ кодта... Уотæ тицтæфæллад зæй зæфæстæгæ рæстæгæ, зæмæ'й зæ рæссугъд, уарзæн конд, мондагæнæг къæхтæ нæбал фæрзæтонцæ.

Æ уæргутæ бунмæ, зæхе гъæбæсmæ, фæддудаgæ уиуонцæ тицтæллад гури уæзæй әема ма зæхе дæр сæ фæкъæдзи кæннæдæр рauæн туххæй рauорамиуонцæ, зæрхæуни æрдзон тицтæхæтæ хæгъæди, цид, фæгъæгæдæгæ уогæй. Еу усми бæрцæ, тицтæнмæ дæзæбæх нæма райгъал зæй, уæдмæ зæхсиргор цьеуи хуæн дæтмай тæрхæгбæл зæхе бакъолæ кодта.

Харакет, таукел адæймаг ке адтæй, уæдта сæрди инодгæнæтæ тицтæхæти хуæруйнæтæ цурд ке лæгъуз кæнунцæ, уоzi дууæ тицтæнмæ гæсгæ зæдосæ синхбæл райурста, ци берæ фæрзæу мæтæ гайзадæй хæдзæри иуазгутæ фæсте, уой. Зелæнгæнгутæ ба,

сæн цъэмэнгæси лæудтæй фусунти цæстæмæ се'нхуси хай даргæй, æрагурдтонцæ фæйнæдугай хайий. Уотемæй, саринçхати балти фæззигон рампурстау, хæдзарæ цубур рæвгæтгæ мæ гаффотгонд æрцудæй, фал Хуалимонтæ бонгин адтæнцæ æма сæ: еци фиртони фиди уæлдæйтæ гъæугæ дæр некæми кодтонцæ.

И гали сæр хæцæнæй, æнæхайæмбалтæй æризадай: «Амæн ба ци кæнон, мæ карки зæйæни аæе уазалгæнæни дæр ку нæе цæуү, уæдта æзинæ дзæбæх фæкъкъепи кодтонцæ ' ма бал син фагæ фæгууæд. Зар мæбæл ку кæнонцæ, уæддæр æз ацибон сæр æма бæрæймæ некебал хонун. Мæ кæхтæбæл нæбал лæуун, уотæ ниффæллад дæн. Фал ани мæ цæстæ сумах разæй некæмæн зæгъуй, зелæн дæр мин сумах хузæн неке бакодта нæе синхæнттæй. Райсæ сæ, Уазгери, ду халадæц кæнунмæ дæсни ку дæ, æма дин естæмæн исбæздзæнæй аци сæр мæнае цуппар къахей хæтцæ, - зæгъгæ, кувдæнæг хæдзари æфсийнæ дзурдта се"мвæрстæ цæрæг хæдзари хæцау – Уазгеримæ.

- Маймайдæр мин æй ма ской кæнæе, уонæмæ мæн неци гъуддаг ес, етæ гъæуама уæхе хæдзари уонцæ, - загъта Уазгери, фал минкъий фæстæдæр ба уæддæр æрсаstæй, æдта ма ци кодтайдæ! Синхонти силæстæт имæ уотæ бавзиста.

- Куддæр «нæгъ» зæгътай, уотæ, зæрдхæлар уогæй, бостæгæнагæ дæн, æма, хаттай мæхемæ дæр ниууайсадун.

Лæг гали сæр зийнæдтæгæнгæй бакумдта. Сæхе цæлгæнæнмæ 'й æрбаиста. Уой хæсгæй, æнæбари иста æнгъæлгæсæг адæмæн сæ рагфиддæлти зæльдау, тудта син сæ уодифарни тунтæ. Гъенцъун кодта зæхе меднимæри, цидæр устур фудракондзийнадæ зæхемæ æнкъардта æма 'и уæлдæрæрдигæйти æндавта, тарстæй цидæр æнæзонгæ, цæстæй фæйинæн кæмæн нæйиес, уæхæн сау хъауритæй, рæддуд миути æнæзингæ тæрхонгæнæгæй, ести мин ку рахилæ кæна, зæгъгæ.

Гали сæр адтæй зæхе кортоjæй æртæ хатти хуæлæндæр, хъанз си – фондз уой уæзæни, зунд ба, Уазгери нимадмæ гæсгæ – сæдæ хатти минкъийдæр, æндæра и цуппæркъахуг зæхе гъæуай кæнун бафæразтайдæ. Хуалимонти Халони хузæнттæй йæвл гадзирахæттæй нæ рацудайуонцæ.

Уазгери агæ æрбайста, гали сæр пецбæл байвæрон, зæгъгæ, фал ин си нæ ниццудæй. Инердæмæ дæр ма'и рафаэлвардта, уæддæр си неци рауадæй, - зæгæр. минкъий адтæй и дзаума.

Туккæхуг хирхæй гали сæри фæрсæзунд сиукъатæ сæ тæккæ бунурафхæдтæбæл рахаун ласта, æ къембури думст бæзгин цюоп билтæ ин ахснеуæни циргъай æркъуæрдта, е'фсæрти кылæртти хъауарибæл æй дæргæмæ дууæ 'мбеси рафаста æма ма'и уотемæй еу къуар сахатти фæффунхта, цалинмæ æ фидтæ спичжий нæ фæддæрæртæстæнцæ, уæлæмæ, цæститæрдæмæ тиу бауаданцæ, уæдмæ.

Уалинмæ ба синхи иннæ тургьити фæсниуæзтæ рист адæм дæр вугай-дугаййæй рахъелтæ 'нцæ æма гъæунги тæгъæмæ 'нмбурдтæ кæнун байдæдтонцæ. Рахилдæй æ листæнæй Тепсарихъо дæр, æзинæ дæр, алкæди хузæн, туруса ке къохи түддæй, е. АЕ мади 'хисрæй æхçулдæр адтæй и «цъæх бæхбæл». Уазгери берæ'й уарзта, æма йæвл æнæх саргъай ку фæббадидæ, иши: идонæй, уæд ин си дæлæмæ æрхезуни амал нæбал уидæ, гоххри астæуукаг фæтæн гъæунгæ æхе бакæнидæ вугурæй дæр. А тиб: прæг сæрисæфæнмæ давта: фицаг рæстæгути – сæппæй, уупдæт – лæуурдæй.

Тепсарихъо раги райдæлтæ тæхун æ хæцивонс цæрæгойий куунпæ рагъæл, æнæсæрфатæй ибæл скъардта «уæлиуон» дүүгийн итигъдади, цард дууæ сикъундти ' ма æрдæг æй, зæгъгæ, иши, дан, æй æза евнæг сикъунд кæнун, æрмæст, зæгъуй, берæ тиб: встдæр, цæмæдессæгдæр, уæдта – дууæ нæфал æртæ хатти нурлæдæр тæгъдади хæццæ.

Нур, уомæй кæстæр биццеутæн, райдайгæ Тепсарихъотæн дæр сæ рæсуд сæртæ фæркитæ куднæ хаудтайуонцæ æзиниккон тишихæл «дөгъи» фæсте. Сæ мæгури зæрдтæй, сæр æма бæрæзийи кадгин фингæмæ цæттæ кодтонцæ сæхе, æма ма сиумæй и замманай тъайлаг къумбули донæй дæр нæе баниуазтонцæ, дзæгъæл бунат ахæссæнæй, зæгъгæ. Дæнчидæлтæдæзæуæг, мæстæймарæг рæстæгү уæзæ сæ медæгæн ишибæлцудæй, издийауæнæзмæлдæй, уазалæй, сæ биз-бизгæнгæ биу-врти нïббадтæй, се'тæрттæ син æхгæдта, уотемæй сæбæл орах-мурухтæй, мамæла-мадæрæйæй рæфти дууæ сахатти ишихæст æй. Хезунæй куйвæллад ниццæнцæ, фал сæ агорæт иши: ' ма нæйие, æма уæд, куд гъæладæр æма куд идæгстондæр лæг, кенæ куд зундгондæр уæдта фæтæшæрдгиндæр синонхаст, уотæ Тепсарихъой барвистонцæ, ишинае кæми фегæр æй. еши хæдзараæмæ:

- Цогэуай, дэвүэй хэвэнадаэр фефсаэри униау өнцээ өмөрт сэри бэрэггээс, нэма бағыар өй... Бэрсткувд наёфал син номхундаэй «бэрзкувд» - «бэрзэйийн кувд» зэгъдаанээ...

Æндийддэри туххэн ин, еу «артхусунгэнаэн» авгээ сэмээ сэнээ адтай, 'ма уомэй тэгъгүн агуви цьоппидзаг ниттегүн кодтонцээ. И «наанай цэстисуг» өмөр «бабай цэстирохс», цума, канализаций хэтгэли, уотэхэл-хубулгэнгээ раевгүдэй өөр бөгүүрдахьни. Цалинмэ Тепсарихъо гъэунгэй кувдгэнгүти тургъэмэх хээрттэй, уедмэй и «гиаур дон» байнафта, өөртэй ин аргийн къэлгээтгэрөн хуацэнэй райхааста өмөр сэри ахаст галеу къахаэрдэмээ фэекиудтэй. Цубур дзурдэй, лэгээ координаци ци сэри хъянзи кирэги бэррагээ өй, уоци кирэг карз дон аэрбагъяла кодта өмөр и лэгээ къэхтэбэл аянхаст нэбэл лаудтэй.

Æ ахсэни аэзиниккон өнгөзээнти байзэйтгэти хэццээй бэл исхуаестэй аборниккон өнхэрсэггаг өмөр дэхихьирт нэвүэгэй аэрбабалкъон өй. Сэри миуэрцуд өвдесэндэр өй, раздэр кэбэл дзурдан, уаехэн өнтэстэн: «минкъий бакусти – устур бэркад!»

Хуалимонти Халон сэйраг инженерэй косун аэрэги райдэдта 'ма ин хецаэн хэдзэрээ исаразун наёма бантгэстэй. Халон ци еумэйаг тургын цардэй, в ба адтай даргы өмөр нарааг, сээ 1 анздууд юбиляри дэргьецон кари хузэн. Аэрмэст, нимэдзээ 1 хъел рэсагыд фэууий, тургыг ба – тъаэлъян өвэрд; рахесээрдигэй – минкъий хэдзэрттэй рэнгъяй, гэлэуаэрдигэй, 1-и фий кумэ амонуй, уоми ба – ниллэг цэлгэнэнтэй, алкэмэн – эх хэдзари бакомкоммэ.

Æзинэ кувд ка кодта, уедта ацибон гали сэри кэмэн аэрцудаэй лэвэрд, уони цэлгэнэнтэй фээрсэй-фээрстэмээ хизтонцээ боли наёуэг цаутэй, хабэрттэй өмөр аэрбацэуийнаг иуазаэг – ниуазаэг, хуаэрун уарзэг адзени.

Гали сэри өмөр бэрзэйбэл рабадун Тепсарихъой сахари аэрраастаэ фид бахуаэрүн уедта уой рэвүаги баниуазун наёй, фал цидэр устурдээр, цидэр дессагдээр, вазугиндээр гъуддаг. Дэхе өцэгэг лэгэй банкъарунэй уэлдай ма циуаваэр ахсигаг гъуддаг, в ба зин зэгъян өй, - кэд зунд аэфтауй, кенэ нивгундээр көнүй адэймаги. Гали сэри тээф идардмээ цэвүй, хуаэнхтэй, гъэдти

сэргти цэвүй фийий хъэлтэй, ахчэуээн дэигитэй көнүй зэрди фангимэнтэй. Сэри өмөр бэрзэй фээрэгтгъэдэй 'ма фээрэгт өнцээ. Цамжэн ку зэгъай, уедта сэри өмөр бэрзэй өнцээ лэг өмөр уосэе, фээрэгт өмөр фээрэгтгъэдэй дээр өнцээ лэг өмөр уосэе, шома – уомэн...

Гъеууотэй ахсигаг өнцээ сэри өмөр бэрзэй Тепсарихъой сахари. Уонэбэл аэрбадуны размээ кунэг гъуддэгутэй наёйис; фонс исхэссун гъэзэмайраг өй, тухвэллойнэй ин хуасэе фэлкээрдисэй, өө бүн ин сэргфэе, раздахээ-баздахэй 'й көнэе еу руажнэй иннэмэй. Фал, фэстэдээр куд рабэрэгт үй, уотемэй ин 'ци разуайэ адэймаг фэлкээнүй аэфстайуагэй.

- Цубур дзурдэй, лэг фиртонэн рэстэгмээ цагыар исуу, уедта ахомуг цээрэгийн фээрстэй өө мэститэй уэлдайгантэй исласуу, - зэрэстэйгэй равгэрдүй, өө фид ин бахуаэрүй, аэстгутэй би куйтэн рагэлдэй. Кэд масти исуун туххай дээр наё, фал, шэрэгтэй, аэстонг хе фэууий, уомэг гэгэгэ?! Аёма ма йимээ уэд уотэй идэртэбэл ба цэмэн цэвүй, фонс ахсэнэй өө ахсэн лэмэгэдэй өй ести?! Кээрдэг ахуаэрдэг хуаэрэд, галэн ка гайши, уобэл «Тепсарихъотэй» сээ сэлл дээр не'руадзээнэнцээ. Нэр, наё, адэймаг, аэвэдзи, уэддээр фидхуар өй, - гъудитэй кодта шхе меднимэри, и лэгээ ка рапависта, уонэй сээ еу, ниуаэтэбэл булагра аэфтаун ка байдэдта, уаехэн аэвзонг инженер. – Уотемэй рани урдэй, фидмэе мондагай, тогмэг өнгъэлдэзүүэй. Аэрэги, дони сэргти хэд аразгэй ци сай сайтанбэл рамбалдтэн, в мин уотэй загыта, цалинмэ, дан, аддэй фонс цэгъонцээ, уэдмэти шхе медастэу дээр федауцээ некэд уодзэнэй, сээ 'хасэн швэлурдзэнэй тульдитэй, бэллэхтэй дээр сэбэл цэудзэнэй шинчилгээ, гъоцитэй, мэрггти тэрэгжэдэй. Кэд ковгээ дээр уомэг шхеэгээ көнунцээ гали сэргэй, цэмэй син маци рагилэг көнэ, шиндэгээ аэзинэе фидэй сээ тубунтэй фэндон ку исаэфсастонцээ, уэд сэхемэе цэмэнэнээ кастэнцээ?! Ковун, аэвэдзи, хе гъэуай кашнуни мадзал өй, размээ, развэлгъай.

Тепсарихъойэн өө сэри хъянз лэгэйз куста, в смотентэй би хуарз, уомэн, өмөр фиццагэй ци хяаурэе рацуудэй, в дуккагбэл бафтудэй. Аэцэгжэйдээр нецэмэй ести наё фээзлийнүй, естэмэн ба, өнээ фэд ниуудзгэй, өнээ өндээр естэмэе рахезгэй, өнээ ескэми исбэрэгт уогэй, исаэфэн наинис. Фал ка ци бунати гъэууама уа, уоми ку уа, уэд хийрдэй өй.

Æрвист лæг вумæйаг тургъи хæдæэрттæ рахæвлæмулæ кодта, фицгæ фиди тæфмæ ба бацудæй æнæсайд, æнæрæдудæй, немулаг куйи мутгагай дæснидæр. «Кедæр» дуар ку байгон кодта, æма æхецаÿ раздæр æнгъизт арахьи тæф, æнтудæсмаг хæдзараæмæс ку бамедæг æй, уæд æй Уазгери ралæдæртæй, кæмæ цæунмæ гъавта, ма ймæ дзоруй, идардæр цæрунцæ, нæ фарсмæ, уонæмæ бахуайæ, зæгъгæ. Фал, гали фунх сæрмæ цидæр æнахур, хемæлвасагæ хъаурæ сс, Бермундаг æртикьюмони хузæн дææхемæ æрбаскъæфдæй, исдæуолæфдæй æ сау гъæлæсæй æма дææхе Мæдæгæ æрбайсафдæнæй. Еугæр Тепсарихъо къæдзæ фийбæл рауадæй, уæд си е æхе рахатун нæбæл бафæраздæнæй. И лæги æ листæг къæхтæ медæмæ баскъафтонцæ, ихæсгин фи ка нецæмæй адтæй еу синхи цæргæй, хумæтæг салам дæр ке хæцæе нæ лæвардтонцæ, уони цæлгæнæнмæ.

Уазгери æгъдаугин лæг адтæй. Еугæр Тепсарихъо æхе æрдзон ацъагъу фæрци æ хæдзараæмæ æрбацудæй, уæд æй тæргæ кud ракодтайдæ, мах адæми цардиуаги е нæфæткæг æй. Фусун син къела æ размæ банхуæрста, æрбадæ, зæгъгæ.

Стъолбæл хъель æвæрдæй лæудтæй, æ зикъир дæндæгтæ дуар æрдæмæ араæтæй, æнæсиуæ, лухъембур гали сæри сæрккаг æфсæри стæгдар, - Уазгери ин æ фидтæ рахæцæн кодта вугурæй дæр æма сæ фæстæмæ аги листæгтондæй никкалдта е'нахунд иуазæги æрбацуди хуæд размæ. Ду уомæ ку нæ бакастайсæ! Уоци сæри кæхцæй рæсугъдæр ма лæг ци фæууина! Бæгънаæт сæр и стур цæстити ревæд, арф бунатæй адæймагбæл тас æфтудта.

Тепсарихъо пецбæл æвæрд цигон нæ'раæтæфтæй, фал сæри кæхци сæрккаг æрдæгмæ листæг никкастæй, æма хæдзари хецаубæл исьæртæкодта, æ листæг къохтæ-«кручитæй» ин æ тæккæ фийий бунмæ æнахур къæдзал-мудзул иероглифгæй цидæр æвæститæ фингæй: «Циуавæр айтæ, ивæргæ дæр æй ку нæма бакодтайтæ артæл!» - æнæхунд иуазæгмæ цæрмæстъигъд стæгдари сæрккаг æмбес кастæй еци уоми рæсугъд, фал хом фидæйдзаг æнхæст сæр. æ амонæн æнгулдзæ ин æ тæрнихбæл уæллæй дæлæмæ æрдардта, къариндаси биринкъæй æрханхæ гæнæгæу, зæгъгæ, мæнæ гъæла, атæй бунмæ фæкъыæртт кæнæ, е ба дин цурдæр рафица. Фусун æвæст ходæнðæгæй æрбатуппур æй, уæдта æ гъæлæсидзаг ниппуррутт ласта, гъома, и сæри стæг

дæн хæцæе хæссæ æма'й дæхуæдæг рагъуддаг кæнæ, зæгъгæ. И ходунгъæрмæ синхенти уосæ æрбагæпп ласта;

Ардæмæ ци нийяраæтдæ, мах ами нæ цæрæн! - зæгъгæ и, и нуæстæй рист цонгбæл ин фæххуæцгæй, тургъæмæ фицгæбилье кодта. - Ходуйнаг дин нæй, зундгонд уацхæссæг ку дæнæма дæ мæрдти тог ку баниуастай!

Тепсарихъо ѿвзаг ба «буксоват» кæнун байдæдта æхе пытунжæр дзурдтæбæл, зæрөнд пъластинки цъæррæмухст бунати хуичиææмæ ма æрмæстдæр «сæр, сæр» кодта.

Синхенти уосæ'й æ хуæдразæй фæттумбул кодта: «Уæхемæ икхуийæ! Ацибон еунаæт сæр æма бæрзæй дæр нæ уодзæй! Унгери уой дæлæ базари æхецаен балхæдта халадæц кæнунмæ!»

- Мадтæ сумах сæр ба уæд ци фæцæй? - дугъ-дугъ кодта Топкæрихъо.

Мах сæртæ, дæвæй игъауги, - нæ уæле, гали сæр ба æдосæ ми хуæрифуртæн равардтон халадæц кæнунмæ.

Халадæц?! Маладæц! æнæбайрайгæ фæууотæ уæ балыбæцæй! Халадæц-маладæц, дæ сидзæбæл - къала пец! - пытунжæ, Тепсарихъо, æ нæуæг æргъудигонд æнæфсар рицмæбæл цийнæгæнгæй, көлдуар æрдæмæ е'рух исаразта. - Нæт хуарз æгъдæвуттæн... - базонайтæ'й, ци зæгъдæнæн?.. - иштæд!

æлгъиститæ - æлгъистæгі! Еци 'взагæй ба дæхе уосæмæ икхуæнæ, - зæгъгæ'й æ фæссontæй æндæмæ расхуста Уазгери синхенти уосæ, æма ма'й минкъий бæльдæй, уæдта æ тъæпп зæнхæбæл фæццудайдæ, уотемæй киудтитæ-миудтитæгæнгæй, түрли дуарæй і ыæунгæмæ рафтудæй «хуæддзо цауæйнон». Уоми бæт и кæвæгæнгæй фæстегъæ хизтонцæ æ парветæг рист фиссæвæд:

Цæй, ци? Цæттæ нæмæ'й? Нецима?..

Халадæц си исходтонцæ, - адтæй зæрдхъурмæ лæги цубур друинн, - æз нæхемæ фæццаун!

Надбæл ба ма æхецаен дзоргæ цудæй:

Фесавдан! Еугур исæфт фæцан! Мæ сахари цитгindæр ин дæнхæбæл сæ цъумур къæхтæй фæххаттæнцæ адæни цицхуæдæр зæгтæ! Мæлгæ нин æй, мæлгæ! Фабрикæ адтæй ма'й цицхуæх кодтонцæ, зæгъдау адтæй ма'й фесафтонцæ! Гъенур нин нæцихæт байзæдæй. Нæ фæстгæт уодрвæзунгæнæг гъæмпи халæ нин ришихъаурдтонцæ. æрцæрæнтæ, бафсæдæнтæ, сæе бæзгин

фәрстәе ратонантәе уонән ба!

Æ хүссән ку иссердта Төпсарихъо, уәд адтәй фәсарәфтәе. Фәззигон мегъасәст бон әнәненә, әрвонг ләги байуантәе дәр әндзуг кодта æ уәззау әндавдәй. Цардәй фәлләд ләги хүссәти болал уайтагъдәр æ буни фәссифта æма æ хәр-хәри хузән хур-хур, хъур-хъури әмхәңцәй, исервазтәй. Хүссәг хүзесәг-уацхәссәг æ фуни уидта дүйней гали сәртәе æма уони 'мбәрцә гали бәрзәйтәе зезиникон даргъ фингитәбәел цурхтәй. И сәртәе сәхе фунх хурфәй Төпсарихъо хом уодмәе, қәддәр ке цийес адтәнцә, еци әнхәст галти уаст кодтонцә:

-Мм-у-у-у, Төпсарихъо, ар-р-рдәмәе рр-рау-уай, банина-хуәр-рәе! И-и, му-у-р-рутт Төпсар-ри-хъо!

Ләг син æ медфунмәе сәе уасунаей ку исфәлмәңтәй, уәд сонтәй фәггәлл ласта æма әмбесәхсәви мәйрохсмә къәразәй ракастәй, кәми дән, зәгъгәе. Æ җәститәе ку раурста, ку рагъәуай кодта, уәд æ къәрази тәрвази сәрмәе, æ тәккәе ракасти бәрзәндәни, әндегәй, уәлдәфи ауигъдәй ләудтәй әнәсисуа, фудунк сәри хъалхъос. Фуденгъәел ке фәккодта, еци мәстгүн биццеутæ 'й фәстегъæ әвверд бүгъдонай фәстәмә исдавтонцә, æма'й Төпсарихъо әндәкъәраза, æ тәккәе ракәсәни, къарнизәй бүнмәе уагъд цилле бәттәнбәл аерауигътонцә, рагириз ибәл кәнүни туххәй.

И әердәграсуг, әердәгфункций пәг уой ку раудита мәйи рохомә ферттевгәе, уәд æ уод e өкъелти рамедәг æй. Гъәүй дәр ма дәе, æ гъәләсисдаг ниффәдес кодта, - а, мәе сайтани хай мәе фәәбәел ку зелүй, рай әндәе кәнтәе, зәгъгәе. Ралигъәдәй æ хәедзарәй æма ма'й синх, хәстуоләфтгәнгәй, туххәйти әрахәстонцә. Æ хүссәнмәе'й гәрзин раенттәй нибастонцә, куд гъәлай – гъәладони, уота.

Хәедзари өунәгәй уидә Төпсарихъо, фәеххүәцәг ибәл н'адтәй. Сәе турғын бәләстәе 'ма горени цағындызитәй уәдтә æ мәгүр къәсси фәрстәй уәлдай имә æ усхъяе ка бадардтайдә! Æ хуарз уосәераги рамардәй, сахари цындағәнән фабрикә æ фәстәгутәбәел ку рабадтәй æма и ләг фудниуәзтәбәел ку ниццафстәй, уәд. Фур мәстәй фәттъәлл æй. Цәүәт ба син не сәнтәстәй, и уосәе, сәе өумәе царди аәртәе анзей дәрғыи, фәррәуәнттәе кодта, цәмәй сәе хәсдзинан, æгустәй райзайгәй, сәе, зәгъүй, ку фенамонд кәнән. Фал æцәгәй ба гъуддаг, әвәедзи, арфдәр адтәй. Æмбаргә силгоймаг, дан, æ

ишиги кәрон баләдәрдтәй рагацуу æма уой азарәй нәбал исходта сувааллаенттә...

Төпсарихъо аәдоса-бонмәе агъуд берәгъяу фәнниудтәй. Худрз, æма ин СИНХ æ сәрги дууæ кәсәги аәррәсагытонцә, дон ин, цид, бадәдтийтәе, зәгъгәе. Сәумәрдәмәе ба ймә дехтурти аәрбакодтонцә. Цалдәр сахатти и уорскъопходгинти уашлъаедәй фәлтәбәетдзәгъдәк кодта, «сәр, сәр мин радтетә», - зәгъгәе, фал-етә кунәг уәхәенттәе не 'рсабур кәнунцә сәе, зәкъони дамуғайай федарғонд, әверхъяу мадзәлти әнхусәй. «Сәр дин кәвцәй әрхәссәен, дугай сәртәе ни есқәбәел уинис?», - зәгъгәе, ин-айуандзурдтәй дзуапт ләвардтонцә адәни шиннездай надәе гъәуайгәнгүтә. Æ тог ин ракәедзос кодтонцә гемесорбцийæй, æ ахсән ин рахснадтонцә, аеллауи хуастәе ин радиардтонцә æма æ бауәри тас фәсцидәр æй. Аллихузи химион бауаргъәдти фәрци æ мадәй райгүрәгай фестадәй цалдәр сахаттемә. Изәрәй æ къаҳтәбәел аәрләудтәй.

Уоци цауи фәсте Төпсарихъо ниуәәтәе æ цъухмәе дәр нәкәдбал исхаста. Сахари цәргүтәе ба, 1 анзы юбилей ци бийнонтәе кодтонцә сәе биццеуән, уонаебәл бахъоди кодтонцә. Æллун фәстаг, etәе дәр исистадәнцә сәе бундорон бунатәй, 'ма әндәр рауынмә фәллигъдәнцә, хонхи цъасәмә, әвеңүг рауәнтәмәе, адәми уиндәй тәэрсәй.

Етәе кәдәй рауварс әнцә, уәдәй нәуәгәй и сахайронтә хузәннөн күвдиттәе кәнүн байдәдтонцә. Цындағәнән фабрикә eyu «джипун» æхемә аәрбайста, æ бауәри әндауг хайттәй бабәй ин цидәртәе байиывиттәе кодта æма күст eyu минкъий бадәрәзмалдәй. Румпәлхуәрд, зәмбүд къумәңтәе 'ма цыоппитети хүшнүхтәе әндәе кәнүнмәе цалдәр кари балхәдтә и нәуәт хеңау уәдтә уонаебәл рабадунмәе eyu цалдәр шоferи байгурдта, қәддәр әндәбилае ка райзадәй, уоци адәмәй. Гали сәртәе яхиддәр ка күвтә, æма ин æ сиутәбәел федардәр ка хәстәй «басти» рәестәги, уони халәе исхаудтәй, сәе берә әнзти фәлтәрдзай надәе син нур фәббәзтәй, æма сәе «джипун» күстмәе райста.., бал... Бал зәгъисә! Хуарз гъуддаг гъәуама ишарддәр цәүа. Төпсарихъобәел дәр... бал... бунат аәруадәй.

Цард деденәг калун байдәдта адәмәй eyәй-уюти турғыты: зәлдәлвайд æфсәйд, сәе сарати түтургъәдтәбәел – нәрбаттути астыенттәе æма уони сурхцъух бәдәлти цъеп-циеп...

Сээр зема бэрзэй бабэй сээ аккаги бунат иссердтонцаэ.

- Гъенур ма уи еске ку бавзаридээ ёци фэйткаэ фехалун, - зэтхалдтонцаэ адээнмээ алли зэмбурди дээр Тэпсарихъой сахари узлбаддэг хецаудаэ. - Уадзээ, зема аддээм естэбээл хүэст уенцээ. Нурутэж гали сээрбэл хүэцун зонунцээ, куд рульбэл, уотээ. Эс суикъатэй зэй зээдахунцээ, кавцидэриддээр өрдэмээ сээ фэндий, уоцирдэмээ зема сээ гали сээр ласуй, хонуй эх фэдбээл. Е хуарз ай, кенэ ба - лэгъяз! Мадта ма син ай куд зэгъян! Хуарз кенэ лэгъяз, - куд сээ фэндий, уотээ, - мадта ма син ци кенэн! Гъэй кэнтээ, Тэпсарихъой сахайронтээ, лупп кэнетээ! Гали сээрбэл хүэцетээ, уэх хэдзэрти ба хэррэгдүмгүтээ дээр нэйийес! Уэх фэйткаэ ма фехалетээ, аэндэра уи зэцээ Тэпсарихъотээ рауайдзэнэй, - кувтонцээ, цид, сахари бонгицдэртээ, зема бонгиндээри куд ба алкэддээр, алли дэмани зема алли бэсти дээр мэгурдээрэн, ка зэрцэвниуа эй, уэхэн фидбилизи хуасээ адтэй...

Гъеуутээ зэйниад аэрцуддэй цындауафэн фабрикаэ гали сээрэй. Дон уэгъядэ бунат агоруй...

ИЗОЛТАБЭЛ АЕРЦАЕУАЕГ АМОНД

Фээззэгт зэ сабургай аэрцэуаэг мильтуутаэ раптигъяа арвэй зэнхи астэу. Аердзи федеуаэг, уээлийн уас-думгээ, хуаритааа гай, бэлэвти бор сифтээ итаий фээлмэн зэнхэбээл, ахе файнердэмээ разелээ-базелээ кэнгэй. Сэумээ дээр нэбэл ай, рафтээ дээр нэмаа йаёй, гъеуаэй устурдээр ка й, горяэтэй ба - минкъийдээр, уэхэн цэрэнуут Сахаригъяау.

Аддээм, дуурдэмээ дээрээ-бэрээзгэнгаэй, сээ абониккон цардиуаги аянхаст нэмаа бацуудэнцээ, аянникон бон, изэр зема зэхсэви миути агьоддэй кэрронмээ нэййэ буэгъдээ уогэй: вуетээ ма фунгэй зэнцаэ, иннетээ - зердээгфунай, кадаертээ ба угур игъяал рацэнцээ. Трамвайтээ кэд фиццаэти хүзэн ахид нэбэл цэвунцээ Сахаригъяау, уэддээр, сээ ефстаг фээззинди ба сээ ном уэди рэстээгэй нур гъэрдээрэй дэорунцээ, уомэн зема исээрст дээр, цалцэггонд дээр фагээ нэбэл зэййафунцээ. Сээ дэгэр-дугур зэрди гэбэр-губур расайуй, фал адэймагэн сээ фэууиндаэ

уэддээр цидээр ахцэвэхэндэйнадээ ба раттуй. Берээ уарзонтээ иссэй, трамвайти цэвугэй, фиццағ фембэлди уарзонтээ ка нэмаа адтэй, уонзэй. Берээ бийнонтээ исээвзурстэй уоци

инфсан бэхжигээл, беретээ равардтонцаэ сээ уодтээ киргэдзэмээн, беретээ иссердтонцаэ сээ цардамонд уой фэрци. Атириддээр ка некаэд фембэлнууа адтэй, кенэ бийнонты сагъяас балжунун аэ зэрди къуми дээр кэмэн не фтуудаэй, уэхэнттээ дээр зэнэнгъяаэли фэйхэе ууионцээ трамвайи цэвугэй, ма син цубур рэстээги фэсте ба син аэндээр хуасээ нэбэл уидээ, - сээ царди бонтээ аеноостэмээ исбээтиуонцээ. Гъеуаэхэн зэнхур бийнйнгүрэх сээдээгээдээртээ трамвайтээ, зема нур, кэд фээззэронд зэнцээ, уэддээр ёци хуэрзуодэй байзадэнцээ. Нуриккон, ёци-еу маршрутбэл цэвүүгээ цэвдэгтээ такситээ нэци нээ уони рази. Цурддээр аэмзэлунцээ зема аддени сээ бунаэттэмээ цурддээр бахжээртун кэнунцээ, фал си медэгэй ба минкъий бунат ес, пассажиртээ сээ кэрэдзэмээ аегээр хэстээг байдунцээ, зема уони зэфсээрмээй ескээци дууээ зэвзонг уоди, кизгээ ма лэхъяаэн, кэрэдзэмээ сээ тэлэвантээ хэсгэй дээр, нээ бэлэнгээ унцаа, уотемэй фэйнердэмитээ угур аэндээ раунцээ. На нэуа, зема кэрэдзэмээ ку исдзоронцээ, сээ дууэй дээр ци дэлбанди фэндий, уой сээ еу ракъахгэй, уэдта сэмээ, шилжнадэмээ хицэвэхэнэг хестээр аддэм зема исээвзурйнаг уирэтмээ соцъагэнэг нэргэнттээ, сээ гъостээ фэххъяаэл кийнунцээ, сээ цэститээ ба си ниссадзунцээ зема и дууээ маргын фисхъяаэгтээ унцаа. Нижки ба ма син рэстээг дээр нээ рафагээ уй, уай гэжээ дээр сээ еу, хэзгээ ин кэми фэууий, уордэмээ ширхэгжээлээртэй рэвээгээ таксий цурд цуди бэллахгэй. Мадта, хъяаэбэр ахид бауэрти зэнэбари фембэлд дээр зэвсонг зээрдити уарзондэйнади цирен исээвзурун кэнуй, аци таксити ба и баджентээ хецэн зэнцээ ма си уоци хузи кэрэдэй балэдээрнэн дээр уан - нэйийес. Уой зема дин нахеэ дзээбэх, хэлпарзэрдээ трамвайтээ, гашууэн бунаэттээ кэми юу! Тъунсгээ дээр си кэна аддени уотемэй!

Мэнээ нур дээр, еу лэхъяаэн, аргом фунгэй уогэй, трамвайи перилэбээл аэ рапес къохи ангуулдзитээ никъынн кэдтээ, раст, халон хүснэгэй ахе аэ еу къахгэй телбэл куд рапайндуу, уойнаа. Эх хуасээ адтэй англиссаг къумаэхгэдэй федардээр, аэндэра, Хуцааи дессаг, хаугээ куд нээ кодтаг!

Советон даэбэхдзаманиккон, фал нуриккон тухраадзитээ сурх трамвайи расхуай-басхуай цудтитэй и лэхъяаэн-лэг фестээлфруу, ахе ма туххай рапорамуй. Эх къохи аэндагдь, цид, фанууяа гээдээ уогэй, уазал, дэргээмээ ауигдээ аэфсэйнаг хуацэн хэвтээлбэл нэхуаагэй фэццээгтэй уй. Уэртээ, уонаэй минкъий

аддээр лаёууаёг – хүссэг пассажир дэр ма фунай ай, кенэ ба... ахе уоцихузи нийарааста, мэнэ уин мэнмэе, зэгъгэ. Фал, трамвайи аэмээзмэлд ниццахьали, инерций закъон куд амонуй, уомаё гэсгэ аддэй юурдаамэе руолаён кэнунцаа тэбэгтий дон фэекъолаё гэнэгэй. Кэмэй зэгъун, еци лаёхууаён-лэг ба, аддэй ахеигээ, иннердэмэе бахаудаа аёма аё гурэе «кэнэнгээлэгий» исаамбэлидэе, аё галеуурдигэй лаёууаёг, аригон турведаацаа силгоймагбэл. Бэрэе рэюонэй й наё гүудэй, и кизгэе ахуаёдэг дэр, трамвайи цъяхъалцуд куд амудта, уомаё гэсгэе лаёхууаёни рдэмэе аэрбахаудаа аёма ймаё в дэр ахе фэббүуцаа кэнидэе, транспорттэрэг «кэнарэхст» зэронд уоси фуд ай, цид, фэлкэнгэй, а күдуртэе ласуй, зэгъгэ. Ахемэе кэмэн аэнцэе, уяхэн лаёхууаёни ай. Ахе рахес фарсэй лаёууаёг фудуинд уосаёбэл еу хатт цэмэннэе бахауй, е фэтаэндээртэе аёма фэлмэндээртэе ку ай?! Кенэ ба – аё фэстэе лаёууаёг зэронд лаёгбэл?! Гүеуумэе гэсгэе, хатдэг искодтон, а ёцэггэй ба игъял ай, бараёй ахе уотаё скодта, зэгъгэ.

Хэсдээф ци дууаё лэги лаёудтаёй, аевадзи, ахургондтэе адтэнцаа, мэнмэе гэсгэе - физиктэе, уонай саё еу, и кэсэнцэститэгин, ахе наёбал бауорадтаа ма е 'мбалмэе дзоруй:

- Уэртэе еци лаёхууаёни ци аэнтэстдэйнадэе аевдесүй, в къохти цэмэй бафтуй, уомаё гъэвий испайдаа кэнун тэеккаа минкъийдээр дууаё хъаури; еу – инерций тухи нихмэе бафаэрэзүн, бауорамун, ииннаё ба ма – дэхе харзэй, дэхе хъаурэй фэсхуайун дэе гурэе, - дэе зэрдэе ци рдэмэе зэгъуй, еци рдэмэе. Фал ма си ес артикаг хъаурэе дэр – и силластэгэе ракиудт бауорамун, ма уой ба наё нимайун: бамбэлди ахчэуаэндэйнади аяуаёл ай исафуй, нольмэе аргэлдзүй.

- Нэе уинис, аэрдзон уарзти мондаг аэрдзон, физикон, тухи куд сэтгүй, уой! Уарзондэйнадэмэе мах ахурадаа нимэди дэр наёй, е ахе закъонтэбэл цэрүй.

- Раствэр зэгъгэй ба – закъонтэбэл наё, фал – аэнэзакъонтэбэл. Уарзондэйнадэн бэлвурд бэрэг, финст фэйткитэе наёйес. Дессаг ай, дууаё уоди, нахе «физикон» аевзаггэй ба «дууаё гури», ахе кэрэдзэмэе куд тухгин ивазунцаа, е.

- Файнахузи зарядти хэццэе дууаё гури... Ахмхузан зарядти хэццэе ба – кэрэдзэй хэстэг наё уадзунцаа, кэрэдзэй ахчуайгаа кэнунцаа. Кэд ай трамвайти доги фээд кэнуни рэстэгэе аддэми рени туххэй тъунсунцаа, уяддээр е физики закъонти нихмэе й. Е

Царди маёлжээт ай!

«Кэнгэе фунай» лаёхууаёни фулдээр уэзэе ци къахбэл уидэй, е ресун райдээдта аёма аевеплайди аё сэри фэммэдээг ший хүээздээр гүуди: аё аэрдэгцүүндээ цэститэе ирд фегон кодта, уотемэй, цубур рэстэгмэе аё зэрдэе кэмэе фехсайдта, еци рэсүгэд, аевзонг силгоймаги рафарста:

- Хуарээ кизгэе, ами наё хезис? Нэе бунаеттэе райиевээн, аз иннеми...

- Ду дэр мами хэзэе, аёма саё айиевээн, - зэгъгэ, ймаё нидэнгомауаёй аё тьюси рэбунэй фэлмэн гъэлэсийнагэй иедзурдта кизгэе, аё издаг кэдзос цэститэе ба ма ин загтыа гаццахузэй, - гъэууама силгоймаг лэгбэл, наёфал лэг силгоймагбэл хаяа. - Кэдэхэн дээрдээдээр ести дзурдта еци арф цэстити зэрдэгэе каст, уяддээр аёй лаёхууаёни ба аэрмэстдээр уотэе балладээрдтэй, аёма аё федар бауэр фээзигон фэлмас дидинэгэи сифау бабиз-биз кодта. - Кэд хэзгэе кэнис, уядта... - аёма аё зэгъуйнаги кэрон аэрдэгбэл раскъудаёй.

Ахрион наёлгоймаг, алцидээр – гъё, фал уяхэн дзуапп шингъэл 'ба'н' адтэй. Ахе зэрдэе ниццахъхытэе кодта цалдээр хитти. Саё бунаеттэй, уотэе дзоргэй, куд фэйийвтонцэе, уой наёбал раладээрдтэнцаа саё дууаё дэр, аёма ма уотемэй дууаё тэгэй билцудэнцаа сурхээхэлд трамвайи, фэйнэе дууаё адгинзэнгон шимбэлди ма бакэнгэй саё кэрэдзебэл. Нура - кизгэе ахе инерций хуаёдтахти нихмэе, цид, фэггэгээдхүү кэнгэй, лаёхууаёни ба - уой аэмвэндагон хъаурэн ма, цид, фенхусгэнгэй. Цубур дзурдэй саё хемаёлвасуни устур тухэе кэрэдзэмэе никки тухуасгээрэй ивазун байдээдта, кадээр саёбэл цума фэлтэрэнтэе руагъяа, кэмэндээр аё гъэр дзэмбути цума шинцаа, уотэе саё аэнгон бэлтгүй кэрэдзэмэе, саё сэри хъанз син штуулжээт кэнүй. Уоци уаваёри аевсан бэхжэй аэмхист ракодтонцаа, саё цансгээмтэй рохсгэнгэе саё разваандаг.

Ахнаа бадзоргэй, аэмдэуд никкодтонцаа сахари астэүүкаг фээзигон паркмэе, еци уарзонуат кенэе уадзадонамэе. Ахнаадзоргэй еу уягьдээ къелабэл къотэрти буни аэмвэрстэе исбаджэнцаа, аёма, аэнэбари кэми аэндэвдэнцаа саё зэнгитэе, раст тьюуоци-царцияти адгин ханхэбэл аё уяаёе аруагъяа еу зэрэгд бэрээ бэлласэй зелгэе рацэуаёг бор сифэ. Еци сифэ илүүши бунтон уяаёуа, издий хүзэн, уомаён аёма син саё къаёхтэе хинчилж ниндавта, ахчэуаёни аэндэвд, кэрэдзэмэе син саё

балхынта, кәрәдзебәл сәе ниццағсун кодта, нихасән уарзти сансау. Кизгәе ләхъуәнмә фәрсәгау бакастаёй, аци сифә цихузән ай, зәгъгәе. Ләхъуән равардта цубур дзуалл:

- Цъәх, - аәма кизгәе аразийәй байзадәй, агъя, аәмхүзән цәстингас нәмәс ес, зәгъгәе.

Дзәвгәрттә рәестәг бабәй цади донихъәстәмә фәккастәнцә, уәдмәти ба сәе къәхти бүнмәс еу сау халон әрцудәй аәма сәемә хәрдмә кәсүй, ә хүәләг сәр дуурдәмә фәззелә-фәззелә кәнгәй. Кизгәе цәбәл рагъуди кодта, уой исձоруммә ләхъуән фәрраздәр ай:

- А цәхән маргы мүггаг ай?

- Зәрбатуг, - федарәй загъта кизгәе аәма ләхъуәни зәрдәе барохс ай, ә цәсғон нийдзулд ай.

- Дәә пъаспъәрт дәә хәецәе й? - аәмфарст ракодтонцә кәрәдзей, уотемәй паркәй исхизтәнцә Донибилгәрони гъаунгәмә, уордигәй бараст әңцә Сауцәстити пъаунгәмә аәма әнәхуайгәй бацуәнцә Цардеугәнән Галауаннәе. Сәе фәсте устурләги хүзән сәрустурәй, листәг ахид къахдзәфәй цудәй сәе «зәрбатуг», ә пъәлаеси еци бор сифә хәсгәй.

Устур амондәнгъәлдзаути хәдзари ацибон адтаёй еу къуар әнкъайи уорс дарий киндэзон фәэлустити аәма уосгойрон сау хъәддавә костюмти әвдесәнти хәецәе. Етәе сәе еугур дәр адтәнцә еу бонбәл игурд, фәйнхәхүсти зәрдихаттити хәецәе.

Мах къуар меддуармә ку бахизтәнцә, уәәд медәгәй к' адтаёй, етәе әваст фәссабур әңцә. Сәе бунәтти ләүгәе байзадәнцә, әнхүр иуазгутә зәруингәй.

Хәдзари сәйираг архайджәссағ - хуәрзгәннәг силгоймаг ба ма фицаг уой исфәразта аәма маргыбәл «усси, уоси, сау халон», зәгъгәе, нигъгъәртә ласта.

- Е сау халон нәй, е зәрбатуг ай, - еу цъүхәй исձорәгәу исձурдтонцә дууә зәрбаңауыг, - ма й сорә!

Уой адәбәл, тәккәе уәдәйті дәр ма цийнильәр аәма иғъаңдаға хъәләба ку кодта, етәе еугурәй дәр къуру бәләутау нигъьюс әңцә, аәма сахәй кәсунцә, идардәр ци уодаңнәй, уомә. Сәхе царди ахсиагдәр гүддат дәр си зәрбайронх ай.

Кизгәе аәма ләхъуән пъуддагхәссағ силгоймаги фингәбәл зәривардтонцә сәе пъаспъәрттә, сәе кәрәдзей нәэмтәмә дәр не рәкастәнцә, уотемәй. Уиндгүн, исәвгүн силәстәг син цидәр гәгъәдитә рапәевдзәе кодта, сәе къохтәе син зәрәвәрун кодта,

у.үүгүз сәемә дзоруй:

- Кәеми 'нцәе уе 'вдесәнтәе ба?

Еци фарстихәәцә халон хәрдмә фәппәэрраәт ласта аәма ши рахес къях гъуддагфедаргәнән гәгъәдивәл зәривардта муҳури хүзән. Сифәә ә гъәләсәй ратахтәй, 'ма в ба, дуккаг шидесән: къох-ци руаен февәруй цәдесфедаргәнән түн җәдивәл, уоми зәрәнцадәй. Халон ай ә циргъ къәбottтәй ку фелваста, уәәд гөөгъәдивәл разиндтәй дууә фәди: аәхе къахи аәма бор сифи фәәдтә.

Дүйней медәгә Цардеугәнән Галауаннәй рәсүлпәдәр аәма фиернгундаәр хәдзарә нәйиес... - аәрмәстдәр имә еунәг хатт ил биңәүй, уонаен. Фиди къәсәй дәр адгиндәр фәүүй зәваараен бени. Марг аәма бәласи сифәә әвдесәнтәй қәмән шишиаудтәнцә, әрдзон әвдесәнтәй, амонди уәларвон биридаугутә ке баеу кодтонцә әнәнгъәләги, уоци дууә үоджемән тәссаг нәй ардәмә дуккаг цуд зәрбакәнүнәй, сәе биңдзийнадә әнносон үодзәнәй, зәрүайи үәнгәе фициаңаудзәнәнцә, кәрәдзей сүгъдәг зәрдитәй уарзгәй, сәе ши шиаудзән ба син ниләүудзәнәй зәртиккаг, цардон шиңдесәнәй. Еске уотә дәр рагъуди кәндзәнәй, зәгъгәе, халон фүлдәрдә марг ку ай, фүдкъах зин хабәрттәх хәссәг. Е дзубанди ай! Ка дин ай загъта, аәма аци халон дәр уотә ай? Кинцифәнди цәрәвгой дәр, зайәгой дәр дәүән, цәхән ай шиң әделай, раст гъеуәхән ай. Аәма аци халонбәл дәр ес зәрбатуги зәрдәе, сифәә дәр зәронд нәй, фад әвзонг. Фициаңидәр сәбәл-аци кизгәе 'ма ләхъуән баууәндтәнцә шиңдәбұнаңай, аәма син се 'үүәнкәе некәед фәссайдзәнцә, шиңгүй кәндзәнәнцә әнносон уарзт сәе царди фәстаг бонтәмә. Маргъән дәр аәма бәласи сифән дәр әхцәгуән куд нә үодзәнәй, хуарз ай ку бандылай, уәәд аәма уой фәсте, ке нә րәдүис, уой бавдесун сәе куд нә бафәнддзәнәй?! Ке фәндүй шиңдәрдәти дүйнейий ләгъуз ун? Ке фәндүй хуәрзгәннәг нә үү, фәндүй хъәрцциғъя уа, фәндүй ба әгомуг дор?! Аууәндүн, у.үүхэн фәлдесонд уогә дәр найиес, кәд ес, уәдта зәхеңән шиңдәр ай.

Нәуәг зәригон дууә бийнойнаги Цардеугәнән Галауаннәй риңаңугай, еци комкоммә бацуәнцә ләхъуәни хәдзарәмә. Кинци ләхъуәни уати фаробәл ауигъд хүзә ку-рауидта, уәәд ибәл ае сәр разилдәй аәма ма туххәйти исфәразта рафәрсүн:

- Атэв ба дин ка 'нцаэ?

- Е мэй фидээ, мэнээ е ба – ае уарzon.

Еци дзуалл фэгъосгээй, силгоймаг нифффэлорс ай, зир-зир кэнууммэй фэййагайдта. Лэхъуаэн ибэл фэххуастэй, ае хурий 'й ниттухта, ци кэни, мэй зэрдээ, зэгъгээ.

- Мэнээ ци аэнамонд разинтдээн, - зэгъгээ; ае гээлээсиздаг бөгь-бөгьэй никкудтэй аэма лэхъуаени зурнаайзилд гъолгун урундухын кэронбэл ажэх аеругьта, ае къяахтэбэл лэвүүнгэйн наебал адтэй. – Нээма исеу ан, аэма нин уотемэй ба хэцэнгэнгэй 'й.

- Ци кэниис, ци дин дээ уод хуаэрүй? – зэгъгээ, имэй лэхъуаэн бэргээ ниуурдуг ай, фал и кизгээ, ае уйнаг амондсан цидээр аянахур тухгин фэйтэрсгээй, нецибал дзурдта.

Тургъэрдэмэй игон адтэй къяэрэзэй аэма и халон ае сифи хээцээ тээрвазаабэл аэрбадтэй. Хузэй ку раудтга, уээд бэзуртэй ае фээрстэбэл аэрцагьта, уээдта аэнцад ралээудтэй сэргубурэй еу усмаэ. Уой фэестэй ае сифи хээцээ батахтэй аэма хуистбэл бамбалдэй уээдта ин уой ае фэестэй рацавта аэма фээстэймэй фээттахтэй.

- Мадта мин ай кэд нээ зэгъис, уээдта аээ радзорон... цубурэй... Мацаабэл тухсээ. Лээдэрүн дээ, мэхемэй гээсгээ. Нээ нивээн е неци тэссэг ай.

Мэй фидээ уэлээ еци силгоймагбэл ажэх мэдтэй фур уарзтэй, уотемэй ин фескъээвдий 'й. Еци бол, дан, еу сай халой фицлаг хатт аэрбадтэй нээ колдуури сээрбэл. Къяаэрэй фэестэй имэй силаастэй аэрбанистадта, фенбэлүн, нээ гээвүй, зэгъгээ. Хуарз ай зудта, аэма ин тээрсгээ кодта, аяхецэн, дан, ести ку бакана. Зэрдаасастэй имэй куд ниццудайдэй аэма 'й уээдта е аяхуаэдэг иссердта:

- Еци аэнамонд игурдаэй тэеккэ нур дээр рэцэвүнээ, фал дээу аклаг нээбал дээн. Нийбүхээ цифэндий зийнэй дээр. Бажээзэ, аэма мин кизгээ ку райгуря, уээд ай дээуаэй аэндээр некээмэн ратдзэнэн...

- Мэй фидээ зэгъунгэйн неци осэй, уотемэй сэргубурэй рандэй.

Æ зэрди еци загьд ниввардта, фал ае уараон ба и лээги хээцээ аэндээр бээстээмэй рандэй. Фэйхизта цалдаэр анзи, аэма си ку нецибал хабар игъустэй, уээдта аяхецэн загьта, бамаасайдта дуккаг хатт дээр, зэгъгээ.

Уээдмэти тугъд рэйдээдта аэма ийн ае ниййергутэй сээ

сихонти кизги, аэгъдаугин бийнонтэй, аэрхудтонцэ. Мэйнэе рицардзэнцэ. Мэй фидээ, дан, нээ уарзта мэй мади, зуст имэе дэурта.

Үүци дууях зэрди хээцээ тугъдмэй рандэй аэма наебал ишээдактэй. Дүккаг фудхабархээсээг дээр еци сай халон адтэй. Айлонггэй нээ хээцээ ка цауй, еци халон ба, аяваэдзи, уой бидолгэй ай. Цээмэй мэй си тээрсун, ци мин ракодтонцэ, уомэй мэй мин фуддэр ракэнунмэй гъавунцэ. Уээдта, уогээ дээр етае ци генэгэй зэнцээ? Аяррастэй, аяваэдзи, размэй фулдэр уинунцэв махдэй, аэма сээ уой туххэн аэфхуаэрэн.

Хузи ае хээцээ ка 'й, е мэй мадэй 'й, - туххэй фудти загьта ишээдактэй кизгээ. - Мэй фидээ дээр тугъди фээммардэй. Мэй мадэй ба - дууах аяней размэй. Аяхе бахуардта аэма адаали сэйгэе ку аярцэй, уээд мин, ае зэрди арф римээстэй ке фээддардта, уони аярцэй-кээрнэмэй аярдзурдта.

Уээдта мэйнэе уэлээ уяахэн хүзээ равардта аэма мин нийүүсийн кодта: «Цо дээ райгурэн бээстээмэй. Дээ амонд уоми 'й аэма йбэл аэмбэлдзэнээ. Мэй мээститэй дээр си исесэе. Киндээ аярцэудзэнээ аярмас, уарзгэе ке кээнай, уомэй, дээ цардэй зиндонаэ ма саразэе мэйн хүзэн. Амонд Фидибэсти аярдэг 'й!» Рацех ай аэма ин ае зийн ае райгурэн зэнхээбэл исэмбэлүн кодтон.

- Хатир мин баканнаэ, мэхе транвайийн уотэй аядзээсгэйн дард ке кодтон, уой туххэй. Ци мэйбэл аярцудэй, уой нээ зонун... Фицлаг хатт...

- Мэнэн хъяаэбэрдэй аяфсаарми тэнгэй 'й. Аял нээлгоймагмэй уоцихузи некээдма исдзурдтон мэй царди медээгээ. Дууах анзи мэй хээдзарэй аэндээмэй кэсгээ дээр нээ ракодтон. Нура... нура рацудтэн бээрэг гүудий хээцээ, - ести нээлгоймагмэй маш масти исесуннээ, кэмэйфэнди дээр, куд фэндийнэй дээр... Мэй мади масти, ае цард ин мэй фидээ ке саанадэй кодта, уой масти...

Нецибал мин си уэлдай адтэй, мэхе дээр фесафтайнээ, еске дээр, еугур лэгтэй дээр аяхуаэн аэнцээ, зэгъгээ. Атэв руадэй...

- Е Хуцааэй аяаэст адтэй. Уээдта нин етэй дээр, аяваэдзи, уордигэй аяаэст кээнунцэ. Дээр ниййергутэй дээр кээрээдэй кэд нээ уарзтонцэ, уээддэй сээ сувэллаентти ба уойбэрцээбэл фулдэр уарзтонцэ. Уогээ мэйн мадэн вунэг шимбал адтэй ае царди медээгээ, аэма йбэл ае фээстаг болни

уяңгас дәр әрхүнәй мардәй, фәстугъд дәр ма-ймәс берәв фенгъәлмәс кастай, кәд ескуцәй разиннидае, зәгъыгәс. Фидәс ба уой номбәл еунәг финстәг дәр не сәрвиста түгъдәй. Кенәе - ахе нийергүти, кенәе - мәен номбәл.

- Мәнән ба сауәнгас иннердәмәс: фидәс үй уаңта, мадәс ба - нәе... Махән ба Хуңаи дзурдаи кәрәедзей уаңзәе 'й.

- Еханрезәс кәнүн байдәдтон. Мәе царәмә мәе фиди 'хсан үзүә ниддумд ай, уотәс ниддән. Мәе уод никкүддәр ай. Райай ардәмәс: Дә хури мәе ракәнәе.

Игон къәразәй гъар фәззигон уадусмә әрбахалдта наелүөт бийноти астъонәмәт тоңғанага мәрпәти аләмәттәг зар, цардмае фәндарастан кәнүни зар. Кизгәс ездонаеи фестадәй, әмә тасән уасәтәнгәй бацуәдәй къәрази размәс. Байәхгәдта әмә ахе ку разилдта, уәдмәс нивгүнәстәл ләхъүән әе сәрги баләүудәй. Нихъури кодтонцае әмә уотемәй дәевгарәс рәестәг фәңценәе, цалинмәс сәе уодти уарзти тунтәкәрәедзей бауәрти нае бацуәнцәе әмә, ка си ке зәрдәе адтәй, уәлион әмкүстәнгәй, уой наебал әртastonцае, уәдмәс. Дууә адәймагемәй раудадәй еу...

Бәнтти түмбул цалік рәестәг размәс зелгәс цудәй дәндатгай.

- Зилди 360 градуси ку ес, анзи ба 5-6 бони фулдаер. Зәнхәе дәр хори алфамбулай анзмәс еу устур зилд кәнүй, - әмә мәмәе хъәбәррагәй нурмәс дәр дессаг ци кәсүй: зилди градустәе анзи зилди әмбәрцәе әмәннәе 'нца минкүйдәр әмә 'нца, мәе лимән? - фарста Сахаригъезуи астәүүккаг парки, Терки дони билгәрәннәе төзгөнгөнгәй, еу курхон зәронд физик инней.

- Цәмәй цард фулдаер уа, уой туххәй.

- Ами дәр физики баәрәг баәлвурд закъонтәе нае косунцае. Еци къуар боли, дәз закъонти сәрти рахезгәй, уарзондзийнадәе ахеңән бафтудта...

Уотәс күд дзурдтонцае, уоци рәестәги ба дәвләй уәләмәс сәе комкоммә исцудәнцәе рәестәмбес карәрохозаңон ләг әмә силгоймаг аәртәе гъонбәл суваеллоней хәещәе. Көсәнцәестин ахургонд сәе бауорәдта:

- Бахатир кәнтае, хуарз адәм. Сумах, финдәс анәй размәс, транвайи нае базонгәе айтәе? Кәд уәе нае фәендүй, уәд ма дзуапп кәннетә...

Ләг әмә силгоймагән сәе дес баримахсун сәе цәсгәнти бон не 'ссәй, уотемәй «гъо», зәгъыгәс, еумәс исдзурдтонцае:

- Әмә...

- Ма тухсөтәе. Мах дәр еци транвайи цудан. Кәд, мах күд шингъәлән, уотәс нивгүнәй цәретәе, уәд, зәронд пәгтәе ан, әмә ши-бон сабурәй рамәлүн ай...

- Хуәразәруай кәннетәе, нае сахар ма сумахәй ку федаүй, - тигъя син и ләг фәлмән цүхәй. - Уәе наукон күститәй мах сәмәрүстүр ан.

- Әгәр нае ма 'ппәлетәе, неци нин бантәстәй: нәдәр - бийноти царди, нәдәр - ахуради. Тәккәе дессагдәр наукәе уарзондзийнадәе 'й, маха әе дәлләйтى дәр не 'руадан, - уотәс исдзоргәй, сәе къохтәе ракъуәргәй, сәе пәдлүтәбәл әңцайгәй дууә зәронд ләгги сабургай дәләрдәмәс расвъудәнцәе. Ләг әмә уосә баша ма еу усмәс сахәй ләугәе раизадәнцәе, уәдта кәрәедзәмәс зәрдибунәй байдзулгәй, и силгоймаг фәрраздәр кедта ахе:

- Әвгъайуаг адтәнцәе аци дууә устур ләги. Сәе цард еу түрәй дәр ахурадаен равардтонцае. Уоститәе син ку адтайдае, әмә син уәддәр еу фәйнәе зундгин суваеллони ку исәнтәстайдае...

- Бәргәе, бәргәе! - исарази ай ләг. Фал айдагы сәхүаедтәе дәр берәс фәлтәрти бәсти бахъямает кодтонцае. Әрмәст, сәхе уәтән-ба неци уойласае фәңценәе:

- Нуу, үарзондзийнадәе ка нае бавзаруу, етәе кутемәй фәңциәрүнцәе?! - эәд дзуапп фарста равардта силгоймаг, әмә цардәмбәл нецибал исдзурдта, уотемәй сәе бунатәй фенкүстәнцәе. Еу минкүй исцудәнцәе уәләмәс, дондажуәни нихъардәмәс, уәдта бабаи әрләүдәнцәе, сәхе дәләрдәмәе рахаттонцәе әмә дууә курхон физиккей фәесте дәевгарә фиккастәнцәе, цалинмәе етәе дони билгәрөн бәләести аууон нае фынценцәе, уәдмәс.

Сәе цори ба сәе суваелләнтие игъәлдзәгәй гъазтонцае, дончур-сүргәнгәе евгүдәй, бәләсиккон мәрпәтәе зәлләнг зартае исәмадтонцае:

- Мамае, папае, гъаейдәе, цәүәнти, - зәгъыгәс, сәмәс сәе адгин бөдәлләтәе дзурдтонцае, әмә дууә уарзон уоди, кәрәедзей къохтәбәл әрхүәцгәй, сәе над идарддәр радардтонцае...

ГЪОЛОН

Гъолонти Гъолонгериј сауәнгәе әе суваеллони бонтәй дәр

цидær хеваст аёма хеуарзгæ рахаста. Еци фæдæй уин аёй зæгъун – цæттæ уотæ лæгъузомау адæймаг базонунмæ: Гъолонгеријадтæй Гъолон миңеугутæй конд.

Исафгæ ба 'й фиццаги-фиццагдæр кодтонцæ æ тæккæ ниййергутæ, æвзаргæ дигорон нæмтти хæццæ: Гъол аёма Гъуллæ. Адтæй ма син никкидæр æхсæз сувæллони «Гъоли» бундорбæл араэст нæмтти хæццæ: Гъолæ, Фуригъолæ, Гъаззенгъолæ, Гъуланнæ аёма æндæр уæхæнттæ. Нæбал уин сæ дзорун кæроннæ, сæ ниййергутi ке нæ гъудæнцæ аёма, уомæ гæсгæ ба, ке неци уоййасæбæл архайгутæ уодзæнæнцæ аци радзурди, уой туххæн. Ёррæстæ сæ нæ зæрди къуми дардзинан, цæмæй зононцæ, уæддæр сæ кадæртæ ке нæ иронх кæнунцæ.

Гъолонгеријигургæ дæр ракодта уæллаг синхаг Гæдзæгъонти Гъæнпинхани кизгæ Цæзæрийни хæццæ еу бонбæл. Еци дууæ уодей туххæн еумæ дзорун гъæуý, фал нæ сæрти хæлæмулæ кæндзæнцæ уотемæй, хæцæн бийнонти ке цардæнцæ. Фæстоңхуарзи сахари дæллаг синхæй уæллаг синхмæ рапедзæ-баледзæ кæнун ке гъæудзæнæй сæ фæдбæл, уомæ гæсгæ, ёма бал, æнçonдæри туххæй, сæ еуемæй райдайæн, уæдта – аннемæ рахездзинан. Радзурди кæрони ба, хабæртти, цаути цуд күд амона, уомæ гæсгæ сæ фæййеу кæндзинан, гæнæн аёма амалзай, кæд нин уони сæ кæрæдзей агкаг искæнун бантæса, уæд. Кæрæдзебæл ба дууæ уоди исфедаңцæ кенæ бунтон фæйнæхусти уогæй, кæрæдзей хъортæ æнхæстгæнгæй – сæ еу фæлмист иннае ба тухуаст, кенæ ба æртæхтуу фур æмхузæн, сæ дзурд кæрæдзебæл куд бада, уотид, хумæтæг кастæй дæр куд лæдæронцæ, уотæ.

Радзурдкæсæг, дæу хæццæ дæр, цид, дзубанди кæндзæнæн, мæ сагъæсти гъæдае хуæздæр лæдæруннæ. Мæ айдæнæ дæ, аёма, цид, дæумæ бакæсдзæнæн, дæ цæсгони æййивди мæхе цæсгони æййивд фæуунуннæ. Уотемæй мин бæрæгдæр уодзæнæй, зæрдæмæдзæугæци аёй 'ма ци нæй мæ уадзимисæй. Фæрсдзæнæн дæ фингæ-финсун, аци рауæн ба дæмæ куд кæсуй, зæгъгæ, аёма мин дзуапп дæтдзæнæ, фæсмæргæ мæ кæд нæма кæнис, уæддæр. Некæдма фæуунгæй, нæ кæрæдзей хъæбæр хуарз зонæн идардмæ лæдæрæг æнкъарæнти фæрци. Дзубанди дæр фækкæнæн, фал нæмæ е игъусгæ ба фæстæдæр æркæнүй. Гъуддæтæраги æрцудæнцæ конд, мах си нур ке архайæн, е сагъуд гъуддæгти дудзигъæр аёй. Раздæр конд к' адтæй, уони нур ба æвдесгæ кæнæн нæ миутæй, цæмæй нæхе дæр ести

прхайæт æнгъæлæн, зæма цæмæдессагдæр уа нæ риңвæлгъау, æцæг бундорбæл араэст цард, нæхемæ гæсгæ нурнæккæ рæстæги ке æнхæст кæнæн, е.

Мæнæ мæмæ тæнур дæр кæнæйдæр фæрсæрдигæй прбайгъустæй дзубанди дæу туххæй, мæ кæсæг:

- Еци адæймаги ба нæ зонис?

- Куд нæ! Зонун аёй, фал аёй фæомæргæ ба комкоммæ нæма кæнун. Ё ном дæр ин зæгъинае, фалибæл берæ нæмттæ ес; уони ин ку фæннимайон, уæд ми æхуæдæг дæр истухсæзæнæй. Фæомæргæ ма 'й ку бакæнинæ, фал еунæг адæймаг дæр нæй. Йори: адæймæгутæ аёй... Куд аёй равзарон? Бавдесæ мин аёй дæ хунрæнхæй, - балихстæ кодтон фæрсæй æрбæдзорæгæн.

Уобæл ба ма тухсæ, ба дин аёй æвдесдзæнæн, - зæгъгæ, мæмæ исдзурдта еци кадæр, æвæдзи, царди медес аразæг тижиссер адтæй.

Гъолонти Гъолонгеријийæн е 'турæн фæззигон бон рæфти уиннæн адтæй хор аёма мегъæ хæлæмултæ. Фæсарæфтæ рæстæг тиинасæст аёй, уотемæй, листцъæстæ сарсинæй лæуараæгай, пандырсун байдæдта. Изаэрæрдæмæ ба уазал бизирттæг тæнфунаæг хулуй, æрдæгүод метфæлдзæгъдæнмæ рахизтæй, уоннæмæй, Гъолонгеријий номбæл күвид бадгутæн се 'рæгътæбæл тæнфæуæлдараæс ницæфсун кодта. Хъæбæр батухстæнцæ, сæ уокхитæ куддæр здохгæ тилдитæ бакæниуонцæ, цæмæй сæ блуу:рæбæл нихæст хъæппæлти æмбæлд уæддæр еу гæззæмæ тиңдæ: кæнонцæ.

Уотемæй, сæ гъавдæй минкъий раздæр исистгæй фингæуæфсæст фингитæй, æрдæгниуæтгун зæма тæккæнæмæтæй, еугай-дугай, æрдæгбоз-æрдæгбостæй, хумæтæг прифи дзубанди зæма æнæхумæтæг дугдæгъгæнгæй, уоннæдæтæнгæе цудæнцæ сæ фусун – Гъоли тургъæ сæхæцæй, тæмæтæ, хæлæмулæ æнкъарæнти хæццæ вæгъудæнцæ сæ хунрæнхæттæмæ.

Гъулли гъостæбæл ма, силгоймаг циргъьюсдæр куд аёй, уоннæ зæсгæ, рауадæй, тæгъунгæй æрбайгъусæг, фæстаг тæнфунаæг цалдæр лæгей дзубанди:

Зæрдибунаæй бæргæ фækкувтан, фал ин хуæрзигурд тæннинунаæй ба тæссаг нæ униау аёй, æ фиди хузæн ку рахæсса,

уәд. Іәдта дуунсәйянзуд ләгән еу къолаесәр искаенүн не 'нгизтәй? Гъезәмарәй нае ку рамардта...

- Раст, раст, мә лимән Сандир. Биццуән ә бон нае фәббәэтәй.

- Мадта мән дәр мә зәрдә некәед сыйуй. Раестәг әгәр соцъа хәссүй... Хәдәгай, уәлә Гәедзәгъонтәмә дәр агурд адтән, әма мә уонаемә цәүн гъудәй, дзәбәх гъар цәлгәнән син ес, - фәсмөн хъурихаттәй запъта иннае пәг.

- Цәгәй, цәгәй, Биттир. Уонаен дәр айсоми кизгәе ку райгурда. Хуцау еу бони сәри бауу кәнүй уәхән дууә «фазоней»...

- Фәүүй уотә дәр. Кәрәдземән бәлдатгонд ку аерцавунцә әма сәбәл адәни дзурдбафтуд ку ниццафсүй, уәд...

Гәедзәгъонтән неци зонун, фал Гъолонти бийнонтән айзәриккон бадти ци берәе цәстәмә күвдиттә фәккодтонцә се 'уазгутә, етә әгас сахар иснивгүн кәнүни фагә дәр адтәнцә. Устур хургун туптурбәл ивәрд Фәестонхуарзи раестәмбесасә сахари ахсәйвон цирәгтьә хусгәе рацуденцә еугай-дугаййай, ләйтә ...әма силгоймәгтә дәр... сәе хәдзәрттәмә кәмән күд хъәртгәе цудәнцә, уотә. Гъолонгерийетә дәр иуазгути фәсте сәе уасае иссертонцә, уәддәр хусгәе ба наема кодтонцә:

- Тәрсүн дә нә кәнүн, нә ләг, фал къуәрәй размә цидәр әнхахур фунтә фәууидтон: биццеу нин цума райгурда. әма 'й ае нури номәй исхудтан, - дзурдта Гъуллә. - Фәстәдәр ба нин Гъолонгерий, нарти Сослани аәзнат - Асаехъ-Масаехъ Гъолонрехи асә уәйүг фестгәй, нә хор байауон кодта. Іәмбурд бийнонтәй басудан...

- Ба ди гыигә дән. Де 'наесәр дзубандитәй дәр фунтә ба никкидәр пъәладәр әнцә.

- Мә фунтән бал сәе фицаг хай әрцуда.

- Іәнахустәй ай кәд ескәмән радзурдтай, уәд сагъәссаг ай, - зулун идзуул бакодта Гъол. - Цидәр лаззә дәмәе хъәртүй аннетәй. Кәд мәнәй уәлдай - некәмән, дәхуәдәгка къуәрәй дәргъци ести искомидзаг кодтай, уәдта еци фунтә, дәхе дәсниадәмә гәсгәе, неци 'нцә.

- Іәной дәр е әнгарәмә цәүй. Нә сахарбәл ма еци бон мах биццеу хәццә финдәс нәуәтигурди бафтуда...

Нийергутәе, Гъол әма Гъуллә, сәе иннае ахсәз

сүннеппоней хуәдираәти, медъомбәли евгед ниууагътонцә әма нануаәт биццеумә нийараразтонцә се 'тас хъауритә дәр.

Гъолонгерий къәхтәбәл руайунәй дзорун раздәр тиридәдта: «Гагкәе, къах... къах дәр рони!..» - Е хуарзи биңрәгтәнән бәргәе наәй, - ескәд бони гъуддагәй наәфал үннәфәй цәрдзәнәй, искаенүни бәсти ба искаенүнмәе тиңдзәнәй.

Биццуән әмбурд бийнонтәй разуай кодтонцә әма ә миңүүне идзаг кодта сәе табедзәй. Минкүй ку фәлләдәргәдәр ши, уәди уәнгәе 'й уотә бакодтонцә, әма си аәцәгәй дәр тиригүләс кәнүн байдәдта, аәрдзи медәгәе уәхән фәлдесонд ки некәдма адтәй, уәдта уогә дәр ке некәд исәнтәсдзәнәй фиңдыммә. Уотә гъолон уарзун байдәдта аәхе әма ә ростә риңдауә-бадауә кодта, «мә дзәбәх, мә сугъзәрийнае - миңхүәдәг», зәгъгәе.

Гъолонгерий ә нафәе, иннетәй иғъауги, уәлдәр әнгъәлүн биңрәдта әма еске - кадәр уотид аәхе кой ку скәенидә, уәд еци «күндербәл» искаенидә «Цәхәндәр» бол:

- Дәхе әгәр берәе нае уарзис?! Ка дин равардта уәхән бура?!

Нийергутәмә дәр гъолон миутә берәе фәуүй, уәдта сәе оци айяпп әгәр дәр ма фәлләдәрүнцә. Гъеуәеддәр сәе тиригүләс күй аәрдәмәе хъәбәрдәр фәййивазүй, - ахиддәр - циңүаутән сәе ләгъуздәри аәрдәмәе.

Гъолонгерий үдзестәгай байраәтәй, ахебәл, десәй миңлүни уәнгәе, уозаелүн байдәдта: «Нүр аәз, атә хуәрзуод үннүү, алпихузон бунәй аәзмәлгүти астәу цәмән цәрүн? Мән үннүү әндәр дүйнә, әндәр Хуцауи фәлдесонти хәеццәе ун!»

Уотемәй зәнхәбәл бунат нәбал ирдта. Іә къох еунәг тиригүодән дәр нәбал райста, илгъәе кодта алкәмәдәр әма лиңәмә дәр, ести нез нийахәсдзәнән, зәгъгәе. Фал алли тиңдзәгәй дәр кәрон әрцәүй еу бони сәри. Іәнае ести хәндзәгәй еунәг миуә дәр не 'зайуй. Гъолонгерий фицагидәр ти фуд бавзурста, е адтәй мәнәе ауәхән әверхъяу цау: хуәцгәе тиңибаәл бацәфстәй: ә биләбәл гудели әрзадәй. Іахебәл шиәр ке фенвәрстәй, уой бафиста.

Адән сосо-босойәй, әхцәуән - хәләмүлтәй фәйнә-фәйнә дзурди кәнүн байдәдтонцә: ка запъта, әгәр кәдзос, тиң, дардта аәхе, ә баяэр цъумур баяэргъәдтәбәл ахур н'

адтәй әема 'й уой азар басугъта. «Вакцинотерапия» дан, наә раңдәй. Микроробтә үәлдәфи дәр хәтунцә әема, зәгъүй, әнәе уоләфгәй ба, җәвәттонгә, Гъолонгерий сәхүәдәгә дәр наә фәеццаердзәнәй. Иннетәе дауртонцә, куд үәллиаудәр, уотә үәлдәф ревәеддәр зей, әема, дан, ин, бәрзәңди тәхгәй, уоләфт наәбал хъәрттәй. Аәртигәеттәе никки дирзәгдәр дзубанди ракодтонцә.

- Гъеуутәе 'й гъудәй, гъәугәе ба! Аәрниппарасийтәе уй әе халбазуртәбәл!

И үәззаудәр хъанзи хеңәуттәе ба хәләф наә кодтонцә, еуварсәй кастәнцә, изолдәр ци әема куд уодзәнәй гъуддат, уомәе.

Гъолонгерий әе нез адәни фуд фәеккота, уомән, әема «эголәгтә» сәхүәдәтәе фудгин некәед фәүүнцә. Уарзүйнагәй кәбәл неци уа, ә әхе фулдәр фәүүарзун кәнүй иннетәен. Адәймаги хуәрзгъәдәе раергасунмәе ба имәе фәүүй хумәтәг, фал әнәсайд мадзал: кәд, зәгъыгә, мән уарзүй, уәд хуарз ләг зей, кәд - наә, уәдта цъаммар зей. Гъолонгерийи ка уарзуниа адтәй! Фәсмәргә 'й ка наә кодта әндәр паддзахәдтәй, уони дәр цъаммартәбәл банимадта. Цубур даурдәй - өүгүр адәни дәр.

Куд фәстагмәе, уотә пәхъуәен әема сахари цәркүти астәу әнәууәнкәе бустәги нийарф зей. Беретәе 'й будзәүбәл банимадтонцә әема йәбәл сәе медмурти худтәңцә. Еунәгәй, әнәләедәрдәй әризадәй тәскүи дааг бийноти астәу дәр. Аәрмәст ма Хуцауи хәңцәе дзоруй, зәгъыгә, йәбәл таус раңдәй:

- Еунәг лимән ма мин байзадәй арви. Ес ма, дан, си мәйтәе, стъалутә фал, зәгъүй, етәе мәнаәй минаңдәр аәрттевунцә.

Куд әй раст баләдәрдтәйтәе, уотә сәләхъуән нури үәнгәе «стъалуй незәй» сәйгәе адтәй. Фәстәдәр зей барәй, әхе цәстити рази никидәр тухиндәр әппәлүн ку райдәдтонцә, уәдта загъта: «Дзәгъәли атәе наәй. Уәхән ку наә уайнәе, уәд адән ба фудкой ракәнуммә әнхицдәр әнцәе. Хуара ләг ба цәра: әе наә фәүүй әема мин берәе наәбал байзадәй!»

«Стъалуй нез» Гъолонгерийиән әхе ради рахистәй «Хе устуйрадә әнкъаруни наәмәе». Уомәй ба ма әдеуугүәй еунәг къаҳдәф байзадәй иннәе къәпхәнмә исрәдәхәнуммә - «Фәстас»-мәе. Аәма Гъолонгерий «Фәстаси» - «фәсонтәй тас әнкъаруни» нез әрахәста. Аә бауәри цидәр үәййиг,

уујмаңгъузәг әнкъарән ниббадтәй. Кәд ин ай Хуцау исараста, үүхе үой хәңцәе әәдзәсигон барст ке кодта, үой фудәй... Фал үүнчүү үәхән листәг фарстатәмәе, әвәдзи, наә свәәлүй. Минца зей әердзәе бафхуардтайтәе, әе цәрәгүодтәбәл ин ууңцар кәнүни түххән?

Фиццәгтәй фуддәр фудтәе йәбәл бедун райдәдтонцә. Гүнделер ма, әе сәр фәэззәп-фәэззәпәе кәңгәй, әндәмәе ғиғыцауидәе уәддәр. Зонгиәмәе - әнәууәнкәй, әнчичонитәмәе ба - гурусхәгәнгәй кастәй, әема ин ёци дууә ғилеммар наңуағ фәэззиншәг әнкъарәни әе уод хуардтонцә, ғиңхүәдтәе ба хуәрзхүзәй-хуәрзхүздәр уәдта түхгинәй-түхинидәр гәнгәе цүдәнцә. Фәстаси нези дууә сайтангун түүнүли - әнәууәнкә 'ма гурусхән сәе хуаллаг уод зей, үүрүммаги уод. Етәе берети әевуд уодтәе бахсидтонцә. «Фәстас» үүрүйтәе нез наәй, фал сосағ гъузтәй бафтаугағ наәт ىарди ци үүмүр дәлиуон мадзәлләтәе ес адәймаги ницыззәләе кәнүнмәе, уони үй пайдагәнгәй зей тәлләтгай нихасгәе цәүнцә тәккәе түчүоддәр, тәнзәрдәдәр рәестәбәл тохғангутаәбаел.

Гъолонгерий уони нимәдзәмәе наә хауй, уотә хуәрзтәй н'үүнчүү, уәддәр, цәхән адәй, үәхән ке адтәй, уоми дәр неци үүнчүүсәбәл фудгин адтәй. Енур дәр фулдәр әхе тәрегъәдтәе ғилемиста, фал - ә ниййерүү, ә уарzon адәми. Фиста, изәдбәл түүнчө банимадтонцә, иннәе адәмәй һечәмәй хуәззәр уогәй. үүнчүүсөргөгъәдтәе.

Гъолонгерий, куд әе бол адтәй, уотә тох кодта әе нези үүнчүү, ә ба йәбәл хъәбәрдәрдәнгәе цүдәй. Гъәүнги нади астәу ғилеммәт төгъәбәл ести машинәе әрләвүгә ку раунидәе, уәд әе ғилеммәт ғынди Гъуди фәэммәдәг үидәе:

- Фәңгәй мәе гъазт! Нуртәккәе мәмәе дәлле къәразгәй ғилеммәца радардзәнәй...

Фестаңдәеүүгә ләг ибәл ку рамбәлидәе, әе къох әе дзиппи ғилеммәт, уәдта никим тухуастдәр низзир-зир кәнидәе әе бауәр ғилеммә:

- Кардзей мәе рәехуайүү...

Еске, әе уарzonи хәңцәе телефонәй радзорунмәе ку ғилеммәт, үәд Гъолонгерий әе меднимәр нигъяэрзүй:

- Маргутаң мәбәел әембурд әнчүй...

Фидбилиз хизта алкәмәй дәр әема апцәмәй дәр. Адаңай үүд, уотә фәранкәй наә фәттарстайдә. Аә тог ке уиндәй

ниллæууидæ, етæ – лæгæй дæр, машийнæй дæр æ рæстι евгъйтæ цудæнцæ æнæмæтæй, алкे си – æхе гъуддæгти. Гъолонгерий æ гурусхити гъеладзийнадæбæл гурсхæ кæнун исамаидæ: «Алли аэрлæууыг машинæ, алли рацæуæги дæр мæ марæг æнгъæлун. Уобæл дæр уотæ гъуди кодтон, уобæл дæр, уобæл дæр... Еу дæр мæ си næма бахъор кодта. Ку пъавтайуонцæ, уæд мæ си сæ еу ба куд нæ мардтайдае. Мæн мæтæй мæлунцæ! Ниссахъудти уадзун гъæуий. Кæд мин исæфгæ 'й, уæддæр еунæг еске къохæй, уæдта – еунæг хатт... Машинтæ дæр фæуунцæ фæйнæхузти æма хæцæн номерти хæццæ. Адæн дæр – аллихузæнттæ. Сæ еугæрэмæн ба æз ци рахилæ кодтон?! Бæннтæ цæунцæ, æз ба сæрæгасæй изайун. Мæнгæ дautæ имисун алкæбаел...»

Уотемæй æхе æрдæрсабур кæнидаe. Фал ин еске раунуни уæнгæй фулдæри фагæ нæ кодта æ рæстмæ сагъæс. Ёваст думд фæууидæ æ нифс, æ сæри зунд. Ё бауæри гъузгæ-гъузун равзуридæ секки сайтани хай æма 'й кæрз уххъунмæ исæфхатидæ:

- Еугур машийнæ тæргутæ дæр, еугур фæстегæй фестæгæй цæугутæ дæр еумæ мурхунцæ. Фæскьюмти дæр кадæртæ сæхе ниримахстонцæ. Еумæ цæттæ кæнунцæ мæн исафунмæ, Цъаммар миуæй, гадзирахаттæй мæбæл цæунцæ. Дæлæ, мæ комкоммæ ци лæг иссæүй туаси хæццæ, в мæ уодесæг æй!»

Еци æдзæллаг уавæрмæ æрхаягæй, Гъолонгерий еу сæумæ ракхæл æй цидæр мæтæхузæй, цæбæлдæр тухстæй æнæдаоргити. Адтæй рæсугъд хор бон, уалдзæг. Фал е уонæн неци лæдæртæй. Ци анзи дæргыи гъæнгæмæ наебал ракастæй, уоми бали бæлæстæ ба мæнæ сæнтуорс дзæгæрæг калун байдæдтонцæ. Фæсnæдтæ æма уонæй уоддæр будуртæ цъæх зæлдæг зæлдæ фестадæнцæ. Зæрбатгутæ дæр телтæбæл сæхе рателæ-бателæ кодтонцæ, елхъинабæл бадæгай. Сæ бицьинæгтæ тудтонцæ, сæ гъархуз реути æрфитæй цъæбар-цъубурæй заргæй. И лæхъуæн, сæ нивæн, анаенти нæ уидта раздæрау, æндæра уалдзæг зумæгæй райийтайдæ; хуæнхаг цæугæдон дæлæмæ нæ, фал уæлæмæ, е 'гурæн æрдæмæ исараztайдаe, мæргтæ ба, æ бардзурдæй, кæун байдæдтайуонцæ. Синхонти лæхъуæн дæр бийнонтæ не скодтайдаe, - ци 'й гъуддаг еc?!

Гъолонгерий нуртæккæ уонæбæл н' адтæй æма си æгириддæр неци æрæстæфтæй. Түрги горенбæл ауйгъд

хокхæснæнмæ бацудæй, æма еци æнæмæлгæ айдæни рази ирлæудтæй. Лæги гурæ си зиндтæй æгасæй дæр, уæхæн устур пулæй. (Дæ зæрдæ айдæни коййæй нæма исфæлмæцтæй, мæ хiупай кæсæг?! Ёвæдзи ми неци рauайdзæнæй тауси гъæнтæ биримæхсунмæ, Хъæрæубиндæз дæмæ тæхгæ-тæхун æ цæстæ цап никъулди фæккæнүй, уой ку раstæфдзæнæ, Фал уæддæр башарон ести рæуонæ ракæнүнмæ: мæ радзурдти хъайтarti ахид ирвæрун айдæни цори, е ба, цид, сæхуæдтæ дæр сæхемæ еу минкый зæркæсонцæ, æндæра æгæр уæззæу ихæс райстон, - алли миуеуæг дæр сæбæл æз нихасун. Уотемæй, ци нæ фæууй, иримист фæлгонцæ ку райгас уонцæ, уæд мæмæ гæгæ кæндаæнæнцæ: «Уæд ду ци гъæла финститæ фæккодтай, мæн ба уæхæнæй зонис?!» Уогæ, гъудитæ æма дамуgътæй араæт панæн исигасæнæн næйиес, фал... ци нæ фæууй... Метин лæг дæр ма уайун ку райдайуй, хор ибæл ку бакæсуй, уæд...)

Гъолонгерий æ цæститæ дууæ къохемæй раурста æма жицулæй æ ростæ æрдæудтæтæ ласта, уæдта æ цæсгонмæ шицнаæг никкастæй. Ёхæцæй ниббоз æй, æма дæу айдæмæшæхатта мæн сæрти: нур, зæгъгæ, æз хумæтæг адæймаг ку идæнæе æцæгæй дæр, уæд мæбæл, ду ци радзурд кæсис, уой нигоz ци зæгътайдæ? Уотид лæгбæл дессагæй неци зæгъдæнæ, шима, дан, мæ ном æностæмæ иронхи байзадайдаe. (Гъолонгерий дæр æвæдзи, мæну, рагагъонмæ æхæцæн хедтæ аразүй.)

Уотемæй, сæцæгæсæ кæнгæй, æнæргъудийæй æ миднимæри цидæртæ бадæгъал-мугъул кодта æма æй, авгæй имæ ци фæлгонцæ раурдуг æй, е бæрæг бæлвурдæй бафарста:

- Ду ка дæ?

Æз ка дæн, зæгъгæ, æххæдæг дæр æхе рафарста, æ цард турæбæл къахи никтæй фийи къобали уæнгæ æ цæститæ ишæнæгæй, уæдта æ бауæр расгарста æ къохтæй, æххæбæл цидæр шицнæгæй, бамбæлдтæтæ гæнгæй, барæнæ, дан: «Дæн æви нæ дæн? М.и фарста, куцирдæмæ гъæуий, уоцирдæмæ лæвæрд æй? И исанбæл исæмбæлдæй æви ревæд уæлдæфмæ дзорун?!» - Уотид бæбæй дзуаллæнгъæлæй айдæнæмæ в 'ргон бахатта. Уоми ци «пæв» лæудтæй, е дæр ин е 'змæлдтæтæ тæккæ пъеууотæ шифензта, æдзæсон комкоммæ каст имæ æрбакæнгæй.

Айдæни фусун, айдæни цæрæг æндæрг æхе хузæ ке æй, уоzi рæлæдæргæй, Гъолонгериимæ уорс фæлгонцæ разиндтæй:

- Изæд, изæд! – дзуалл равардта айдæніккон сорæт.

- Мæнæ ци рæсугъд дæн, мæнæ ци тæмæс! – зæгъгæ, бабæй Гъолонгериј сæрæй бунмæз æхе гурæбæл урæцауæгæ аерацудæй.

Уоци здахæй, æхеçæй - айдæнæмæз уæдта айдæнæй - æхеимæз бакæсæ-æркæсæгæнгæй, лæўдтæй дзæвгарæз рæстæг æма цийнæй мардæй æ конд, æ уиндбæл. Мæнæ нура и хузæ күддæр рапгъæндæн æйиевæнтæз кæнүй, æма дин – дессаг: сайтан ракастæй айдæнæй. Ёвæдзи йæлтæккæз еци уоми æ ахур искуста: æндæр ескæбæл рагъуди кодта, æма ин еци æндæр кайфæндийдæртæз ба алкæддæр адтæнцæз фудеуæгæвдесгутæз.

А ба ци униау æй, кæд бунтон не сæрра дæн, уæд, зæгъгæ; æма бабæй æ кьюхтæй зир-зиргæнгæз науæгæй æ цæститæз рауурститæз кодта, æ сæр армитъæпæнтæй дуурдæмæз рахуаста гумсæгæу. Уой, - кæд ибæл адтæй, уæд, - æ бунати ку ссердта, уæд ин гæзæмæз фенцондæр æй, фанатти хузæн, «es», зæгъгæ, нигъльæр кодта, æ тумбул кьюхæй бунæй хæрдмæз кьюхæтæз аæвзистæй уæлдæфи губун истъæл паегæй.

Дзæхъирт науæгæй бабæй, гурусхитæгæнгæй, айдæнæмæз ниддзангьип æй. Ё цæогони хузæ уингæ-уинун рапгъевæ, рафæлевæ-бафæлевæ кæнүй: изæд – æнæбæрæгæ цидæр – сайтан; æнæбæрæгæ цидæр – изæд – æнæбæрæгæ цидæр...

Æгпун фæстtag айдæни æзмæлгæз росбæл сайтан бæлвурд бæрæгæй æрфедар æй, цума си рагæй дæр бунæтton цæрæг адтæй, уойтай, Нарты уæйгути сансай нихæртæу. Гъолонгериј еци æбуалгæз сорæтæй уобисхауди уæнгæз æрбацæй. Расæрраэт кодта хæвхснаени цорæй.

Æ уати нивæрзæни буни ци минкъий дзæбокæз дардта, уой æ рони рацавта, уотемæй фендæдуар æй. Ка йæл пæбурдта, кæд æй айдæни æвдæу æ сай коми тупфæй пакъуйай фехста, æндæра?! Цогæ, лæг фæххуннæз æма 'й ду базонæ!

Нийвадæй, æ цæститæз тоги низзилдта, æ фийи цьяестæй футтитæз кæнунмæз фæйлагайдта æрра кьюмбæцу, уотемæй с 'намонд' нийергути сæргыи балæудтæй:

-Æз ай уæнгити сумах фудæй æрхахудтæн æма уæз сæртæз пъæуай кæнтæз.

- Ци кæни, биццеу, ци ўустур бæллах нæбæл æрцудæй, - зæгъгæ, æ уæраги сæртæз ниххуайгæй, нигъярæнтæз кодта Гъуллæ.

- Рандæ кæнæз дæз дзæбокæз цурд, кендта дин си дæз сæр

пурх кæнун! – зæгъгæ, йæвл нийарвигъæр кодта æ фидæ Гъол.

- Цæмæн дæз бæгъудæй?!

- Сайтан, сайтан! Тæрсæз кæнун! – æ пъæлæсидзаг ниббогъ-богъ кодта Гъолонгериј.

- Тæрсæз ке кæнис, уомæз гæсгæз кæнис тæрсун дæр! Дæ ниихи хатт уæхæн æй. Макæмæй тæрсæз æма макæмæз æвзедæ, - нихстæз кодта кæунгъæлæсæй и мæгур мадæ, æ уæраги спортæбæл æрлæугæй.

- Сайтан æ сæри 'й! - зæгъгæ, Гъоли дæндæгути зуст кьюх-кьюхс исервазтæй.

Биццеу, æхсæгкаги хьюмацау ивадæй, дзæбоки мæкъур æ туннæз 'рдæмæз фæййараэта, æ кьюх идардтæбæл фæххаста æхе ниицæвунæрвонгæй уæдта æвваст æ сæрмæз цидæр ниицæхъзл пæнга æма хæвхснаени цормæз балæуирдта. Нур æз мæхе хузæн тинлииепп адæймаг куд бафхуæрон, зæгъгæ, æ мæгур уодæн ширди аундзæнтæй æртæрæгъæд кæнгæй, дзæхст-дзæхстæй нидæнæбæл ралæудтæй.

Уой гъигтаг кæрцитæз нийергути гъости зæлхуар фæлинти бицхизтæнцæ, сæз сæри сулу хъæнзæз син расердзæгъдæн кьюхгæй.

Авги сæститæз тургъи æндон плиткæбæл сай бугъæз ниицæнцæз дæрæгъдæгæй исесгæй. Уордигæй бабæй науæгæй, прртк куйай æ сæтæз калгæз, фæммæдæгæй æ нийергути уатмæ, ним: црае, и мади зæрдæгъарæй, фиди ба – уой æрæскъетунбæл ирх:нigæй, байяфта.

Авдæйнонæй нурмæ ци хьюрæз фембурд кодта, уомæй Гъолонгериј ралваста æма дзæбокæз кьюхразгæбæл линнæз дæрдæмæз тухуаст раигъдæй ниддывутт ласта. Дувæтьон кьюхриаги æвгитæй «æррай косæндзайма» зæллангскъоттæнгæз тинхизтæй. Дзæхæрай фариккон хуаси ласæги фæлмæнти бицхизтæй. Дзæбокæз уоми æхе иснихъултæ, æ фæстæе ба и цьюасæз бицхизтæй кодта, рæбунти тергадигонд хуасæз æхе æрмæгæй.

Фур карз æхст ин ке рауадæй, уомæз гæсгæз и æвгитæз еугурæз ниихи расастæнцæ, айдагъдæр сæбæл дзæбоки гури æмбæрцæз тиори ўе хузæгондæй райзадæй. Айдæни 'ма кьюхразгæз кьюхриштæз, бийнонты дзахъуламæз, синхи адæм æрбакалдæнцæз, син фæстæе ба «Тагъд ахæсти» 'ма «Тагъд æнхуси» машинтæз тиори ўе индæнцæз. Гъолонгериийæн æ кьюдий сæрмæз фæстæмæз тиори кьюхтæбæл æфæсæн кьюхбæттæнзæз æма 'й

фæлластонцæ.

Мадæ нæбал æрæскыттæй. Берæ мæгурбæннтæ бавзурста æ «додо-биджай» хæццæ. Æ зæрдæ исплæмæгъ æй 'ма фæстаг уæззау æнсæнститæ нæбал ниффæрэстæ. Адæм, æрдеуагæгæнгæй, сæ сæртæ хуайгæй, байвардтонцæ Гъулли. Хуарз æгъдау ин равардтонцæ æ уæлæбæл фæстаг бони, фал ма ци пайда фæуунцæ етæ, ка нæбал уа, уонæн. Æнамонд уосæ ци фæуүй, уой адтæй, æндæр ба – неци! Барæй гъолон дæр нæ кодта. Æрраестæ – еуей фулдæр фæууарзүй адæймаг.

Уарзуну туххæн бай куд байазунгын кæннæн?! Фал уæдиннетæ уоми ци фудгин æнцæ, мади уарзт минкыийдæр ке нæ гъæуүй, етæ?! Мади уарзт еугур сувæллаентти дæр æмхузæн гъæуүй...

Хъйамæтгун фидæ Гъол дæр дувудон мæстдæгъдæни тъæппитæй берæ нæбал рauotæхstæй: æ бийноНаги цубур рæстæги фæсте байяфта, нæуийнадæй уæлдай кæми неци ес, еци æносон бæстæмæ...

Гъолонти бийнонтæ цалинмæ радзурди аци уавæрмæ æрæфтудæнцæ, уæдмæ ба Гæдзæгъонти бийнонтæ хестæртæ, кæдзос китайг нæмтти хæццæ – Гъæн-пин-хан æма Киз-гæн-хор, сæ бæдолæ Цæ-зæ-рийни рацæппо-тигкæ кодтонцæ. Кизгæнхор æ кизгæмæ æнæ хорхузæй некæд кастæй. Æгæр имонау хастонцæ уой дæр Гъолонгериийн хузæн æма еугур дигъ-дигъ, ивæзагæ ниццæй. Æ нийергутæ имæ «фæстæмæ дзорун» нæбал æндиудтонцæ.

Берæ æнзти дæргыци, уæртæ раздæр, гъуддаг æрфæй-арфдæр цæугæ ку уидта, æма æ бон уæхæн уавæрмæ кæсун ку нæбал адтæй, уæд Гъæмпинхан е 'нæгæннæн æ уарзон еунаэг кизгæ Цæзæрийнæбæл гъæлæссидзаг нигъæр кодта æ цæргæ цæрæнбонти фиццагидæр хатт:

- Уæ, биндзитæ дæ бахуæронцæ, дæ кæрон атемæй кумæ цæуүй, уобæл де 'дули компæллæй еу-ескæд расагъæс кæнæ!

Æрмæст, еци гъæрæй æхе зæрдæ хъæбæрдæр фæрристæй. Уой ба Цæзæрийнæ, гъай-гъайдæр, нæма лæдæрдæй, цалинмæ æхецæн ескæд сувæллаенттæ исæнтæса, уæдмæ. Уæдта имæ багъардзæннæй, мæхецæй æй зонун, нийергутæ уогæй æй ду дæхецæй куд зонис, уотæ. Æрмæст, мæхе дæр, уæдта дæу дæр мæ радзурди æнæбафæнзүйнаг хъайтарбæл нæ барун: е

силгоймæг æй, нигки ба ма – имонау хаст, уæдта мæмæ æ изолдæри миутæ хуарз ку кæсиуонцæ, нур сæ размæ уингæй, уæд æй айдагь мæхецæн нæ, фал ма дæуæн дæр нæ æнадæр кæннинæ. Мæ зæрдæ куд зæгъүй, е – ey, мæ ихæс ба ами æндæр æй: уой дшүүшн хуарз бафаун æма ии карз тæрхон искæнун, кæд ин фæстагмæ не 'ртæрегъæд кæннон, уæд.

Куд æнтæстгиндæрæй исæнхæст кæннон еци æнæхиццағ luyu miui, уотæ мæхецæй уæдта мæ финстæй боздæрæй tayyildæннæн, мæ зæрдæбæл ба устурдæр нос ниуудзæннæй. Туккæдæннæн ин е 'намонд кæронбæл, - рæстдзинади туххæн ин кæннодтон, уобæл. Æллун неци, фал радзурди архайгутi мæ уоди мæдæгæ нæ фæххастон æнæгъæнæ финстæндæргыци?! Æма мин tayyipon адæгон нæбал æнцæ. Æ лæгъуз дæр алкæмæн æхе лæгъуз ии, - æма 'й гъæугæ 'й фæккæнүй.

Мæ фæндæ мæ арми куд бафтуя, уой ми ма баримæхсæ, тайгæм уайдæфи къæмæ нæйиес, тæккæ фулдæр ци куст уарзун, уоми ку хая, уæддæр.

Нийергутæ мин хуарзæй фæстæмæ некæд неци фæцæнцæ, у.түдæр син сæ хуæрзтæ нимадтон «сæхе туххæн кондбæл», раст luyu косагæ къохи æрæвæргæй, æ къобалæ хæрдмæ исивазидæ:

- Уттити, гæллæххæ! Амæй мин ести ку руаидæ, æндæра м.!! в дуйнетæбæл хуæздæр хуарз ба нæбал гъæуүй!

- Уой, дæуæй бæргæ некæд неци рагъæр уодзæннæй, - тиыгæ дæр æй барапай рахсилкытæ кæнидæ. Кæд, дан, уотемæй и кизгæ исмæстгун уидæ, æ хеуарзти монц райгъал уидæ, æма ии. Нийергутi фудæннæн, ести руаидæ æцæгæй ба... Бæргæ, тайгæ! Е ин ку бантæсидæ, уæд æ мадæ, æ фидæй бæргæ тайхæстæй исесидæ æ маст, уони нивæн.

- Е дæуæй неци руаидæй, хуæздæр хуарзæн мæн кишийердта. Æз дæу кизгæ дæн, мæхе кизгæ нæ дæн. Дæу таймæгæй конд дæн æма атæ лæгъуз дæр уомæй руаидтæн.

- Ма кæнæ кизгæ, æгæр устуртæ дзорис. Дæ нийергутi фурици дуйнемæ ке рантæстдæ, уой син нура сæ цæстæмæ дарун ку байдæйтай. Дæ Хуцауи хаййæй фæттæрсæ!

- Дэуэн тэргээ ай 'ма си ду тэргээ!'

Гэдзэгъони фурт сәмәе фәэрсәй ку иғъосидә, уәд ә фәрстәе раёдоғағ кәнүонцәе фур мәстәй әмә гәдәэ кәнүн гъон нәбал уидә арах:

- Цал хатти дин загътон, уой рази маимәе маци дзорисә, уәдта уомәе дәр - мәен рази! Ёффәрми кәнүн ай цәмәннәе уадзис?

- Уәцигъәденәй нин ай коргәе дәр неке ракендерзәнәй. Кинди ку 'риауа, уәддәр ә хәеццае ка исфедаудзәнәй?! - дэубанди хиләй сабурмәе раздахидае хийнайдзаг Кизгәнхор.

Гъәмпинхан Цәэзәрийнәбәл ку ынгылаертәе кодта, уәд аңәе тубуттитәе 'ма зуруттитәй куд ниффәразта и кизгәе, е мади деси бафтудта. Ё къох ә кураети рони раңаевгәй, кизгәе 'й куд нә 'рләдәртгайдә, уотәе медәмәе ә игәррәбүни фәрс нидән бахсилкъае кодта, гъаргәе дәр имәе куд, бакодтайдае хъәппәэли хурфәмәе әмә сау дәр куд нә раңайдә, уойбәрзәбәл. Ё меднимәри ратутәе кодта «ту-ту-ту», ма фәйцәстүд уө, зөвгъяе. Кәдәй-уәдәй, дан, мәе кизгәе зунди надбәл һилләууннәе гъавуй.

Куд нәе, куд! Ё фун ай неци сайүй?! Сахарраебун гъаву будурти некаед аэрзилдәй?! Мархуа ин нәй?! Ё хъәстәе нәе фәрреосәнцәе?! Ести ма мин си байзадәй? Дәхе зәрдтәй сәбәән ай бафтауә!

Цәмәннәе уәдта куд неци сәлзурдта, зөвгъяе, и фидәе аңәнгъәләти зөгумугомау уоми фәстане софәег катай никкодта. Цәэзәрийнәе ба сахәй ләудтәй, ә гъәләе - ардәгигон, ә тәнәг, уарзмондаг рәесүгъд билтәе ниффәлорс әнцәе, уотемәй...

- Ци кәени, кизгәе, ци дәбәл аерцудәй, - зөвгъяе, и фиди зәрдәе бадзили-ули кодта. Ё уарзон бәдоли җәстисүтәе гәр-гәрәй аәрәгъәлдәнцәе ә идзаг, пигъз бәвзданнитәбәл, кизги мәгүр уоди әнкъарәнтәе сәе хәеццае хормае рандабигъе кәнгавай. Хори ирд түнтәмәе фәрхүссәе-фәецәфсәе кодтонцәе Цәэзәрийни җәстисүтәе әмә си адтәй цидәртәе байартыауән уой рист зөүүаёттәй.

Аци цубур радзурд ка финанс, е ай күд ие бафтае кодта, уотемәй Цәэзәрийни арф гузавви рәеуоннәе адтәй биндзити кой. Фал радиурдинфинсәги равгәе дәр не свайдәе уәхән листәт гъуддәйтәе әхе сәрәй аәргъуди кәнүн, Гәдзәгъонти бийнонты сәе «хурфәй» ку нае зудтайдае, сәе синхон уотемәй сәмәе арах ку

и. уадайдае, уәд. Гәлдзгәе дәр си неци кәнүй, әфтаугәе дәр сибаел - уотәе.

Цәэзәрийнәе уайдзәфтәе зөгириддәр нәе уарзта. Ёвәдзи, күпәр унмәе бәлдтәй әмә әхе әнгъәлгәе дәр уотәе кодта, мәннәмәе рәедүд гъуддагәй неци ес, зөвгъяе. Мадга, биндзитәй ба үүдесәг уидта. Кәдәй еу хатт сәе еуей листәг сау цәстити күрхәмәе никкастәй, уәдәй ардәмәе сәе, әхебәл бадун нәе, фиғ ә рәэти ратәхун дәр нәе уагъта. Биндзи сау цәститәе түнгизтәе кодтонцәе сәе цъаҳ-цъаҳид маргәй. Гъема тарст түнгән сәрдәе адтәй емини хузән, зумәг ба - ә тәккәе үүрнәндәр анзи афонә.

- Ух-х, гуссәе, куд уин ай! Дәебәх уин ку ниссәлун кодта ишсүри мәйәе уәе тәнәг базуртәе 'ма халә-къәхтәе уәе сау түр! - бәл! Дәебәх ку басаугуртәе айтәе! - зөвгъяе, и кизгәе фур үүнәй мәлидәе әнәбон, листәгбаяәр цәрәгейти мәрдәрләстбәл.

Цәэзәрийнән әхе цари медәтәе дәр зумәг фүсүн адтәй, ишсүри хәнзи хор нәбал кастәй әмә цъеу нәбал зардта. Гъист лүмитәе си цудәй, етә ин әе гурәе дуурдәмәе радавәе-бадавәе кодтонцәе. Гъәмпинхани амундәй Кизгәнхор сәе синхонтәй еу түнгаг силәе гогуз балхәндта 'ма ин ай әе хүссәни къахбәл түрбәтә.

Еци хәдзайрон уәззая маргъ, цид, кизги фун гъәүай кодта ишсүри вигәнти әстәмәй-астмә. Бонигон ба гогузи рахес къах Гәдзәгъонти халагъур маргъ уайтәккәе дәр рахуаэрхуз ай, - ишсүри биндзәе әмә хәстәг аәрбаудзидәе, нийимәкәсидәе и гогуз түнгизтәе хузән фәрсмәе дрангыргонд җәстәй уәдта 'й цъинкк, зөвгъяе, ә листәг хъури цурд хелагон аәзмәлдәй, къәбott римәе фехсидәе әмә 'й аәвеплайди ранихъуәридәе. Фал фәстаг ристәги фәеууәзбундәр ай, кенәе ба әхүәдәг рафунай ай, амма Цәэзәрийнәмәе еу аәстәвд дув-дувгәннага хъәлхъа биндзәе түрвазтәй. Фунәйкизгән ае гъоси цидәр ләгъуз дзуртәе бадув-дүү кодта, уотемәй е дәр цари уәнгәе фесхъиудтәй. Кәд

цэрэгийн үе фуни раудта, уәеддәр бәрәг нәй, - и биндзәе цидәр әрбацәй, нәбал үй раудта сонтәй. Хүссәнәй фәєтгәпп ласта, ә гъәләсиздаг ниффәдес кәнгәй: «Гогуз биндзәмә күд кәса, уй каст имә ци никодтай!» - зәгъгә, әма и әгомуг маргын сәрбәл ә къахи къеләй ниххаттәй, уй устур тәрегъәди бацәугәй, уәдта әхе нецәййагдзинадә бавдесгәй.

Үййадәбәл ө 'нгәрөн дәр некебал әфсардәй ә ниййергүтәй фәстәмә. Гье, Гәдзәгъонти Цәзәри ба дин уәхән әнахури дессаг адәймаг кү разиннидә, радзурд кәсгәй тәккә аци бунатмә ө 'рхъәрттәй, гъеууонамә.

Нуртәккә сәрдә әй, амистоли мәйәе, и әнәхәири биндзитә сәе тәккә карзи 'нца 'ма Цәзәрийни әңцад нәбал уадзунцәе, гъәуайгәс гогузи мәләти фәсте. Ә рәэти кү ратәхунцәе, уәд сәе инәйнонай сорун байдайй, ә рапес къохи даргъ къуәцәлбәл резийнә тъәспсә сау турусайу әргүувдәй давгәй, «мүггагәскүүд фәууотә әма уи цайуаг мабал байзайәд», зәгъгә.

Биндзмар кизгәе, турғын ци дуузе пихсәсәр бәрәзә бәласи дзубанди кодтонцәе зәрдәй-зәрдәмәе, Гәдзәгъонти хәдзарае гъәуайгәнгәй, уони къонцитәбәл мора цилле хәлттәе әнгәмттәй дәргъәмәе уәдта цәхгәрмә рауәгъиттәе кодта 'ма ин си хизамад рауддәй. Ә мәгүри зәрдтәй, хәлауртән әнхус кодта, цәмәй, дан, сәе сәхе тунтәе уафун мабал гъәуа әма, еци кустәй фәууаэгъдәе уогаёй, сәе еуур тухәе, сәе еуур марг дәр ниййарazonцәе цөттәе «сөкъәлпәгмә» биндзитә сайнумә уәдта уони се 'цаёг дүйнемә әрветунмәе.

Анахур силәстәги барә кү цудайдә дүйнебәл, уәд си гъәуама еунәг урунген дәр мабал байзадайдә. Кү байзадайдә, уәдта әнәбадгитә гъәуама адтайуонцәе. Әррәстәе, тәххәттәхун ци схуц кодтайуонцәе сүтдәг-сүтгәрнийнә Цәзәрийнәй, е - сәе хай. Кү бадтайуонцәе ес-нәййесәй дәр, уәдта - сәхе хуәздәртәбәл, әппүн әснаегәнәни ба - Цәзәрийнәй уәлдай - иннетәбәл: минкүй адән ес зәнхи цъараәбәл, биндаи фәәд кәбәл исфедауа, уәхәннәе!

Фал еци тәнбазургингтән дәр сәхе цард адтәй, сәхе фудәй (Цәзәрийнә әма мән гъудимә гәсгә) кенәе сәхе фәрци (мән әма урунгонтән сәхе гъудимә гәсгә) нәе рантәстәнцәе аци дессаг-мессаг, раст-әнәраст, гъолон-молон, кадгин-радгин адгин-мадгин дүйнеймәе. Уомае гәсгә ба сәе тәхүни

кунгүдтонцәе. Кү рафәеллаиуонцәе, уәдта ескәәбәл кенәе түрдүбәл баасадиуонцәе. Ескәмән сәе сиппакъәхтәй ә цар түрдүйги кәниуонцәе, ести ба сәе әхсәууки әраәхсирстмә дәр шу 'рдаридае. Гъенур сәбәл дор кенәе сикъит кунәт не түхтәнцәе! Бадгә, нәфал ма сәбәл кафгә дәр кәнәнәтәе! Уони син ка ци ләдәрүй, кәд дортә 'ма къубәрттәе махәй түчүүоддәр әңцәе, уәддәр?! И хъәрәубиндзитә ба, әррәстәе, дини 'ма хуәцүнбәл нәе байзайунцәе, фал ма тог дәр цыиунцәе. Ләттә кәд дортى уәдта зәнхи бауәри дәр тог цәүй, уәд еци түчүүоддәгәстән дәр Цәзәрийнәй берә әңциондәр нәй.

Араәх рауайй адәймаги фәндөн фудәнәни 'хүзи. Фицаг риңүүгүтү биндзитә Цәзәрийни уйнадә ғыди дәр нәе кодтонцәе, күд үннае адәмбәл, уомәй ахиддәр ибәл нәе сабур кодтонцәе. Фал бабәй сәе әлгүтөн байдайдәе, ә бәгънаең цәнгтәе әма роңтүү аенауәрдон тъәппитә гәнгәй: «Мард фәууу! Ами дин ци башындае, уодхәссәг!» - Цубур дзурдәй сәе әхемәе әркәсүн күдүү, әхебәл сәе еци әркәстү бәллахәй ниййавинста әма, нур башында идардәрмә, зәгъяң, ә уарзон биндзәмә тәхүн кү түрүү, уәддәр ин Цәзәрийни ба әнәе рабәрәгтәнән әма уй миннин бауәрбәл әнәе радзебәл уән найис, - ду, дан, мин күннүракъах фәууис. Цо, әма дә фәрстәе ма ратонәнтәе!

Цәзәрийни ниййергүтәе, кизгәмәе бонхуәздәр әнгъәл күннүү, сәе хози әеммүлүн байдәйттонцәе. Е ба еу биндзәе изолмәе кү түүүинидә, уәд ә фәдбәл ратәх-батәхәй ә хед ракәлидәе шима Ыәбел еци цәхгүн тәефмәе иннетәе бамбурд ууонцәе, дүйней түннүраәстмәе гәсгәе!

Цәзәрийнә әнәуаг тухуаст хицә кәнүн байдәдта түртүү - хүнадзинтәмә әма бәхтәй - байрәгутәмәе. Нәе, түртүү цари бәздәмәе гәсгәе нәе, - әхеңдән дәр къотәри сифә түннү! Хицә сәмәе кәнүй, уони хүзән цъәпо-къәдзеләе ке не түртүү - түнкүр къилдунбәл, уомае гәсгәе. Уәддәр, зәгъгә, түртүү мондаг кодта, әма е дәр сәйгәдонай үекәдбал түртүүдәзенәй. Дәләе, дан, нәе бауоцифарс, уони геруз кизгәе Күннүдзелони хүзән мәе тъәрәбәл бадгә әризайдзәнән. Әной түү, зәгъүй, мәхе биндзитә фагәе нәе 'нца әма ма гъенур еске түүчи цъумур хъәбузатәе гъәуагае дән!

Хурфәмәе кәсәентәе кү уайдә, уәд адән сәе кәрәедзей түшүпп кәнүн дәр нәбал раудаиуонцәе. Гъәнпинхан дәр,

сайынгәе ае бәедоли сәри сайуаги ци адтәй, уой не 'взурста, кәд ин уой мәрзәездүхт зәрдихатт сосаеггаг н' адтәй, уәеддәр. Цәзәрийнәмә ба, листәг цәрәгйтәе сәхүәйтәе нәе, фал ма ае нийергүти дзурдатә дәр биндзитә кәсун байдәлтонцә. Хәедзари еуғур уәетти цирәгътәбәл дәр, бор сансәй иғанст, ахәссән лентыитә аерауигъта 'ма биндзити сай-сауд тугул мәрдтә, уәедта сәйгәе нийергүти уайдзәфтәй зәбәлттәе гәнгәй, дууердәмәе рателә-бателә, рауозә-бауозәе кодтонцә.

Хеарзгәе кизгәе лентъәмәе ку бакәсида, уәед баенагъаз уидәе аема гулгәнгәе уәогоммәе рахаудә, бакасти уесми ци рауән пәууидә, раст тәккәт еци бунати.

Гәедзәгъонти кизгәе, фая кәбәл не оғедудтайдә, уәехән изәедтәй н' адтәй. Уайдзәф ци «дуду биджа» аема «дуду-гога» нае ләдәрунцәе раст, етә фәстагмәе биндзити хуаллаг исунцә. Цәзәрийнәе ахемәе рәестмәе исдзурд некәд уагъта, аәгәр бәгъгъайәй исгъомбәл аей, аема, ае нийергүтәе кәдәй рамардәнцә, уәедәй ба биндзити евгәд аәризадәй. Ае сәрәй ку истәхунцә, уәед ае бауәрбәл бабадунцә, уотемәй, уау-уаугәнгәе, ратәхәе-батахәе кәнүй бонсауәй изәрмәе.

Аци аеверхъау цаутәбәл анзи 'рдәгмәе хәстәг ку раңудәй, уәедта Фәстанхуарзи сахари газети фәззиндәй, хецауди наеуағ ниффедаргөнд, сәрмагонд указ: «Аци бонәй фәстәмәе нийергүтәй суваеллаңтти гъөлон ка кәна, е уодзәнәй закъонәрдиги карз аәфхуәрд!»

Газеттәе уәйәгәнән киоски къәрәэти адәм сәе сәртәе раңавионцә, «абониккон номер, иссерәе мин абониккон номер», зәгътәе.

Аз ба мәхеңәй ниббоз дән, еци гъауугәе указмәе цидәр барә ке дарун, уомәй. Фәстанхуарзи сахари хецау мәе рагон аердуард аей, аема ин нае еу фембәлди, сумах нури уәнгәе аәцәг ке аенгъалттайтә, еци аәримисгәе цаутәе радзурдтон, къахағау. Нәе зонун, ае зәрдәмәе си ци фәеццуәй, фал мәе фәрразәнгард кодта, уобаәл радзурд финсәе 'й, зәгътәе, уәедта, дан, дин аз дәр еу аәхіяуәндзинадә ракәндзәнән.

Куд мәе нийарастан, уобаәл фиццаг не сарази дән, аәгәр уәззаяу, зәгъун, аей, аема кәсәги зәрдәе цәмән ресун кәнөн. Кәд е дәр, куд адәни кәцидәр хай, аәхе уәдбәл нийергүтәй

гъөлон каст бавзурста, уәед зәгъун аей ахемәе аенкъардзәнәй, ижүмкоммә мәенбәл финст аей, зәгътәе. Ае мастибәл ма ин цәнхәс ишмән рәгәнән?!

Ләгъуз хабәрттәе дзорунәй минкъийдәр наци уарзун, ишүмур неке гъаууй, сәйгәе си кәнүй адәймаг, нае си цәунцә, тиги 'й аәфтаунцә. Уони имисун мин мәхе дәр гъезәмарәй мирий. Цәйбәртәбәл аәхәуәен фәууй, «дәе хуәрзәнгөрәттаг мән», зәгътәе, зәгъун нае дууемән дәр.

Сахари хецау мәе уәеддәр фәстагмәе баууәндүн кодта, паштыуз хабари фәсте, дан, дүйней араэздади бундори закъонмәе тигәе, гъауама хуарз хабар цәуя. Уәедта, зәгъүй, аей, бони фәстагмәе ба, уой бәсти развәлгъау гъуди, имисгәе аәркәнәе, има 'й аәцәгәй аәрцәүн ма бауадзәе. Айдәни саст, дан, зәгас настап кәнүй.

Аци хатт мәе лимәни фәнденбәл раңудтәен, устур бунати ке түнүсүй аәхсәнадон царди, уомәе гәсгәе нае, фал хуарз адәймаг ке түй, ае адәмән аей зәрдибунәй ести пайда аәрхәссүн ке фиңдүй, уой түххән. Козбау ин нецәмәй кәнүн, некаәд имә түнүүттүү түххән бахаттон ме 'ргон, изөлдәр рәестәги дәр аей мәе түнүрмәне 'рхәсдзәнән, уомән аема, иннае адәм, в ке аердуард тами, етә куд фәразунцә, аз дәр уотае фәрәздәнән ме 'хәсти уарык хәссүн цифәндиң зинтәй дәр. Гъо, еци ләг, устур бунати киңгәй, сахари иннае хецауттәй игъауги, кәнүй адәми, е түнүнхенти мәтәе, дессаги түххән. Ае ма имәе байгъустон аәрмәстдәр уоци гъуддәгтәе ин нимайгәй, аәндәра финсти түүддүг хүәдбарә 'й аема сумах дәр не стухсун кодтайнае аци инкүардгомуа таусай. Зонгәй фәууәд!

Кәд иғъәлдәзәт радзурдән уотае цәмәдессаг уәен наеийес, уүнүдәр зәрдән аәхәуәндәр аей, сәрән ба – рәсүәгдәр. Фүүнзәсти каст ба фудцаути уиндәй ирддәр кәнүй. 'Ма кәд, фудцаура адаен минкъийдәр аенцәе бәрцәй, уәеддәр и хүннәрзәрдитәмәе дәр цидәр пәгъуз цәмәдесдзийнадә хәтертүй. Фулдәр адәми ахиддәр фегъосун фәффәндүй ести түнүнгъәләгি хабәрттәе, цәмәй сәе къохтәе аәртъәппитә никонцә:

- Ае гъын, уәедә! Уанцион нае! Е ба ци дессаг аей! – аема уүнүд ти зәрди цәф фәэттухгиндәр уодзәнәй, ае рәхцәгәй фиңнери вәззәнәй, цард фетингдәр уодзәнәй...

- Аәрмәст, ләгъуз таустаңбәл куд арф ниддестәе кәнән,

хуаэрзатæбæл уæхæн зæрдибунаей цийнаэ кæнун ку байдайæн, уæд æрцæудзæнæй не 'цæг амонд ба, нæ еүтурей амонд дæр! Ёма ма ескаæд вести ку финсон, уæд мæ еци радзурд ба уодзæнæй арф гъудийæй – ревæд, фал арви рохсæй фæлуст æма зæнхи гъарæй идааг. Нура бал – хуаэрзонтæ! Рæстæгт мингискадавар æй. Уаæтæ мæмæ кадæр дзоруй...

Фæстæмæ фæккастdæн, æма мæмæ идардгомауæй Фæстонхуарзи сахари хецау, æ кæсæнцæститæ талеу къохæй æреогæй, æхцæуæн изулгæй, æрбахæссуй æ рапес къох размæгондæй тумбул тухт газети хæцæ:

- Номер нæма байаргъудтай? Гъа дин – мæ лæввар...

Къуар анзи еци газет нæ рапаттон, фал мин бæрæг бунати æвæрд адтæй æма ймæ айзæри фæккомкommæ дæн. Бай аргъудтон лæмбунаæгæй, уæдта ниссагъæси дæн, нур, зæгъун, еци дууæ бийнontи – Гъолонтаэ 'ма Гæдзæгъонтæн хуарзæй ци фæйинун кодтон, æррæстæ син сæ мæгурбæннтæ фæдзурдтон, æндæра. Куддæр мин фæгъгъулаæт æй æма 'наемхургонд radzurd къохфинст ærbayston, eugur atemæй ба дæ нæ ниууададзæнæн, зæгъгæ. Argyau мадаалæй испайда кæнон, зæгъгæ, куд рагъуди кодтон, уотæ ба нæ хæдаари duar мæ ey кæсæг, мæ 'rdhuard, Фæстонхуарзи раздæри хецау, ærbaxusta. Медæгмæ 'й ærbaxudton æма мин еци игъæлдаæгæй дзорунмæ фæйилайдта:

- Дессаг, мæ лимæн! Цæбæл тухстdæ, е дæмæ æхе къахæй æрцudæй – дæ radzurd кæronbættænæй зæгъун. Имисун дæ нецибал гъæуий, царди кудæриddæр æрцûдæй, уотæ 'й finnegæ кæнæв.

- Гъæуий, мæ 'rdhuard, гъезæмарæй мæ курамардта, æма, дæу æфсаæрмæй, æндæра 'йраги нискудтæ кôдтайnæ.

- Ацибон астæуккаг синхи ey нæуæггурди бæрæгбони бадтæн æма уæкæн кувд рауагътонцæ нийергутти туххæн: Фæстонхуарзи сахари, дан, Гъолонти Гъолонгæрий æ уосæ Цæзæрийни хæцæ ци цардæй цæрунцæ, уæхæн цардæй бацæраентæ сувæллони мадæ 'ма фидæ.

Е ба ци алæмæт æй, сæхе хæдаари ба сæ кùд æлгъетис, зæгъгæ, имæ мæхе æрхæстæг кодтон æма мин 'цибурæй radzurdta:

- Кæмæндæр æ суйни саст куд фæрраestmæ 'й, уотæ Гъолонгæрий æма Цæзæрийнæ дæр æррати сæйгæдони фæйиyeу нæнцæ. Адæни фарнаэ устур æй æма сæбæл, æвæдзи, фæстагмæ сæнрагон кувдитæ æрцudæнцæ. Уарзондзийнадæ тухгин æй, дууæ тундгиней куд фæгъгъæла кæна, уотæ дууæ гъæлай дæр иеуундгин кæнүй. Цæзæрийнæ 'ма Гъолонгæрий сæ кæрæдзей гъар цæстингасæй æрдæбæх зæнцæ, бунтон æнæнæзæбæл сæннимадтонцæ, уотемæй сæйгæдонай рафинст зæнцæ. Нураæккæсæл нæ сахари уонæй нивгундæр бийнонтæ нæйиес, къуар тунæллони син исæнæстæй æма сæ æмхузон рабвдудæй тæмбæл кæнунцæ...

- Хуцау ди исарази уæд, - зæгъгæ, мæ лимæнæн райарфæ кодтон. - Нур ба аци радзурдæн æ фулдæр хай дæу æй, æма 'й тæн дууей номæй рауадzon мухури, - уотæ ба ма ин балихстæ кодтон.

Кой дæр мæ нæсугъта, æ сæрæй нæфал æ медæгæ дæр, лæн, мин мæ ном макæми фæйинун кæнæ. Дессаг уæмæ ма фæккæсæд, фал ин зæгъгæй дæр æ ном, мæ 'rdhuard уогæй дæр, тæн зонун. Зонун уой, æма – мæ кæсæтæй кæцидæр æй, аци radzurd дæр е финсүй мæ бæсти. Ёхе мæ уоди нирримахста 'ма 'й мæн цæсгонæй рауадзай адæни рæнгъæмæ. Не 'тъоси, мæнæе тæбæй мæмæ дзоруй, Гъолонгæрийни хъурихаттæй, - аци тæнгытæй зæй фæууо, зæгъгæ:

- Нийергутæй гъаст кæнунæй устурдæр тæрегъæд нæйиес. Тæрунмæ дæр нæбæл гъавинæ. Еу дзæгъæл фат, зæгъун, мæ 'rbæл ку исæмбæлидæ. Афганистани тугъди, мæ нийергутæн тæн фудтæ бæвзарун кодтон, уони тæрегъæд гъавтон мæ уодæй тæнсунмæ. Рохсаг уæнæтæ, фал нæ сувæллантæй ба уæддæр тæнекæд неке исæволон кæндаæнæн!

- Хæбæр фæсmon кæнун берæ гъуддæгтæбæл, - загъта ин мæн я бæсти Цæзæрийнæ.

- Хæдæгай, æзинæ кæбæл дæурдтаэн, уой туххæй ма... Ёз тæн еци номæй базудтон æма мин хъазар æй, фал дæ лæдæрун, тæн 'й зæйевæ, кæд дæ «æлхъевæ» кæнүй, уæд, - фæлмæн хъурихаттæй дæурдта æ уодæмбæлмæ и силастæг.

- Фагæ 'й, рандæуotæ! – зæгъгæ, сæбæл фæззуст кодтон тæн мæ мæхе бæрагæ ниуагътонцæ, мæ меднимæри ба ма тæхъур-хъур кодтон: «Айдагъдæр мæмæ фæрсæрдигæй карабайгъусуй, уони мин финсун кæнетæ? Мæхебæл ба сæр

наёйес?!

Куд аэнэхатир ай, уялэнгай аэркасти, а цардараэст, фал куд аэнайепп аёма зундгин конд ай уяеддэр! Цидэриддэр ес дүйнейий медэгээ, гъуддагаёй дэр аёма миүэй дэр, цардэгасаёй дэр аёма зэнэуод аёрдзэй дэр, уони нисан, уони уйнадаё араэст ай вунаёг гъуддаги сээрппонд – цамаёй цард уа аэнэмаалгаё.

Æ нийергуты хъялмает некаёд нееке федуй. Суваллон араёх бераёгы хузэн ай а нийерэгэн, неци ин хатир кæнуу, уотид, хумээтэг аэрфуги фезмэлд дэр. Е цард ай: дæуэн ай равардтонцæ, дæу ихæс ба уой аэндэрэн радтун ай. Уотемэй цæүйеунэгэрдэмэ 'змæлд – аermæстдэр размæ, идæрдтаёбæл зелдогь гаёнгæй: «Нæгъæугæ аermæг фæстегæй изайгæ цæүй, аености хурфи, минанzonти руги. Разæй игонгond цæунцæ наёуаёг фæстæ, наёуаёг рæстæгутæ. Æндæрхузи уæн ин, аевæдзи, наёйес: нийерэги ма иронх кæнæ, суваллони ба ае къæхтæбæл исплауун кæнæ аёма 'й хонæ, дæ арми уой минкъий арм райгæй, дæ уоди гъар ин ае уодмæ уадзгæй, цалинмæ де 'хусгъæугæ уа, уæдмæ. Ма ин кæсæ, дуунисæй анзи йбæл ке исæнхæст ай, ду уомæй хъаурæгингдæр дæ, уомæн, аёма ду нийерæг дæ, е ба - бæдолæ аёма дин сæданздуудæй дэр бæдолæй байзайдзæнæй.

Дæ нийерæгугай дæ ке наё уарзүй дæ суваллон, уобæл ма зæрдихудт кæнæ: дæхуаёддæт дэр уотæ дæ, уæдта уомæн дæр аæхе еци гъуддаг, еци усмæ хезүй. Фæлтæрти аэмбаст фæстегæй аefтүйæт аёма размæаefтаяёг ай: фæстегæй си рахауй, разæй ба йбæл бафтуйүй. Нæ нийергутæ аеносон догыи изайгæ цæунцæ, аёма наё наё сувалленттæй уонаёмæ фæстæмæ ракæсунмæ дæр наёбал раевдæлүй, - зæгъæгæ, зæгæр ку баразæй уа, ае къах ку бакъуæра аенæ мæн аенцойнаёй. Гъо, е ма минкъий ай, фал ираэгæе цæүй, етæ ба устур аенцæ аёма идуйгæ цæунцæ. Нæ фæдбæл ма сæццæгæсæ кæнгæ байзайнуцæ. Куд аэндондæр цæуаён, уотæ таѓдæр минаёт кæнүй сæ цæсти рохс, уотæ наёмæ аенæзæрдæхсайгæдæр аенцæ, аёма уотæ нифсундæрæй бафтуйнуцæ, цæсти рохс аэгирiddæр кæми наё гъæуий, сæ еци аеносон зæнхи хайбæл. «Нура мин нацibal ай, дүйне дæр, зæнхæ дæр тумбул аенцæ, аёма еу-ескæд мæ фæди-фæдон, ме 'взарæ, абæлти аенæ рацæугæ наё фæууодзæнæй. Кæд ин ае еу къахæфсæрти еу фенцайæнæн уæддæр исбæззинæ, цамаёй размæ цæуа аёма цард уой фæрци дæр аеностæмæ зелдогь кæна. Æза, мæ бон ци адтæй, уой наё бавгъяу кодтон...»

ЦҮҮГКИТИ Крестник

НИВÆЙ ХАЙГИН НÆ ФÆДТÆ

Ку наё рахæссай амонд аёрдзæй,
Уæд дæ алкедæр аэфхуаёрдзæй.
Ку наё фæннивгун уай мадæй,
Цæрдзæнæ гъе уæд зæгадæй.

Ку наё фæррæстмæ уай уосæй,
Некæд цæудзæнæ кæдзосæй.
Рауадтæ мæгур аэрвадæй,
Цæрдзæнæ гъе уæд зæнадæй.

Царди ку уай ду фидæй цох,
Уæд дæ Муттагæй дæ иронх.
Ку наё архайай дæ цардбæл,
Уæд неци уодзæй дæ артбæл.

Ку наё хонай еске дæхемæ, -
Некæд дæ бахондзæй зæхемæ.
Хуæздæр дæхуаёдæт ку наё уай, -
Дүйней хүэрзтæй дæ зæнæ хай.

НИУÆЗТГУН ЛÆГ

Æ фарсбæл хуссуй лæфæй.
Тухгин бабæй ае хур-хур.
Уат байдзаг ай ае тæфæй,
Цæүй бинонти хъур-хъур.

УÆХÆН НОСТÆ

Ходгæ цæстæ,
Сay аэрфугтæ..

Тумбул ростæ, -
Æй наæ ностæ.

Сурх дзигкотæ,
Фæтæн сунтæ.
Даргъ тъæфæлтæ,
Кустмæ цæттæ.

Цыргæ билтæ,
Æнаæ хилтæ.
Цубур гъостæ
Æй наæ ностæ.

Сабур дзорæ,
Алци корæ.
Дæллагтурæ,
Ма æрбурæ.

Ходгæ цæстæ
Сay æрфгутæ,
Тункъу ростæ
Æй наæ ностæ.

ÆДЗÆСГÆНТТÆ

Ес ма зæнхæбæл хуæцатæ,
Сæ нисан – æрмæст æхцатæ,
Бахуардтонцæ сæ цæсгæнттæ,
Ра-си уадæй æдзæсгæнттæ.

ДОНИ ІЕРТАЙГÆЙ

Сæрдигон бони,
Іертайгæй дони,
Неци фæдзæдзорун, -
Нивæ си ерун.

Æнтæфи коæгæй,
Уæлбилаæй кæсгæй,

Нецæмæй тæргæй,
Мæхе фесæрхун.

Уарунтæ бони
Лæуун хæдони.
Хаугæй тæдзунаæг,
Фæуун æгудзæг.

Мæ кусти уæлгъос,
Нæ фæллæуун гъос.
Æрсæрфун мæ рос,
Цæмæй уа кæдзос.

АРАХЪ

Берæ ку уарзун
Арахъ ниуазун.
Фал си наæ зонун
Мæхе ба дарун.

Бийнонти сорун,
Алци син дзорун.
Ниуæзти фæдбæл
Райайуй мæнбæл.

Арахъ ниуæзтæй
Нæ уидтон цæстæй.
Дзубандий растæй
Рамардтæн мæстæй.

Еухатт си мæ сæр
Фæрристæй хъæбæр.
Нийугътон æз дæр,
'Ма фæддæн хуæздæр.

МЕ 'РВАДÆ

Мæ сæри зелунцæ гъуддæгтæ,
Ес мæнæн мæ зæрди дзурдтæгтæ.

Нэййес мин, - кавмаэн сээ дзорон,
Боззаг дæн, ке дæн дигорон.

Дигорон тог нин Хуцау равардта,
Нæ реути ба нин зæрдæ байвардта..
Max ан еу тог, еу хæстæг, -
Үодæй уодмæ ах хæстæг.

Сбастай ду мæ хæццæ
Хебарæй дæ цард.
Арази дæ хæццæ,
Хуарис ми ду ард.

Æвæдзи, мæ уарзтæй
Æфсес нæ зонун.
Нецæбæл мæ фарстай,
Мæнгæ нæ дзорун.

Мæ зæрдæ куд худтæй,
Дзорун нæ фæразтон.
Æфсес дæ фудтæй,
Цард не 'саразтон.

УÆХÆН КИНДЗÆ

Хурст цæститæ,
Тунд æрфгутæ,
Цъæх тъæфæлттæ,
Къуæрд дзигпотæ.

Гъоси цæгтæ,
Къохмæрзæнтæ.
Къохдараптæ,
Фийсæрфæнтæ.

Губур сунтæ,
Листæг къохтæ,

Устур гъостæ,
Цъумур ростæ.

Бæрзонд къелтæ,
Ходгæ билтæ.
Сæнт-сурх ростæ
Æй наэ ностæ.

Хуæнхräбунти зелгæ-думгæ
Ку низзелуй тузмæггæ.
Саргыи бæхбæл тъæбæртгæнгæ,
Зæгъунцæ, - Урузмæг æй.

Хонхи фахсбæл цъæх æнгозæ,
Уонæй ка еруй æфсес.
Минкыи уоддæр ба æрдозæ,
Бацæуæн ба 'имæ наэйес.

Хонхи рагъбæл хори тунтæ
Фæгъгъазунцæ цæхæрау.
Лигъз будурти хуари хумтæ
Нæ дарунцæ цæгæрау.

ФИДДÆЛТИ ÆГЪДАУ

Дурр-Дури донбæл ци муркъæ низзадæй,
Фиддæлтæй маҳæн æгъдау байзадæй.
Уорсдони дон нин ивуладæй цæүй,
Фиддæлти æгъдæуттæ кæнун ку гъæүй.
Чиколамæ над ба күддæртæ даргъ æй,
Фиддæлти æгъдау не 'ссердæнæе аргъæй.
Чиколай надбæл бæлæстæ лæуүй.
Фиддæлти æгъдау æнносмæз гъæүй.
Курдони æрцæф цæхæртæ калуй,
Фиддæлти æгъдау маке ихалæд.
Хуæрзæгъдау лæппо бæхбæл нигъязуй,
Фиддæлти æгъдау алкедæр уарзуй.
Фудгини цæстæ, дан, изолмæ уинуй.

Фиддæлти æгъдау наэ рæдуйун кæнүй.
Уарзæгой цæстæ изолмæ кæсүй,
Фиддæлти æгъдау æносмæ хæссүй.

ХÆЛÆМУЛАË

Æгæр дзорæ,
Дзæгъæл дзорæ.
Æнæфсæрмæ,
Хезүй сæрмæ.
Ниуазагæ,
Фурдзорагæ,
Фурхуæрагæ,
Агорагæ.
Уæд кафагæ,
Фур зарагæ,
Уæд хуссагæ,
Не 'рхæссагæ.
Æллаæлагæ,
Нæй æ фагæ,
Хилагорæ,
Ма 'й мæ дзорæ.
Уæд ковагæ,
Æууæндагæ
Уæд ходагæ,
Уæд кæуагæ.

УАРЗОНИ ЗАР

Ци рæсугъд дæ, уæртæ кизгæ.
Ци дессаг æй дæ бакаст.
Ку цæрдзæнæн дæу имисгæ,
Нæ уодзæнæн æнæ маst.

Дæумæ кæсгæй мæ цæститæ,
Ку фæккалунцæ цæхæр.
Дæсуæн дæтгæй мæ уæрзтитæ.
Цæрдзæн уарзgæй дæу æгæр.

Æнамондæй наэ цæрдзæнæ,
Зæгъун дин æй федарæй.
Зинтæ де 'ной æвзардзæнæн,
Ма мин тæрсæ мæ карæй.

Дæ баҳудт дæр ци фæлмæн æй.
Дæ алци дæр куд уарзун.
Куд цæрдзæнæн æнæ дæуæй,
Уой ба уæддæр наэ зонун.

ФИДИ УОСÆ

Фидии уосæ – фиди рун,
Фæккæндзæнæй дæ наэмун.
Фидии уосæ – фиди рун,
Нæ дин бакæндзæй хуæрун.

Нæйиес уобæл зæрдиҳудт,
Бæргæ ку уайсæ æ фурт -
Амондгун уайсæ ду дæр,
Фал нур ба дæ ду седзæр.

Æхе тогæн мæнгардæй
Алци дæттуй уæлартæй.
Цæстфæлхатæг æ лæгæн,
Уæхæнæн хуæздæр – ингæн.

Дони сæрти æнгон къахæй
Макæддæр кæнаæ æмгæпп.
Синձæ тонгæй есре къохæй
Фæццæудзæй дони дæ тъæпп.

Æллаæлун нæй царди хуасæ.
Нæ лæдæрүй уой дæ сæр.
Адæми лгъæдон дæ асæ,
Нæ лæдæрис дзурд уæддæр.

НÆ УОСÆ

Дæв гъос æрбадарæ, нæ уосæ,
Мæ загъдмæ аэргон аэригъосæ.
Не 'нгъезуй кæнун еске кой.
Гæр, куд нæ зонис ду гъе уой.

Адæмæн кæнис нæ зайраг.
Æносмæ дин уæд ходуйнаг.
Нæ зонун, нæ зонун, уæдта,
Бабæдтон дæ цъухтæбæл цъотта.

СИНДЗИГЪÆУ – ДУР-ДУР

Ралæудтæв ра, уалдзæг, фæцъцъæх æй будур.
Ерисæй косунцæ Синдаигъæу, Дур-Дур.
Цæхæр искалунцæ къæпетæ цæфæй.
Хуссунцæ кадæртæ сатаеги лæфæй.

Сæ сæрмæ и ругæ систадæй мегъау.
Æвналунцæ кустмæ етæ æнаевгъау.
Сæ фæсте сæ кустмæ зæрдæ ирайуй.
Кусти хуæздæрунбæл алкæ архайуй.

Цæунцæ ерисæй æмräенгъæ гъе нур,
Сæ фæсте кæдзосæй æрттевуй будур.
Сæ зарун, сæ ходун изолмæ цæу,
Тиллæгæй хъал фæззæг сæ разæй хезуй.

НОМЕРÆНИ АЕМДЗÆВГÆ

(Тетцойти Сосланы номбæл)

Уорс хонхи къæбур, уорс дорæй амад æй,
Махæн уæд Сослан уосгорæй рамардæй.
Фийяæутти цæрæн уæд уарунти калдæй,
Не 'хæнаæй Сослан æнагъонæй рандæй.

Бæлæсти федардæр толдаæ 'й, зæгъунцæ,
Тетцойти Сосланæн киндзæ хонунцæ.

Седзæр уæриккæ берæ фæууаста,
Берæ кизгуттæ Сосланы уарзта.

Уорсдони дон нин абохгæ фæццæүү,
Сосланы мадæн æ зæрдæ æрлæуүү.
Дур-Дури донбæл мегъæв æрбадтæй,
Сосланы ездонæн берæ нæ адтæй.

Фæсхонхи фийяу æ фонс агоруй,
Æ мæлæти размæ Сослан бадзоруй:
«Тæходуйтæ-ма æнгæртти æхсæн,
Мæ бон ку уайдæ ести фæдзæхсун...»

Тар гъæди бæласæ нæ комуй кæлун,
Сослан бадзоруй: «Ци зин æй мæлун!»
Æ уоди тухстæй дони хулл коруй,
Æ уарзони ма бæргæв агоруй...

СЕДЗÆР

Седзæр мæгур æй,
Лæуүй губурæй.
Æскъуд дзабурти
Хæтуй будурти.

Уарзуй мæгурти.
Хуссуй тугурти.
Тамаку думуй,
Тухгин си хуфуй.

Сæумон аертæхбæл
Нæ хæтуй бæхбæл.
Къахи æскъудтæй
Берæ фæккудтæй.

Æ цæсти кастæй,
Æ зæрди маstæй
Дæлгæмтæ кæнуй,
Хæкъурцæй кæу.

Æ зэердæ тонуй,
Фалæ нæ комуй
Некæмæ цæун,
Некæмæ хуæрун.

Седзæр мæгур æй,
Бæраæг æ гурæй.
Æ кусты цæруй,
Гъе уоми хуæруй.

Уолæвд нæ зонуй,
Берæ нæ дзоруй.
Бусдæги ездон,
Нæййес ин хеон.

Ес имæ æгъдау,
Алцæмæй рæдау.
Ферми гъонгæс æй,
Нигки 'хæвгæс æй.

Сара æ къæс æй,
Кæсүй тар æнгæсæй.
Æрмæстдæр æ күй
Æ цори фæууй.

Хуæрдæй æнæфæс,
Гъæрæй хуæрæфæс.
Рæвдуд нæй мадæй,
Цæруй æнадæй.

ХУАДОНТИ ИСА - 100 АНЗИ

Нæ журнали 1993-аг анзи ниммухур кодтан Хуадонти Басяти фурт Исай роман «Устур горæти», уæдта æ финстæгутæй еукъуар.

Иса райгурдæй 1910-аг анзи Чиколай.Æрвæрддивдау фæззиндæй, уæдта æ тæккæ карз тæмæни ба æрбатар æй: бæгъатæрæй фæммарьдæй Устур фидибæсти тугъди 1942-аг анзи.

Иса ци адтæй, уомæй еугурæй дæр адтæй патриот, æ фидибæстæбæл еузæрдион, нæ уодæнстæй царди фæлхатдзийнадæ, гадзирахатдзийнадæ, реуæмduxæй лæудтæй, цардæн знатгадæ кадæр-цилæр кодта, уони нихмæ.

Нæ журнали аци номери ин мухур кæнæн æ романæй ey хай, уæдта æ финстæгутæй цалдæр.

УСТУР ГОРӘТИ

НÆХСТАËР

Хори тунтæ лæфинттæй батæ кодтонцæ зæнхæн. Арви цъæх ивадхуз дардта хори рохсмæ. Мæнæутæ әфсерти хурфи фæддоргонд зæнцæ. Еугай игуæстæ цурхун æнгъæлдзуу сугъæнцæ. Фалгонди æзмæлæг некæми зиндтæй. Ёргъæутæ пихити хораууони сосæн кодтонцæ. Адæм, косуни ка 'дтæй – етæ уæрдунти буни, гъæуи – етæ ба хæдзæртти æма уæрдундæнти сатæг агурудтонцæ. Ругæ гъæунгтæ цирен уагътонцæ.

Мæзгиди дзатмабæл еу кьюар зæронд лæги бадтæй, тæнæт курæттæ æма буйнаг ходтæ сæ уæле, кьялос лæдзгутæ ба кьюми хъел истадæнцæ. Зæронд лæгтæ дзубанди кодтонцæ тиллæги туххæй. Дзурдтонцæ динбæл. Гъосæй бадтæй Бола, æвдайанzon зæронд лæг, æ закъæ уорсхæлæмула, бæрзонд, федар иуонггин.

Ци сагъæс дæмæт ес, мæ синхон, зæгъæ, Болай бафарста, берæ æнзтæ æ гурæ кæмæн æрлистæг кодтонцæ, æ гъуни хузæ ба балий дзæгæрæгæй уорсдæр кæмæн иссæй, уæхæн лæг. Бола æ сæр исæргъувта. Гъунтъуз æрфгути бунаей бакастæй æ фæрсæгмæ.

- Аллах, æхïца мæ гъæуи еу æртæ тумани æма ци амал бакæнон, уой фæрæзнæ наийис, - загъта Бола.

- Ци кæнис æхçайæй? – Нæуæгæй æй бафарста, æ цæстити хæфтæ сæрфта, уотемæй зæронд лæг.

- Нæ биццеу нæбал лæууи æма 'й рапретинаæ, Бетъербухмæ ин гæгъæдитæ ниффинстонцæ горæти.

- Уæллæгыи, Хуцауи номæй, Бола, рæдуйгæ кæнис, биццеуи ке 'рветис, уомæй, дуйне лæгъуз иссæй, ескæми фесæфдæнæй, ду ба 'й зонгæ дæр нæ бакæндзæнæ. Адæм исналат зæнцæ, Хуцауи тас сæмæ нæбал ес. Кæци биццеу ба 'й, ка цæуй, гъе?

- Илас, - адтæй дзуапп.

- Илас хуранбæл цæfst ку адтæй, уæд ин еци рæдуд зунд æ сæри ка баяагъта?

Болай зæрдæмæ æ дуйнебæл дæр нæ цудæнцæ Мæрзай дзубандитæ æма имæ нур дæр нæбал игъуста. Зудта æй, Мæрзай цъух æнхус ке нæ ратдæнæй, ихалуннæй фæстæмæ, уой. Мæрза

дæр Багъос æй.

Азан нигъæр кодта азануасæни сæрæй. «Æллаху акбар, æллаху акба-ар! Ассаду, лайлла, Гъа-иннæлла-а!» Зæронд лæгтæ базмалдæнцæ сæ бадæнбæл. Алкедæр си æ билтæ æзмæлун кодта: «Лаиплæгъи, иннæлæгъи, Хуцау, мæ уод дæуæн нивонд æй, батæрегъæд кæнæ!»

Мæзгитмæ аллирдигæй уадæнцæ лæгтæ, сæ дусти æгъæнгутæ æввæргæ; æввæдзи байраги кæнунæй тарстæнцæ, хæлæф кодтонцæ. Азан æрхизтæй. Адæм айдагъ mestæлти бацудæнцæ мæзгиди хурфæмæ; бæзгин пъластинаæй конд, унгæг къæрæзгитæ ин. Талингæ. Æ зæнхи итуд сæгъдзар ламазлæхътæ, горицæтæ, еугай тæрхæгутæбæл бæзгин хураенттæ руги бунаей андæр хузæннæй зиндæнцæ.

Молло бацудæй имами станмæ, адæммæ æ кылдун ракхатта æма æ гъостæмæ исæвнæлдта, «аллаху акбар», зæгъæ, исдурдта. Мæзгиди хурфæ сосæгкæй нидзdzæгъ-дзæгъ кодта.

Еугурæй дæр намазгæнгутæ, молло ци кодта, уой æнхæст кодтонцæ.

Фæснамаз Бола еугурэмæй раздæр рацудæй мæзгиди хурфæй. Хори тавд нæ уазандæр кодта. Цæвettонгæ арти цирен æ цæсгонбæл гъазта, уотæ рости æнхырттæ хедæй æрттивтонцæ.

Хуæнхтæ æма гъæдæ лæфинтти хæмбонхъулati аууон ницæнцæ. Дунгæ æнæзингæ рauæн æхе баримахста.

Бола цудæй Бекирмæ. Берæ хæттити загъта æхеçæн, наебал райсдæнæн Бекирæй ихæс, зæгъæ, фал æ еу ихæс инней æйиаfta. Болайæн æ фидæй байзадæй мæтур, æнæуæрдун хæдзæрае берæ бийнontи хæццæ. Апçæмæй гъæуагæй цæрун имæ кастæй ходуйнаг æма лæсгдзæрæн бацудæй. Авд анзей фæсте йе 'хуæрсæгкæ ражеçæн кодта. Уотемæй фæххуæст æй дууæ гали æма уæрдунбæл. Уæдæй фæстæмæ ба æ цард батар æй гъæдæ. Фал Бола æноси дес кодта: «Арæби мæ куст ку нæ уадаун æхсæвæй-бонаей, уæд ме 'хæс куд нæ федуий?

- Фæруæ фæйнæгутæ мæмæ ес, мæхеçæн сæ фæйяурстон, фал мæ æхïца хæбæр æхсиçгæ гъæуи æма сæ уой æнæбари уæйæ кæнун, - загъта Бола къуæзгæ дзоргæй, Бекир размæ ку 'рлæудтæй, уæд.

Бекир адтæй сурх цæсгон, нард лæг. Æ листæг цæсти тагутæй зулундзийнадæ æндæмæ лæдæрстæй. Бола имæ агъаз

æнгъæлдау ай, зæгъгæ, уой ку 'рлæдæртæй Бекир, уæд æ медзæрдæ бахудтæй: «Агъа, еу тæрхъос бабæй æрахæстон!»

Бекир Болай çæститæмæ бакастæй, Бола ба – зæнхæмæ.

- Нæ мæ гъæүй аци сахат фæйнæг, - загъта Бекир листæг тагъд хьюрæй. Болай разæй хæдзæртæ, зæнхæ, æгас дуйне фæддунд æнцæ. Æ формæстæй нацибал фæууидта. Хуарз æй зудта, Бекири нæуæг хæдзæртæн фæйнæгутæ ке гъудæй, фал æ хийнæ надмæ хед ке аразта, уой дæр æрлæдæртæй. Бола расагъæс кодта: «Аци куйий хæцца дзоруни бæсти Илас байзайæд!» Æма уотемæй ранæхстæр æй фæстæмæ æнæдзоргæй.

- Куд дæмæ кæсун, уотемæй хæбæр тухст дæр æхçабæл, æма райсдзæнæн фæйнæгутæ, - зæгъгæ, дзурдта Бекир Болай фæстæ цæугæй æма 'й байяфта. Бола нецима исдурдта, уотемæй Бекир æ хуали æстъигъта идарддæр:

- Цæуæн, фæууинон дин дæ фæйнæгутæ!

Гъæунги цудæнцæ æнæдзоргæй. Бола еунæг каст дæр нæ бакодта Бекирмæ. Цæвettон, æ фарсмæ уодесæг цudæй, уотæ, бакæсун æ зæрдæ нæ загъта. Бекирæн ба æ кьюуртæ нард çæсгонæй хед лæдæрстæй, ходæзмолæтæнгæ, зæрдигъæлдзæгæй цудæй.

Бекир æхçамæ гъæуагæ на 'дтæй. Дæсгай, финддæсгай ихуæрститæ лæвар, æнæнхæст хъæстидзæгæл косун кодта. Цуллæргай лæтгæ имæ косидæ уалдзæг, будури кустафони. Ихуæрстæггæ æнхæстæй некæд фиста. Бæргæ берæ хæттæлти æрçæуидæ мæгур лæги сæрмæ унаффæ: «Цæуон, аци хатт ин лæгъузтæ зæгъyon æма 'й мæ хиймæт багорон», - зæгъгæ, фал æ цæлхити размæ устур къæбurtæ зилдæнцæ, æма рагæпп æ бол на'дтæй. Идарддæр сагъæс кодта: «Бекири зæрдæ мæбæл ку фæххода, уæд мин кирæ фæлласæн нæбæл уодзæнæй, бæтгæй мин хуми зæнхæ нæбæл ратдзæнæй».

Уотемæй æ маst æ мæстдони æруазал уидæ. Бекир ба адæми мæгур бонæй киртæ идзæг кодта. «Робаси тог имæ ес. Робаси», зæгъгæ, дзурдтонцæ уоци дзамани адæм. Бола, æ биццеуæй рехгун лæг цалинмæ иссај, уæди уæнгæ фæккуста Бекирмæ ихуæрстї. Бæзгин гетен æма ин сæхъес тунæ æ царæй æркъийаг исходтонцæ, фулдæр бæннтæ ба ибæл æстонгæй евгъудæнцæ. Бекирæн æхе æртæ фури ба сæ фурраæвдзæ æма хæлæй адæми хæцца дзорунмæ дæр сæ дæр нæ хастонцæ.

Рæвгъудæй еци рæстæг. Зæнхæ иссугъдæй. Тæвдæ арт Бекири фаланбулайтæ ниртхотут кодта, æ кью ефтæг рauæнæй утпдай фæххуæцæн нæбæл еруй, фал æфсæйнаг киртæ æнхæст кумма иссингæнцæ ниттайнуни бæрцæ. Бола хуарз зудта, Бекири кумми ма берæ ке байзадæй, мæгур адæм гъæуагæй кæмæ мæрдæнцæ, уæхæн мулkitæ.

Фæндгæ дæр æй кæнидæ еуæй-еу хатт гъæусоветмæ ыцæун æма зæгъун, цидæр зудта Бекирбæл, уой.

Еу хатт Бола моллой хæцца рацудæй екинди намазæй. Куд дингун лæг адтæй, уомæ гæстæ моллойæй хъæбæрдæр некæбæл ыуæндтæй æма загъта.

- Ефæнди, Бекирæй Хуцау нæ баруагæс æй, мæзгидмæ үддæгæ нæ 'й!

Идарддæр Бола зæгъунмæ гъавта, гъæусоветмæ 'й цæун ке фæндүй Бекирбæл гъаст кæнунмæ, фал имæ моллопæ цæстити уорситæй уотæ æрбауозгандта, æма Бола дзорунмæ нæбæл иснифкæ кодта.

- Еунæг ка 'й, еци Хуцауи барæ 'й уадзæ, - загъта ефæнди.

- Тобæ æрхæссæ, Хуцауи размæ дæхе ке гæлдзи, уобæл. Ёхуæдæт уинуу, кæмæн ци кæнгæ 'й, уой.

Бола нæбæл фæццудæй гъæусоветмæ, фал моллобæл ба фæссекк æй: «Бекири хæцца æ гъуддæг еу æй», зæгъгæ.

- Цал фæйнæги дæмæ ес уæйиаг? - бафарста Бекир Болай, тургъæмæ ку 'рбахæртæнцæ æма хасбахъмæ ку бæнæхстæр æнцæ, фæйнæгутæ размæ, уæд.

- Ёртæ туманей аргь, - адтæй уазал дзуапп.

Бекир е 'рфгутæй æ робаси цæститæ æрæмбарзта, хийнæ ходæ бакодта æ медбилти. Хасбахъи зæнхи цургъд адтæнцæ фæруæ фæйнæгутæ. Сæ цæрæмæ гæсгæ бæрæтæ адтæй, берæ сæбæл ке цудæй, сæ 'рфадунæй нурмæ, гъе. Рæвдзæ æфсæйд: алли дууæ фæйнæгей астæу дæр æхæрæ къæбæлтæ æвард. Бекир сæмæ ракæсæ-бакæсæ кодта, е 'ставд билтæ низзулун кæнидæ, уотемæй.

- Гъе, ци син кæнис сæ аргь?

- Адæми астæу ци аргь цæуий, мæн дæр уомæй уæлдай неци гъæуий, - загъта Бола.

- Бæхдони дуарæй фæстæмæ нецæмæн бæззунцæ, - фехсилкъæ бабæй кодта Бекир. - Цуллæргай абазитæ дин ратдзæнæн, фулдæр ба син не 'мбæлуй.

- Мæ фæйнæгутæмæ сахъат нæйиес, - загъта Бола. – Кæд æлхæнис, уæд дин сæ сомтæ æма æрдгутæбæл ратдзæнæн, куд тухст дæн, уомæ гæсгæ, æндæра сæ аргь ба 'й дугай сомтæ.

Базари дзубанди радаргь æй.

Уотæ рæхги хасбахъмæ тæхгæ фæммæдæг æй хорсугъд бæгъæнвад биццеу. Æ уæле еугурæй адтæй басма хæлаф, хæдонæ æма буйнаг ходæ. Бæзгин сай æрфгутi буни сайæтæу æрттивонцæ дууæ сай цæсти, æ астæу ба æлваст дигорон ронæй.

- Баба, Мæхæмæт æрцудæй, - зæгъгæ, хæлæфæй дзурдта æ фидæмæ.

Бола бакастæй биццеумæ. Зæнæги адгиндзийнадæ ин æ зæрдæ кынси хузæн æркодта, Иласи иgyæлдзæг цæститæ ку фæууидта, уæд. Æваст исдзурдта:

- Рахæссæ сомтæ, - зæгъгæ, Бекирмæ.

Робаси цæститæ каbæл адтæй, гье вци хийнæ ходæ бакодта æма æрнимадта Болай кьюхмæ æртин фæйнæгей аргь æхца.

Тургъæмæ ку рацудæнцæ, уæд Бола æгъдаумæ гæсгæ Бекирæн еблагъуæ загъта, фал Бекир раарфæ кодта, медæгмæ ба нæ бацудæй, рандæй. Бола, цилайи бæллasi буни лæхъуæн лæудтæй æма уой размæ бацудæй.

- Æгас цо, мæ лимæни фурт, - æ кьюх бадаргь кодта зæронд лæг.

- Дæ бон хуарз, Бола, - иgyæлдзæгæй исдзурдта Мæхæмæт.

Болайæн æхца æ кьюх ку бафтудæнцæ, уæд æ маst фeronх æй. Æ райгурцæй айуангæнагæ уогæй, гъазгæ ходæ кæнун байдæта Мæхæмæти хæццæ.

- Æнаæ Бетъербux нæбал лæууетæ? Æвæдзи уæ фиддæлтæ дæр уомi исæстур æнцæ!

Мæхæмæт, асаæ рæстæмбес, борхелæ, бæрцæбæл даргь фий æма ибæл урух цæххон цæститæ. Зæронд лæги зудта хуарз, æма е дæр гириз кодта. Еу кьюар минуттæй фæстте ба загъта æнæе ходgæй, сабургай, бæрæг дзурдæй:

- Барæн, Бола, мæнæв еу кьюар анзей фæстте Иласмæ æркæсдзæнæ. Бекири хузæннтæ дин дæ уæлдай нæбал хуæрдзæнæнцæ. Фал ма нур ба сайун сæв бон æй, уой туххæй æма нæ гъæу æд хæцуа, æд сайкосаæт æнхургонд æй. Кæмæн цi кæнун гъæуï, уой æнхæст нæма лæдæрæн.

Мæхæмæт дзурдта, цæввettон æ алли дзурд дæр тæрази барста, уотæ.

Илас еу минкъий сæ размæ рапæудтæй, уæдда уатмæ баудæй. Уати æ хуæрæ машинаæт хæдонæ худта уорс лифс хъумацæй. Илас ку фæммæдæг æй, уæд и кизгæ æ хийун фæууагъта æма Иласи мæстæймаруни фæцæй.

- Дæ хæдонæн еу дус нæ уодзæнæй, ха-ха-ха... Хъумац нæ хъæртуй! Еунаæ дуси хæццæ дæр дин неци 'й! Ленинградмæ ке цæуи, е дæр дæ фагæ 'й æма дин дууæ дуси ку нæ уа, уæддæр цийнæ кæнæ, - зæгъгæ, Ганиффæ худтæй.

- Ганиффæ, гириз ма кæнæ, - лæги хъурихаттæй дзурдта Илас. – Хъуранæй дин арт хуæрун, ку мæ байзайун кæнай Мæхæмæтæй, уæд дин фуддæр уодзæнæй.

- Ха-ха-ха... Хъæбæр ди тæрсун мæхуæдæг дæр! Хусгæ дæр нæбал никкæндзæнæн мæ фур тасæй! Æной мин дæбæл цæй Ленингради æфсæрмæ ес! Уæртæ уæсити бун расæрфисæ æма хъæдорæ цумæ! Дæу хузæннтæ Ленинградмæ нæ фæцæунцæ! Уадзæг дæр сæ нæ бакæндзæнæнцæ уордæмæ.

- Е дæ гъуддаг нæ 'й! Мæ хъæппæлтæ мин рæвдзæ искаæнаæ, зæгъгæ, дин зæгъун æз.

- Цæй хъæппæлтæ? Мæнæ дин еунæг хæдонæ ес æма цæттæ 'й! – Ганиффæ бадаргь кодта Иласмæ хæдонæ. Æ фурмæстæй æ цæститæ расурх æнцæ Иласæн, и хæдонæ æцæгæй еудусон ку разиндтæй, уæд.

- Е 'ннаæ дусмæ ба ин Ленинградæй исæрвæтдзæнæ, уотемæй гъæунгмæ ку нæ уадzonцæ, уæд, зæгъгæ, ин æ маst фулдæр кодта Ганиффæ.

- Илас! – Болай гъæр фæццudæй тургъæй.

Илас хæдонæ февардта æма рауадæй тургъæмæ. Ганиффæ ба дуккаг дус хуйунbaæл æрбабадтæй.

- Цо тukanмæ бауайæ æма дæхецæн цынндатæ рапхæнæ.

Уоци дзурди хæццæ Бола Иласи кьюх сом февардта.

- Уæллæгъи, Хуцауи номæй, Мæхæмæт, рагæй дæр мæв биццеу исахур кæнунай хъæбæрдæр неци фæнда'дтæй, фал нæ хъæрттæн. Мæхуæдæг, - æ закъæе æрсæрфта, - Иристонæй идардæр адæми дзурд нæ лæдæрун, финст не 'ртасун, æвзагæй нæ зонун. Зинаæ батар кодтон мæ цард. Æноси дæр мæхе хæццæ тохæн кодтон: «Уæддæр тukanмæ тиллаæт бахæсгæй, уой бæрцæ æвзарун ку зонинæ тæразæбæл, фал байзадтæн къудуронæй». Бола æ буйнаг ходи кæрон хæрдмæ исъæлос кодта æма арвæ искастæй. Бон фæсарæфтæ иссæй; хори тæвдæ

фæффæлмæнðær æй. Рæгъæд цилауийæн æ зад цæнгтæ бунмæ
æртастæнцæ.

Бола æма Мæхæмæт сæе комтæв сатæг кодтонцæ цилауитæй. Кæдзос фæлмæн дунгæ ба сæе иgyулдæг кодта хьяэлæрдзитæ
æма дорвæткыти, кæрдтутæ æма фæткыти уолæвдæй. Кæркитæ
кьюмтæй лæстæнцæ, зæлдæ сæе къæбодтæй къуæр-къуæр
кодтонцæ.

Иласи мадæ Насупхан, каргун, фал кустуарzon уосæ, тапкай
буни пеци дзолтæ фүнхта. Ёе фарсмæ ба тъеригъоси циуан аги
дон ирадæй, æртæ къудур карки æ хурфи, уотемæй. Зæронд уосæн
æ хед æ цæсгонбæл тъингитæй бадтæй. Илас туканæй рацудæй
æма гъæунги сагъæсгæнгæ рараст æй. Ёе зæрдæй рандæ 'нæе
алли миутæ дæр, æ сæри euнает гъуддаг зилдæй. Ленинград,
уайгæ машинни нæйтæ, машиннтæ, æнаækæрон лигъз будуртæ
кæрæдзей сæрти уадæнцæ, хæлæмулæ кодтонцæ æ сæри магъзи.
Бæрзонд авгин хæдзæртæ æнæнимæдзæ берæ къæрæзгити
хæццæ, хъæдавæ гъæунгтæ, æрттевгæ автомобильтæ... Еу
загъдаай, киной цидæр фæууидта, инсæй æртигkаг анзи сæе
гъæумæ «цæугæ кино» ку 'рçудæй, уæд етæ евурæй дæр æ
цæстæбæл гъазтонцæ.

Ёе зæрдæ фæттæхун æрвонг иссæй, е 'уæнгтæ куддæр
æрфæлмæн æнцæ, æ къахи буни зæнхæ нæбал лæдæрдтæй.
Зилдæгæй гъæуи хæдзæртæ, дзæхæрдæннтæ, каутæ-
æндæртæ Иласмæ нæбал зиндæнцæ. Листæг бугъи хузæн,
æнаæнеци имæ кастæнцæ евурæй дæр.

- Илас, æццæйнæ, цæугæ кæнис, зæгъгæ, имæ ку сдзурдта
е 'нгарæ Хусин, уæд фестъæлфтæй, е 'взаг дæр не 'схæттæй
æвваст исдзорунмæ. Дессаг имæ фæккастæй, æ рапурæн гъæуи
ма ke адтæй, е.

- Нуу ба уайтагъдæр феронх уодзæнæ, æввæдзи, фонс eумæ
куд хезианæ, мæдириси куд аргъудтан хъуран, лæдзгити куд
гъазианæ, уонити, - дзурдта имæ нæуæгæй Хусин, Илас ин ку
загъта, æцæгдзийнадæй цæугæ ke кодта, уой, уæд. Дæхъуран
дæр дæ зæрдæй фæццох уодзæнæй, Хуцаубæл дæр идæун
байдайдзæнæ.

- На-а, уæллæгъи, Хуцаубæл ба некæд исидæудзæнæн, -
загъта Илас.

Гъулæг дæр ма 'имæ фæккастæй, еумæ ke хæццæ
исирæзтæй, Уоразай мæйи «арви дуар» ke хæццæ гъæнвай

кæниуонцæ, Хуцауи тасæй ба зикir ke хæццæ кодтонцæ æноси,
еци æнгарæ ибæл секк ke 'рхаста Хуцауи туххæй, гъе.

Цудæнцæ вумæ, дзубанди кодтонцæ, фал Иласæн æ
сагъæстæ æндæр æрдæмæ адтæнцæ æма Хусини дзубандитæй
берæ не 'тъуста. Дууæ биццеуи дæргъæмæ гъæунгæмæ
жæрхæртæнцæ, рахезæрдæмæ фæззилдæнцæ. Бекъæй
цуппæрæймаг адтæй Федарати Болай хæдзараæ. Колдуармæ ку
æрлæудтæнцæ, уæд Илас Хусинæн загъта:

- Сæумæ цæун идард бæстæмæ, фал иронх ба некæд неке
баудзæнæн. Пъисмотæ дæмæ финсдзæнæн, æма мин дзуапп
радтисæ!

Уотемæй кæрæдзей къохтæ рапистонцæ, мæтъæлæй
никкастæнцæ сæе кæрæдзей цæститæмæ æма рахеçæн æнцæ.

- Мæхæмæт ба кæми 'й, зæгъгæ, фарста Илас, - Ганиффæ
хæдзараæмæ ку 'рбацудæй æма 'й уоми ку не 'рбайиафта, уæд.

- Мæхæмæт нæбал цæуй æма сæхемæ рандæй, - адтæй
Ганиффi дзуапп.

- Гириз ма кæнæ, æз дæ мæ 'цæгæй фæрсун, кæми 'й
Мæхæмæт?

- Ёе ма дин «æцæг» дæр иссæй? Ёе дæр дин «мæ 'цæгæй»
зæгъун. Мæхæмæт нæбал цæуй. Уотæзагъта. Ку цæуа, уæддæр
дæу хузæннтæ æ хæццæ нæе уадзүй. Мæнæ, зæгъуй, ами
кæркитæн нæмуг радтисæ, дуари рæзтæ ракæрфисæ.
Ленинградмæ ба, мæнæ дæ фий сæрфун ку базонай, уæд
фæццæудзæнæ.

Илас æ фийи бун е 'нгулдæй рауидта. Ёндæр хатт Илас
нæмун рапидæтæй Ганиффi æ уæхæнгъулæг дзубандитæбæл.
Ёхури уæнгæ иссæй мæстæй.

- Уæллæгъи-биплæгъи, кизгæ, де 'взаг æгæр исуæгъдæ
кодтай æма 'й нилхъевæ, кенæ ба дин фæррæсдзæнæй.

Ганиффæ хъæбæрдæр ниххудтæй. Илас нæбал
ниплæудтæй æма æ мади размæе рацудæй тапгамæ. Насупхан
арт араста, пъолций думæгæттæ æ сүйи цавд, уотемæй. Илас
кæд æнхæст не 'уæнгтæй Ганиффi дзуапп, уæддæр
дузæрдуг ба кодта æма 'й базонун фæндаатæй æ цæуни гъуддаг.

- Нана, Мæхæмæт кутемæй рандæй, зæгъгæ, Илас
къудуронбæл æрбадтæй.

Ёхе ниссабур кодта æма сосæгæй тæргæ резги бафтудæй,
æ зæрдæбæл цума ехи тумбултæ игурдæй, уотæ æ реу æ уонтæй

æлваста, æ дууæ сау цæсти ба урух зелгæ цудæнцæ. «Æнгъæлдæн æма мæ наæбал æрветунцæ æцæгæй дæр», - расагъæс кодта Илас, æгæр æрæгæмæ ку неци дзурдта Насупхан, уæд. Æ сæр æргубур æй, мæтъæлдзийнадæ й хуардта. Хор æма зæнхæ, денгизтæ æма хуæнхтæ, - æнгъæлдта Илас, - ку лæдæртайонцæ уой зин, уæд æнхузæнæй æгас дуйнебæл гъæр кодтайонцæ: «Адæм, Иласæн фæййагъаз кæнестæ, æ зæрдæ æскъунүй!»

- Дæхе ку 'руагътай, дæхе! Рæвдæ кæнæ, сæумæ цæудзинайтæ, - загъта Насупхан, арп рæвдзæгонд ку фæцæй, уæд.

Иласи наæуæгæй хор ærbатавта, æ рæсугъд æнгон дæндæгутæ райгон æнцæ, ниххудтæй, æ мади æ хьюри ракодта æма хæдзарæмæ фæрраст æй. Насупхан æ фæсте кастæй æма æ зæрдæ рахъурмæ й, æ биццеуæн уотæ æхцæуæн ке адтæй æ мадæй кумæдæр цæун, уобæл. Илас уоци ходгæй хæдзарæмæ фæммæдæг æй æма киунугутæ æма тъетъæрæдтæ дуйнердæмæ æртасуни фæцæй.

Хор хуæнхти фæстæмæ æхе рауальта. Куд арфдæр лæсгæ цудæй, уотæ æ хузæ сурх æрдæмæ æйийвта. Кæдзос арп фицæгæ рауæнæй-рауæнти, уæдта еугурæй дæр тогæй хурсти хузæн ниссурх æй. Хор наæбал зиндтæй. Гъæдтæ тар кодтонцæ. Дзæхæрадæнти бæлæстти бунтæ нитталингæнцæ. Айдæг арп ма сурх æрттивта. Күйти рæйун бæрæг ильусун райдæдта. Гъоцитæ æма уæситæ сæ кæрæдземæ уастонцæ.

Æрæхæввæ й. Арп кæдзос, æнаæбæрцæ берæ ирд цæститæй кастæй Иласмæ. Мæйæ, - къохдарæни æрдæги хузæн, - гъæуай кодта. Адæм ниххустæнцæ. Илас хустæй дзатмабæл. Æ цæгсон арвæ исхатта æма стъалутæ нимадта. Хуссæг æй næ ахæста. Ралæуерун æрвонгæй лæудтæй. Уотемæй фицæгæ кæркуасæнти уæнгæгæй дуурдæмæ разелæ-бæзелæ кодта æ уати.

Кæркитæ ку ниууастонцæ, уæдта Федарати бийнонтæ сæ къæхтæбæл ислæудтæнцæ еугурæй дæр. Бæхуæрдун ефтильдæй лæудтæй тургъи, æ медæгæ ба Мæхæмæти чемодан æма Иласи голлагæ. Ганиффæ Иласмæ бацудæй, цидæр исдзорунмæ гъавта, фал æ цæстисуг æруадæй, исхæкъурцæ кодта. Иласбæл æ сæр бандойнæ й. Иласмæ дæр кæун цудæй, фал æхе ниххæбæр кодта. Насупхан хæстæгæ лæудтæй æ зæнæгмæ, æ зæрдæ исидзаг æй, æма æ цæститæ бауомæл æнцæ.

Болай Мæхæмæти хæццæ дзубанди кодта уæрдуни размæ.

- Гъæйдæ, ци ма коси! - Мæхæмæт дæумæ ку кæсүй, - æрбадзурдта Бола.

Илас æхе ратудта Ганиффæй. Ганиффæ ин кæвугæ-кæуæй æртæ соми æ дзиппи рацавта.

Мæхæмæт рабадтæй. - Иласи кæстæр æнсуваэр æхсæй бæхи рæгæ цæтавта, «но», зæгъгæ. Цæлхитæ разилдæнцæ.

Еу къуар минуттæй фæсте бæхуæрдуни Мæхæмæт, Илас æма Майрæн гъæунги урдугмæ уадæнцæ. Сау æнддarg хуæнхтæ æма гъæдтæ сæ фæсте кастæнцæ, дес кодтонцæ, кумæ цæунцæ аци адæм æнафони, зæгъгæ.

ХУÆРЗБОН, МÆ БÆСТæ!..

Ирд стъалутæ фатау лæуерунцæ сау талинги. Дзæгъеппарзи комæн æ бæрзонд билтæ æхсæви аууæнттæй кæсунцæ. Æндаргъ талингæ æгас дуйне дæр æ гъæбеси нилхыивта.

Бæхуæрдун, цæвettон æфсæрми кæнүй, уотæ лигъз надбæл уайй æнæ цалхи гъæрæй. Илас, е 'ргон фæстæмæ хatt, æ буйнаг ходæ гугугуки пъланбæл, бадуй уæрдуни туфи. Гъæу, æ райгурæн гъæу, минкъийгай тегъти фæсте æхе римæхсүй. Федарати биццеу ма туххæй ахæссүй е 'нæнэз цæститæй фæстаг тохонатæ. Æваст уæрдун фæуурдуг æй, бæх æ сæпп-сæпп фæттагъд кодта, æма Иласи æнгæсæй гъæу фæддунд æй. Идардæрмæ искастæй. Хуæнхти бæрзæндтæ хори коймæ цийнæй æрттивтонцæ. Уазай циргъ урух цъопп гъæдтæ ма будуртæмæ арви бунæй æнæнвæрсонæй кастæй. Иласи æнгæсæй æрлæудтæй Тæгæри тæгæнбæл. Цæсти никъулдмæ æ зæрди æрбафтудæй, еу хatt фийиау куййæй куд фæттарстæй, гъе. Болай хæццæ фæццудæнцæ косæртtag æлхæнуунмæ. Тæгæр гъæди хонхи фахсбæл хистæнцæ хæрдмæ: Бола бæхбæл, Илас ба фестæгæй. Æвзонг биццеу ма æ къæхтæ туххæй хастонцæ, фæстаг изадæй бæхгинаэй. Бола ибæл фæтгæ тæр кæнидæ: «Гыи, хомух, зæронд пæти цæунтæ ку кæнис, размæлæ тæгъд!»

Гъæдæй ку исевгъудæнцæ, уæд бæрзонд зад кæрдæг æ сæрти калдæй Иласæн. Зæнкфарк æма тæгæри сифтæ зонтикki хузæн думгæмæ фелаудтонцæ. Али хузи кæрдæги æсмаг финдзи хъæлтæ цавта бæзгин думгæй. Илас ма туххæй цудæй.

- Ацирдæмæ, ацирдæмæ! Уотар бунæй æй, - зæгъгæ, имæ дзурдта Бола, арп адаги билæбæл æрлæугæй.

102

103

Үәрдүнәй, вакзалмæ сæ бахаста. Уоци рæстæги Илас дæр е 'рагы голлагæ е 'рдæгі уәнгæ харбұзтæ аәма фиунастæй, аә къохи ба ехи фарки хузæн сæнæфсери цопæлттæ, уотемæй фæззиндтæй. Голлагæ үәрдүни гуфи аәрæвардта, сæнæфсертæн ба сæ фулдæр хай Майрæнмæ балæвардта.

Хуәрæ, атæ Гурдайæй ласт әенцæ, зæгъгæ, куд исдзурдта, уотæ Мæхæмæт дæр раздахтæй фæстæмæ. Сæнæфсерті иннердæг Илас уомæ балæвардта.

- Дæхуæдæг ба цæмæнна хуәрис? – Исдзурдта Мæхæмæт аәма имæ еву цопалæ фæстæмæ бадаръ кодта.

- Нæ мæмæ цæуй хуәрун, - нæ бакумдта Илас.

Мæхæмæт нæуæгæй ку фæййаууон ай, уæд Илас мæтъæлæй, цæвettон æ цъухæй нæ, фал æ зæрди хурфæй хаудтæнцæ дзурдтæ, уотемæй дзурдта Майрæнмæ:

- Мæ иуонуг мин исафун ма баудæе. Бола бабæй естæбæл ку байгудæг уа, уæд æй уæйæ кæндзæнæй. Де 'нгæс дараæ аәма уæхæн хабар ку уа, уæд æй Елхъабантæмæ ескумæ фæттæрæ, еци сахат æй куд не 'ссеронцæ, уотæ.

- Ёма дæхуæдæг ба кæд исцæуудзæнæ? – Хъурмæгомау зæрдæй рафарста Майрæн.

- Бæрæг нæ 'й, - цæвettон инод пеçæй хъуæцæ студта, кæцæйдæр хурфи арф уадиндтæй исхаудтæнцæ еци дууæ дзурди.

- Дæхуæдæг ба дæ хилæ ниуудзæ! Еугур суvæллæнтти нæмун дæумæ нæ кæсүй.

- Ёма ду ба мæнæй æнæ хилæгæнагæдæр дæ?

Илас зæнхæмæ никкастæй. Расагъæс кодта, бағьюс æй.

- Адæми бæлæстæбæл дæр мабал хæтæ, - сабургай фæцæй Илас.

- Бæлæстæ аæз дæу бæрцæ нæма æртудтон, дæхеçæн æгас бæлттæ ку адтæй Гадзой рæгъæд кæрдту хуәрунмæ, - нецæмæй арази кодта Майрæн Иласи хæцæ.

Мæхæмæт фелвæстæй аәма биццеути дзубанди фæллух æй.

- Гъæйдæ, Майрæн, гъæйдæ, мабал аәраеги кæнæ. Дæлæ нæ гъæугкаг кирдзаутæ цæуй аәма уони хæцæ цо.

Майрæнæн æ къох райстонцæ дууæ цæуæгтони. Майрæн рабадтæй, бæх раздахта, ранæхстæр æй. Иласи царбæл уазал хед рабадтæй. Ё къæхтæ фæддон æнцæ.

- Майрæн! – Исдзурдта Илас, зæхуæдæг дæр æй нæ зудта, ци 'й кодта, уотемæй.

Майрæн бауорæдта.

- Уоми мæ... - Дзурд æ хураeй нæбал хаудтæй, нигъьюс æй.

- Гъæйдæ, мабал æй уорамæ, аәраеги ибæл кæнүй, - тагъд кодта Мæхæмæт.

- Гъо, цо, бæх ма фæммæстæймарæ...

Илас кастæй үәрдүни фæсте, цалинмæ нæ фæййаууон æй тукаентти фæсте, уалæнмæ. Уæдта Мæхæмæти хæцæ бæцudæй вакзалмæ. Цүппæрдегъон урух аварæн æ комкоммæ дууæ фарсебæл æртигай урух къæрæзгитæ. Ё къуми æнхуаæцgæ дууæ фарсей æрдрутæ ахæста буфет. Илас кирæ ку 'рласидæ, уæд æй æноси дæр фæндадтæй уоци авармæ бацæун. Идардæй имæ кæсидæ, фал бацæунмæ ба æ нифс некæд æрхаста. Ку бацudæй нур æма имæ ку неке неци дзурдта, уæд æ зæрдæ фæффедар æй, æркæститæ кодта листæг. Буфети, рамки авги медæгæй, сурх графин. Берае имæ фæккastæй. Нæ равзурста, графинаен æ авги гъæдæ адтæй сурх æви æ хурфи сурх ести адтæй. Рæсугъд лигъз тæбæгъти, Илас ке некæд фæууидта, уæхæн хуәруйнæгтæ æлхæнæгæнгъæл тадæнцæ.

- Уæртæ и хæлæрттæ ба сурх цæмæн æнцæ? – Бафарста Илас.

- Къалбас уотæ фæууий, - адтæй Мæхæмæти дзуалп, Нæцибал исдзурдта, ниссагъди 'й: «Ё-гъя, къалбас, къалбас. Насупхан мин кæмæй загъта: «Макæд бахуаæрæ», - зæгъгæ, гъе. Къалбас, цъумур, фагустæй ка цæрүй, гïаурти хуәруйнаг хуйи фидæй конд ка 'й, еци къалбас. Зонгæ 'й ке бакодтон. Хуәргæ ба, уæллæгъи-биллæгъи, - некæд!» Ё уоци фарс бадтæнцæ æртæ кизги. Фæйнæ хузи устур сæрбæттæнти бунай сæ цæгæннæтæ æнхæстæй нæ зиндтæнцæ. Кæрæдзэмæ æнгом бадтæнцæ; бæрæг адтæй, æфсæрми син хъадама ке адтæй кæсунмæ, гъе. Уонæй цох бадтæй дууæ лæхъуæни уорс буйнаг ходти, дзубанди игон къæразæй æрвистонцæ.

- Аци адæм пусулмон ку 'нцæ, уæд къалбас куд хуәрунцæ?..Нæуæгæй бафарста Болай-фурт.

Мæхæмæт цумæдан æзгилдта. Рацудæй еу къуар минутти, цалдæнгæ Илас фегъуста æ фарстæн дзуалп.

Къæразы æввитæ тæвдæ кæнүй байдæдтонцæ. Хори цалх бæрзондмæ ивазта, æ тунтæ арвæл нивæнстонцæ. Думгæ

минкъийгай исæфун райдаæтта. Вакзали аварæн næма байсустæнцæ æ сæумон сатæги къахвæдтæ.

- Буфети а-гъæуæй уæлдай дæр ма хуæруй берæ адæм, - загъта Мæхæмæт, - цæуæлгон адæмæн сæ фулдæр киристон, кенæ ба æгирид æнæ дин æй. Уони хуæрун гъæуий. Гъæуæй ба 'й ефстæгутæ сосæгкæй хуæрунцæ, куд неке сæ базона, уотæ.

Илас фæддес æй. Æ медзæрдæ расагъæс кодта: «Сосæгкæй хуæрунцæ къалбас... Мæрдти сæ бафæрсæннæнцæ, Хуцауæй дæмун куд кæнуй, уобæл».

Æваст мурæ нидзæгъ-дзæгъ ласта. Илас фæххauдtæй, Мæхæмæтмæ бакастæй. Зин балаðæрæн на 'dtæй, кæд дзоргæ не скодта, уæддæр, фæргæ ке кодта, гъе.

- Гъе уой бæрæг кæнуй, æма поезд хæстæгдæр станцæй ранæхстæр æй. Дзаумautæмæ кæсæ, - раамудта Мæхæмæт æ къохæй æма къласси къæразæмæ бацудæй.

Илас кастæй, Мæхæмæт куд æрлæудтæй дууæ буйнагходгин лæххуæнней фæсте кезубæл, уомæ. Кизгуттæ лæудтæнцæ фæрсæбун евварс кълассæй. Уоци сикъундæл æндæрг, æнахур æскъодт æрбагъазта хæдзæртти сæрти. Илас нийарц æй. Æ къæхти бунтæ кулдæр рафæлмæн æнцæ. Æскъодт дуккат хатт фæййадзахта хæстæгдæрæй. Къæраæзгитæ, фæрстæ, хæдзæртти сæртæ низмалдæнцæ. Æндæдуар нигур-тур кодта. Сay, уæззая, гулдзуг хъæсттин, æ тулфæ калгæ къæрази рæэти фæййеуварс æй. Æ рагы турубатаæ рæдувта бæзгин, Къæдзал-мудзултæ, æскъудтæ пъæстутæй, цъидагы хузæн, сай хъуæцæ. Æ хорauуæнттæ авари зæнхи цохтæ-цохтæй рагъазтонцæ. Фæддунд æнцæ. Æ фæдбæл ниддаргъ æнцæ зæнæнимæдзæ берæ авгин къæраæзгитæ æма тохонатæ. «Уайгæ хæдзæрттæ», з Загъта æ зæрдтæй Илас. Цийнæ æма тас талингæ рæдуйæнти рахæлæмулæ 'нæе æваст. Лæууæд поезд æ бунати, маке бахъор дараæд Иласи - фæллæудтайдæ зæнхи нийих унмæ. Кастайдæ ефтонг хурст хæдзæрттæмæ зæнæскъунгæй. Фал фæндон гъуддагбæл нæ бадуй. Нæдæр хъæндел, нæдæр биндзæ, нæдæр ба листæгдæр бактери зæнæзмæлгæ, зæнæ руаæн æйиевгæ си неке цæруй. Сæ еугурэмæй зæнамондæр ба 'й адæйmag. Кæци сирд, кенæ фонс, листæг цæруæг, кенæ æвзураæт, - кæци дæр си уæд, - æвзаруй адæймаги бæрцæ хъйамæт æ цард аразунбæл. Фал æ хъаурæ дæр адæймагæн фулдæр æй сæ еугурэмæй. Адæйmag зæнæбæрцæ берæ 'нæтæ раздæр цæруй

æнæуой æзмæлгутæй æма æ хъйамæтæн неке еруй адæймаги хузæн бунат.

Хуарз. Мæхæмæт билеттæ райста æма цумæдан исесгæй, сдзурдта Иласмæ, «цæуæн», зæгъгæ. Илас фæххauгæй æвеплайди дзурдæй, еу фæнникъулдмæ пæдæргæ дæр нæ ракодта, Мæхæмæт имæ ци сдзурдта, уой. Уотемæй хорauуонау голлагæ æ усхъæмæ исиста. Рацудæнцæ.

Платформæбæл адæм исберæ 'й. Бони æнхъуæт цари лæстæй, хæдæнттæ нихаста уомæл бауæрбæл.

- Фæндæймагмæ, фæндæймагмæ, - дзурдта Мæхæмæт.
- Мæнæ уомæ.

Фæндæймаг вагони дуарбæл исхизтæнцæ. Вагони ку рабадтæнцæ, уæд Илас æ къахæй æ сæрмæ æртади хузæн иссаæ. Берæ адæм æй на 'dtæй вагони, фал æй ка адтæй, уони хузæн ба Илас фиццагдæр уæд фæууидта. Æнæгъдау имæ фæккастæнцæ æ нæуæг фæндæгтон æмбæлтæ. Æ комкоммæ бадтæй, æмбес цард ка фæцæй, уæхæн лæг. Æ дзиккотæ фæрсæмæ фаст («Сили хузæн!»), æ цæсом лигъз даст («Гъазтон лæххуæнау!»). Æнæ дустæ, æнæ 'фæккæуатæ, хæдонæ ин, зæгъун æнгъезүй, æ бауæр не 'мбарзта («Сувæллон кæнуй æхеæцæй»), Æ фарсæмæ бадтæй идзæт, фæсалæхуз дзиккотæ ибæл, - силæ. Уомæн дæр æ пъолци - æнæ дустæ, æ гурабæл - æнгон. Иласи æнгæс, фæндæг дæр æй бæргæ нæ кодта, æнгурæ кæсалгæ уалхъосбæл куд фæцæфсүй, уотæ ницæфстæй, дууæ реуей астæу къанаубаæл, æ сæргкæ райдайæн адтæй æнæмбæрзт.

Ка 'й зонүй, Илас ма берæ нæуæг еститæ фæууидтайдæ еци надбæл, фал (ох, ци зин сахæттæ райахæссүй лæги) силæ имæ фæлмæн, ходæзмæлæй гъар цæститæй бакастæй. Питьй цæф, ци 'й питьй цæф, еци касти рази! Хорсугъд сай уадæлтæ гъости уæнгæ расурх æнцæ æфсæрмæй. Иласи сæр фæггубур æй. Цалæнмæ поезд горæти æрлæудтæй, уалдæнмæ æхе нæбæл сæргъуята. Горæтмæ исхæртун, уал анзи кæмæ фæббæлтæй Федарати биццеу, нæбæл ин адтæй, силæй ма ке рацох æй, уой асæ æхцæуæн.

Рæстæг фæсарæфтæ. Зæнхæ уомæлгомау. Бæрæг æй, рæуæг уарун ке адтæй минкъий раздæр. Мæхæмæт æма Илас сæ дзаумæуттæ равардтонцæ гъæуайгæнæт камерæмæ æма ревæдæй горæти пъæунгæбæл иснахстæр æнцæ.

Нур ай бæрцæ адæм кумæ цæунцæ? - Фарста Илас, æхеæн

ба ае цаеститæ хæрдмæ исхæттæнцæ хæдзæртти сæртæмæ аема сæ бунмæ нæбал уагъта.

- Ка косунæй, ка – косунмæ, ка уолæфуй дзæхæрадæнти аема гъæунгти, - загъта Мæхæмæт. Илас фæддес аей: «Max гъæуи фæлладæй гъæунгти ку нæ фæххæтунцæ, алкæ ае хæдзари ку рахъан уй», - зæгъгæ, аехæ меднимæр. Урух гъæунгæбæл рахезæрдæмæ фæззилдæнцæ. «О, Устур Хуцау, а ци 'й?» Гъæунги астæти трамвай уадæй, Иласмæ идардæй гоморий хузæн фæккастæй. Фæрсунмæ ае билтæ куд фæмалдæнцæ, уотæ рæхги («Мæгурбæл уæлбилæмæ дæр дор зелуй»), а къах бакъуæрдта аема ма 'й рахаунмæ минкъий багъудæй. Мæхæмæт ниххудтæй: «Кæд лигъз пъанелбæл хаус, уæд уæхемæ ба куд хаттæ зуртæ аема пиҳсити?

Илас дзуапп не 'осирдта, ниссурх аей. АЕ фæрстæмæ, хæрдмæ аедасæй кæсун нæбал аендиудта.

Еу ефстæмæ автомобил ае рæэти фæссуффутт кæнидæ. Къахæй зелгæ машинттæй адтæй минкъий фулдæр. АЕнхузæн бæлæстæй, уæхæн дзæхæрадони рæэти ку цудæнцæ, уæд уоми фæууидта аллирдæмæ арæст, рæсугъд, сæ билтæбæл бадæнтæ, уæхæн къахнæдтæ. Надæй нади астæу ба аевзурстæй алли хузæн деденæг, цъаех кæрдæг.

- Ами дæхе гъæуай кæнæ, тæссаг аей ракъуæрунæй, - амудта Мæхæмæт, цæххæрмæ гъæунги ку цудæнцæ, уæд. Илас аехæцæй уæлдай неке зонуй, цæй аргъбæл ин ниллæудтæй, ци гъæунгæмæ аербафтудæнцæ, уобæл исцæун. Лæгтæ, силтæ, сувæллæннæтæ донау лæстæнцæ дууердæмæ. Еуебæл аехæ искууридае аема цалдæнмæ уомæ кæсидае, уæлдæнгæ ба аендæр гъæр ае гъоси фæццæуидæ: «Медвед!»

- Уой мин ци хонунцæ? – зæгъгæ, рафарста ае хед калгæ. Мæхæмæт баҳудтæй: «Уадзæ сæ аема дзоронцæ. Мæнæ мæ фарсмæ цо!»

Уотæ рæхги ае рахез фарсмæ фегонæй урух будургонд. Е 'ртæ 'рдæгæй хуæнхти хузæн агоритæй авæрттæ. АЕ астæу ба бæрзонд, дорæй ласт мæссуугаубæл сау дорин лæг. АЕ рахез къох цæвettон дзоргæ кодта, размæ уагъд. АЕ пъæллитой думæггæ исхъелгомау ай. Илас ин ае сæри фæстаг рауидта. Листæг имæ никкастæй. Ку ибæл исевгъудæнцæ, уæд ае зæрди аербафтудæй: «Уоци сæри хузæн ма комфæсевæди билетбæл, аеввæдзи, Ленин аей». Адæми аентъуссæги лæстæнцæ идардæг. Бульвар, татхай

хузæн, зæнхæй бæрzonddæр, ае дууæ фарсемæ сифгун бæлæстæ.

Илас хаттæй-хатт искаæсидае бæлæстæмæ. Дес кодта, зайгæ бæласæ 'й уунæг дæр куд на'дтæй, уобæл. «Гъæугæ ма цæмæн кæнунцæ аци бæлæстæ?»

- Кæсай мæнæ аци дзæхæрадонæмæ, - исдзурдта Мæхæмæт аема æрлæудтæй.

Илас кастæй. Бæлæстæн сæ зæнгитæ нæ зиндæнцæ бульварæй адæми аууони. Уидта бæзгин, сифгун, сау гъæди хузæн бæлæстæ, уонæбæл ба æфсæйнаг горен гъæунги æндæргыцæ.

- Уоци дзæхæрадонæмæ еугурей нæ уагътонцæ, - идардæр загъта Мæхæмæт. – Уæртæ дуарбæл финст адтæй: «Куйтæ аема салдæттæн не 'нгъезүй», зæгъгæ.

Иласи сæр зелун байдæдта. Бæраeг кæмæ кастайдæ, уой нæбал ахæста. АЕваст ае къæхти бунæй сувæллони кæун исервæтæй, нæуæгæй ку фæннæхстæр æнцæ, уæд. Уоци никъулдæл райгъустæй: «Дурак, звер!»

- Минкъий дæхемæ кæсæ, - аенæ гиризæй загъта Мæхæмæт.
- Ами син сæ сувæллæннæтæ нилликъæ кæндæнæ, рама 'йбæл æфтуудта ходгæй.

АЕрæгийа бахъæрттæнцæ бекъæбæл, ае сæр нæ зиндæй фур бæрzonдæй, уæхæн хæдзæрттæмæ.

- Гъе, нур медæгмæ, - зæгъгæ, аема бацудæнцæ.

Хор хуæнхти аууон æнæзингæ рауæнмæ рандæй. Дзæхæратæ изæйрон думгæй сæр-сæр кодтонцæ кæрæдзебæл. Иласæн уалдзигон, ае берæ – аехцæуæн кæмæн фæууй, уæхæн цæргутæн, еци думгæ ае цæсгон гъазгæ над кодта. Телефони гъæдтæ, цæвettон кæрæдзей сурдтонцæ, тахтæнцæ ае рæэти.

Еу сахат сæ нимайун равзурста, фал аæгæр æнæведуйгæ адтæнцæ аема сæ ниууагъта. Куддæр аерфæлладæй, е 'уæнгтæ аеруæззау æнцæ, хуссун дæр имæ аерцudæй. Вагони уæлдай бунат нæ байзадæй, фал аей бунæттæй фулдæр адæм дæр на 'дтæй. Сæ хузæ аема сæ дзурдмæ гæсгæ Илас ниллух кодта: «Уæртæ в – гурдзиаг, уартæ – сомехæгтæ, ираенттæ, иннетæ ба – урус».

Кæеразæй кæсунæй бафæлладæй, ае бунати Мæхæмæти фарсмæ аехæ аеруагъта. Мæхæмæт дзурбандибæл ниццалх аей ев ирони хæццæ. Илас дзурбандимæ игъуста аеввæндонæй.

- АЕнгъæл дæн, берæ цæуй нæ фæсевæдæй Мæску аема

Ленинградмæ? – Мæхæмæт æ еу цонг æ уæргæбл æривардта, е 'ннае къохи ба газет, уотемæй фарста ирони.

- Цæугæ бирæ кæны, фæлæ сæ фылдæр хъумæ фæстæмæ раздæха, - загтыа ирон. Иласæн æ дууæ дзурди: «Фæстæмæ раздæха» тас бауагтонцæ æ зæрди æма листæгдæр нийгъуста, бакастæй иронмæ. Даргь тæнæг фий æма бунггаг билæ ауигъди хузæн. Еци билæ Иласи зæрди æрбафтудта гæбæр бæхи билæ, кæфойни хузæн гæллеу.

- Нæ, лæппу, ды та кæдæм цæуыс? – Цума ибæл ходгæ кодта (Иласмæ уотæ фæккæстæй), уотемæй бафарста ирон.

- Ленинградмæ, - адтæй дзуапп.

- Кæм ахуыр кодтай?

- Скъолай,

- Цал къорды фæдæ?

- Фонда.

- Хъусыс? – æхе бахатта («Кæцæй фæцæй уогæ!») Мæхæмæтмæ, - гье ныр уый лæвар цыд кæны. Авдазон скъола фæдæн, уæддæр тæрсгæ кæнын. Ацы гыццыл лæппу æхца бахæрдæн, уййедтæмæ цæугæ никæдæм бакæндæн.

Мæхæмæт неци исдзурдта. Иласæн ба хæлæфæй райдæвтда уолæфун æ реу. Елий æрттевагау равзурстæй æ сæри унаффæ: «Зæгъон ин, ци 'й гъуддаг ес мæннæ аци къаццеу били?» Фал уоци сикъундæл æ зæрди æрбалæудтæй: «Æма нур хестæрæн куд зæгъон, ходуйнаг æй». Æвзонг цæуæгтон уотæ куд дувæндæ кодта, - Геуæрги, зæгъгæ, дзурд фæццудæй («Æхцæуæн хуарз дæ уæд!»), æма ирон рандæй.

Илас æ зæрди хæццæ тохæнæй æррахстæй. Мæхæмæт исистадæй, астæвуггаг тæрхæгбæл тæнæг гъæццол райтудта.

- Ниххусæ!

Илас ниххъян æй. Фæрсæй къæразæмæ кастæй. Æхсæвæ сатиреуæг кодта æма имæ кæсун æнгъизтæй айдæни бæсти. Æндегæй неци зиндæй, рæстæгæй-рæстæгæ паровоз дуцæфон æскъодт æрвиста талингæмæ. Вагон зур-зурæй æ над дардта. Иласи фæрстæмæ ма ефстæгтæ бадтæй, иннетæ ба ниххустæнцæ. Берæ æнæкæрон, æнæбæрæг, æхсæви хузæн гъудитæ ма кæраæдзей æйийвтонцæ Иласи сæри, минкъийгай еугураæй дæр ниххæлæмулæ 'нцæ, нийвадæнцæ, неци бал си байзадæй. Ниффунæй æй.

Мæхæмæтмæ Геуæрги æрбацуудæй, фæйхудта иннае

къупемæ. Уой æной ма 'й бадтæй бунггаг дууæ тæрхæгебæл цуппар. Куд хестæр, уомæ гæсгæ 'й исбадун кодтонцæ сæ рапхæз фарсæй, къæразги рæбун. Фусунтæ: æртæ лæхъуæни æма еу кизгæ; æ дууæ дзиккой биди æ реубæл бунмæ æ ронбастæх хъæрттæнцæ. Геуæрги карзинкæ рапласта тæрхæти бунаëй. Газет ибаел æритудта.

- Микъала, кæрчытæ ма рахæс!

Микъала, æлхъивд уонтæ, ниллæгтомау, кæркитæ иуæндæт æввналдæй æркьюæхтæ ласта. Фæззиндтæй сурх хурст арахъ, æхчинтæ. Хуæруйнæтæ, уазал уогæй, лæгъуз на 'дтæнцæ. Тæнæг цъараæ, бæзгин гахæ, хъæбæр ниуун нæма байяфтонцæ, уæхæн æхчинтæ æрлух кодта Микъала. Геуæрги агувзæмæ авгæ ракъолæ кодта æма еунаæт кастæмæ агувзæ фæссурх æй.

- Цæй, Мæхæмæт, бахатыр кæ, - бадардта Геуæрги ниуазæн. Мæхæмæт ездонæй, æнæ хæлæфæй æрбайста ниуазæн. Уотæ рабхæти вагонгæс фæззиндтæй. Æнæ римæхстæй зæгъун гъæуүй, Мæхæмæт æй æнæ зонгæ на'дтæй, уоци фадуати арахъ ке не 'нгъизтæй ниуазун, уой. Кой дæр æй исходта, ку æривардтонцæ арахъ, уæд. Уой туххæй Геуæрги загтыа:

- Ау, уырысы тасæй нал бахæрдзыстæм? Хуыцауыстæн, næмгæ дæр ма сæ фæккæндзыстæм.

Ци ма загтыайдæ Мæхæмæт? Æгъда... Сæдæгай æнзтæ, æ фиди фиддæлтæй дин тоги хæццæ хæлæ-мулæ кæнгæе рацуудæй. Дин ниссагъта федар æгъдæуттæ æма закъонтæ, кæцитæ, уой асæ федар, æнæ тæрхæгæд æма талингæ талатæе рауагтонцæ, æма адæймагæн æ алли ампъез, æ дзурд, æ хуæрд, æ бадт, еу дзурдæй, ци кодта, уомæй æхе фæндон нецибал адтæй. Хуызи тас уотæ хъæбæр бадтæй адæймаги зунди, æма-еу ку бакæнидæ хевæндон «æнæ дин» гъуддаг, - дæс имæ æрхæвд бадтæй æхе хузæн адæмæй, æ цæстæмæ ин æй дардтонцæ.

Дæс дæсгай æнзти еумæ цард, еу хъæма, еу топпæй хуæцун хилæ кæнагæ синхонти топцьир паддæхи æма мæгур царди хæццæ – мингий адæмихæттæ кæрæдзебæл нибаста. Дин ба син талингæ тунæй нимбарзта сæ цæститæ.

Ци уавæр æй, кæцæй цæуүй, уой асæ кæмæн ес, еци дин?

На 'дтæй Мæхæмæти тог дæр æндæр фæлхæнбæл. Æцæг, уой игъаутийæй æртæсгæгомау кодта иннетæй, æма æ бæстæх ўæлдай æндæр рауæнти ке адтæй, адæм ке фæууидта.

Вагонгæс æ загтыд искоj кодта.

- Хъуыды дэр әй ма кәнүт, - загъта Геуәрги.
- На, уотә не һңъезуй, - загъта Мәхәмәт.
- Імбал вагонгәс, - ахе разилдта Мәхәмәт вагонгәсмәе, мах берәе нәе ниуазән, нуртәкки фәууодзинан.

Вагонгәс, мәлләг, аердәгуорс закъяе йәбәл, Мәхәмәтмәе сомехаги хузән фәккастәй, баҳудәтәй әема рандәй.

Мәхәмәт цубурәй ракута, ниуазән ә цъумә исхаста, еу цумд әй исходта әема й фәстәмәе бадаргъ кодта, сәе сәргүи ци кизгәе, ләудтәй, уомәе. Кизги уәлдзәститәе дууә сау аерфуги фезмалдәнцәе. Фәлмаен тъаффәлтәе ә цәститәбәл аеруагъта, ходәзмоләе бакодта, Мәхәмәтмәе нәе кәсгәй.

- Аназ уыцы агуывазә, - сдзурдта Геуәрги.
- Берәе й, фулдәр нәе фәнниуазун.
- Ау, цавәр ү!

Мәхәмәт баниуазта ниуазән.

Ләйтә цуппаремәй дәр хүәрун райдәттонцәе, кизгәе ба урдуг ләудтәй.

Сәумәе Илас райгъял әй, Мәхәмәт әй фәххудта әема ин ахе нихсунү кодта. Сехуарбәл ку 'сбадтәнцәе, уәдта фәйнердәмәе адәммәе ракәститәе кодта әема Мәхәмәти бафарста:

- Іма ходуйнаг нәе й, мәнән нәе рази ка бадуй, уомән еблагыуе ку нәе зәгъяен, уәд?

Сәе къупей ма бадтәй нард, хъәсттин ләг ә фурти хәецәе. Мәхәмәт сәе худта ә хәецәе исбадунмәе, фал хъәсттин ләг устур раарфәе кодта, ахицәуын худт бакодта, - не сбадтәй.

Ку баҳуардтонцәе, уәд Илас къәразәбәл ахе бауагъта, әндәмәе кастәй. Будуртән сәе кәрөн нәе зиндтәй. Руаәнәй-руаәнти гъәмпі рәгътәе, кәми ба - цыннатәе, кенәе - игуәстәе. Куд фулдәр уадәнцәе, уотә Иласи зәрдәе минкъийдәр дзурдта әндәмәе кәсунимәе. Фулдәр бадтәй тәрхәгбәл.

Мәхәмәт урассаги хәецәе дзубанди кодта, кәми ираенттәй есгәе аэрбацәуидәе әема уой хәецәе, Илас ба игъуста.

Уотемәй байзәр әй. Будуртәбәл талингәе ә базуртәе аеруагъта. Еу әвзурәг иннемәй нәбал аертаста Илас әндәмәе кәсгәй.

- Къәразитәе рахгәнетәе, - фәеццуәдәй гъәргомау дзурд. Поезди уайун фәссабур әй.

- А Дон әй, - загъта Мәхәмәт Иласән.

Илас фәсуунидә скъолай къартәбәл хәнхитәе, уонаебәл ба финст: «Дон», «Волгә», әндәртәе, фал уингә ба Теркәй уәлдай уоци изәри уәнгәе некәд неци фәккодта, еци финститәе ке амудтонцәе, уонаәй. Уомәе гәсгәе 'й хъәбәр фәндадтәй даәбәх ракәсун. Хеди формитәе («Аллах, цәхән галауанәе 'нцә!») әема изәри талингәе сәе аууон никкодтонцәе Дон. Байевгъудәнцәе... Ростов... Поезд аерләүудтәй астәүуккаг платформи, ә дуурдигәй дәр поездтәе. Илас ахе раләуерунмәе раңаттәе кодта, фал әй Мәхәмәт нәе руағъта.

Сахати аердәги бәрцәе фәлләүудтәнцәе уоми. Јескъодт фәеццуәдәй, вагәннәтәе фезмалдәнцәе, рараст әнцәе нәуәгәй надбәл.

Никидәр ма дууә бони банимадта Илас, цалинмәе архәестәг әй Ленинградмәе, уалинмәе. Бафәлләдәй, ә сәри зәгас дүйнәтәе гур-гур кодтонцәе. Ростови фәесте ма нигъьуди кодта: Харьков, Курск, Москва.

Бон ци афони адтәй, уой нәе зудта, фал адәми дзурдмәе гәсгәе ба баләдәрдтәй, Ленингради зәнхәмәе ке рхъәрттәнцәе, уой. Къәразгәй нәбал аефтудәй. Идәрди зиндтәнцәе еугай даргъ агорийәй авәрттәе. Тохонатә бәрзонд, арвмә хъуәцәе листухъ кәнгәй, фулдәрәй-фулдәр гәнгәе цудәнцәе. Хъуәцәе арвәелараңдәр къәлостәй зиндтәй. Иласи зәрдәе гәбар-губур райдәдта. Ё цар, цәвветтон резгәе кодта, уотә зир-зирәй нәбал әнцадәй. Исуомаәл әй.

- Сахати фәесте уоми уодзинан, - фегъуста Илас Мәхәмәтәй. Нәе имәе ракастәй. Е 'нгас тохонатәе, сау хъуәцәе зәнхи пъәстүти хузән, агари авәрттәе әема никки дессәгтәбәл байзадәй.

ЛЕНИНГРАД

- А куд зәнхәе 'й? - Дес кодта Илас, трубатәй е 'нгас зәнхәмәе ку 'руағъта, уәд. Бәрзонд татхатәе арәзтәй рәнгъитәй ләудтәнцәе. Сәе астәүти къанәүттәе донәйдзаг, сәхеми картоф арәзт. Еугай зобәттәй ләгүн, гәзәмәе сифәе къотәртәе зиндтәй. «Уәлләгъы, берәе картоф не 'ркъаҳдзәнәнцәе ардәгәй», - ахе меднимәр сағъәси бацудәй.

Тәрхәгбәл ләуунәй бауәгәе й; адәми рази ләуун не

'ндиудта: æ уорс хæдонаæ, уорс буйнаг ходæ цъумурæй сæ хузæ райивтонцæ, æхуæдæг хорсугъд, сили цъндати, æнахур адæм имæ сæ къохтæй раамонионцæ ходгæй. Уой æфсæрмæй Илас фулдæр бæрzonddæр тæрхæгбæл хустæй, ку 'рхезидæ, уæдта уайтагъд къæразгæмæ радтидæ, адæм ин æ цæстон куд нæ уиттайонцæ, уотæ. Нур ку нæма хъæрттæнцæ, уæд фæстæмæ исхизтæй бæрzondmæ æма æрхъан æй. Æ фарсмæ иннæ тæрхæгбæл хустæй еу уруссаг лæхъуæн, ниллæгтомау. Илас ин е 'рбакæс-ærbakæсæй ци фæцайдæ, уой нæбал лæдæртæй æма имæ æ къилдун рахатта. Уотæ рæхги уруссаг лæхъуæн дзоруни фæцæй:

- Биццеу!

Илас æхе нигъьюс кодта байзайун æнгъæлдзау.

- Биццеу! – Нæуæгæй дзурда пæхъуæн. Илас нè 'змалдæй. Уруссаг æ къох бадаргъ кодта æма 'й, æ хæдони думæтtag ин имонау телгæй, фæрсун райдæдта. Илас дæр имæ æркастæй. Æ зæрди гæбар-губур цудæй «Нур мæ рauæни дæн, æвæдзи мæ нæмгæ кæнуүй!» Е 'намондæн Мæхæмæт дæр æндæр къупей бадт фæцæй (Мæскуй син бунаеттæ фæйнæе рauæнemæ равардтонцæ). Лæхъуæнмæ сосæккæй дзæбæх бакастæй æма 'й ку раидта, ходгæ имæ ке дзоруй, уой, уæд æ зæрдæ фæффедар æй.

- Кумæ цæуис, - зæгъгæ 'й, бафарста уруссаг.

- Ленинград, - адтæй вудзурдон дзуапп.

- Цæмæн?

- Ахур кæнуунмæ, - æрдæгдæфтæй, туххæй балæдæрун кодта Илас.

- Циуавæр скъоламæ?

- Рабфакмæ.

Иласæн æ зæрдæ игъæлдæг кæнуун райдæдта, уруссаг æвзаг ке лæдæртæй, дзуапп дæттун ин ке фæразта, уой æхçæуæндзийнадæй.

- Кæци рабфакмæ ба цæуис уæд? – Нæуæгæй æй бафарста æ нæуæг æмбал. Илас радзæгъæл æй. «Æвæдзи æхуæдæг неци лæдæрүй рабфакæн, æндæра куд æнахур фарст кæнуүй!».

- Рабфакмæ, - зæгъгæ, нæуæгæй загтæя Илас, æхе ибаэл рauæлахездæр кæнуунмæ гъавта. Еунæг гъуддаг хуарз зудта æхецаэй уотæ: «Дзæуæгигъæуи вунæг рабфак ес», - еци зæрдæ 'й басайдта.

- Ленингради берæ рабфæктæй ес, - райдæдта уруссаг

лæхъуæн, - педагогон институтæн, политехникон институтæн, технologон институтæн æма никкидæр хъæбæр берæ институтæн сæхецаэн рабфæктæй ес.

Илас ниссагъæси 'й.

- Æз технологон институтi ахур кæнун, æма дæ кæд фæндуй, уæд рацо мæ хæццæ æма уордæмæ бацæудзæнæ, - загтæя студент, биццеу зин ку базудта, уæд. Æваст æскъодт фæццудæй. Поездæн æ уад фæссабурдæр æй.

- Илас! – Издзурда Мæхæмæт бунаэй, - æрхезæ, æрхъæрттан!

Бæргæ ма 'й фæндадтæй уоци дзæбæх лæхъуæни хæццæ радзубанди кæнун, фал хестæри дзурд тухгин æй. Ёрлæуирдта, æ голлагæмæ февналдта. Еу даргъ æскъодт бабæй нæуæгæй фæццудæй, поезд æрлæудтæй. Адæм вагони хурфи низмалдæнцæ. Цæуæнбæл размæлæн нæбал адтæй, цумæдантаæ æма карзинкити хæццæ уой бæрцæ адæм æрлæудтæй. Мæхæмæт æма Илас дæр рæнгъæ банхæст кодтоңцæ.

- Æллæх! – Зæгъгæ, æвастæй исхæудтæй Иласи дзурд, фал æндæр нецибал загтæя. Лæгтæ, силтæ алли карæн суваэллæнттæ, дзæуматæ кæмæн æ къохти, кæмæн æ усьхи, кæрæдзей размæ къуæргæ, цудæнцæ. Нæхвонтæ дæр уоци хамбохъулати бафтудæнцæ, сæр искаст си нæбал адтæй. Фал Илас адæми нецæмæ бал æрдардта, рагъæуæйттæ кодта хæрдмæ.

Урх, æ сæр арви хæццæ еу, æ фæрстæ кæрæдземæ идард еуей рази æрлæугæй, иннае нæ зиндæй. Тугурмæ цуппар æма инсæй ивазни бæндæн не 'съхæрттайдæ. Цуппар паровози, сæ фæсте берæгай вагенттæ, уотемæй æ хурфи бæрæгдæр на'дтæнцæ, - уой асаэ авар адтæй. Иласи цæстæбæл раст æ тæккæ сæрæй уоци аварæн бунмæ ауигъд уорс хурст къалабæл финнститæ рагъазтонцæ лæги асаэ дамугъатæй: «РСФСР Ленинград». Уони сæри ба дзæбоки хурфи æхсирф, дуугæ мæнæуи курсеси сæбæл æрбакъæлæтæй, уæхæн хузæ.

- Уæ, алли бон зæгас цотæ, алли бон! Мæ цæститæ мин ку сурс кодтайтæ æнгъæлдзауæй.

Илас фæккастæй.

Мæхæмæти къохбæл ма хуæстæй, егъау тилд ин æй кодта, уотемæй еу лæхъуæн, адæмæй сæр бæрzonddæр, уой дæргъцæн.

- Ха-ха-ха! Дæ гъæлæсæй ку кæсис, дæ гъæлæсæй, биццеу! Æгас нæмæ цо хонхæй!

Илас дær ин æ къох райста.
Е адтæй Мæхæмæт æма Иласи гъæуугаг, æ ном Гæгий,
зæгъгæ, уотæ хундтæй.

- Рацотæ, рацотæ, ами лæууæн нæйиес, адæми цæун гъæуү,
- заптæ Гæгий, сапан-келанæй ку 'рсабур æнцæ платформи, адæм
ба сæбæл æнтүсæгæй сæхе хафгæ ку еувæрстæ кодтонцæ,
уæд. Рацудæнцæ.

- Гыи, ци хабар ес Диоргоми, куд цæрунцæ наæхемæ? – Фарста
Гæгий цæугæ-цæугæй.

- Цæй хабари æфсæрмæ мин дæ ес нур? – Игъæлдзæг
гъазæй дзурдта Мæхæмæт. – Илас, амæ наæ кæси, цæхæн лæг
иссæй, хабæртæ 'й гъæуү. Фицаг бал наæ уолæфун бакæнæ,
мæх фæллад дууæ лæги ан!

Иласмæ æхцæуæн фæккастæй, уой дær лæгбæл ке
банимадта Мæхæмæт, гье æма бахудтæй.

- Лæгъуз пæттæ наæ айтæ. Ёзинæ газети аргұдтон, ауæхæн,
ауæхæн дууæ лæги Кавказæй рацæуү, зæгъгæ. Ленингради
цæргутæ хусгæ дær наæбал никкодтонцæ æдосæ бонмæ сумах
фæуунун мондагæй, - худтæй Гæгий дær.

Раст зæгъгæй, кæд еци æхсæвæ æнæе цьеу æзмæлæгæй
хустæй Ленинград, уæддæр Илас гъæунгæмæ ку рафтудæй,
уæдта уойдзæг адæми цуд фæссабурдаер æй уомæ кæсунæй. Ё
уорс хæдони дæргыцæн берæ силабæл н' адтæй тъолци, буйнаг
ходи билтæ ба цæветтон æнæе рагұдийæй æ сæрбæл æ хæлаф
ракодта æма уой фадгутæ æргæллеу æнцæ, уотæ зæу-зæу
кодтонцæ. Еу загъдæй, уоци бон Иласæй дессагдæр Ленингради
гъæунгæтæ адæймаг на 'дтай.

Вакзали къæпхæнтаэй ку фæддæлбилæ 'нцæ, зилдæгæй,
æ бун асфальтæй лигъз арæст, берæгай этаж авæрттæ ин
фæрстæеуæг кодтонцæ, уæхæн урух моси астæу æндæргомау
пъедестал мраморæй конд, уотемæй ибæл бæхгин лæудтæй.
Бæхгин – саудорæй амад, æ бæхи бæрзæй бунмæ аækъæлæтæй
идони ивазтæй, æ бадæг ба цума хъæбæр æфосæ адтæй, тæккæ
гье уой размæ дүйнебæл æй цидæр гъудæй, уой бахуардта, уотæ
æхе фæстæмæ рauагъта. Ё къæхтæ æгъдинцæнди медæгæ
размæ ниббуцæу æнцæ, бæхбæл фæстæмæ хuæстæй.

Иласмæ дессаг кud наæ фæккастайдае уой æстæбæл арæст
æнæзмæлгæ, фал рагæпп кæнун æрвонг бæхгин. Рафаэрсунмæ
гъавта: «Ке номбæл уагъд æй е», зæгъгæ, фал цæсти никъулдмæ

баевгъудæнцæ, рæстæгмæ æ зæрдæй фæццох æй, зæгъунмæ
дær зин ка 'й, уæхæн галауантæмæ гураї-гурмæ нирраст æнцæ.
Уонæмæ æ каст ку фæцæй, уотæ рæхги æ реубæл (уæларвæй
дор æрхauæгay) кадæр æхе уæхæн цæф никкодта æма еу
фæлтæрти и мæгур биццеу æ бунати низзилдæй, туххæй ма æхе
бауорæдта æ къæхтæбæл.

- Фу, ты, серый черт, смотреть надо, куда идешь! – Райгъуста
уоци цæфи хæццæ.

Гæгий æма Мæхæмæт дær фæллæудтæнцæ. Илас
бакастæй, сæ кæрæдзей ке хæццæ ниссæрфтонцæ, уомæ:
фудцъулуз арæст, æ закъæ кæми бæзгин, кæми тæнæг, уæхæн
лæг мæстгунæй æ рази лæудтæй.

- Драка хочешь? – Зустæй рафарста Илас мæстæйдзагæй
æма голлагæ зæнхи ивæрунмæ фæцæй.

- Гье, гье, де 'рхъæрттæй бабæй дæ хилæ ку фæрраздæр
æй, цæугæ ракæнæ тагъд, - фæ'йбæл гъæр кодта Гæгий.

- Хуранæй арт хуæрун, аци уруссагæн æ сурх цæстæй... Ё
цæстæ ин раскъундзæнæн, - зæгъгæ, гъæргомау, иснихъун-нихъун
кодта Илас, æндæр нецибал раирдта.

- Уайгæ ракæнæ тагъд, - наæуæгæй фæззуст кодта Гæгий.
Уруссаг дær бахудтæй е 'нæлæдæргæ æвзагмæ ильсæгæй æма
фæййаууон æй.

Вакзали разæй фæццох унмæ куд гъавтонцæ, - цуппар
трамвайи надебæл трамвайтæ кæрæдзей них ахæстонцæ.
Автомобилтæ æсхустонцæ адæмбæл гъæргæнгæ, сæ еу инней
æййафта. Раст Ираф æхсintti коми куд ирайуй, уотæ
исхæлæмулæ 'й дүйней. Еу фæлтæртæ адæмæй райдзæг æй,
проспектмæ бацæун кæбæлти гъудæй, еци мос. Еугурæй дær
æрлæудтæнцæ. Илас ма фæстæмæ фæккастæй, кæд еци лæги
фæуунидæ, зæгъгæ, фал æгæр берæ адæм фæззиндæй сæ
бунати.

Трамвайти бæндæн цæветтон лух фæккиндæ 'й, уотæ
дуурдæмæ кæрæдземæй фæццох æнцæ. Фæууæгъдæ 'й цæуæн.

Ниггур-гур кодтонцæ æтæс цапаултæ. Илас ма су хонхи асæ
авæрттæ раuidta, фал æй дзæбæх æркæсунмæ наæбал
раевдалдæй. Адæми æхсæн-мæхсæнти рauæнæй-рauæнти æ
къæхтæ дær наæ рамбæлионцæ, уотемæй пъанелбæл равзурдæй.
Цæугæ минкъий адæми уагбæл фæцæнцæ. Илас æ реуидзæг
ниууолæфтæй.

- Размæлæ, размæлæ, еу дæв æ къахи буни маруй, - дзурдта имæ Гæгий. Нæ имæ фækкастæй дессаг уаехæн тас. Еци къуар минуттемæ æй зæрдиуаг зæрагæс бацæй, ци нæуæг бæстæмæ зæрхъæрттæй, уоми нæуæг зæгъдауттæ, фæлхæнтæ, нæуæг закъæнттæ зæвард ке ве царди уаги, е.

Е адтæй æнæбæрцæ устур цалх, æ зелун сабур кæмæн нæ кодта æд æхсæвæ, æд бонæ. Зилдæй тулфæ æма электради хъаурæй, кæцитæ нæ зонунцæ хатир æма тæрегъæд.

Æнахур биццеу аллирдæмæ гъæуæйттæгæнгæ бацудæй мæлæти бæрцæ сагъæсти. Аваæтти сæртæмæ кæсгæй, е 'мбæлтти фæдбæл уадæй, æ сæри ба зелæн кодтонцæ: «Æз ами некæдæр исахур уодзæнæн! Атæ, Хуцау ке рalгыиста, уæхæн адæм æнцæ! Сæ машинтæ дæр зæнхæбæл не 'мбæлунцæ, цума сæбæл базуртæ ес, уотæ! На-а, цæрун мæ нæ фæндуй! Мæ фидæ дæр ахургонд на'дтæй!

Уæхæн гъудитæ куд кодта Илас æхе меднимæр, уотæ бахъæрттæнцæ цæхgæрмæ гъæунгæмæ. Ами дæр машинтæ адæми хæццæ исхæлæмулæ 'нцæ. Еу расуг лæг фарсбæл банцойна 'й. Цидæр æнаæфсæрттæ куд гъæр кодта, уотæ 'й зæнтьусæгæй лæсæг адæмæй кадæр ракъæрдта æ хæлæф цуди. Расуги нæбал рауидта Илас.

Пъанелтæбæл лæгтæ хуæрзфæлуст, силтæн (Илас куд нигъууди кодта, уомæ гæсгæ) сæ еугурэмæн дæр сæ цæнгæ, сæ хъуртæ игон. Даргъ жемчуги хæлттæ бæрзæйбæл æрттивтонцæ. Пакъуй хузæн сувæллæнттæ, сæ «хуæрти» къохтæбæл хуæцgæ, фæлмæн, æрхайн æрвонг ампъезæй уадæнцæ. «Сæ маддæлтæ кæми 'нцæ анæн?» - Дес кодта Илас, еунæг дæр имæ и силтæй уоси хузæн ку нæ кастæй, уæд. Илас пъанелæй æрхизтæй æма уобæлти уадæй. Æцæг, машинæ ку 'рбауандæ, уæд хæлæфæй исгæпп ласидæ пъанелмæ. Кæд æ амонд адтайдæ, æ размæ цæуæг неке фæцайдæ, кенæ ба ибæл æхе ракъæридæ. Уой æнкъурдæги фæлуст адæми сур-сур ин æ зæрди æрбафтудта: «Изæри æргъяуи размæ рацæугæй, хор сурх лæфинтæ ку райтаүй арв, хуæнхтæ, гъæдтæбæл, уæд хъæнделтæ дæр ма раст гъе атæ фæппæс-пæс кæнунцæ». Минкъий ходæзмолæгомау дæр бакодта, заманай дарийти медæгæ ци адæм æзмæлдæй, уони хъæнделти хæццæ ке рангæлдзæ кодта, уобæл.

- Æз æй ку адтæн, уæд атæ на'дтæй Петербург, - дзурдта

Мæхæмæт. - Мæнæе еци рæсугъд къæрæзгитæй æгæс авгæ некæбæл зиндтæй. Гъæунгæ никъкъæхтитæ 'нцæ æма сæмæ фækкæсæг на'дтæй. Семенови къазармати дууæ бони фæцæн: уазал, цæвettон будури адтан, уотæ гызтæй хæдзæртти хурфи. Нæ цар не 'стæгбæл хуæцун æнгъæл нæбал адтан.

Илас Мæхæмæтмæ хæсçæф уадæй, листæг имæ игъуста. Мæхæмæт ма цидæр дзорунмæ гъавта, фал багъосæй. Зин балæдæрæн н' адтæй, еци минути æ цæстæбæл берæ зинтæ ке рагъазта, е. Е фæртæ балваста, æ билтæ фенгон æнцæ кæрæдзæмæ.

Арви цæх некæми зиндтæй ивад мегъти буни. Хор бæрæг кæсæй кастæй, гъе зин равзарæн адтæй. Думгæ некæми. Куддæр мæтъæл бон, цæвettон æй дони исæвдулдæй æма минкъийгай сор кодта, уотæ нæ бæлцæннти уолæфт фæууæззаудæргомау æй. Бахъæрттæнцæ æнæгъæуаггин, æнæуæлдай гъæунги дæргыцæн, уæхæн хедмæ. Æ астæу хæрдмæ байдзагæй, æ цуппар кæронбæл фæйнæ бæгънæг лæги бæхти идæнттæбæл хуæстæнцæ.

- А Аничкин хед хуннүй, - раамудта Гæгий Иласæн. Илас æй æ сæри рафиниста. Хедæй бунмæ никкæстæй. «Цызи ци цымур дон хæфси цæх хæлтти хæццæ фæууий, уомæй дæр а ба лæгъуздæр ку æй». Цæвettон фæтæгæн уадæй æ сæрти, дон æхуæдæг ба лæугæт кодта, уотæ цæх хæлæмултæй æзмæлдæй дони сæр.

- И дони ном ба - Фонтанкæ, - загъта нæуæгæй Гæгий.

- Мæлæти дæсни не 'ссæй, Илас, аци лæг паддзахи горæтмæ, - баҳудтæй Мæхæмæт.

- Ка ин сæ баамудта, зæгъга 'й, бафæрсай.

- Мадта ду ба куд æнгъæлис, анз ами лæввари цæрун! Берæ цидæртæ ма дин базонун кæндзæнæн мæ хæццæ ку хæтай, уæд, - айуанæй дзурдта Гæгий Иласи бæсти.

- Барæн, дæ хуарзæнхæй, зæгæр нæ ма ахургонд кæнæе аци фæлладæй. Куд дин загътан, уолæфун нæ бакæнæ, зæгъга. Дæумæ ба куд кæсүй, Илас?

Илас баҳудтæй, фал неци исдзурдта. Уой асæ лæмбунаг дæр не 'гъуста дзубандимæ, галауантæ, машинтæ æма ин æнахур адæм е 'нгæс сæхердæмæ зæздахтонцæ. Хор æй кодта устур æ голлагæ дæр.

Æр ин гуридæ раст е 'скъелти уæнгæ æма уой ивазуни ку

бацæуидæ, уæдта ибæл æхе æнæ ракъуæргæ еске на'дтæй.

Дæвгарæ ма фæццудæнцæ, базилдæнцæ рахезæрдæмæ еу гъæунгæбæл.

- Гъе, мæ лимæн, атæ ба дин мах авæрттæ, - загъта Гæгий æма перни хузæн низзилдta. Мæхæмæт фæммæдæг ай, Иласæн ба раамудta, и дуарбæл кud цæугæ 'й, уой. Бацудæнцæ еугурæй дæр медæмæ.

Пæр-пæр кодтонцæ, ка хæрдмæ, ка ба бунмæ урух къæпхæнтæбæл студенттитæ. Къæпхæнтæ кud зелgæ цудæнцæ хæрдмæ, уотæ цæвettон уобæл зилдæнцæ, астæуggæй дæр ираæтæй цуппартегъон хизхast лифти над. Алли 'здæхи рази дæр урух къæразæ. Илас зингомауæй ниллух кодта: «Аци тугурбæл цъеутæн астъонаæ искæннun нæ разиндæнæй».

- Мæнæ уин а ба нæ хæдзарæ, - загъта Гæгий, устур цуппартегъон уатмæ ку бацудæнцæ, уæд.

Мæхæмæт баходтæй.

- Ё фидæ дæр æхсæзæймæгти къæраэгитæй кастæй, нæ зони уой хабар, Илас?

Иласи уотæ араæх ку фарста алцæбæл дæр Мæхæмæт, уæд æ зæрдæ æхебæл бадардta æма аци хatt дзуапп равардta:

- Гъо, уой фидæ ба берæ фæууидt!.. Хæрес æма Хъæвлари астæу адæмæн фийай хæтунæй ку бафæлладæй, уæдта æфтstau кедæр мæлæтдæг галтæ балхæдta æма Циуалтасæй Сурхи бæрzonдmæ æнаæ фæрæтæфæлласæ нæбал ниууагtа.

- Ха-ха-ха! Не 'тьоси дæ фиди хæбæрттæмæ? Е дæр мах фиддæлтæй уæлдай ку неци равдистa дүйнемæ.

Гæгий æма Мæхæмæт сæ кæраэдзey зæрдитæ æнæзонгæ на'dtæнцæ.

Сæ дзубандi æноси дæр хастонцæ гиризæй, ходгæй. Еске иннемæ ку ирттайdæ, ходун кæбæл æнгъизтæй, уæхæн гъуддаг, уæд ай хуæруn нæ гъудæй. Фал хæран æрдæмæ некæд лæдæртæнцæ кæраэдзey, некæд сæмæ адтæй сæ кæраэдзemæ исмæстtунi нет.

- Исбædetæ, уолæфунæй уæ устур барæ ес нур, - æхе бахатта Гæгий e 'уазгутæмæ, сæ дзауматæ син урундухъи буни ку рафснайдta, уæд.

Мæхæмæт рагъæуай кодта къела, фал зæнхи астæу устур стьол, уобæл ба бадтæнцæ зилдæгæй лæхъуавntæ: уæлдай къела нæ разинdtæй.

- Зæнхи нæ бадун кæннумæ гъавис, мæ лимæн, къелай хабар ку некæми ес?

- Цæбæлти тухсетæ, цæ? Мæнæ бал урундухъбæл исбædetæ, уалдæнгæ ба къелатæ дæр уæгъдаæ кæндзæнæнцæ.

Иуazгутæ исбæдæнцæ, зæдта цi кодтайонцæ. Ёртæ урух къæразгi, цæвettон бонi рохc еугурæй дæр сæхемæ æлвастонцæ, уотæ идзулдæнцæ дигорон бæлцæнntæмæ кæдзос æвгитæй. Минкъий уоддæр гъæунгæ уордæг зиндтæнцæ хæдзæртти сæртæ. Аллирдæмæ телтæ араæтtæ хæлаури тунтay. Тухуаст берæ тохонатæ æгустæй дæгъæл кодтонцæ телти нисæнntti буни: хъуæцæ сi нæ цудæй еунаæгемæй дæр.

Цалдæнги дууæ хестæри дзубандitæй сæхе æфсаstonцæ, уалдæнги Иласи цæстtæ ба листæг гъæуаэйттæй барстонцæ, сe 'нгæсmæ цидæр хаудtæй, уой. Уати хурфæмæ дæр æркастæй. Айдагъ къæрæзгити раз уæгъдаæ, иннæ 'ртæ фарсæмæн ба сæ рæбунти рæуæггомaу урундухъtæ æвард кæраэдзey кæраентtæмæ æнгом.

Еугай хузtæ дæр адтæй фæрстæбæл, æнæ пълан ауигъдttæ, фал сi Илас неке базудta. Студентtæ æ зæрдæмæ нæ бацудæнцæ æнхæст: студент, Иласæй уотæ, адтæй араæт вездон, æнæнвæрсон, фал ами ба уæхæнæй неци уидt. Ка урдugæй къæбæр æхсидtа («минкъий сувæллонi хузæн»), ка сосæтgæй зардta, кæмæн e 'нгулдзитæ æ сæригъунти ниххastæнцæ æма уотемæй киунугæмæ мæстгунæй кастæй. Уæхæнтta дæр æй адтæй æма æд цулухъtæ хуссæнбæл уæлгомmæ тамаку ка думtа. Еу загъдæй, цидæр кустонцæ еци æвæсmæрд адæм, уой æ зæрдæмæ райста. Мæтъæлгомaу дæр бацæй, ку расагъæс кодta, уой дæр уæхæн цард хезуй, зæгъgæ, уæд.

«Фæрстæбæл тæрхæг дæр некæми ес, еу уæлдай къæбæр, гъæдзинdæ, гъуддаг... Некæми неци».

Ка 'й зонуй, цi унаffæ æрцудайdæ æ сæрмæ, уотæ бадгæ ку байзадайdæ æнæхъорæй. Мæхæмæт, къохмæрзæн æма сапойнаæ æ къохи, уотемæй æхснунmæ рахудtа Иласi. Гæгий ба син над амудtа. Е дæр ма уойласæ нæ рахилæ кодтайdæ, фал сæ фæстtæмæ æрбæздахтæ къомnæти адæм фенdæр æнцæ.

Еу къuar минутtей разæй къомnæти уæхæн лæг н'адtæй, Гæгий æма Мæхæмæтæй уæлдай Иласmæ ка дзурдтайdæ. Фал нур ба сæ фæммæдæг ходун æма саланти хæцçæ фæйlеу æй.

- Агас нэм цаут, уаздкытæ, - зæгыгæ, æ къох балæвардта бæрзонд игъæлдзæг лæхъуæн Мæхæмæтмæ.

- Дæ салан берæ æма дæ бон хуарз, - равардта дзуапп Мæхæмæт.

Дууæ ирон лæхъуæни ма 'й адтæй никкидæр. Етæ дæр райстонцæ Мæхæмæт æма Иласи къохтæ. Минкъий радзубандитæ кодтонцæ, уæдта бæрзонд лæхъуæн исистадæй.

- Кумæ дæхе цæттæ кæнис, Алибæг, - зæгыгæ 'й, рафарста Гæгий.

- Рацæуай минкъий, - фæ имæ дзурдта Алибæг дæр уруссагай. Сосæггай цидæртæ расир-сир кодтонцæ, уæдта Алибæг рандæй, Гæгий ба фæстæмæ исбадтæй.

Ниллæгтомау, борхелæ, гье Мæхæмæти æнгарæ адтайдæ. Иннæ - рæстæмбес, саулагъз, рæуæг дзорагæ, тæлтæг лæхъуæн.

- Мæхæмæт, атæ мæ хуарз æнгæртæ 'нцæ. Еумæ ахур кæнæн, æнсуваæти цардæй æрвæтæн нæ бæннтæ.

Уоци загъди хæццæ Гæгий Мæхæмæтмæ бакастæй. Ирæннæтæ æма Мæхæмæт дæр цæсти æнгасæй кæраæдзæй рабарстонцæ.

- Мæнæ а хуннүй Серго, - раамудта борхелæ лæхъуæнмæ, - а ба - Ладемур.

- Сæ цæраенбон берæ, кæд сæмæ уæхæн тог ес: аци идард бæсти æнгари хæццæ цæрун кæд зонунцæ. Мæнæн хæбæр æхцæуæн æй, уæхæн хуарз æнгæртæ дин ке уинун дæхæццæ, гье, - зæгыгæ, раарфæ кодта Мæхæмæт дууæ лæхъуæнмæн.

- Ахæм цард диссаг нæу махæн. Диссаг уайд, хорз куы нæ цæриккам нæ кæраæдзиимæ, уæд, уый туххæй æмæ уæд не стырдæр хæс æнæххæст уайд, - загъта Серго сабур, уæззау дзурдæй. Ё фæлмæн æма е 'нгасæй бæрæг адтæй, Серго фæрæт æма gottenæй ке нæ бааурста æхбæл, гье. Мæхæмæт æй æхе меднимæр банимадта устур хуарз адæймагбæл.

- Раст æй ду ке зæгыис, гье, фал еугурей арми не 'фтууй, æнгари хæццæ, куд æмбæлуй, уотæ цæрун.

Цалдæнги дзубандитæй сæхе æфсастанцæ нæуæг лимæнтæ, уалдаен Алибæг дæр, æ гъæбес хуæруйнæгтæй идзаг, уотемæй фелвæстæй.

- Ардæмæ сæ рахæссæ, мæнæ скъапмæ. Рауяг скъапп хуссæни размæ раластонцæ, æр ибæл æвардтонцæ уорс фæлмæн дзол, бадиридзантæ, цигъд, æндæртæ. Еугурæй дæр ку

обадтæнцæ, уæд Иласмæ фæддзурдтонцæ (къæразæй æндæмæ кæстæй уæди уæнгæ).

- Ёфсымæр, ардæм ма рацу, уынгæй йедтæй фæллайгæ дæр бакæндзынæ, ма тæрс, мæнæ хæргæ акæ.

Илас æрбацудæй.

- Сбад мæнæ афтæ, - зæгыгæ, æ фарсмæ урундухъбæл раамудта Серго бунат Иласæн.

- Нæ, неци мин æй, нæ бадун, - загъта æфсаæрмigængæ Илас.

- Сбад, æфсаæрмы ма кæ. Махæй дæ ничи рахъаст кæндзæн, nemæ куы бахæрай, - дзурдта Серго.

Берæ ма ин фæддзурдтонцæ иннетæ дæр, фал Илас не 'обадтæй лæгти хæццæ. Ё къохмæ ин равардтонцæ цигъд æма дзол, исбадтæй еуварс къелабæл.

- Цæй, Мæхæмæт, ды фæндаггон лæг дæ æмæ дын бæргæ истытæ æмбæлы, æмбарæм æй мах дæр, фæлæ нын бахатыр кæн.

- Цæмæн уæхæн дзубандитæ кæнис, Серго, уæхуæдтæ мин ниххатир кæнтæ, ке уæ батухсун кодтон, уой туххæй, - загъта Мæхæмæт.

- Равналайтæ, ма бал хуæргæ ракæнтæ, уæдта хатир кордзинайтæ кæраæдзæмæй, - рагириз кодта Гæгий, бахудтæй.

Мæтъæл дзубанди ходун æрдæмæ рахæттæй, алкæ дæр си æ дзурди хай гæлстæ. Ладемур нæуæг хабар радзурдта, æма ибæл берæ фæххудтæнцæ.

- Иваны-фырт Павелы куыд нæ зонут, хуыцауыстæн, ацы бон ын ѹфæр акъуырынæмæ хъавыдтæн, фæлæ йæ амонд бахæрæд.

- Ци бабæй бакодтай, нæ нæмагæ? Ха-ха-ха... Ёноси дæр дæг гъуддаг ба уотæ уайуй нæмуни хæццæ: расау кæнунмæ фæгъязви лæги, фал минкъий цæйдæр туххæй райервæззүй.

- На, уæллæгы...

- Ха-ха-ха!..

Ладемурæн ма туххæй бафтудæй æ арми, ниссурх æй, уотемæй, хилæ цæбæл адтæй, уой дæр балæдæрун кæнун. Павел ибæл ходгæ кодта, уруссагай лæгъуз ке дзоруй, уой туххæй. Ёма имæ гъулæг фæккæстæй.

Минкъий ку 'рсабур æнцæ, Мæхæмæт бафарста Сергой:

Мадта куд æнгъæл дæ, Серго, æз æма Иласæн бунат исуодзæнаæй рабфакмæ?

- Цәуылнәе, хъуамәе уын сүйдзән. Іәрмәст ацы аз экзаментәе фәекарздәр кодтой аәмәе уәхи әттәе дарут! – Игъәлдәзәгәй, цәветтон рабфакбәл нимад әрцудәнцә дууәе дигорони, уотемәй загъта Серго.

Бон изәр әрдәмәе е 'рух равардта. Устур къәрәзгитәй талингәе әрбагъардта медәгмәе. Электрон цирагъ нийасугътонцәе. Илас радзәгъәл ай. Аңаэзинг, аңаэ сернит Елиай цирену ниррохс әнцәе күумтәе. Тугур дәр ае хузәе әрбадардта; устур цалх ибәл зилд, уой медәгәе ба еу иннемәй минкыйдәр, уәхән әлхитә цирагы аундәнмәе лигъдәнцәе. Сәе тәккәе минкыйдәр нараәт бәндән ә къудураї әруагъта.

Къомнәти цардаәй дууадәс ләгей бәрцәе. Изәр сәе сәе къахи бунтәй ниттилдта. Ахури рәстәг күд нәма раләудтәй, уомәе гәсгәе фулдәр уолафтәнцәе, рәуддәр - ахур. Дугәйттәе, әртигәйттәе фәекъкуәрдтәе 'нцае: ка киномәе, ка дзәхәрадонәмәе рахәтүнмәе, ка ба - әндәр ескумәе (фәстәгтәе гъәр нәе кодтонцәе сәе нади кәрон).

Дзахъула күд хъәбәрдәр иста аәхе, уотә Илас листәгдәр иғыста дзубандимәе. Хъәбәрдәр фәеддес ай студентитән сәе тахунбәл. Еуәй-еути си америка банимайун ай хъәбәр фәндадтәй: «Америкәй ка 'ссәүй, уонәбәл дәр уәхән галстуктә аәма хъәппәлтәе фәуүй... Сәе ходтәе әндәр пъланбәл фәуунцәе әңгәй»... Уәхәнттәе 'й берәе на 'дтәй, ефстәгутәе. Сәе фулдәр ба «америкаг» хүзәе нецәмәе дардонцәе.

Арв әртар ай, Къәрәзгитәбәл бунәй фанари рохс исгъазта. Ефстәгтәй уәлдай некебал байзадәй къомнәти урусәй.

Нәхеонтәбәл рәстәг әрәгәмәе нәе райевгъудәй гъар дзубандитәй. Уәлдайдәр Мәхәмәти цумәданәе 'й дигорон четверт ае сәр кү сдардта, уәд нәе адәмән сәе дзорән машинниттәе рәуәгдәр разилдәнцәе. Агузәе рәстәгәй-рәстәгмәе айиивтә ае уаргъ. Зипдәй къуарбәл әүвудәй.

Еци изәр минкый дзубанди не 'рцудәй Иристони номбәл, минкый хуәрзеугутәбәл нәе күвтонцәе сәе райгурән бәстәен. Аївзәгутәе «бахулуй әнцәе», еуәй-еути си әнхәст нәбал карста дзурд.

Илас цийнәгәнгәе иғыста. «Уәddәр ма нәхе әрдигәнттәе ке ес ами». Аї цәститәбәл кү рагъазионцәе, гъәунги цәугәй ци фәенүилтә. етәе. үәл яз запләе низмәпиләе бөни үүнди. Аї гъәун-

мадәе, фидәе... әнгәрттәе, аәдас, сабур цард. Гъәунги дәе цуд дәе барә, адәм дәе фәсмард... Машинае дәбәл нәе разелдәнәй. Фунәй дәр ниуу надбәл... Тас дин нәе 'й.

Уотә күд гъудитае кодта аәхе меднимәр Илас, - Ладемур фәеддзурдта «Ләеппу, аәз «кик...ардәм...» кик...рацу».

Илас бацуудәй.

- Мәе «кик»... мәе... «кик»... мәе ниуазән, «кик»... хәкъурц, халон цьеу күд әрхәссый, уотә Ладемури аәвзаг никъкулух кодта, фал къох ба ниуазәни ҳәеццәе дәрғәзмәй ләудтәй биццеу 'рдәмәе. Еу минут феронх ай Илас ае руаән. Цәветтон сәхемәе иуазгүти сәргъи ләудтәй аәма ин ае ниуазән еске ләвардта, уотә рагъуди кодта, ци кәнгәе ин адтәй, уой. Ниуазән әхемә әрбайста. Иннае кәронмәе әрбазилдәй, равардта ниуазән Сергомәе. Серго раарфитәе кодта, еу минкыи ай искумдта. Нәуәгәй руаагъта агузәмәе арахъ аәма 'й Иласи къохи ниссагъта.

- Дәе ниуазән берәе, - зәгъигәе, Илас фәестәмәе бадардта Ладемурмәе агузәе ае тәккәе идзагәй.

17 августи сәүмәе әрәйиафта нәе адәми адгин хусгәй. Айдагъ Сергой къәхтәмәе әнәбари, раләуерун әрвонг, аәзмалдәй Илас, күд неке ма исистадәй, уомәе гәсгәе тарстәй фәэррәедүйнәй. Гъәеццоли бунәй радардта ае сәр. Тъахтийтәбәл ае әңстәе рахаста: адәм әнәе сагъәсәй хустәнцәе. «Нур мин фәууинунәй тас нәе 'й», зәгъигәе, аәхе кү баләдәрдтәй, - устур фәэндон бацуудәй ае зәрди – гъәунгә... Гъәунгәе магнитау аәлваста. Трамвайти гур-гур, автомобилти аескъодт рәедүтонцәе ҳәрдмәе, арвәе. Думгәе цәйдәр гъур-гъурәй зәлланг кодта. Цәветтон дүйней адәмтәе нард күвдәй әриздахтәнцәе сәе фурцийнәй зар аәма скъодт иссанцәе еуругәйдәр. Уотә Илас бангъалдта: «Дүйней цәфсүй әндеңгәй».

Кәми ма ниллаудтайдае әнәе ракәсгәе әндәмәе. Зәенхәмәе ае къахи әруагъта хүссәннәй (еуругәй ин еунаәг ҳәлаф күд адтәй, уомәе гәсгәе 'й раласун бафсәрми кодта аәма әд ҳәлаф хустәй). Еу сикъундмәе хүссәннәй фәеггурдәй, ае къәхтәбәл раләудтәй.

Аәстәүәй үәләмәе бор әрхийау әрттивта хорсугъд цар. Аї цәнгтәе, фәрсқытәе аәма ае реубәл тәнәг цари буни егъау. Гъәедәг үедәгтәе кафтонцәе. Уорс ҳәвдени фелвәстәй уайтагъд аәма ае къахи фийбәл бацуудәй къәразгәмәе.

Дæлайау, бунæй асфальтбæл, цæвettон сæе адзалæй лигъдæнцæ, фатай тахтæнцæ машинтæ. Минкъий евварсдæр, трамвайтæ уадæнцæ еудадзугæй. Фестæг адæм берæ нæма цудæй гъæунги. Арви цъæхмæ æ цæститæ исхатта. Ёнæскъунгæ гъур-гъур... зæрбатури асæе цьеу финста дунги къохдарæнтæ... «Арæби, а ци уа? Берæ къуæретæ нæма цудæй, кæдæй Илас нæбал фегъуста арви нæруни асæг гъæртæ. Цæсти никъулдмæ æрбафтудæнцæ æ зæрди: Къæрæгоми рахæз билæ ку низмæлуй æма уæззау къæйтæ æддæг фæстети ку ниггур-гур кæнунцæ Ираæфи игурæнмæ; Хумесдони х'оппæгтæй кæлун; æррайау ка фæннеуї Тæгæри рагъбæл, еци уадæ æма никкидæр берæ рæуæнтæ, лæти тас ка баудæзүй, уæхæн гъæраен гургурæн. Фал уони лæдæртæй, «зудта», ка си кæцæй цæуї. Ами ба... Хонх некæми æгъзæлуй, дон нæ кæлуй арви бунæй, уадæн æ кой дæр нæйиес, уæддæр дуйне гур-гур кæнуї, нæ биццеубæл æ гъостæ цæфсунцæ. Бæргæ аллирдæмæ дæр кæсүй, æ цæститæ дæр – æнæсахъат. «Мæ рauæни дæн аци гïауæти дуйней! Уæддæр хъуран ку рахастайнæ: ами берæ фудæбæнтæ лæууй мæ разæй, ох!»

Устур зинаëй ниууолæфтæй æ реуидзаг æма къæрази фæйнаæгæл æхе æруагытæ æфхуæрд адæймаги уагбæл.

Ка 'й зонуй, ци 'йбæл рацудайдæ, æ цæсгон авгæбæл æнгон, уотемæй пæугæй, ци сагъæстæ цудæй æ зæрдæмæ, фал студенттитæтæ еуæй-еуетæ сæе хуссæнти рабадтæнцæ æма хусигъæлдзæг дæурдтитæ гæлстонцæ кæрæдземæ. Илас æрæгайау ракастæй фæстæмæ, фудгинау Мæхæмæти хуссæни размæ бацудæй.

- Исистадтæ, ис, æгæрраги ма нæ 'й? – Рафарста Мæхæмæт, æ цæститæ сæрфгæ.

- На-а, хъæбæрраги æрбон æй.

- Цал сахатти 'й?

- ММ..., нæ зонун, - æхе балхъивта Илас.

Уайтагъд фездахтæй фæстæмæ.
- Дæс минкъий гъæуаггин,

- Мадга истун гъæуї, - загъта Мæхæмæт,

- Гæгий исистай, гъæйдæ, цæун афонæй 'й нур.

Гæгий рабадтæй æ хуссæни, е 'уæнгтæ райваzта. Серго æма Алибæг дæр уотæ бацодтонцæ.

- Цæй, цæуæнтæ нур, уæ гæгъæдитæ цæттæ нçæ? – Бафарста Гæгий, сехуар ку скодтонцæ еугурæйдæр, уæд.

- Нæ гæгъæдитæ цæй цæттæ гъæуї, фал Иласи аци рабфакмæ нæ фæндуй?

- Ёцæйнæ, кумæ дæ фæндуй?

- Машини мин еу уруссаг амудта, инженертае кæми исунцæ, уæхæн.

- Уæхæн ци?

- æвæдзи, институт, - зæгъгæ, фæйланхос кодта Мæхæмæт. Тухампъеэтæй балæдæрун кодта Илас, кумæ ин амундæй, уой, æма рараст æнцæ Мæхæмæт, Гæгий, Алибæг æма Илас.

- Уæ фæндаг уæ зæрдæй фæндон, ацыданн уемæ, фæлæ æгæр бирае кæнæм, - дзурдта Серго æма дуармæ рацудæй сæ фæсте.

- Лæууæ, дæ салан берæ, - зæгъгæ, бауорæдта Мæхæмæт Сергой. Еу къуар минуттæй фæсте цуппар дæр 25-аг Октябри проспект цæхgæрмæ фæллух кодтонцæ.

Цъумур, æнæзмæлгæ дууæ федар дорæй конд билей астæу, дон Мойкæ, уой билтæбæл игъæлдзæгæй цудæнцæ. Хор хæдзæртти сæрти æрбакастæй, нæ адæми над ниррохс æй, зæрдитæ цийнæй гъазтонцæ.

АРВИ ТАЛИНГТИ

Зин æнæе бавзаргæ, наийес хуарз фæууннæн...

- Мæлæти идæрдæбæл арæст нæ 'нçæ аци авæрттæ, - æу цæстæ цъундæй, уотемæй загъта Мæхæмæт, заманай галауанти тургъæмæ ку бацудæнцæ, уæд.

- Еци авæрттæй, мæ лимæн, берæ ахургæнгутæ рацудæй. Уæрæсемæ ци минкъий рохси цъита кастæй, уой асадзугтæй а еу æй. Ёцæг æй мæн хузæн æфхæлд къохæн н' адтæй бунат тургъæ хафунæй уæлдай.

Фæтæн къæпхæнтæбæл исхизтæнцæ, хормæ айдæнау ка 'рттивта, уæхæн мраморæй цæгиндзити размæ. Илас сæбæл æ къохтæ радæрдтитæ кодта æма некæми фæххуæстæнцæ: ехбæл гуæгайау уадæнцæ.

- Рацотæ, рацотæ, фæ-мма-үиндзинайтæ уони.

æвæдзи сахати æрдæг рацудайдæ, цалинмæ анкетæ финстонцæ æма гæгъæдитæ балæвардтонцæ Мæхæмæтæн. Уой

фэстэ ба тагьд исэмбалдэнцэ, Илас ци рабфакмэ амудта, уоми.

Дзэвгарэ кьюар рæнгъæй лæудтæй къæнцæлари дуармæ. Алкæмæ дæр æ кьюх гæгъæдитæ. Берæ лæуун куд гъудæй, уомæ гæсгæ аэрсагтонцæ Иласи рæнгъæбæл. Ба ин амудтонцæ, ци гъæунгтæбæл цудайдæ, уой. Рацудæнцæ уотемæй. Цалинмæ нийяуон æнцæ даргь къæридори, Илас сæ фæдбæл, цæвettон æ уод уони хæцæ цудæй, уотæ кастæй.

Фицаг дæр кæдæй Ленингради 'й, уæдæй нур байзадæй еунæгæй. Еу фæлтæртæ фæплæудтæй, устур тас имæ бацудæй, уотемæй. «Аци бон хæбæр уæра-дæратæй ke нæ аэмбæлдзæннæн Мæхæмæт æма Гæгийбæл, гье бæрæг æй».

- Дæхемæ кæсæ, аэмбал, дæ разæй, уой фæд уæгъдæ ма уадзæ, - зæгъгæ, имæ дзурда, æ фæстэ ка лæудтæй, гье.

Илас размæ бацудæй. Ёрлæудтæй æнгон еу лæхъуæннæ. Е дæр имæ фæстæмæ фæккæстæй цидæр исдзорун рæвдæй.

«Æллæх, а ба китайаг цидæр æй, хуурани ард», - зæгъгæ, æ сæри фæттеголæ 'й гъуд, лæхъуæни сай цъарæ цæсгон, уорс дæндæгутæ æма күддæр итингтомау фий ку раудта, уæд. Минкый æхе фæстæмæ райвазта æма æ кьюхæй æ сæрмæ рабарста æнгæсæй «китайаги». Адæмбæл дæр радардта e 'нгæс. Устур ахцæуæн ин адтæй, еци лæхъуæннæ дæр адæм раст Иласæн æхе хузæн ke кастæнцæ, гье. Фал имæ лиагъæ аеркастæй, еу гъуддагæй «китайаги» хæцæ æнхузон ke адтæнцæ. Ё сæрмæ 'й нæ хаста.

Ами имæ уойласæ берæ кæсæг дæр н' адтæй æма æхе фæгъæдæг кодта, æ сæр исдардта бæрзонд. Къæридорбæл дуурдæмæ æсхустонцæ кизгуттæ æма лæхъуæнтæ. Кьюхъæр, ходун, дзубандий дзахъулай цæвettон накæ кодтонцæ еутурæй дæр, уотæ цудæй гъур-гъур.

Илас æхе меднимæр расагъæс кодта. «Æз анай цæмæй тæрсун? Ке бон мин ци й, - зæгъгæ.

Цæй бæрцæ ма фæллæудтайдæ, ка 'й зонуй. Равардта æ гæгъæдитæ æма рацудæй. Къæридорбæл куд фæззилдæй, æ фæсонти разæй фæццудæй дзурд:

- Аэмбал!

Илас фæллæудтæй. Ходæзмолæй хециони каст кодта сай лæхъуæн.

- Ци дæ гъæуий?

- Еумæ цæуæн, кæд æндзæраhnæ цæуис, - загъта æвудæй «китайаг».

Илас имæ комкоммæ кастæй æма æрсабур æй минкыйгай.

- Михал хуннүй мæ ном.
- Мæнæн ба - Илас, - æнæргъудигæнгæ исдзурда нæхеон дæр.

Уотемæй балимæн æнцæ кавказаг биццеу æма сибийраг лæхъуæн. Ираэф æма Байкал бамбалдæнцæ кæрæдзæбæл. Сæ райгурæн бæститæ куд идард адтæнцæ кæрæдзæмæ, сæ хæппæл æма сæ цари хузæ дæр уотæ нæ еу кодта. Карз контрасти адтæнцæ сæ кæрæдзæй хæцæ.

Гъæунги дзэвгарæ фæддæзубанди кодтонцæ. Илас базудта, дуйнæбæл цæрун æнгъæл дæр ke некæд адтæй, уæхæн адæми ундзийннадæ.

- Куд хуннүй дæ адæмихатт?
- Бурят, - загъта Михайл.
- Ду ба ци 'рдигон дæ?
- Дигорон.
Сувæлпæннæтæ гъæр кодтонцæ сæ рæзти рaya-баяагæнгæй.
- Китаец, ходя... китаец, ходя!
Илас æ еу кьюхæй иннебæл хуæстæй: хæбæр исмæстгун æй сабийтæмæ, фал Михайл ба, цæвettон сæ уингæ дæр нæ кодта, уотæ дардта æхе.
- Уæ дин ба ци уавæр æй уæд, Михайл.
- Мæнæн дин нæййес?
- Ёма дæуæн ма уæд, фал иннæ адæмæн дæр нæййес?
- Буддизм нæмæ арæх æй.
- Ци уæмæ 'й, ци арæх?
- Буддизм, - загъта нæуæгæй Михайл?

Илас уæддæр нæ балæдæрдтæй еци дзурд. Берæ фæрститæ ма бакодта никкидæр, цалинмæ базудта еци нæуæг дини хатт.

- Ду ба дингун дæ?
- Æз, зæгъи... кхи, кхи.
Нæ ин адтæй æхчæуæн еци фарст Иласæн - кьюми бафтудæй. «Нæ-æ, хууран ард, неци дин зæгъдзæннæн».
- Цæй, Михайл, æз цæуон.
- Кумæ цæуи?
- Уæлæ нæ гъæунгæти размæ.
Бон баизæр æй. Ниллаэг тутур аварæн нæ зиндтæй æ зæнхæ папироси гъæдæ æма æртхотугæй. Иурст адтæй дууæ раст

аэмбесбæл федар горенæй. Къæразæй медæмæл лæбурдта мæцъæ зæнхонуг мегъæ. Ниллæг горенбæл, баст сирдау, æнгон лæудтæй еу биццеу.

- Гæгъæдитæй куд дæ, мæ лимæн?
- Нæйиес.
- Ци агори Ленингради?
- Уадзгæ мæ ракæнтæ, уæдта й мæхуæдæг базондзæнæн, ци агорун, уой.
- Кæцæй ба æрцудтæ?
- Кавкази хуæнхтæй.
- Рагæй дæ Ленингради?
- Нæ дæн рагæй, ни-ммæ-уадзæ, кæд мæбæл суд нæйиес.
- Дæ надбæл ке фæррæдудтæ, уой зонис?
- Нæ фæррæдудтæн, - загъта карз лухæй биццеу. Милиционер нæуæгæй баҳудтæй æма, биццеу ци постгæс æрбаҳудта, уомæн дзурд равардта:
- Хонæй 'й кæсæгæн, еци биццеу Илас ке адтæй, гъе. Михайлæй ку рацудæй, уæд мегъи гъæунгтæ нæбал æртаста кæрæдзæмæй æма еуварсмæ райвазта. Горæти кæронмæ рахæстæг æй æма фæсекк æй. Уотемæй ибаел постгæси цæстæ æрхуæстæй.

Нур милици хецау постгæсæн дзурд ку равардта куд фæххудтайдæ Иласи, уотæ, уæд рацудæнцæ.

- Гъи, иссердзæнæ дæ бунат? – Цæутæ-цæугæй фарста постгæс.
 - Аæгæр дæр ма иссердзæнæн, ду мæ нецæмæн гъæуис.
 - Ацирдæмæ æздæхæ, мæнæ трамвайи рабадæн.
 - Нæ бадун æз трамвайи, - загъта Илас.
 - Мадта ци кæнунмæ гъавис? – Фæлмæн цъухæй æй фарста постгæс.
 - Неци, раздæхæ фæстæмæ, уадзæ мæ.
 - На-а, мæнæн загъд æй, æма дин уадзæн нæйиес.
 - Хонæ мæ мадта.
 - Гъæйдæ, рацо!
 - Нæ цæун.
- Иласи зæрди, цид, еци дзæгъæл ку æрæфтуидæ къуар анзей фæсте дæр, - æхе ходæгæй бафсадидæ. Фал ин уæдта ходæг на 'дтæй. Устур æдулидзийнадæбæл нимадта æхецæн, милиционер æй ку баҳудтайдæ е 'мбæлпти размæ рæдуди номæй.

Расайун æрбафтудæй æ зæрди.

- А-а, уæртæ еци хæдзари цæрун, - раамудта еу устур галауанмæ Илас æма уони 'рдæмæ фæннæхстæр æй. Постгæс æй рапæдæртæй, æ меднимæр баҳудтæй æма рацудæй æ фæдбæл.

Илас тургæмæ фæммæдæг æй, постгæс ба æндæдуар бааууон кодта æхе.

Берæ рæстæг райевгъудæй. Аæсæввæ в 'цæг бунат æрахæста, ниррохæ æнцæ алпирдиги цирæгтæ. Илас бауæгæ 'й талингæ къуми лæуунæй æма загъта æ зæрдæй: «Айфонмæ рандæ 'й»... Постгæс дæр рагъуди кодта: «Аци бон мæ уæддæр постмæ цæун нæбал гъæуий æма аци æнахур адæймаги бæрæг æнæе райсæе нæ фæууодзæнæн».

Илас рацудæй, рагъæуæйттæ кодта колдуарæй, некæми зиндæй милиционер. Цæвettон е усхытæй уæззау дор æргæлста, уотæ фæндон ниуулæфтæй. Аæ цæститæй ма зинги къæрттиата дуурдæмæ фертивта æма æнæе сагъæсæй ранæхстæр æй. Цудæй трамваймæ уæхæн зæрдæй: «Барæй уæд, цидæр трамвайи рабадон. Аци рауæнæй ку райвервæзинæ, уæдта мæ кæд некебал хъурмæ кæна».

Постгæсбæл сайд æрцудæй. Тургæмæ не 'ркастæй æма иннердæмæ дæр колдуар ке адтæй, уой нæ базудта, Илас ба еци дуарбæл рацудæй. Еу къуар минуттæй фæсте трамвайи уадæй.

Лæги ампъеэтæмæ нивæ разиннүй. Хаттæй-хатт, æнæе басагъæсгæнгæ, æ зæрди кæрони дæр нæ фæууй, уотемæй æхцæуæйнаг хуарзи рафсаेरүй. Кæд адæймагæн æ гъуддаг уоци «ниви» бæтъдауон уадзgæ нæ 'й, цидæр кæна, уæддæр ин уомæ æнгъæл кæсгæ нæ 'й, уæддæр æй еу уæхæни ба исуæгъдæ кæнүй унгæг бунатæй.

Иласи над дæр уотæ æнæнгъæлти фæррæвдæ 'й. Ци гъæунгæмæ 'й цæун гъудæй, уордæмæ ку 'рбахъæрттæй, - райзудта уайтæльдæр, ниббоз æй æхецæй. Дуармæ ба Мæхæмæт æма Гæгий катайæй фунхтæнцæ, ци бауа биццеу, зæгъгæ.

Куддæр æй рауидтонцæ, еумæ исхаудтæй сæ фарст:

- Кæми адтæ нурмæ?

Илас нæ раирдта дзуапп. Бафсаेरми æй.

- Кæми адтæ? Мах ба ку фæттарстан, кæд фæдздзæгъæл æй, зæгъгæ?

- Ра-мæбæл æрæгæмæ 'й...

- Алибеги ба нәе фәууидтай, дәумәе күрәндей рабфакмә?
- Нәе фәууидтон.
- А-а, сымах та йәе агурын кәнүт... Кәңәй фәдәе, рабфачы дә күрә нәе соардтон? – Зәгъягәе, идардәй дзоргәе фәззиндәй Алибег.
- Медәгәй ба Серго 'ма Ладемур ерис дзубандий бацудәнцәе.
- Іевзәр адәм сты уырыс, - мәстгүн хәләмүләй, карзәй дзурдта Ладемур. – Фосәен дәр нәе бәззынц, дзудтәе дәр ма адонәй хұыздәр адәм сты.
- Фәләу ма, фәләу, бәстаг, цы та дын кодтой, уый ма мын бамбарын кәе.
- Іәмәе мын уәвгәе та цы бакәндзысты? Хуыцауыстаен аз сын сәе сәртәе акыуырдынән, цы мын хұуамәе бакәнной, - фәрсағай запъта гъәрәй Ладемур.
- Дә зәрдәе та исқәуыл фәхудти, әвәцциәгән, уййеддәмәе афтәе нәе дзурис, - сабургай агурдта масти кәрон Серго.
- Уәдәе дәумәе та күрәд кәсі азы хұуыддаг? – Фәссабур ай әе дзурд. – Іәз зәгъын: бауадзут мәе дыккаг курсмәе. Уыдан: нәе бафәраздынәе амәе ма дыккаг аз бакәс фыңғаг курсы, стәй дарддәр кәсдзынәе.
- Іәмәе дын уырыс цы кодтой ам?
- Уыдан сты рабфачы хицәуттәе, уыдан мәе нәе уадзынц.
- Уәдәе дзы ныр ирон хицәуттәе күрә уайд, уәд дәе баудзиккой?
- Ладемир фәссагъәсі 'й амәе неци исдзурдта әваст, уәдта запъта:
- Уәдәе сәе цы хұуыддаг ис, бафәраздынән аеви нәе, уымәе? Іәз мәхиуыл мәе зәрдәе дарын, уәд мәе цәуылнае уадзынц?
- «Цы хұуыддаг ис» күрәд зәгъыс? Уәдәе формәйән бадынц уым? Дыккаг курсмәе бацәуын дәе бон нәе амәе дәе нәе уадзынц. Іәз ирон нәе дән? – Іефхуәргәе хұураей райдәйтта Серго. – Рабфачы зав күрә уайн, уәд нәе баудзин дәе дыккаг курсмә...
- Цәуылнае?
- Уымән амәе ницы амбарыс фыййауәй дарддәр чиныджы.
- Ау, уәдәе аз рабфачы цы күстон?
- Уотәе рәэхи иннетәе дәр аәрбацуудәнцәе. Ладемур бабаей нәуяғаей гъәр дзорун райдәйтта, ниссурх әнцәе ае цәститтәе,

- уотемәй.
- Хуыцауыстаен, мемәе уырысәй чи уыди, уыдан дәр мәнәй фылдәр нәе зонынц, фәләе мән нәе уарзынц амәе мәе уый түххәй уыромынц дыккаг аз иу курсы.
 - Цы та кәнәс, нәе бөгъ? – Гъазгәй дзурдта Алибег. – Тынг та смәсты дәе, күрә дәм кәсін, афтәмәй. Нәемгәе никәй фәекодтай ацы бон?
 - Ладемур ае хорхи уәнгәе иссәй мәестәй. Фәтталингәе кодта е 'рфугтае амәе дуармәе фәннәхстәр ай.
 - Барән, мәстгүн ма кәнәе, - зәгъягәе, дзурдта Гәгий ә фәсте.
 - О, о, сымах нәе мәсты кәнүт, зондужын адәм стут, махән дәр тас нәе, уемәе күрә уәм, уәд. – Уоци дзурди хәецәе дуар мәестгүнәй раравынгыла амәе фәййауон ай.
 - Іәмбәстон фәсевәд се 'мбали түххәй дзубанди куд райдәйттонцәе, уотәе урух уати фәндури зәллланг исервазтәй. Уоци минутбаел еу дууәе студенти стъол фәрсраебунмәе баластонцәе, раурух ай зәнхәе. Цагъд бәрzonдәй-бәрzonдәр хизтәй уәләмәе. Ка рауәләе 'й тъахтийәй, ка ә цай цумун фәууагыла амәе аәрдзәф кәнүнмәе зәлдахтонцәе сәхе. Рацәттәе 'й гүпп-гъаст. Къәразәмәе хәстәг, къуми бадтәй фәндурудзәгъдае – күрмәе студент. Фәндури ивасти хәецәе ә сәр ракъоләе-бакъоләе кодта, уотәе, амәе гъастонцәе ә уалхъостәбәе фәндури тәнтәе. Іе цәститтәе сиуәй ағыншт кәсәнцәститтәй амбарзт, ә билтәбәе ба, цәветтон хүскъәе ниццәй ходәзмоләе, уотәе аәнәзмәлгәе, зинбаләдәрән игъәлдзәги ханхәй ләудтәй.
 - Иннае къомнәттәй дәр аәрбакалдәнцәе цийнәмәе.
 - Яблочкә...
 - Яблочкә, - зәгъягәе, исгъәр кодтонцәе зәмхузәнәй, амәе фәндурудзәгъдае «Яблочкә» аәрцагъта.
 - Нәхеонтәе дәр исхәләмүләе 'нцәе сәе кәсәе аәмбәлтти хәецәе. Еци изәр сәе маддәлтәе кү фәууидтайонцәе, уәд уонәй дәр нәе байруагәс адтайдәе, етәе уони ләххуаентәе 'нцәе, гъе: цәветтон уруси хәецәе еумәе исирәвтәнцәе, уотәе уарзон гъаст кодтонцәе еумәе.
 - Барис, Барис...
 - Барис ракафәд...
 - Барис ракафәд, - гъәр цудәй зилди кәрәннәй

Ралæуирдта, æ матроси хъæппæлтæ æнхæст дард ка нæма фæцæй рабфаки, уæхæн студент. Фæррæуæгдæр æй фæндурдзæгъдаæ, карзðær исхуæстæй æрдзæф.

Илас къелабæл исплæудтæй æма кастæй зæрдиуагæв кафæгмæ. Хуарз имæ фæккастæй матроси кафт, хъæбæр рæуæг зилдæй и кафæг, уæдта дзоцæги бадгæй устур иуæндæг æвналдта æ уæргутæй.

- Уæллæгыи, дайзal цидæр æй а, - нæбал ниууорæдta Илас æ дес.

- Хуарз кафуй, раст зæгъгæй, - дзуапп равардta Мæхæмæт дæр.

- Леагинкæ!

- Лезгинкæ, Самели цагъд, - гъæр бабæй исцudæй, и лæхъуæн кафт ку фæцæй.

- Гæгий ракафаæд...

- Серго дæр...

- Алибæг...

Нецибал адтæй хæдзари гъæрæй уæлдай, фал кавказаг лæхъуæнтæ нæ арази кодтонцæ кафунбæл. Еу фæлтæртæ сæе бон иссæй нæ бакомун. Гæнæн син нæбал адтæй, æма Серго Гæгий хæцæгæ ралæуирдтонцæ.

- Ды чызgæн æгæр дынджыр уыдзынæ æмæ лæппуйы бынаты каф, - загъта Серго æмæ фæййагайдтонцæ.

- Max æрдигон цагъд бабæй цæмæй зонуй? – Фæддес æй Илас.

- Гъæс-са!.. Гъæс-са!..

- О, о, æр-æт, гъа... и-исс...

Дессаг æндæр хузи фæцæй адæми пълан къомnæти. Уæдмæ еске ку кафидаæ, иннетæ ба æрдзæф æма гъæр æнхузæнæй кодтонцæ, фал нур ба еу хъипп дæр некебал цъухæй хаудтæй. Айдæг сæ къохтæ хуастонцæ æнæтæрæгъæдæй.

Серго разæй ездон кафæг цудæй, заманай хонхи асæ лæг ба æ фæсте схъиудтæй хъазмузау. Ёрдзæфгæнгутæй фeronх уиуонцæ сæ къохтæ кафтутæмæ кæсунæй. Гæгий ба куд фулдæр кафта, уотæ игъæлдзæгдæр æвналдта. Раст курмæ фæндурдзæгъдаæ æ фæндuri цæппæртæ æма бæзтæ куд æнæрæдүйгæй æлхъивта, уотæ Гæгий дæр, цæвettон ин барст адтæнцæ æ тури æзмалд, къæхти рагæпп, къохти дард æма цæсгони мимикæ – æнайиppæй сæ къуæртta кæрæдземi, euур

æнхæст ба кодта кавди эффект фæнникъулдæй-фæнникъулдæй бунати зæрдиуаг тæвдæг гъæрæй:

- Гъæт-гъæт, гъæт-гъæт...

Нæ уагъта Серго дæр æ кизги ихæс æ уæле: зилдæл цудæй кизги кавд гæнгæ.

- Ура-а!..

- Браво!.. Ура!..

- Гæгийæн!.. Гæгийæн! – Ёнцъухæй гъæр кодтонцæ кæсгутæ, ку фæцæнцæ нæ адæм кавд.

Æхæвæ куд исæнафонæ 'й, уомæ гæсгæ комендант æрбацуæдæй?

- Берæ 'й, кæрон искæнтаæ уæ кавдæн, - загъта ниллаæгомау, æ хъурбæл, цæвettон, æмпъозæн æвард адтæй, уæхæн нос, комендант.

Мæхæмæт еци лæги ку рауидта, - фæццортæз æй æ бунати. Æ дууæ æрфугей астæу разадæй арф къанау. Зæгъæн кæмæн нæйиæс, уæхæн хузæ равдиста æ цæсгони: евгъуд арф хъурмитæ, берæ зинтæ финст адтæй еци цæсгони. Цæвettон адæм неци адтæнцæ пихситæй уæлдай, фæйнердæмæ сæбæл рахуæстæй æма зилди астæу комендanti размæ баçудæй.

Комендант æй куддæр рауидта, - фæссах æй.

Адæм нигъьюс æнцæ, цæвettон, æнæвзагæй райзадæнцæ. Электрон рохс дууæ лæгей цæсгontæбæл фелудта кесейяу. Еу къуар раникъулди уотемæй ралæудтæнцæ, уæдта уоци еумæ сæ дууей цъухæй дæр уæхæн дессаг хъурихаттæй исхаудтæнцæ фæйнæ дзурди æма кæсгутæн сæ сæри гъунтæ хъел ниллаæудтæнцæ.

- Андрей!

- Магомет!

Уæдта кæрæдзей гъæбести равзурстæнцæ æма байдзæг æй æнæбæрцæ гъар хъуритæй. Кæми Мæхæмæт Ёндрей, кæми Ёндрей Мæхæмæти исесидæ хæрдмæ.

- Гæр, ра-ма-ервазтæ æгæс, - Федар хуæстæй Мæхæмæти къохтæбæл Ёндрей, уотемæй фарста, æхеçæн ба æ цæстисугтæ разиндтæнцæ æ цæститæй фур цийнæй.

- Ду ба, ду ба ма кутемæй байзадтæ? – Фарста Мæхæмæт дæр.

- Сæ цæнгтæ кæрæдзебæл æфтуд, уотемæй дууæ лæги къомnæти рацудæнцæ, сæхуæдтæ дæр æй нæ зудтонцæ, бæрæг

кумæ цудæнцæ, уой.

Студенттæ дæр фæйнердæмæ рахæлеу æнцæ.

- Дзæвгарæ рæстæг райевгъудæй, цалинмæ адæм ниххустæнцæ, ниффунæй æнцæ. Айдагъ нæхеуонтæ ма бадтæнцæ Мæхæмæтмæ аңгъæлдзу.

- Кæми адтæ? Заманай гъазтæй ку фенæхай дæ, - фарста Ладемури Мæхæмæт, ку фæйьеу æнцæ къомнæти дуармæ æма ку 'рбарат æнцæ дуарæй медæгмæ.

- Цавæр хъаз? – зæгъгæ, æлхий æрфугæй дзурдта Ладемур. Сергоетæ дæр базмалдæнцæ сæ бунаеттæй.

- Дæ рагон лимæнбæл исæмбалдæтæ, æнгъæлдæн, Мæхæмæт? – Нæбал фæллпæудтæй Гæгий.

- Гъо, уомæй ба раст зæгъис.

- Ра-нин дзорай, табафси, ци «ервазти» кой кæнтае.

- Гъе даргъ дзубанди æй, - мæтъæлæй загъта Мæхæмæт.

- Max цæттæ ан иgyосунмæ цидæр даргъ æй, уæддæр.

Мæхæмæт æркæститæ кодта е 'мбæлтæмæ. Еугурæй дæр имæ иgyосуни цæттæй кастæнцæ. Мæхæмæт адтæй, дзубанди даргъ кæнун ка нæе уарзуй, уоци адæмæй еу. Уæлдайдæр некæд кæнидæ æхе кой.

- Нæудæсæймаг анзи тугъди еумæ адтан Ёндрейи хæццæ, - уæззау дзурдæй райдæдта Мæхæмæт. – Уоци рæстæги Ростов адтæй уорсæфсаæти къохи. Махмæ ба приказ рацудæй, ци хъаурæ ес, уомæй Ростовæн æнæрайсæ амал нæйис, зæгъгæ. Не 'фæдтæ фенæууæнкæ 'нцæ. Зудтан уорсити хъаурæ дæр, нæхе дæр. Бæрæг адтæй, max Ростови адæмæн фæйнаæ æхстей фагæ дæр ке на'дтан; гъе. Еугурæй адтан батальон, не 'фæдтæ ба хъæллæл, хуæруйнаг гъæуагæ, евæй-евутæ берданкити евгед. Цуппар æфсаæддони нæмæ разиндæй, адæми фæндон батальони къæмæндирмæ ка бахъæртун кодта, уæхæнттæ. Цуппар дæр къæмæндирли цъухæй æхст æрцудæнцæ. «Никки ма ка разинна тугъдон гъуддагбæл фæстæмæ хуæцæг, уонæн дæр фæттæ – цæттæ, загъта къæмæндир.

Мæхæмæт бæгъос æй, Кумæдæр, идардмæ гъæуай кодта, иgyосутæ не 'змалдаæнцæ. Мæхæмæт фæссабур кодта таурæхъ:

- Цæугæ иссан турæй-турмæ уорситæмæ. Ёз æма Ёндрей раз зонунмæ ærvist адтан. Уайтагъд нæе разæй топпи гъæртæ исервазтæй æма нæе адæм ærbайяфтонцæ.

- Цæвettон дуйне фехалдæй, уотæ ниггур-гур ластонцæ

топпитæ, пулеметтæ дууердæги. Дзармадзантæ уæлдæф исхæллæмулæ кодтонцæ зæнхи пъæстути хæццæ. Нæцибал зиндæй хъуæцæй уæлдай. Нæ адæм æнæбæрцæ тагъд фæттæнæг æнцæ, фал уæддæр неке лигъдæй.

Еу къарап ин ист æрцудæй æз æма Ёндрейи хæццæ. Мæнæн мæ цулухътæ раластанцæ, уотемæй мæ еу минкъий, æ бун салд, къæсмæ бантъирдтонцæ. Duари медæгæ бурæги зилди асаæ цъасæ – уордæги æндæмæ кастæн, мæ еу къахæй иннemæ райевинæ мæ уæзæ. Еу фæнникүлдмæ рауидтон æндæгæй нæ батальони къæмæндирли, афицерти хæццæ игъæлдæгæй дзубанди кодта, уотемæй. Уæд æй балæдæртæн, ци уавæр лæг адтæй е, уой.

Мæхæмæт ниггъос æй, Илас ба нæбал фæллкьюæртta æ цæститæ, кастæй уой цæсгоммæ.

- Ёма ма куд раerвазтæ? – зæгъгæ, рафарста Гæгий.

- Еци 'хæвæе кувд-цидæр исарастанцæ уорситæ, æма фудрасуг фæцæнцæ. Ахæстити гъæуайгæс мæмæ æрбацудæй кеугæ-кеугæ, æ топп идард фæххаста æма мæ нур æррæуегъя, зæгъгæ, уотæ ба ехбæл фæггурдæй, - уæсгоммæ рахаудтæй, нæбал æзмалдæй. Ёз дæр дуарæй рагъæуайттæ кодтон æмæк ку неке зиндæй...

- Цæвettон и адæм тугъди адтæнцæ еци 'хæвæе еугурæй дæр, уой бæрцæ сæ зæрдæмæ райстонцæ Мæхæмæти дзубанди. Хуссун афонæйраги райевгъудæй, мах студенттæн ба сæ зæрди дæр нæбал адтæй еци гъуддаг, цалдæнги Мæхæмæт загъта:

- Ёз бафæлладтæн æма мæ ниххуссун фæндуй.

Илас, куд ин исæнгъуд кодтонцæ, уомæ гæсгæ æртиккæ бол ниццудæй рабфакмæ.

- Дзæбæх уо, - зæгъгæ, ин æ къох райста Михайл къæридорбæл.

- Дзæбæх уо, - загъта Илас.

- Ра-нæ-истонцæ, исон экзамен уодзæнæй, - æ гъæлæсидзаг худтæй Михайл, æхеçæн ба æ цæститæй содзийни æстæ дæр нæбал зиндæй.

- Фæуунун гъæуай, кæми бæрæгтонд æй е? – Рафарста Илас æма бацудæнцæ еу устур доскъай размæ. Уоци доскъабæл – гæгъæдитæ ауигъд берæ мутгæгуги хæццæ. Илас сæ хæлæфæй кастæй: Абакумов Ильин, Фадеев, Федоров. Ё мутгæг ку рауидта, уæд æваст фæззилдæй Михайлмæ. Ё хорсугъд ростæ расурхфазæ 'нцæ.

- Лæгъуз бал нæ цæуј, мæ лимæн, нæ гъуддаг, - зæгъгæ, ма е дæр нур ба æ пъæлæсидзаг ниххудтæй.

- Экзамен ба, зæгъис, исон уодзæнæй, нæ?

- Гъо, исон дæс сахаттебæл райдайдæнæй. Кизгуттæ æма лæхъуæнтæ доскъабæл теголæй лаудтæнцæ вуетæ рацæуионцæ, иннетæ ба æрбацæуионцæ.

- Дзæбæх цæттæ дæс, бафæраздзæнæ экзамен? – Рафарста Михайл Иласи.

- Куд дин зæгъон? Математикæн ести кæндзæнæн, фал уруссагай лæгъуз зонун æма политикон ахур, уруссаг æвзаг, - уонаëй мæхæбæл мæ зæрдæ нæ дарун.

- Ду ба?

- Мæнæн тас нæ 'й.

Илас имæ хестæр æнсувæри каст бакодта,

- Гъæйдæ мадта дзæгъæл лæудти бæсти цæуæн, наехе цæттæ кæнæн, - загъта Михайл æма ин æ къохæл рахуæстæй.

- Ёма кæми?

- Уæртæ æндзæрæни адæм берæ нæма ес, мæхуæдаæт вунаæгæй дæн къомнæти.

- Арази дæн, - загъта Илас.

Трамвайтæ кæми уадæй, уæхæн гъæунгæрдæмæ ин дууæ къæразги, æртæ тъахтий, æ фæрстæ æма тугур науаæт цæгъд, - къомнæтæ бацуðæнцæ дууæ 'мбали. Иласи фийий исцудæй æдзæрæг, уомæл æсмаг. Тъахтии фæйнæгутæ æнæт пъланбæл: фæйнердæмæ ниххъельтæ 'нца.

- Лæгъуз нæ уодзæнæй ами цæрунмæ. Дæумæ ба куд кæсүй?

- Неци ин æй.

- Мадта ма аци фæдбæл цæуæн комендантæ æма дæхе ниффинсун кæнæ.

- Цæуæн.

Берæ рæстæг нæбал раевгъудæй уой фæсте. Илас бал рæстæгмæ цæраæт иссæй æндзæрæни æма загъта в 'мбæлтæн:

- Цæуон мадта мæ гъæццол æрлæсон, мæ гъæугæгтæн зæгъон, кенæ ба мæ фæййагордзæнæнцæ.

- Цæуæн, æз дæр неци косун, фæддин агъаз кæндзæнæн, - загъта Михайл дæр æма рацудæнцæ.

Устур дессаг æй аци бæстæ. Хор æноси дæр еуварсæй кæсүй. Арв ивад. Заводтæ ма фабрики хъуæцæ æхе нивæндуй æнæскъунгæй горæти сæрмæ. Уаруни туххæй æ зæрдæ некæмæн

ходуй, алли бон дæр дæр уой бæрцæ дæр гъæуæд. Фал уæддæр уайтагъд гъæунгтæ пурф кæнуинаг æрбаунцæ. Даргъ брезент кенæ резинæ «хæлæрттæй» лæмбунаæт исæрст, асфальтæй, диабазæй, торцитæй æма уотид дорæй конд гъæунгтæ. Бæхтæбæл косæг адæм, машиннæтæ, æнæуой цæуæг адæм уой асæ берæ 'нца æма цыифæ гъæунгæбæл минкъий рæстæт ку рахæтунцæ, - ругæ кæнун райдайуй.

- Мæлæти æнхъуæт æй, - æ хед расæрfta Илас, ку рацудæнцæ гъæунгæмæ, уæд.

- Аци бон'ярун на 'дæй æма уомæн уотæ 'й. Газет балхæнун гъæуј, - зæгъгæ, ма ибæл рафтудта Михайл æма балхæдтонцæ газет «Московская правда».

Æ сæр не 'рхаста нахæуон исгъæр кæнунмæ, газет ке некæд бакастæй, уой. Фал æй æхæцæн ба лæдæртæй гъæууон дзубандитæй куд неци феронх æй, уомæ гæсгæ: «Газет кæсунмæ ахуронд лæг гъæуј». Гъуди ма 'й кодта, еу хатт Бола десгæнтæ ку 'рбацудæй Бекири фуртбæл: «Ци лæг иссæй, ци! Газетбæл лæуæг дæр нæ кæнуй кæсгæй, уæдта 'й дигоронуа радзоруй».

- Мæнæ кæсис, - амудта Михайл, - Зиновьев Ленинградмæ аерцæуинаг æй.

Илас рагъуди кодта, циуавæр Зиновьев уа, зæгъгæ, æма æ зæрди æрбафтудæй хузист, кæддæр гъæуи ке фæууидта, е: цьолгæсæр уосонгæ пиххбун будури, æ рази дони билæбæл хæстæг - арт. Уоди арти фарсмæ сæ хуæрүйнаги цæттæ хезунцæ Ленин æма Зиновьев, цауæйнæнти раевдæй.

- Ма ци косдæнæй Ленингради?

- Нæ сæ зонис, ци косунцæ Троцкий æма Зиновьев? - фарстбæл фарст равардта Михайл.

- Нæ сæ зони, зæгъи... цæмæннæ... Зиновьев коминтерни сæрдар ку адтæй.

- Ёндæр син неци зони? - Нæбал æй уагъта Михайл. Уотæ рæхги исхъæрттæнцæ, трамвайæй сæ рахезун кæми гъудæй, уордæмæ.

- Ёллах, уарун ку райдæдта, - е 'нгулдзитæ æ рони рацавта Илас æма æ хæдонæ фæстæмæ ралваста, æ ходæ арфдæр фелхъивта.

Тагъд-тагъдæй уадæнцæ гъæунгти.

- Зæгъай мин, дæр хуарзæнхæй, сумахмæ дæр атæ уараæ 'й? - Рафарста Михайл.

- Уаргæ нæмæ фækкæнүй махмæ дæр, фал атæ æнай-
æнайти нæ фæйагайүй. Бони æрдæг раздæр æй базондзæнæ,
уарунмæ ку гъава, уæд; хуæнхти астæутæй исзиннунцæ мегтæ,
къæбæлдзуг сæртæй фелаун райдайунцæ. Уæдта гъæтуройни
хузæн пъæр игъусун байдайүй арвæй – дзурдта Илас, еу балкъони
буни балæудтæнцæ аæгæр ку 'ссах æй и уарун.

Устур барæ фæуүй лæги кæсунæй арв минкъийгай талингæ
кæнун куд байдайүй, уомæ, уæдта æ тъæр хъæбæрæй-
хъæбæрдæр куд фækкæнүй, уомæ игъосунай.

Цæйбæрцæ ма рацуудайдæ уой фæсте, ка 'й зонуй. Илас æма
Михайл дууемæй къомнæти бадтæнцæ, сæ рази киунугутæ, еу
куяар газети, оппозиций туххæн кæми финстонцæ.

Æвæдзи, кæсæг еу куяар хатти бафарста æхе: «Циуавæр
бæллах, ци гъуддаг ратардта Иласи æ бæстæй? Цæмæн
бафтудæй, æноси зинтæ кæми уинүй, уæхæн рауæнмæ, цæмæн
нæ раздæхүй фæстæмæ сæхемæ?» Уадзæн бал дууæ наæуæг
надагорæгей Ленингради киунугути хæццæ æма наæхе æривæрæн
Дигори. Базонæн, Иласи ци рæуонаæ рапвиста Ленинградмæ, уой.

ÆНÆ ДОН НЕКЕ ЦÆРУЙ

Лæгъуз гъуддаг хуарзeuаæгæн цæгиндзæ æй...

Болай-фурти лæхъуæн уосгор ку исуа, уæдмæ, ци гъæуи
цæруй, еци зæронд лæг, уобæл рацаудзæнæй сæдæн анзи. Нæ 'й
е æвзонг гъæу. Æ цæргутæ дæр берæ минтæ иссаенцæ. Цæрæн
фадуæтæн дæр федар бундор æвард æрцидæй.

Уоци гъæуи цæргутæн се 'унг – хебарæ, зæнхæ – сæ къохи.
Гъæдтæ син æнæкæрон берæ, сæ зæнхи нæмут ниххаугæй,
тогбæл æскъунүй. Сæ фонс фур берæй æртæ 'ргъауемæй хезүй.
Нæ син ауæрдуй хор æ гъар тунтæбæл, нæ си римæхсунцæ
цьететæ сæ кæдзæс дунгæ.

Товар, - уойбæрцæ дæр дæг гъæуæд. Балци кæнунмæ сæ
над – урух.

Сæ фæсевæдæн скъола – æдзæстхæз. Ке фæндуй, уонæн
ба мæдирис сæ рази, æцæг базæронд æй. Раст æ рахæз фарсмæ
мæзгиidi ци 'рдæмæс фæннамаз кæнунцæ гъæууон лæгтæ æнаæ
бонцохæй, уоцирдæмæ рæхçүй мæдриси авар дæр æма 'й
кæнунмæ ба неке гъавүй.

Ци ма гъæуий еци адæми косун æма цæрунаæй уæлдай?

- Нæци, - зæгъгæ, фæззæгъунцæ сæхуæдтæ, фал ибæл
æваст рафтаунцæ: «Дон, дон, дон нин нæййес»...

Гъæусовети рази дортæ ма гъæдтæбæл бадунцæ дзæвгарæ
къæрттæ. Аци бон устур æмбурд ес гъæуæн æма уордæмæ
æрæмбурд æнцæ. Бон куддæр талингитæ кæнүй, - даруй адæми
мæтæзæл. Уæртæ фæстегæй, Нарти туппури сæрмæ сау мегъи
пъæстутæ, цæвettton, æвзедгæ кæнунцæ адæммæ, уотæ
æрзæбултæ 'нцæ бунмæ.

- Уæллаагыи, нæ зонун, уоци къæхæнтæбæл дон ци амалæй
исхезун кæнðзинан мах, - загъта еу каргунгомау лæг.

- Нæци амалæй, æвæдзи, - уæлмард, дузæрдугæй дзурдта,
æ фарсмæ ка бадтæй, е.

- Æнаæ пæдæргитæй сумах уæхе ку 'сдæсни кæнетæ!
Инженер пълантæ æривардта, уæд ма 'йбæл цæв дзубанди ес? Е
æгæс анз хумæтæги нæ хаттæй къуари хæццæ, Ираэфи билтæбæл,
- асхъæргомауæй дзурдта еума лæг. Уæрæсей берæ ка
фæххаттæй, уæхæн.

- Бæргæ инженер, фал ниуазгæ аæгæр кæнүй, æма ибæл мæ
зæрдæ нæ дарун, - нæ арази кодта, фиццæ ка райдæдта, е.

- Ниуазгæ дæр лæг фækкæнүй, - фехста дзурдтæ æртиккæ.
Адæм уотæ фæйнæ дзурди куд кодтонцæ, уотæ гъæусовети
сæрдар хъæбæр гъæрæй дзурдта адæммæ:

Адæм базмæлдæнцæ сæ бунæттæй. Хæлæф неке кодта.
Сабургай сæхе хæстæг ластонцæ.

- Хæстæгдæр æрбалæууетæ, мах ба райдайæн!

- Гъæйдитæ, гъæйдитæ! – Гъæр кодта сæрдар.

Астæуæй лæудтæнцæ инженер дууæ техникей хæццæ æма
гъæусовети сæрдар.

Не 'взаг адæми цæсти æварди ма фæууæд. Адæм
æнхузæнæй ке нæ бауарzonцæ, кæмæй зæгъонцæ берæ
'взæгутæ: нæ 'й райста мæ зæрдæ, зæгъгæ, уоци адæймаг
хъæбæр тæссæг æй пайдæ нæ разиннумæ.

Аци инженер дæр уæхæн бунати 'хæн. Æ цæститæ,
цæвettton донæй æмбарзт адтæнцæ, - хулуйæй лæудтæнцæ.
Лæугæ кодтонцæ, лæугæ. Цъæх балитæ фæсуарун, дунгæ сæ
ку нæ хор кæна, уæд куд æнцад фæуунцæ æртæхти буни, гъе,
уотæ æнæсæгъæсæй лæудтæнцæ дууæ цъæх цæсти. Мæнгæттæй
нæ загътонцæ адæм сæхе меднимæр: «Нæ инженерæн мах ами
ун æ зæрди кæрон дæр не 'фтуүй. Æ губунмæ игъосуй, цæвettton

аёй баргæ кæнүй цæйбæрцæ си бацæудæнæй арахъ». Ё фæйнаэ фарсемæ ба раст истадæнцæ, цæвettон сæ дууæ дæр æфсæйнаг метртæ ранихъурдтонцæ, дууæ техники-инженери ходтæ сæбæл «гъейт», зæгъгæ, фækкæнаед сæ астæу, уæд адæми сæ пæлæси хæсдзæнæнцæ.

Нæ фæууорамдзæнæн кæсæги, аэмбурди цитæ дзурдтонцæ, уобæл. Унаффæ рахастонцæ: «Къахуйнаг куд байуарæн уодгоймаги сæрбæл. Дууæ бони фæсте, авдисæри косун куд райдайæн». Инженер дзурд ракурдта уоци æнæнекумæ кæсгæй. Адæм нийгъустонцæ. Уæдта аæхе разилдта сæрдармæ: «Уæддæр уруссагай нæ зонунцæ а-Дигорæ, ма ци дзорун дзоргæ дæр, зæгъгæ, зæма уобæл фæцæй.

Аэмбурд рахæлеу аёй. Арв дæр гæрæхтæ федæтta, зæма уарун æрбæгъазта гъæуи уæлсæртæ.

Федарати бийнонтæй дæр æндегæй некебал райзадæй, цæлгæнæни арти фарсмæ бадтæнцæ фондз дæр. Устур артбæл хъæдори агæ ирадæй, фунхтæнцæ фунуки кæрдзинтæ. Раestæгæй-рæстæгмæ хъæбæр æрбадумидæ æфтүйæнæрдигæй, уарун уæлсæрти райсидæ, тохонай хъүæцæ ба нæбал исфæразидæ хæрдмæ, фækкæнидæ бийнонтæбæл æ маст.

- Дæс арцини нæбæл уайуй къахуйнаг. – Бели гъæдæ авгæй лигъз кодта, уотемæй дзурдта Бола, - зæма мин æнхусгæнæг ку нæ уа, уæд мæ нифс нæ хæссун нæ хай æркъахунмæ.

Бийнонтæ нигъьюс æнцæ. Ёртæ суvæллон адæймагемæй айдагь Майрæн айкити хъозгитæй гъазта æргъзæ зæнхи, аннæ дууæ ба устур адæймæгти бæрцæ сæгъæси бацудæнцæ. Неке си исахур аёй, хуæруйнаг зæма сæ хъæппæл кæвçæй цудæй, уой нæ зонунбæл. Алли æрдой бæрцæ мулк дæр кæцæй æрцудæй хæдзарæмæ, гъе син зунд адтæй. Лæдæрдæнцæ 'й хуарз, сæ фидæ косунмæ федар ке нæбал аёй, уой, æнæбакосгæй ба сæмæ ке неци æрцæудзæнæй. Федаратæбæл уомæй листæгдæр гъуддаги туххæн дæр æрлæуудæ мæтъæл бæннтæ, фал аёй сæ зæрди уедагæмæ нæ уагътонцæ мæгурдзийнади. Еу, е адтæй, зæма Бола зæгъидæ: «Лайллан инæллагь... Хуцау ке нæ кæна, уой неке бакæндзæнæй. Max арази ан дæхецæй, секк нæ хæссæн». Еци тирадæ берæ агъаз нæ лæвардта æнæмули бийнонтæн. Кæд сæ хузæ фендаær кæниуонцæ уæхæн салауати фæдбæл, уæддæр сæ губунтæ сугъдæнцæ. Фал ма бийнонтæ астæу адтæй

уæхæн адæймаг, зæма æ зунд, е 'мбаргæдзийнадæ æ карæй берæ 'нзтæ раздаær кæмæн ираæтæй.

- О, цæргæ мин кæнай, цæргæ, бабай кизгæ», - зæгъгæ, ин зæгъидæ Бола æноси дæр.

Кæсæг æй еу минкъий зонүй еци кизги, Ганиффи.

Нур ибæл цæүй еугурæй финддаes анзи. Киндзити дæр марагъазүй еуæй-еу хатт, кустаг ин ку неци фæуүй, уæд.

- Ма мæнæ лæхъуæн ба ци косуй уæд? – Гириз ибæл цæвettон кодта Иласбæл, уотемæй дзурдта Ганиффæ.

Бола зæма Насупхан бакастæнцæ Иласмæ.

- Берæ дин æй нур биццеуун.

- Ра-бабæй идæдта нæ гräмæфон, - фе'хисилкъæ кæнунмæ 'й гъавта Илас Ганиффи.

- Иsistæ-ис уæллæмæ, дæ баредзи буни æрлæууæ.

- Не 'стун, неци дæ гъуддаг ес.

Иласæн дзурд лæвард адтæй Болайæй: «Хæдзари зæнхи пæвæгæй тохонай къеллæмæ хъæртун ку райдай дæ сæр, уæд гъæуама алли куст дæр кæнай хæдзари». Уæдæй ардæмæ еу къуар анзи цæүй. Нур ба 'й Ганиффæ уоми лæуун кæнүй, цума нæма бæззүй лæгæн, зæгъгæ.

- Ниллæууай-ни, маха дæмæ æркæсæн, - загъта Бола.

- Неци, неци, къуар анзæмæ нæма исуодзæнæй уой дæргъцæн. – Бахудтæй Насупхан.

Илас фæууæлæ 'й, цурд, цæвettон, хæстон лæги фæнзта, уотæ фæллæуудтæй тохонай къели буни.

Нæ хъæртæй æ сæр.

- Ё, гиаур, æ къæхтæ никъкæдзæ кодта, - ниххудтæй Ганиффæ.

- Раст ниллæууæ, - зæгъгæ, ибæл фæззуст кодта Бола.

Ниллæуудтæй раст. Ё къохтæ нигъгæдæг кодта фадгути худтæбæл, æ цæститæ ба тутurmæ исхатта.

- Ёгæрдæр ма ибæл æмбæлуй, - ходæгæй мардæй Ганиффæ.

- Цо, дæхецæн бел агорæ.

- Ним-мæ уадæ, кенæ ба дин, хъурани ард...

- Ax, аллаурсун, сауæнгæ, хъурани-хъурани ци кæнис? Дæ фæдбæл фæххæтæд! – Фæгъгæр кодта Бола.

Нæуæгæй бæбæй куд исбадтæй Илас, - æндегæй уарун зæма думги тур-тур цудæй. И хъуæцæ тохонай нæбал цудæй, фал

Иласмæ ниййараæттæй еуѓурæй.

- Хъуæцæ – рæсугъдмæ, хъуæцæ – рæсугъдмæ, - мæстæй æй мардта Ганиффæ.

Илас æ цæститæ къахта æ буйнаг ходæй.

Уалдаенгæ æхсæвæр дæр исцæттæ 'й, бийнонтæ хуарз фæуудтонцæ сæхе. Ёцæг, Майрæн næ бакумдта хъæдорæ цумун.

Иннае бон ба рахор æй.

Бола согфадæни бел рæвдзæ кодта. Иласи номбæл араæт цудæй еци бел, æ асæ куд исæйїаftа, уомæ гæсgæ.

- Мæдириси гъуддаг куд æй?

Ни 'й æхgæдtonцæ, - загъта Илас.

- Мадта нæбæл аргъаудзинайтæ? – Фарста Бола.

- Нæбæл.

- Мæхуæдæг дæ молломæ фæххондзæнæн, æма имæ æ тæккæ хæдзарæмæ цæудзæнæ аргъаунмæ, мæнæ къахт ку фæууæн...

- Скъола ба?

- Скъоламæ дæр цо! Нæ дин хъæртуй рæстæг?! Мæн дæ куст нецæмæн гъæуï, ахур кæнæ. Айдагъ мин къахунмæ фæйїагъаз кæнæ.

Бола æ куст næ уагъта уоци дæубандитæбæл.

Мæдириси хабар дæр кæд устур адтæй, уæлдай ба Болай хузæн дингун лæгæн, уæддæр ибæл Бола ба хъæбæр næ гузавæ кодта. Еци зæрондæй, куд мæгур лæг адтæй, уотæ тутъди дзамани æ бунат иссердта. Ё Хуцауи тас æй æнхæст næ бауагъта революций исфицун æма е 'рдæг хомæй байзадæй, сæгъдзари гъун æ уæраги сæртæ, 'ма цонги гъолтæй тонунмæ, - Ё еу къах дини надбæл байзадæй, е 'ннæ ба нæуæг нæртон надбæл æрлæудтæй. Некæмæн басастайдæ, еци дууæ гъуддаги сæ кæрæдзей хæцæ æндæөгътæ ке 'нцæ, уобæл. Ё зæрдæ фæххудтæй, еске ин ку загътайтæ: «Большевики фарс næ дæ», - зæгъгæ. Большевиктæ цидæр кодтонцæ, уомæй лæгъуз нецæмæй загъта, æма, уомæ гæсgæ, æхе нимадта большевикбæл. Нур и Мæдирис æхgæд цæмæн æрцudæй, уой балæдæрунбæл дæр æхеңæн «нæ зин кодта». «Ниййæхgæдtonцæ, - уотæ 'й гъудæй». Иласи хæцивонсаëй молломæ ке цæттæ кодта, уой дæр næ нимадта рæдудбæл.

Ё кустити кæрон ба уомæй цудæй, æма «æ дзенети дуар»

цæмæй иссердтайтæ, дзаханамани арти куд næ фæссуgъдайтæ сæдæ мин анзи.

Ё лæхъуæни дæр næма рауагъта идард динæй. Устур зæран адтæй Иласæн Болай дуурдæмæ каст. Уотæ ахуронд æрцudæй æ биццеу, æма динæй комфæсевæди кустæй игъауги н'e'взурста. «Æмбуруд ци дзорунцæ, уой æнхæст кæнæ еуѓурæй, æцæг дæ Хуцау ма иронх кæнæ», - зæгъидæ ин Бола. Иласи зæрди уотæ нихизтæй «Хуцау» æма 'й фæндидаë зæгъун æгас организатæн: «Æмбуруд ку игон кæнайтæ, уæд зæгъйтæтæ: «Бисмиллахи рæхмани рræхим»: ку фæууа æмбуруд, уæдта ракæниайтæ зикир, е ба куст берæ рæвдзæдæр уа».

- Гъи, мæ лимæн, дæ зæрдæмæ цæуï а-бел? – Айуанæй дзурдта Бола, бел ку «сæттæ 'й» æма зæнхи ку 'ркъуæртta.

Илас æй ærbайста æ къохмæ æма 'й разелæ-базелæ ракодта лæги хузæн.

Уотемæй бацæттæ 'й Федаратæй дууæ лæги донуат къахунмæ.

Цуппæрæн дæр æрхъæрттæй, æдта ци кодтайтæ? Косунгъон адæймаг ци хæдзари адтæй, уонæй ка næ рацудæй, уæхæн næ байзадæй? – Некæдма, (кæдæй и гъæу рантæстæй), цудæй уой бæрцæ адæм eумæ сæумæ рагиау.

Хор тоги næмуги хузæнæй искастæй тегъти фæстейæй. Нæуæг ирæзæг кæрдæг уолæфтæй æртæхти буни – хуæнхти фæрстæ ма гъæдти сæртæ, цæвæттон сæбæл нинæгъи дон нивgæд æй, сурх дардтонцæ.

Сурхи бæрzonдbæл – дууæ фийїауи. Сæ дзогæ хезүй æнцад. Сæхуæдтæ гъæуай кæнунцæ, будуртæмæ. Мулдзугути æстæй сæмæ зиннунцæ, кустmæ ка ниррæнгъæ 'й, еци уæрдунтæ.

- Хуцаукуд, етæ уотид кустmæ næ цæунцæ, - загъта сæ еу, - бæрзæ лæдзæг æ реумæ буцæ.

- Ци уонцæ етæ, - зæгъгæ, фæрсæгau фæддес æй иннæ дæр.

- Кæсис уордæмæ? – Амудта Бола Иласæн (раззаг уæрдунтæй еуеми бадтæнцæ).

- Уинун сæ, - загъта Илас.

- Уоми дæ фидæ берæ фæххаттæй лæсgдzæрæни. Нурутæккæ устур минасæ кæнунцæ уоци бæрzonдbæл наrd кæрдæги фустæ.

Раст фийїаути разæй еуѓай æртæхтæ бриллианти къэрттитau

зерттивтонцæ.

Рæсугъд дуйне фæуунун ке фæндуй, е исæмбæлæд, ке кой кæнæн, еци рауæн, ци афони зæгъæн, уæд.

Еу, кенæ дууæ сахаттей фæсте адæм сæхæйтæбæл æрлæудтæнцæ Ирæфи билæбæл. Ёртæ верстемæ хæстæг радаргъ æй, айдагъ билæбæл къахуйнаг ка 'дтæй, гъе. Минкъи фæстæдæр ба Ирæфи æнаæскъунгæ цъæхснаг гъэр æма киркати, белти, фæрæтти гъэр – фæдес кодтонцæ коми.

Болай хай уæхæн рауæн фæцæй, æма сæ райгæрдун гъудæй е 'стæвдæ сардзин кæмæн рапийафтайдæ, уæхæн бæласи бун.

- Гъæйтт кæнæ мæ хор, гъæуама ма фæффæстаг уæн адæмæй, - загъта Бола, фæрæтæй, хор сæ ка кодта, уæхæн къадотæ цæгъдæй. Илас дæр киркайæй рапидæтта.

Сæ тæккæ фарсмæ ба Бекири цуппар ихуæрстi кустонцæ. Минкъий идардæр кедæр хай раст къæхæнбæл æруадæй æма æставд рæвæйнæ уæлбилæл бæласæбæл нибиста, е 'ннæ кæрон ба ин æ астæубæл бафтудта, уотемæй къахта.

- Гъæйтт, мæ лимæни фурт, уотемæй дæуæн косун ци зин æй замманай елкъинабæл, - гъэр имæ кодта Бола, ходгæй.

- Нæци мин æй, - загъгæ, æ хед расæрфта лæхъуæн.

Рæфтадафонæмæ нæ басабур æй куст, уæдта алке æ къагъди исбадтæй хуæрунбæл.

Дууæ техники хæтгæ рацудæнцæ къæхтитæбæл.

- Хæбæр зæрдæй косунцæ, - дзурда сæ еу-иннемæ.
- Хуарз косунцæ.
- Ёркæсай, куд игæрдунцæ.
- Апт æнцæ 'ма апт.

Илас ба, - ци бæласи бун къахтонцæ, уомæй еу цонг æргæллеу æй æма уобæл, маймули нæ уодзæнæй, елхъина кодта.

- Рæдæхсгæ имæ кæбæлти исходта, рæдæхсгæ? Рахезæ, хаус! – Фæгъльæр кодта Бола.

Илас ба никкидæр хæбæрдæр тилдта æ цонг.

- Кæсай, кæсай, - дзурда бабæй техник. Ax, сайтан æй фæххæсса, е адæймаг нæ 'й.

Дууæ техники кастæнцæ, сæхецæн ба сæ цардбæл, цæвettон, мулдзугутæ рагъазтонцæ, уотæ зир-зир кодтонцæ.

- Цирки гъазæг æй хуарз рауандæ, Павел, уомæй.
- Цæттæ цирки гъазæг ку æй.

- Ё-лæ-лæ-лæ, хауï и адзæхуйнаг, рапезæ! – Мæстгүн гъэр фæккодта Бола.

Илас æхе фæттихта, æндæр къадо райахæста. Уоци къадомæ ку балæуирдта, уæдта и къадо уæхæн елхъина ракодта, æма адæм исгъэр кодтонцæ æнхузæнæй:

- Ё-лæ-лæ-лæ...
- ...гиаур мæнгард...
- Ци уавæр бæллах æвард æй е...

Илас сума къалеумæ æрбалæуирдта æма зæнхи равзурстæй.

- Дæ хæдонæ искаæнæ, - Бола тæрсгæ дæр фæккодта, æ фуртæн, фал ин ку нæци адтæй, уæдта, цæвettон иннæ адæмæй сæрбæрзондæр фæцæй, уотæ ходæзмолæй дзурдта.

Техниктæ бацудæнцæ Бола æма Иласи размæ.

- Павел, байхуæрсæн аци биццеу.
- Финсун зонис?
- Зонун.
- Мах хæццæ нæ бакосдзæнæ?
- Мæнæ мæ фиди бафæрсæтæ.
- Зæрond лæг, дæ фурти махмæ раудзæ косунмæ.
- Ци зæгъуй, ци? – Рафарста Бола Иласи.
- Ихуæрсгæ мæ кæнунцæ сæ хæццæ косунмæ.
- Ци ди кæнунцæ, зæгъгæ, сæ бафæрсай!

Илас æрдæгдзæфтæй балæдæрун кодта, гъуддагæн æ ном зæгъгæй. Илас нецæмæн гъудæй техникти. Фал сæ дууей зæрдæмæ дæр рæуæгионг, бæгъатæр биццеу уотæ фæццудæй, æма сæ бафæндæтæй сæ хæццæ ку адтайдæ, е.

- Ци зæгъунцæ? – Рафарста Бола.

Павел дзуапп равардта Иласæн:

- Зæгъунцæ минкъий ести рафинсунмæ, уæдта ескумæ æрвæтунмæ сæ гъæун, зæгъгæ.
- Ёма мæ хæццæ ба ка къахдзæнæй, зæгъгæ, сæ бафæрсай.

Техниктæ загътонцæ, Бола дууæ лæги кæмæй косун кæна алли бон дæр, уойбæрцæ феддзинан Иласæн, зæгъгæ.

- Мадгæ цо, дæхуæдæг дæр ести базондзæнæ уони хæццæ, исарази æй Бола.

Техниктæ идардæр наебал фæццудæнцæ уинунмæ куст куд çæүй, зæгъгæ, фал Иласи хæццæ раздахтæнцæ, инженер ци пълатки адтæй, уордæмæ. Ку радзубандитæ кодтонцæ æртæ кустамонæт лæги (Илас дæр игъуста, фал фулдæр французагау

куд дэуртонцæ, уомæ гæсгæ неци балæдæртæй, инженер рафарста Иласи:

- Дæ къохтæбæл цæун дæр зонис?

Нæ ралæдæртæй Илас еци фарст. Инженер æ къохтай рапамудта.

- Зонун, - загъта Илас.

- Гъæйдæ-уай мадта, рацо.

Илас æ къохтæбæл ниллаудтæй, æ къæхтæ аæтасун кодта фæстæмæ æма урух пъалатки буни дуурдæмæ рацо-баци ракодта.

- Ха-ха-ха...

- Ха-ха, - ходæгæй туппурæскъунæнтæ хаудтæнцæ 'ахургæндтитæ. Илас хуарзау нæбал фæцæй. Фæссурх æй, æ зæрдæ стæбар-тубур кодта æ медбунати.

- Гириз кæнунмæ мæ байхуæрстонцæ атæ, æвæдзи, расагъæс кодта æ меднимæр. Æ цæститæ цæветтон цирен фæккодтонцæ, уотæ ферттивтонцæ, æ гæрзи хузæн цар фетинг æй.

- Ёндæра ма ци зонис? – Ходæгæй бафарста инженер.

- Гъæйдæ-уайтæ, кæд мин ести косун кæнтæ. – Нæбал ниллаудтæй Илас.

- Мах дин зин куст нæ бакæнун кæндзинан, хæлæф ма кæнае, - лæдæрун ин кодта Павел.

- Гъо, мæнае нæ еу минкьи байгъæлдзæг кæнисæ, æндæр неци, - æ цæститæ сæрфгæй рафтудта ињженер.

- Маймули мæ æнгъæлтæ! – Фæгъгæр кодта Илас æма раст пружинæ райвазгæй ку фæууадзай, уæд е куд фæддиздиз кæнуй, уотæ низзир-зир кодта. Ралæуерунмæ гъавта пъалаткæй, фал Бола æ зæрди æрбафтудæй, байзадæй æ бунати пæвугæ.

- Анатолий Карлович, - сосæггæй дзурдта Павел ињженермæ, - аци адæмæн сæ суваэллон дæр æгади бунат нæ уарзуй æма 'й басайун гъæуий.

- Бæхбæл ба куд дæ уæд? – Фарста инженер.

- Дæу мæ фæсабæрцæ фæххæсдзæнæн, - мæстгунæй дзурдта зир-зиргæнгæ и биццеу.

- Ха-ха...

- Ха...ха...кхи...кхи, - сауæнгæ æ уæцъæфæй худтæй инженер. Уæдта мæсгү хурдзин æрбайста, исиста гæгъæди, хуæдфинсгæ пъеро æма цидæр рафинста.

- Аци гæгъæди гъæусоветмæ ниддавæ уæртæ бæхбæл, - загъта Анатолий Карлович æма ин рапамудта, бæх æд-саргъ кæми фæууагъта æхуæдæг минкьий раздæр.

Илас гæгъæди æрбайста, раудаæй æндæмæ. Ёртæ лæги дæр - æ 'фæсте. Бæх лæудтæй еу къæхæнрæбун, æ идони ласæн - саргъи къохбæл. Илас къæхæни билæй уоци-еу гæпп никкодта бæхи рагъмæ. Еци фæнникъулди Павел ба æ цæститæбæл фæххуæстæй... Бæх нæ разиндтæй лæгъуз. (Иласи дæр хуæздæр неци гъудæй!) Фæй æлхъивдтитæ кодта æма тæхгæ разилдæй надбæл, фæууæлбилæ 'й. Æ хеçæутти размæ æрлæудтæй.

- Ка дæ исахур кодта уотæ? – Райфарста инженер.

- Цард! – Фæгъгæр кодта Илас æма ратахтæй урдугмæ.

- Цидæр æвард æй а, - загъта Анатолий Карлович æ техниктæн.

- Еминæ, еминае, - æндæурд исходтонцæ дууæ техники.

- Нет, друзья, вы ошиблись в выборе, - райдæдта инженер, - не станет нам служить этот звереныш шутом. И странно, же, право, - уæрæсейаг баделион дзурдта, - странно, как находятся подобные люди среди грязной, бестолковой черни.

- Пардон, Анатолий Карлович, он тоже...

- Нет, нет, - нæбал æй бауагъта инженер, - он достоин быть сыном русского дворянина. Вы видите, сколько гордости и самолюбия в этой еще детской душе. Его необычная проворность, отчаянная решительность...

- Анатолий Карлович...

- Довольно... Шутом он не будет, а при себе его оставим.

Уотемæй Илас «кося» байзадæй (Болай, загъдау, «инженертæмæ») æгас уалдзæг.

Некæмæй фeronх æй баделион Уæрæсе. Адтæй æй гениалон поэттæ, финсгуттæ. Кавкази си æнаэрхæтгæ неке уидæ. Иристони зæнхæбæл дæр исзелун кæниуонцæ сæ фæлмæн уæрдунтæ. Хатт ку фæууиуонцæ, уæд финстонцæ, ке зæрди куд фæнда 'дтæй, уотæ. Зæгъдзиан Лермонтовæй. Дууæ касти ракодта Иристонмæ моноклæй: еу Дзæуæтгъæуæй, иннæ - тутъдон турдзиаг надæй æма ниллух кодта: «Иристон арахь ниуазунаæй уæлдай нецæмæн бæззүй. Цæцæнмæ лæгæрбамарун семуцгæ ражуæрунаæй уæлдай наæ кæсүй, уæлдайдæр - уруссаг. Кæсгон лæг ба хуарз бæхбæл æ уосæ раддзæнæй». Уоци хабæртæ гениалон пъеротæй финст ку 'рцæуонцæ, уæдта сæ кастанцæ æгуст, хуæрдгун, фæлуст

баделионтаа фәлмән хуссантәбәл, елхына бадәнтәбәл аёма сәмәе сәе фур десәй тас дәр башауидә. Къохәвдупл къәбүчитау сәе къес-къос цудәй.

- Ах какой ужас...
- Какое зверство...
- Дикость... дикость... ах...

Уонабәл нәе фәдәздөрдзәнән аци рауән, фал Лермонтов (арфә ин кәнун «е їаєт» хабәртәен!) абори ку бакәсидә Иристонмә, уәдта зәгъидә... Некибал зәгъдәнәй нур.

Фәүүиндзинан Иласи, цума арахъ ниуазунай уәлдай нецәмән бәззүй.

Нур ба бал байгъосаен, гъәу дон рауадзун кәмәе зөнгъәл кәсүй, еци ләйтәмәе.

- Игъосетәе, мах ба бакәсән нәе мәескуяг тьисмо, - аехе бахатта Анатолий Карлович е 'мәеллтәмәе земарайтәдта кәсун.

Еци тьисмо ма раздаәр дәр кастәй, фал ин адәми рази куд не 'нгъизтәй, уомә гәсгәе аевард аерцудәй, Иласи ку 'рбаудонцае пъалаткәмәе.

«Нәе хъазар патриоттәе!» Іхца уин әрветун дууә мини бал. Ку ма уәе гъәуя, - хабар кәнтәе! Нәе байауәрдзинан. Іїаєт, уәхуәдтәе ку зонетәе, ма фәлләмәэг кәнтәе уе 'халән куст. Устур Уәрәсей хъисмәт техники косгутәй лух кәнүй».

- Идарддәр ма 'й ци финст ес, в ба уәе нецәмән гъәуй, - загъята Анатолий Карлович.

Сәе гъәләстәй кастәнцае дууә техники.

- Ләдәретә?

- Ләдәрән, - еумә исдзурдтонцае дууә техники.

- Макәми исрәедүетәе дзәгъәл даурд, - кәәддәр-некәд ракастәй инженер ае цәститәй. Некәдма фәүүиндәй еци дууә цәсти, маргәй асуғъдау, куд фескъәрнәг кодтонцае. Інәбәрағ хузәе аерфугтәе ба сәе уәлбилтәе, мәнәе каркән ае цъеутәмәе ести ку фәвналуу, уәд е аехе куд аербапхисилтәе кәнүй, уотә нигъүнтьуз аңцәе. Е 'носи ивад цәсгон фәттар ай. Іе реутәй уоләфтәй хәләф-хәләфтәй.

Техниктәе дәр, содзинтәбәл бадәгай, бадтәнцае.

Хуңау бахезаәд, кәми рәедүйән... - загъята Павел.

- На-а, мах неци... - исцәйрәйтәй иннае хорауун дәр, фал инженер баудтәй:

- Гъо, гъо, мәе зинәргүтәе, агууәндун уәбәл.

Еу минут багъос зәнцәе. Індәмәе дәр рағъауәйттәе кодта сәе еу, маке фегъосаәд, зәгъыгә.

- Патриоттәе, - цәвветтон баделион Уәрәссе еци дзурдәй аәрәздахтайтәе, уотемәй райдәдта инженер, ләдәретә уәе зәрди уедәгтәй, ци ихәс наебәл аевард, ес абори? Зонетәе аертасун баделион ләги борхуз, кәәдзос тог, ае дзоли къәбәр ае хедәй кәмән исцәхгүн ай, уотемәй ай ка хуәруй цымур, зөнәләдәртәе, нилләг адәми тогәй? Зонетәе 'й, аәцәгдзийнадәй узурпаторти бол ке нәе 'й Уәрәсейн хецаудае кәнун.

- Зонән...
- Зонән...
- Игъосгәе кәнтәе мадта.
- Игъосаен...

- Дәумәе игъосаен, Анатолий Карлович, - аестонг күй донмәе дәр куд багәпп ласүй къәбәри фәдбәл, уотә арази адтәнцае дууә техники дәр, инженер цидәр дзурдта, уобаәл.

- Мадта уой зонәе, аёма тағыд уа, аәрәги уа, - мах адәмихатт гъәуама исбада ае бунати. Куд аенгъезүй, уотә тағыддәр бакосун гъәүй нәе хецаудае аербаздахунбәл. Цәйбәрцә фулдәр фәүүа фонсәй ильяугидәр ка нәе 'й, еци адәми ѿюхи, уой бәрцә ае мулк, ае кадәе хъәбәрдәр бафексүйдәнәнцәе.

Павел ае листухъ ранихъардта.

Анатолий Карлович дәр багъос ай, расәрфә-басәрфәе кодта дари къохмәрзәнәй ае хед фәлмән, хера къинси хузән цәсгонбәл.

- Вода не потечет в канале, слышите, - фәеддзәгъорә 'й инженер.

- Слышим, Анатолий Карлович.
- Ха-ха, - мәстходә бакодта инженер.

Техниктәе нийтинг аңцәе бустәги.

- Исон изәр, - загъята инженер уоци сарказмон худт гәнгәе, - аразән күвд.

Техниктәе байдзулдәнцае.

- Нур ба цотә.

Фәүүаәләе 'нцәе дууә хораууони.

- Барәнтәе!

- Игъосаен, Анатолий Карлович.

- Ма феронх уотә, кувдмәе ци гъәуй, уони аеррәвдәе кәнун.

- Ёнхæст уодзæнæй е, Анатолий Карлович.
- Силтæ дæр.

Техниктæ ку рандæнцæ, - инженер дуккаг каст бакодта æ мæскуйаг пъисмо, баҳудтæй æхе меднимæр. Уæдта мæскуйаг хурдзинæй исласта фæндагтон айдæнæ æма æ цæсноммæ алли 'рдигæй кастæй.

- Ёнхырттæ кæнун байдæйтай, Анатолий, - зæгъгæ, дзурда æхецаен, - фал уæддæр дæ баделион тог... А-а, узурпатортæ, нæма фæцан сумах хæццæ нимад.

Уоци дзурди фæдбæл æ айдæнæ зæнхæмæ ниггæлста, æставд англисаг сигарæ исдумдта æма уæсоммæ æрхъан æй сатæги.

Ци рацуудайдæ, уæдта Илас дæр исхъæрттæй, фæууагъта æ бæх бæласи буни, фæммæдæг æй пъалаткæмæ.

- А-а, исхъæрттæ? – игъæлдзæгæй æй фарста инженер.
- Куд уинис, уотæ, - дзуапп равардта Илас.
- Дæ ном ци хуннуй, уой мин зæгъай, табуафси.
- Илас.
- Мæ бæх дæ зæрдæмæ бацуудæй, Илас?
- Къахтбæл лæгъуз гæпп кæнүй.
- Ёнаёуой ба куд æй?
- Магъа, æвналгæ бæргæ фæккæнүй, фал æ арми неци æфтуүй.

Инженер фæссах æй:

- А цидæр дæлуймон æй, - загъта æ зæрдæй, æввæдзи мин мæхецаен пæдæрун кæнүй, гъома, дæ бон неци 'й, зæгъгæ.
- Ёма 'уайгæ хъæбæр ку кæнүй.
- Е дæуммæ уотæ кæсуй, æввæдзи.

Инженер цæветтон цæфф фæцæй, уой бæрцæ фæрристæй еци дзурдæй. «Зин исарази кæнаен æй аци бæллахæвæрд, - расагъæс кодта Анатолий Карлович æма дзубандий сæр рапийвта.

- Зин зæгъæн æй, ци уавæр пълантæ адтæй инженермæ ци пайдадзинадæн хæстæг кодта æхемæ Иласи. Еунæг е бæлвурд æй, æма ке нæ аурста амæлттæбæл Иласи æхе æрдæмæ æрбасайну туххæй. Илгъ куд кодта косæг адæми уиндæй, уомæг гæсгæ нæ аурста идард лæуунæй дигорон адæмæй. Кæд ибæл берæ рæстæг рацуудæй, Дигори æхсæн, уæддæр неци балæдæртæй, циуавæр адæм æнцæ, уомæн. Нур Иласи миутæмæ ку 'ркастæй, ниллух кодта: «Аци биццеу æвеппайди

- Ёвæдзи, уарзæгæ дæр нæ кæнүй Дигори», - зæгъгæ.
- Фап æй уæддæр бафæрсунбæл иснет кодта:

- Илас, зæгъай мин, табуафси, берæ уарзи дигорон адæм?

- Ёдта син ци кæнун? – Е 'рфгути бунæй бақастæй Илас. Дес кодта, куд нæ мæ фæрсуй, гæгъæди ниххъæртун кодтон гъæусовети сæрдармæ, æви нæ, зæгъгæ. Кенæ ба: «Неци загъта сæрдар», æма æндæртæ. Секк кæнун байдæтта: «Ёвæдзи мæ лæвари раписта», - зæгъгæ.

Инженер хуарзау нæбал фæцæй, ами дæр бабæй ин зæрдæмæдзæугæ дзуапп ку равардта и «бæллахæвæрд».

Илас лæудтæй раледзунæрвонг. Анатолий Карловичи ба нæ фæнда 'дтæй. Тæргæ ин кодта, сугур æндæ ку руя, зæгъгæ, æма 'й раписта.

- Аци бон дæ куст фæцæй, - загъта инженер.
- Исон ба изæрæй æрбацо.

Инженер бамудта, кувд кæми аразтонцæ, еци авæрттæмæ.

- Хуарз, - загъта Илас æма Болай размæ æрцидæй.
- Фездахтæ, нæ «инженер»? – Айуан кодта Бола Иласбæл.
- Аци бон мæ куст фæцæй, - мæтъæлæй загъта Илас.
- Мæлæти сабур ку дæ, æнгъæлдæн, ахургæндити зунд дæуммæ æрбалигъдаэй.

- Сæхе фагæ сæ ку уайдæ, - фегъæлдзæгдæр æй Илас.
- Уонæбæл дæр бабæй нæ 'нвæрсис?

- Не 'нвæрсун!
- Ци кæнунцæ?
- Уой бал син нæма зонун.

Райевгъудæй еци бон. Дукаг бон ба Бола æцæгæй дæр лæг байхуæрста, æ нифс куд нæ хаста заманай тæвди косунмæ, уомæг гæсгæ. Илас дæр къахта, æ бон ци адтæй, уомæй, изæри ба, кумæ ин загъд адтæй, уордæмæ æрбацудæй.

Фонс æргъаяэй æрбахæлue æнцæ. Гъоцитæ æма уæситæ кæрæдземæ каути сæрти уастонцæ. Уолæфт гаптæ 'ма боғъатæ дæр æмбохгæ цудæнцæ гъæунгти. Хор фæсхонх фæцæй. Дуйне сурх хузæ радардта.

Илас тургъæмæ ку фæммæдæг æй, уæд рауидта, хъæнделтæ куд тахтæнцæ, æ буйнаг ходæ фелваста æма сæ ратæрæ-батæрæ кæнун фæйягайдта. Анатолий Карловичбæл нæуæг дарæс, уотемæй дзатмабæл лæудтæй. Биццеумæ кастæй æма æ медбилтæ ходгæй сагъæс кодта:

- Сувæллон ма 'й, сувæллон; фал...
Илас æ хубедзæстидзаг æрахæста бор хъæнделтæй.
- Дзæбæх уо, Илас, - дзурдта инженер.
Илас фефсæрми æй, - æ хъæнделтæй фæггæлста.
- Дзæбæх уо, - загъта Илас дæр, ærbækodta æ ходæ æ сæрбæл.

Дзатмамæ ку схизтæй, уæд игъæлдзæт, ænhæлæг гъæр æ гъоси цæун райдæдта. Æ зæрдæ фæкъкъæпп кодта:

- Медæгмæ, мæ лимæн.
Илас æмæа инженер бацуðæнцæа уатмæ.
- А-а, а бон Болай адæххуйнаг ку æй, - загъта гъæусовети сæрдар, Иласи ку рауидта, уæд.
- Е дæн, кæд дæ зæрди ести ес, - бакастæй Илас.
- Ами дæр бабæй хилæ кæвни?
- Ку гъæуя, уæд дæуæй нæ фефсæрми уодзæнæн, - хъæмайæй лухгæнæгæу дзурдта Илас.
- Ибадæ мæнæт атæ, Илас, уæхе æрдигонæу дзорунбæл ку фæцайтæ, - бадæн рæамудта инженер Иласæн æмæ аехуæдæг дæр сбадтæй.

Илас ærkæститæ кодта, стъолбæл ци адæм бадтæй, уонæмæ. Æ гъæугæгтæй æй гъæусовети сæрдар æмæ Бекирæй уæлдай неке адтæй, иннетæ ба адтæнцæ дууæ техники, еу ахургæнæг кизgæ, дохтур - е дæр кизgæ, æмæ никки дæр æртæ сили (Илас сæе нæ зудта). Стъолæ бунмæ лиу-лиу кодта ниуæстæ 'ма хуæруйнагæй. И адæм еу фæйнæ «цумди» ке скодтонцæ, гъе бæрæг адтæй сæе уиндаæбæл.

Кæд æ дүйнебæл фицаг хатт бафтудæй уæхæн адæми астæу, уæддæр Илас æфсæрми нæ кодта. Æцæг силтæмæ кæсун не 'ндиудта. Е æ марæн адтæй. Ами ба, е 'намондæн, дохтур кизgæ уæхæн разиндæй (бæрæг нæ 'й, кæд æй инженер ниййардудта, уæддæр), æмæ Илас күддæр исбадтæй, ци фæцайдæ, уой нæбал зудта уой æнгасæй.

- Иласæн мæ ниуазæн, - бадаргъ кодта рюмкæ Анатолий Карлович.

- Нæ фæнниуазун.
- Минкъй рюмкæ ку æй...
- Нæ-æ, ма дарæ дæв къох.

Илас кизgæмæ в 'рфгути бунаæй бакастæй, евварс æрдæмæ сосæггæй. «Ниууадзунмæ мæ нæбал гъавуй аци «гъæдгин

бæттæг», ави ци 'й?

Ниссурх æй и биццеу æ фурæфсаэрмæй (и кизgæ, и кизgæ!) Бекир нæбал фæллæуðтæй.

- Гъæйтт, хомух, мæ лимæни фурт, дæ фидæ гъæдин къосæй ку ниуазидæ, ду 'ма 'й цæмæй тæрсис?

Илас берæ хæдтæлти фегъуста æ фидæй, Бекир ин кud залум кодта æноси, уой æмæ 'й æгириддæр нæ уарзта. Кæд баниузтайдæ, уæддæр ин Бекир ку загъта, фудæнæн дæр нæбал бакумдта.

- Цæйтæ, æдта бал мах, - загъта Анатолий Карлович, æмæ агузвити гъæр исервæзтæй сæ кæрæдзей фæрстæбæл. - Уæддæр хуæргæ ракæнæ, Илас.

Илас бавналдта хуæруйнагmæ, фал бæбæй кизги æнгасæхебæл райахæста æмæ æ хуури нæбал ниццудæй.

- Мæнæн мæ куст ци 'й аци бон? - Бафарста Илас инженери, ку нæбал адтæй æ бон бадун еци «игъæлдзæт» кувди. Раst еци фæнникъулдæл Павел æмæ кизгуттæ гъæрæй низзардтонцæ. Зин фегъосæн иссæй дзурд уатй. Бекир æмæ сæрдар дæр ходæгæй мардæнцæ.

- Дæ кустбæл фæрсис?
- Гъо, ци косон?
- Мæнæ мийнасæ кæнæе, е дин куст аци бон.
- æндæр нæци?
- Ци ма дæ гъæу?

- Куст.
- Заргутæ багъос æнцæ.
- Араэбин, циуавæр адæймаг æй а? - Дес кæнгæз загъта Анатолий Карлович е 'мбæлтæн... - Тигр дæр исахур киндæүй адæми дзурд лæдæрунбæл, а ба æхе ци фæндæуя, уомæй уæлдай нæци комуй.

- Ке хæццæ мин дзоретæ, ке? - Райдæдта гъæусовети сæрдар. - Ай æнæдæндаен биццеу нæййес нæ гъæуи. Хонгæ 'й кумæ ærbækodtaitæ уогæ?

Бекир соцъа каст бакодта, дорæй дæр зиндæр тасæн кæ 'дтæй еци Иласмæ.

Илас ба цидæр исдзорунмæ гъавта сæрдармæ, фал æй еци бæллахи кизgæ æ расуг цæститæй раахæста.

- Мадта æз цæуон...
- Айфонмæ нæ хъæдорæ райstonцæ артæй æмæ ниуузазал

уодзæнæй.

- Кумæ? – Рафарста Анатолий Карлович.
Хъæбæр ниххудтæй Илас æма фæддунд æй.
- Сирд, сирд, - дес кодта инженер.
- Хъæдорæбæл нийахур æй æма ауæхæн хуæруйнæгтæ
æ зæрдæ нæ есүй, - загъта Бекир.

- На-а, е хъæдорæ хуæрунмаæ нæ рандæй, - не 'сарази æй
Анатолий Карлович, æ зæрдæй ба загъта Бекирæн: «Дæ зунд
хъæбæр цубур æй».

Гъе, еци адæми хæцæ «никкуста» Илас æгас уалдзæг. Раст
зæгъгæй, берæ хæттæлти зæгъидæ Болайæн:

- Нæбал косун, - зæгъгæ. Фал æй Бола гъæри буни
фæккæнидæ: «Мæнæ кæддæр некæд æхца уинун райдæдтон æма
рапедзæ».

Кенæ ба:

- Ий, аллауурсун, ду æнамонд дæ, нивæ дæбæл некæд
ниххуæцæнæй, никкидæр:

- Лæвар дæ æхца есунæй барæ уæд...

Æ фиди фæндон нæ радууæ кодта Илас.

Берæ цидæртæ фегъуста æ хæцæуттæй еци уалдзæг, фал
сæ æнхæст нæ лæдæртæй æма син аргь кæнун нæ фæраста.

Æгас гъæу æд цьеlä, æд мелæ сæ тог фæккалдтонцæ
уалдзæги æндæргъцæ. Кустамонгутæ дæр кампани кæнунбæл нæ
аурстонцæ. Уæдта къамис æрцудæй; рабарæ бабараæ, ракæсæ-
бакæсæ фæккодта æма загъта, куст фæддзæгъзæл æй, зæгъгæ.

Дон хæрдмæ некæдма уадæй.

Гъæу æнæ дон байзæдæй... Илас ба хъæбæр хъазар урок
райста еци гъуддагæй. Ленини лозунг хустæй дæр æ сæрæй нæбал
цудæй: «Ахур, ахур æма ахур».

Дуææ анзи райевгъудæй, кæдæй еци гъуддæгтæ
æрцудæнцæ Иласи гъæуи...

ИСАЙ ФИНСТАЕГУТæ ІЕ ЦАРДИ ІЕМБАЛМАЕ

Сталинград 7/5-40

Дæ бонтæ хуарз, Мери!

Æзинæ нин, мухури бони фæдбæл ци æмбурд адтæй, уой
фæсте равдистонцæ кинонивæ «Хецауди иуонг». Еци кинонивæ
мæмæ ци гъудитæ сæвзæрун кодта, уони дин гъæуама радзорон.
Хецауди иуонг æй колхозон кизгæ, æ муггæ Соколова, æ роли ин
гъазуй Полоцкая. Куддæр экранбæл фæззиндæй, уотæ
æвеппайди мæ цæттæбæл рауадæй Сафираети гури сконд.

Æндегæй бакæсгæй
уой æмхалдех æй,
уæлдайдæр ба сæ сæрæн
минутæй æнцæ кæрæдзей
æнгæс. Раст цума кæрæй-
кæронмæ Сафираетмæ
фæккастæн. Артисткæ уотæ
дæсни гъазуй, æ
дзурдиздæх, æ
фæззилдтитæ уотæ
æцæгхуз æма æрдзон
уагæбæл æнцæ æма ку
скæуий, уæд адæймагмæ дæр
кæун æрцæуий, ку сходуй
уæдда бабæй зæрдæ
цийнæй райдагүй. Кæд еци
кинонивæ нæма фæууидтай,
уæд æй æнæмæнгæ
фæууннæ.

Араæх ке нæ финсис, уомæ гæсгæ дæбæл мæ зæрдæ еу
минкый ходуй. Кæд мин берæ кустæгутæ ес, уæддæр мин мæ
фæллпад сүадзуни фадуат дæр еу гæзæмæ фæууй. Æма еци усми
ба æппунæдзохдæр дæу феймисун. Мадта дæуæн ба цалдæр
дзурди ниффинсун цанæбæрцæ дессаг æй, цалинмæ мæ финстæг
райсай, уæдмæ цæмæ фенгъæлмæ кæсис? Уæдта æз дæуæй
арæхдæр фæффинсун æма ма мæ никки арæхдæр финсун дæр
фæффæндуй.

Сталингради, ду си ци рæстæги адтæ, уомæй нуртæккæ уавæр еу минкъий фæххуæздæр æй: уотæ уазалтæ си нæбал кæнуï, хор кæсүй, баестæ фæсцыцъæхгон æй, Волгæбæл науитæ цæун райдæттонцæ. Фал уæddæр Кавкази цори етæ неци æнцæ. Бæлæсти сифтæ цидæр борбун æнцæ, цæстæ сæмæ неци уойиасæ ирайуй.

Горæти, дан, лæгъуз дзæхæрадонæ нæйиес, фал мæнæн ба уордæмæ бацæун нæма бантæстæй. Драмтеатрмæ бацæуïнаг адтæн (сезон тæгъд фæууодзæнæй), фал цæмæдæргæсгæ мæ къохи не 'фтуйуй æма тæрсун: иннæ анамæ æргъувун ку багъæуа тûддаг, уомæй.

Нур ба дин мæ финансисти хабæрттæ ракæнон. Гимнастеркæ райаразæггаг æма хæлаф – 60 с.

Хүйæггаг – 54 с.

Партфедонтæ – 50 с.

Ихæстæ – 39 с.

Къохи хæсгæ чумæданæ – 150 с.

Мæхемæ ма æдеугурай ес 353 соми. Цæвettонги, иннæ хæрзæн ма мæмæ байзадæй 500 соми. Хуцаустæн, ци æрбацæнцæ, уомæн неци лæдæрун. Ниуазгæ æз нæ кæнун, дзæгъæл лекка дæр уотæ, æхçатæ ба æнæхъолай федуд кæнунцæ. Ходуйнаг мæмæ кæсүй. Ду мæ хæццæ ку уайсæ, уæд сæ дæу раууонæ кæнинæ, нур ба ци зæгъон? Уотемæй ба ма мæ цулухътæгæнæгæн 100 соми федун гъæу. Фæндуй мæ мæхе ракорун æма дæу фæууинунмæ фæццæун, фал гъуддаг æппундæр размæ нæ цæу. Фал, уæddæр, мæнмæ гæсгæ, мæ къохи бафтуйдæнæй. Цæй, дзæбæх бал уо. Сувæллæнтти дæхъури ракæнæ. Финсгæ кæнæ. Дæхе Иса.

P.S. Тищенкомæ бацо æма ин зæгъæ, арматурон гæгъæдитæ, зæгъæ, рарвæтæ.

Нахабино, 27/6-41 аңз

САЛАМ, МЕРИ!

Нæхе хæзуатæй цæттæ кæнæн тугъдмæ, уотемæй нæбæл бонтæ æнæзингæй тæхунцæ. Цума Мæскуйæй тæккæ æзинæ ссудтæн, уотемæй ба мæбæл дууæ кьюæрей бæрцæ рацудæй. Бонæй-бонмæ федардæр кæнæн, топпитæй æхсунмæ раздæр бустæги хуарз нæ арæхстан, нур ба нæ коммæ кæсун райдæдта

æнцонæй. Тæрккъæвда æ тæккæ тæмæни фæууий, уæддæр ни су дæр æ гûддаг нæ ниууадзуй. Абони æртæ сахаттæй бæрцæ уарунмæ фæддæн, ниддонлæст дæн, мæ цинел дзæвгарæ уæззаудæр фæцæй, уæддæр мæ уавæр мисхали бæрцæ дæр нæ фендæрхузон æй, нимади дæр мæмæ неци адтæй. Уотемæй нæбæл евгъуйунцæ бонтæ.

Ахур кæнæн, нæ хæуритæбæл нæ ауæрдæн. Нæ еуетæй дæр иронх нæй, академий ке ахур кæнæн, инженертæ ке гъæуама суæн, е. Фал фронтмæ цæун зæрдибунæй ке нæ фæндуй, уæхæннæтæ нæма берæ нæйиес. Еунæг уæхæн минут дæр нæбæл нæ рацæу, фронтι уавæрбæл зæрдибунæй кæд нæ фæддæзубанди кæнæн. Негасемæй дæр æруагæс кæнүй, мах ке фæууæллахæз уодзинан, нæ нихмæ æ тохæнгæрзтæв ка рабаста еци цыаммар богъдаби Гитлерæн Сурх Æффади бæрзæйсæттæн цæфтæй æ мæлæт ке æрцæзудæнæй. Гитлери æффади хæйттæ рæстæгмæ мах зæнхитæ ке байахæстонцæ, е ба уобæл дзорæг æй, æма нæ, æвæцæгæн, адæми мобилизаци скæнун гъæуий, е ба уотæ æнцонтæй гæнæн нæй.

Берæ сагъæстæ, берæ бакæнуйнаг тûддæгутæ мин ес, (ахур, тугъд...) фалæ ма уæддæр мæ сæри стур бунат разиндæнæй дæуæн, уæдда мæ зæрди дæр, æма нæ бæдæллтæн. æхцай морæ уæмæ ке нæйиес, е ба мæ бустæги маруй, фал уин уæ царди уавæр фæххуæздæр кæнуннæн уотæ æвæппайди неци мадзал ерун.

Мæ зæрдtagон, Мери, уотæ бакæнæ æма мæ костюм, мæ хæдонæ æма мин мæ туфлитæ рауæйæ кæнæ. Мæн нецæмæн гъæунцæ, æнæмæнгæ сæ рауæйæ кæнæ æма бал уин фагæ уодзæнæнцæ, фæстæдæр ба архайдзинан зундгиндæр унбæл. Дæхе дæр æма сувæллæнтти дæр хуæрдæгъæуагæй ма уадзæ æппундæр. Дзубанди æффæст цардæл нæ цæу, фал цæрунæн цæйбæрцæ гъæуий, уобæл. Лагерти кæдмæ уодзинан, е дæр сбæрæг æй: æхсæзæймаг июли нæ нæ фæлллад уадзунмæ нæма рауаддæнæнцæ. Сæ раздæри унаффæ райивтонцæ, 6-аг июли фæсте дæр ма ами байзайдзинан, нæ уолæфуни фæсте никлагерти ци ахуртæ гъæуама адтайдæ, уони нур бæнхæст кæндзинан. Уотитæ æнцæ нæ гûддæгутæ.

Нигги ба ма дин игъосун кæнун: лагертæй ес исуæгъдæгæнæн, æрмæстдæр сæйгæ ка фæуу, еци адæймагæн. æз сæйгæ нæ дæн, уæдда фæссæйгæ унмæ дæр нæ гъавун

(дæхуæдæг æй зонис, æз сæйтæтæ некæд фæккæнун), уомæ гæсгæ мæ Мæскумæ нæбал рауаддзæнæнцæ, Ёма 1-аг июли фæсте скъолай кустæй ку суæгъдæ уай, уæд (гæр, фæлладуадзæн бонтæ дæр нæ ратдзæнæнцæ?) байархайæ еу свæлон бони мæнмæ æрцæунбæл. Кæд дин уæхæн фадуат уа (сувæллæнтти Датитæмæ ниуудзæнæ), уæд-еу мин фегъосун кæнæ æма куд цæугæ æй, уой дæмæ лæмбунæгдæр ниффинсдзæнæн.

Уобæл бал мæ дзуанди фæуд кæнун. Уе 'ртемæн дæр зæрддагон батæ кæнун.

Уæхæ Иса!

Саламтæ Хасанæн, Нинæн, Алетæн, Анжелæ æма иннетæн.

10/5-39 анз.

Мамсурати Дæбей финстæг Хуадони-фуртмæ.

Дæ бонтæ хуарз, сабакæ!

Маст есунмæ дæсни нæ дæн, фал мæ аци хатт бафæндадтæй дæуай мæ mast райсун. Раst зæгъун гъæуй, mast дæр нæ есун, фал архайун, дæумæ мæнæн адрес ка нæ фегъосун кодта, уомæн аттаг дзуапп радтунбæл. Фал бабæй уæддæр аци финстæй рабæрæг æй мæ лæмæгъдзийнадæ, мæхе нæбал бауорæдтон æма дæмæ финсун, мæхеçæн ци æмгъуд скодтон, уомæй æхсæз мæйи раздæр. Финсгæ дæмæ ке кæнун, уомæй бæрæг æй, æгас ма ке дæн, е. Питератури медæги нæмæ науæгæй неци ес, куд æнгъезүй, уотемæй нæмæ нурма аци анз нецима раугътонцæ. Меретханæн салам. Уомæй ку не 'фæрми кодтайнæ, уæд дæмæ дæхе туххæн нур дæр нæмæ ниффинстайнæ. Куд æй царди уагæ? Мæнæе Пуцир мæ цори пæуүй. Дæумæ ке финсун, уомæ гæсгæ базудта адрес (æрмæстдæр, дан, уой хæцçæ фæздздорис уотæ) æма дин саламтæ æрветүй.

Бæлвурддæр бабæй дæмæ финсдзæнæн, дæ адрес дууæ мæйи сосæгæй ку нæбал фæддарай, уæд. Еу ма хатт дæр ма хатир корун Меретханæй, уотæ æрæгиау ке дзуапп кæнун, уой туххæн, фал е дæхе фуд адтæй.

Ами гъуддæгутæ мæхе барæ уадзæ Хацъай-фурти хæцçæ. Ёвæцçæгæн, фæххуæздæр кæндзинан куст раугъдади, нæ бон цæйбæрцæ уа, уой бæрцæ. Рарветæ дæ радзурдтæ: «Джума» кæстгуты зæрдæмæ хъæбæр фæццuidæй.

Цæй, берæ дзæнгæда ци цæгъдун?..

Дæбе.

10/III-39 анз.

Бесати Тазей финстæг Исаамæ

Салам, Иса!

...Финсгæ цæмæннæ кæнис ести. Нур æртæ мæйей дæргьци æппунддæр неци зудтон, кæми дæ, уомæн. Дæхемæ дин æнгъæлмæ кастæн, ниммæмæ финсдзæнæ, зæгъгæ, фал...

Нур ба дин дæ адрес базудтон раугъдади Хацъай-фуртмæ, æма мæ бафæндадтæй еу къуар дзурди татъд-хæлæфæй рафинсун. Фиццагидæр дин арфæ кæнун, дæ радзурд «Джума» мухури ке рацудæй, уой фæдбæл. Ёз æй бакастæн æма мæ

зәрдәмәс хъәбәрдәр бацуңда, уогаң дау уавәрти де стур скурдиада бәләп аялпунда, гүрусхә нә кәнун.

Уотаң ма бандың да, аәма дин козбау кәнун... Иннәмәй ба дин аци бонти ахца – гонорар рарветдзәнца еци радзурдәл – 390 соми. Е дәмәе "әма – ома" ма кәсәед.

Куд ай да 'нәнездзийнада, да гүуддәгута күд цәүнцә?

Финсә кәнәе, ләдәрис аәви нә? Мәннәмә дауаңай нерәнги нецима ес. Нуртәккә әнәненез даң. Хъәбәр баскүүәлхән цауәни. Ёңдәгү дууа тускый аәрфәлдахтон.

Нуртәккى нәе гъәзи нимад цәүн фиццаг цауәйноба, аәрмәстдәр кизгүтти фәсте нәе зелун дау хүзән, фал тускъатәбәл.

Цума берә финсүн, уотаң мәмәс кәсүй, фал нәе зонун. Берәе финсунәй ци уайүй. Нуртәккى бал аәрмәстдәр литературун күст кәнун.

Аәвәццағән, ай фегъустай, нәе финсугта Коцойти А. аәма Плити Г. хуарзәнхити кой, ләвәрд син аәрцудәй «Кади нисани» ордентә. Хъәбәр хуарзәнхити ай е. Ард дин хүзүрүн, мәннән Гришән аәхеңдәй дәс хатти аәхцәуәндиң адтәй.

Дәк көх дин есун. Мәе зәрдә дин зәгъүй стур аәнтәститә дәе бәрнөн күсти.

Саламтә, саламтә!

P.S.

Саламтә дин аәрвегүнцә Тәтәри аәма Грис. Мәннә мәе цори бадунцә аәма дәумә ке финсүн, уой зонунцә.

Дур-Дурмә бал мәмәс финсә. Рәхги уордәмә цәүн, еу мәйәе ма си фәгуудәзән.

Тазе Бесати

ХОХОЙТИ Федар

ЦАРДИ АЕЛХҮЙНАЕ

(Уаңай)

I.

Аәсгаргута цәттәгәнән скъолай сәргъләүүәг болкъон Шелест, хор нәма искастәй, уотемәй бадтәй стъоли сәргъи ае косаң кабинети. Адтәй иғъәлдзәг, зәрдәрохс. Цийнәндзийнада е 'ніңүлдәгү цәсгомбәл идардәй бакаңгәй дәр бәрәг адтәй.

Абони Шелестбәл исәнхәст ай даң аәма дуунисәй анзи, фал ае цинни сәр еци гүуддаг нәй. Ае райтурән бон ке ай, е ае зәрди күуми дәр нәма аәрәфтүдәй. 'Ма уоми дессагәй неци адтәй. Цудәй Фидибәсти Устур түгъд, кәсци аәгасей дәр дардта фәндури гъесау итингәй. Ниддәр гъөвәтийнәй и түгъд. Кәд Шелестән дәлбарә скъола фронттән ае фәскүйлдум, хъәбәр арф рауәни адтәй, уәддәр ами дәр түгъдән ае содзгәе коми тулфәе минкүйдәр нәе кодта. Ае цирен алли рауәнмә дәр хъәрттәй. Уомаң гәсгәе күд иннетән, уотаң си Шелести зәрдә дәр цыәх кәнун райдәдта, фал цирагаңаң адтәй? Түгъд түгъд ай 'ма ин аәхе сәрмагонд аәгъдәүттә 'ма гүуддәгүтә ес. Кәд аәма кәсци рәстәгүти түгъдон ләг сойнәйдзаг цард кодта? Некәд неке. Уой хуарз пәдәргәй, болкъон Шелест, ае дәлбарә ци адәми күуар адтәй, уонәй алкә зәрдәмә дәр уагъта устур нифс аәма ләгдзийнада. «Немуцаг түгъди райдайәни куд сәрүстүр аәма хәлбохъ адтәй, уотаң нәбал ай а фәстаг рәстәги, - пәдәрүн син кодта болкъон, - ае сүйни сәрбәл нәбал хуәций. Е 'нгас араххәй-араҳхадәр иссәй хорнигулән аәрдәмә, устур Германмә. Ае сунтә фәйядагытонцә Мәскүй бүнмә, Курск аәма Белгороди будурти. Не знаг кәд сәргубур аәма иуонтәхъел ай, уәддәр ма ае хъауритә хъәбәр берәе аенцә. Фал уи уәддәр дузәрдүг маке кәнәед, бонай-бонмә нәе уәлахәздзийнада мәе хәстәгәй-хәстәгдәр ке кәнәен, е.»

Фәстаг дууа мәемә Шелест ае хүзә хъәбәр райевта. Фулдәр рәстәг аәрвиста ае къаҳтәбәл. Зәрдә күд агоруй, уотаң

бауләефуни равгә ин нә адтәй. Уәззаяу әфсәддон службы бәнгтәе әмә аәнәхүссәгә зәхсәвтәе сәе кәенон кодтонцә. Ләг исфудхуз ай. Куд фәэззәгъунцә – ае цар ибәл ниссор ай. Дәлдзәститә рәесүйн райдәттонцә, әститә ба медәмәе бахаудтәңцә. Фий әмә зекъә карди комау исциргъәнцә. Уомә гәсгәе си фиццаг бакасты фәрсаг адәймаг загътайда: «Айә ай хәебәр уәззаяу сәйгәе ләг».

Әндәр әстәнгас имә дардтонцә, хуарз ай ка зудта, етәе. Уәлдәр хецаудә ай нимадтонцә хъәппәрсегүн, фәлтәрдүн революционербәл, граждайна түгъди аәхсист әмә аәхсаргин партион аәмбалбәл. Ә бәрни ци адән адтәй, уонән иссәй зәрдәдарән сәрбонс, аәнәсайд командир. Беретән райийвта, түгъди цирени син ци фиддәлтәе фәммартә әнцә, уони, әмә ин устур кадә кодтонцә. Берә гүддәети син иссәй дәңцаг. Ә хъаура, е 'нәнездзийнадә, ае кусты гъәдәе, е 'нвәрсондзийнадә, е 'цәг ләги дзурд син сәе зәрдитә әлхәедта. Әргом загъд әмә аәнәсайд ке адтәй, уәлдайда бә ай уой туххәй сәхе мәдастәу сәрустурәй фәсномугәй худтонцә «Батя».

Архайәг зәфсади түгъди рәстәги цалдәр мин болкъони адтәй, фал си әфсәддонтә «Батя» ефтәгүти хониуонца. Фидибәсти Устур түгъден ае сәйраг уәззәе ае усқытиабәл ци хумәтәги салдат хаста, е уәхән цин аәнай-аенойти нә ләвардта хестәр афицертән.

Куд нә цийнае кодтайдае аци бон Шелест, кәәд әмә йәмә аллирдигәй дәр сәүмәе раги аәrbайгъустәй әнәуаг хуарз хабәртә. Сурх Әфсадән уәлахезәй раевгъудәй, Сталинградбәл ци токталән түгъд цудәй, е. Фельдмаршәл Фридрих Паулюси әфсәддон күяр аәrtәсәдә мин адәймагемәй фулдәр дәрәнгонд әмә уацари ист аәrцудәнцә Волги дони билтәбәл. Фәссехуар имә бастдзийнади хайяди хецау капитан Марченко бахаста шифрограммә. Сурх Әфсади сәйраг разведуправлениай фегъосун кодтонцә: «Әмбал Шелест, сәрмагонд сосәг ихәс исәнхәст кәенүнмәе дәмәе аәrvist цәүй агент X-39 номбәл пакетти хәеццә».

Шелест ае ахурмә гәсгәе ае рахес цәстәе фәцъундәгәнгәй, ае бункаг биләе ае дәндәегутае аәrәлхъиата. Ә компоммә бакастәй къахәй сәрмәе капитани ирәзәнәе исбарста. Къәләтгүн бадәнбәл ахе фәстәмәе руагъта 'ма ае хускъә даргъ аәnguldзитәй ае циргъ зекъә

нихәегау кодта.

- Да. Е дин гүддаг, - фәтән медбилходгәй кастәй капитанмә, - ләдәргәе дәр ай нә кәенис, мәе зәрдәе мин куд барохс кодтай мәнәе аци хабарәй, - Шелест шифрограммә ә къохмәе исиста, - дә цәрәнбон берә уәд Зиновий Тарасыч, арфае дин кәенун.

- Архайән, куд нәе бон ай, уотә, - ае сәр аразий тилд бакодта капитан.

- Хуарз, хуарз, аәмбал капитан, еума хатт дәр дин арфае кәенун, нур ба дә күст идардәр әнхәст кәенәе.

- Игъосун, - загъта капитан, болкъонән чест равардта 'ма кабинетәй рацудәй.

Шелест еунәегәй ку райзадәй, уәд ае тамаку сасуытта. Ә бунатәй фестадәй 'ма кабинети еу къумәй иннемәе рацо-бацо кәенун райдәдта. Арфа гүдити денгизи ранигъулдәй къәхтәй сәрмәе. Еу цәйбәрцәдәр рәстәги фәстте нәүәтгәй ә къәләтгүн бадәнбәл ахе аәruагъта. Ә пъаптырос ае гъәләсси нихустәй, уой ләдәргәе дәр не 'ркодта. Бахудтәй 'ма ае тумбул къохәй стъол аәrtъепп кодта.

«Әгас ай мәе бриллиант! У-у, дәе рунтәе дин баҳуәрон әмә дә фәхъхуау фәууон! Әгас ай Хуәнхаг, зәгас! – цийнае кодта Шелест, - тағыд ами уодзәнәй, нур ба мәе бриллиант. Әнәмәнгәе, зәнәдүзәрдүгәй Хуәнхаги къохти уодзәнәй сәрмагонд сосәг ихәс. Еунәг уой бон баудзәнәй еци гүддаг исәнхәст кәенун. Дәуән дәр дә цәрәнбон берә уәд, аәмбал инәлар, - арфае кодта ае раст сәргъльәуәг хецауән Шелест, - мәнән уәхән устур аәnхүсдзийнадәе ка скодта аәnенгъәлти.

Ә зәрдәе цидәр аәnахур цийнаедзийнадәй байдзат ай. Ә гүпп-гүпп реуи хурфи фәккарадәр ай.

Әхцәүәндижийнадәе ин ае тар кәрдәгхүз әститәе дони разелун кодта. Рости аәмпүрдтәе, царди медәгәе хуарзәй дәр әмә ләгъузәй дәр берәе ка фәууидта, еци фәлтәрдүн ләги къинди әстисугәй идзаг кәңгәе цудәнцәе. Берәе аллихузон гүдитә бурдәнцәе ае сәрмәе, фал син царди раудзүнмәе ба бәлвурд бунат нәма ирдта. Ә тарнихәй стъолбәл әрәнцойнәгәнгәй, еу дзәевгарә рәстәг әнәзмәлгәй цавддорау бадтәй ә бунати. Әппунфәстаг исистадәй, ае әстисугтәе расәрфитәе кодта 'ма бабәй еу къумәй иннемәе рацо-бацо кәенун райдәдта, хуст тамаку ае гъәләсси, уотемәй.

Гъудитæ әй нæ уæгъдæ кодтонцæ. Спичкæ исасодзидæ 'ма 'и нæуæгæй ниххусун кæнидæ еу цалдæр хатти. Інæні ыæлæги ахебæл æнаенвæрсон худт бакодта 'ма спичкити къоппæй ә фийбæл хæрдмæ исхуæстæй.

- Раги ма дин әй дæ фий аундзунмæ, Батя, - бауайдзæф кодта ахецæн ходæзмолаæтæнгæй.

Тугъди размæ, сабур царди рæстæги майор Шелест службæ кодта Сæрмагонд Киеваг æффæддон округи, хецæн танкити корпуси, штаби хецауæй.

Зæрдæвæрæн мæйи фиццаг бони 1939 анзи фашистон Германи Польшæмæ ку балæбурдта, уæд ин Сурх æффади сæйраг æстæргæт управленийæй ихæсонд æрцудæй, цæмæй хæбæр цубур рæстæгмæ Житомири сахармæ хæстæг арæт æрцæуа æстæргутæ әма диверсанттæ цæттæгæнæн скъола. Бардуурд афойнадæбæл æнхæстонд æрцудæй. Ахургæнæн центр, Шелест ә сæргы, уотемæй косун райдæдта.

Адаимаг, цалдæр мин анзей æндæргыци кæдæй хуæцæнгарз ә къохтæмæ рапста, уæдæй тугъди әгъдæуттæмæ әйийвддзийнадæй нецима бахаста. Еу хаттæй иннемæ фулдæрæй-фулдæр кæнунцæ сай адзal әма æфтуйгæ нестæ, тухмиутæ 'ма цæстисугтæ, сугъдæ әма æстонг æнзтæ, цъэнкъултæ әма седзæртæ. Гъар тоги тæфæй тограсуг әма тугъдмондаг дæр кæнуй. Зæнхи цъарæбæл райдæдта дукаг Дуйнеон тугъд. Нæ Райгурæн бæсти рæсог цъæх арвмæ Хорнigулæнæрдигæй сай меѓтæ сабургай сæхе ластонцæ. Фидбилиз нæ фидибæсти къæсæрмæ хæстæгæй-хæстæгдæр кодта бонаей-бонмæ.

Немуци ес-нæйисæй дæр хæбæр гъудæй Польшæ, куд плацдарм ССРЦ мæ нибурст бацæттæ кæнунмæ. Цæмæй еци нивæзт царди рацудайдæ, уой туххæй Гитлер ә фæндон бахаста сосæг протокол бафинсунмæ, кæцимæ гæсгæ хецаенгонд æрцудайуонцæ. ССРЦ әма Германий æндæвддзийнадæ Хорискæсæн Европи Балтийæй Сай денгизи уæнгæ.

Сталин ә зæрдæ дардта Англис әма Франций хæцицæ бадзубанди кæнунбæл 'ма Гитлери фæндонбæл не 'сарази әй. Польши хецауди цæмæдæргæсгæ нæ бафаендæ адтæй, ССРЦ имæ ци тæјддук усхъæ бадарунмæ гъавта, уобæл бандойнæ кæнун. Рæстæг ә къæбæлбæл тухст æрцудæй 'ма къурцдæвæни айнæгбæл нийяундæгæй.

- Англис әма Франци куд 1914 анзи, уотæ нур дæр бабæй архайунцæ урус әмæе немуци устур тугъди амæтtag бакæнунмæ, - балæдæрүн кодта ә гъуди Мæскүйæн Германий посол Шулсенбург.

1939 анзи амистоли мæйи Англиси мийнæвæрттæ æффæддон миссий дзурдтæ ку никъкулумпи кодтонцæ, уæд уой фæсте Кремли Гитлерæй раистонцæ телеграммæ: «Кæцифæнди бони дæр Германи әма Польши медастæу æнгъæлмæ кæсун æмбæлуй устур бæллæхтæмæ, кæцими æнæбæри архайæт исуодзæнæй Советон Цæдес, Берлин әма Мæскү кæрæдзэмæ æнæбалæборуни бадзурдбæл ку нæ исарази уонцæ, уæд.» Цубур рæстæгмæ уæхæн бадзурд сæ къохæвæрдæй исфедар кодтонцæ Молотов әма Риббентроп.

Сурх æффади уæлдæр хецаудæй еци бадзурд беретæн сæ цæститтæ раптон кодта урухдæр. Фашистон Гурмани хæстæгдæр рæстæги исуодзæнæй сæ сæйрагдæр нихмæлæууæт.

Раги уа, æраэги уа, уæддæр Гитлер нæ нихмæ ке истохдæнæй, уобæл Шелест дæр дузæрдуг нæ кодта.

Сталин хæбæр хуарз пæдæрдтæй, немуци хæццæ бадзурдбæл ку нæ исарази адтайдæ, уæд хæстæгдæр куæрети тугъдæн æнæрайдайун на 'дтæй. Советон Цæдеси гъудæй рæстæг, тугъдмæ цæттæ ке нæма адтæй, уой туххæн. Бакосун гъудæй нæ бæсти багъæуайкаенундзийнадæбæл. Фæффедар дæр кæнун гъудæй нæ арæнтæ. Польшæн фенхус кæнунни равгæ Советон Цæдеси бон нецæмæй бал адтæй.

Немуци нибурстæй ервæзун кæнун гъудæй Украина 'ма Белоруссий нигулæн зæнхитæ, Прибалтики адæми. Уолæфти рæстæги Халхин-Голи басæттун гъудæй ялойнаг самурайти.

Шелестæн, империалистон әма граждайнаг тугъдити архайæгæн, зин балæдæрæн н' адтæй, цæхæн аргъ әма хъауритæй гъæуайгонд æрцудæй еци сабур рæстæг. Беретæй и тæуги бадзурд бафинсæг фæсарæйнаг гъуддæгти нарком, Молотови фудкой нæ кодта. Рагон æмбесонд «цъола сабурдзийнадæ хуарз хилæй хуæздæр әй» - ахе уодæн æвзурст адтæй...

Дууæ паддзахади сабурдзийнадæ дзурдгонд æнхæст кодтонцæ. Е нимад цудæй сæйрагдæр әма гъæугæдæр түддæгбæл Советон Цæдеси.

Раздæрау намæ иуазæгуати цудæнцæ «сабурцардуарзæг»

нemuцæгтæ. Ёрмæстдæр хумæтæги нæ. Нæ бæстæ нин ёсгарунрайдæттонцæ хорнигулæннæй хорискæсæннæ, Цæгтатæй Хонсари Кавкази хуæнхти уæнгæ. Сæрмагонд къартæбæл бæрæг кодтонцæ ёфсæддон стратегион æма промышленнон объекттæ, устур дæннтти сæрти бахезæн фадуæттæ, хуæнхаг фæндæгутæ 'ма ёфцгутæ. Агурдтонцæ, советон цардарæстæй арази ка нæ адтæй, уæхæн адæм 'ма сæ сайдтонцæ сæхемæ, баgъæуаги рæстæги уæнгæ.

Махæн дæр Германимæ цæуннæ дуæрттæ паrahат игонгонд адтæнцæ. Нæ размæ рацæуиуонцæ æнæримæхст медбилходгæй: «Ёгас nemæ цæуетæ совдептæ. Сумахмæ – социализм, махмæ ба – фашизм. Куд уинетæ, уотемæй сумахæй лæгъуздæр нæ цæрæн. Фæндуй уæ Хенкели, Мессершмитти, Ферденанди заводти хæццæ базонгæ у? Табуафси. Кæсетæ, цæхæн дзæбæх танкитæ, самолеттæ, дзармадзантæ 'ма пулеметтæ, уадзæн, уомæ. Римæхсгæ уæбæл неци кæнун. Истохуннæ дæр уæбæл нæ гъавæн. Ци нæ фæндуй, е ёрмæстдæр Европи паддахæдти ци немуцаг адæм цæруй, уони фюрери зæрдæдарæн базурти бунмæ бамбурд кæнун. Ёндæр неци. Польши нæхе къохтæмæ ке есæн, е ба сæхе фуд æй. Пан Сикорский син куд не 'мбæлуй, уотæ лæгъуз сæргълаууяг æй. Сæ маршæл Рыдз-Смыгla вермахти генералтæ Манштейнæн, Кейтелæн, фон Бокæн уæдта, иннетæн дзабури уафсæн дæр нæ бæззүй. Ёндæр цæстæнгас дараен сумах инаелартæмæ, нæ сæйрагдæр танкист Гейнц Гудериани Советон Цæдеси сумах инаелартæ ахур кодтонцæ ёфсæддон дæсnidзийнадæбæл, фал сæ фæстаг æнти ахæссун æма æхсун ке райдæттайтæ, е мах фуд нæй. Сумах хæццæ мах тохуннæ нæ гъавæн. Фулдæр нæмæ ласетæ мæнæуæ, цъопп æма бæмпæг, махæрдигæй ба есдзинайтæ машинтæ, матортæ, станоктæ æма æндæр техникæ. Игъæлдзæг уотæ. Уæ зæрдæ мацæмæ æхсайæд.» - Зин базонæн адтæй Сталини æууæнкдзийнади арфæ Гитлери зæрдæвæрæн дзубандитæбæл, фал æ хъауритæ 'ма фæраæзитæ куд амудтонцæ, уомæ гæсгæ æхе цæттæ кæнун райдæтта, раздæр базонæн кæмæн нæйес, уæхæн цаутæмæ. Фулдæр æргом хатун райдæтта Сурх ёффади гæрзефтонг тухтæмæ.

Ё куст кæнун райдæтта Шелести æсгаргутæ цæттæгæннæн скъюла дæр. Истонцæ имæ аллихузон адæм: ёфсæддонтæ æма æнæуой адæймæгтæ, коммунисттæ, комсомолтæ æма

æнæпартионтæ. Адтæй си хеçæн къуар - цонгойтæ æма къуухтæ. Сæрмагонд цæстæнгас дардтонцæ, фæсарæйнаг æвзаг ка зудта, уонаемæ. Истонцæ сæ карз æртæстити фæсте сæ раздæриккон кусти характеристикитæмæ гæсгæ. Цалдæргай хатти сæ пæвурстонцæ сарсийнæй. Уомæ гæсгæ си фæрсагонæн бахауни равгæ н'адтæй. Ном æма син мугкаги бæсти лæвæрд цудæй фæсномгутæ, циуавæрдæр æнахур нимæдзтæ 'ма дамугъати хæццæ. Цæттæ кæнун си райдæттонцæ хузесгутæ 'ма сæрæлвингутæ, тæлмацгæнгутæ 'ма радисттæ, дохтуртæ, дзæхæрай косгутæ, артисттæ, диверсанттæ æма террористтæ кæмæ си ци скъуæлхтдзийнадæ адтæй, уомæ гæсгæ. Сæ баçæттæ кæнунбæл син æновудæй, еумæйагæй, хъазауатон куст кодтонцæ Испаний граждайнаг тугъди архайгутæ, Сурх ёфсад æма бæсти æдасдзийнади афицертæ.

II.

Георгобæй мæйи райдайæни 1939 анзи, тæккæ Октябри революций бæрæгбони хуæдразмæ, Шелестмæ фæдздзурдтонцæ Киевмæ, ёфсæддон округи штабмæ. Цæугæ ин рауадæй поездæй. Ё къупей ин фæндагтонæн разиндæй хуæрзонд, саухелæ, беçъогун, бакæсгæй еу 25 анзи кæбæл цудайдæ, уæхæн гъæддух араэз дæргъæлвæстæ лæхъуæн.

Ё зæрдесгæ цæстингас, æ гъæддух гури сконд, æ хуæрзæгъдау 'ма ездондзийнадæбæл ин майор устур дес кодта. Кастæй имæ 'ма æ зæрди арф рауæнтæй еуеми цидæр фæкъæл кодта. Зæрди цæф фæббæрæгдæр æй. Тог сæрмæ нилупиф кодта 'ма хъанзи куст фæййирддæр æй. Фæссехуар лæхъуæн æ мора дæрдгун цумæданæй исиста æмдæвгити æмбурдгонд немуцаг æвзагбæл. Зæронд киунугæн æнæхатир уæззау рæстæги уæзæй æ тъæфтæ, бæраæг адтæй сæ бор хузæй, гæзæмæ фæууæнкæ æнæцæ, 'ма сæ арахсгай ракатидæ æнæ хуррустæй. Ёнаæтуфæй кастæй æхеçæн. Хаттай æ билтæ æнаæбæрæг æзмæлд бакæниуонцæ.

Майор, æхсæзæймаг æнкъарæн ке фæххонунцæ, уомæй исбæрæг кодта æ размæ æцæг налмас ке ес, уой. «Райсæ 'И дæ къохтæмæ, дзæбæх æй ниллигъз кæнæ 'ма си рауайдзæнæй, аргъ кæмæн нæйес, уæхæн бриллиант. Ме скъюлай ин аргъ нæ уидæ. Цæмæ ма 'И дæ каст, гормон? Ци ма хезис?» - дзурдта æхеçæн Шелест.

Еу сахатти æрдæги фæсте лæппо æ киунугæ бахгæдта 'ма

'И стъола бэл аеривардта. /Е хуссэни ае нивэрзэн барэвдзитэй кодта 'ма ахе аеруадзунмэй ку гъавта, уэд имаё Шелест бахатта:

- Хатир ди корун, лэппо, бэлвурд цээмэй райдайон, уой зонгэй дээр наё кэнун, фал кэд гэнэн аёма амал ёс, уэд мэй дээхэццэй радзубанди кэнун хъябэр фэндүй. /Эррэстэй, уотид.

- Гэнэн дээр ёс, амал дээр ёс, - аразий тилд бакодта ае сэр лэппо, - игъосун дэмэй лэмбунэг.

- Кэд дин зин наё уодзэнэй, уэд ардигэй далэй тамбурмэй рацэуэн. Еу фэйнэй тамакуй дээр бадумэн уомы хебэраги.

Фестадэнцэй 'ма тамбурмэй рахистэнцэй. Паровоз ае хедтулфэй калгэй ае тух ае бонэй зэмпурста размэй, фээзигон гъяэдбунти астэути Киевээрдэмэй, минкэй гъяэутэй 'ма хутортэй ае фэстэй уадзгэй.

Шелест еу тамаку инней фээдбэл исдумидэй, уотемэй дзурдта аёма дзурдта. Дзурдта бонигъяди уагбэл, царди устурдэй аёма дессагидэй цаутэбэл, кэцибэл аёндэдзэрдугэй нимадта Цитгин Октябрь революци дээр. Дзурдта ае кэстэрэн аёмбесэндтэй Чапаев, Петъяэ аёма Анкаэбэл. Имиста ает түгдэн аёмбэлти дээр. Уотемэй сэбэлтэй рацудайдэй еу сахат. Рагон чекисти берэй рэстэйг наё гъудэй, ка ци ай, уой исбэрэг кэнунмэй. Базудта, ае размэй «хөон» ке фэххонунцэй, багъяуаги дзамани адэймагмэй ае усхъяа ка бадардзэнэй, зэсгарэг аянэсайдтэй ке хэццэй фэццэүн аёмбэлүй, уэхэн пэг ке лэууий, уой. /Эргомэй ай бафарста:

- Ци мильтэй дэмэй ес немуци туххэй, цэхэн зэрдихатт сэмэй дари аёма сэмэй ци цэстингасэй кэссис?

- Устур нимадэй немуци аёнцэй устур аёма кадгин адэми хатт. /Эрмэстдэй сэй гитлерон фашизми хэццэй еу сээрфасэнэй фасун наё гъээүй. Сайтангун канцлер ае хъозэнти хэццэй аёнэгъянэй Германий топлихуаси боцкъабэл исбадун кэнун фэндэй искодтонцэй. Се 'нахснад цуулухъяй аёнсэндунцэй наций культура 'ма айьевадэй. Игъустгонд поэттэй аёма философти киунугутэбэл арт аёфтаунцэй. Циуавэрдэр аёнэгъоладзийнадэй...

- Ду дэхуэдэй немуци наё дэй? – аёнэнгъялэгти фарст ракодта лэппой Шелест.

- Цитэй дзорис, майор? – ае цэститэй фэйттар кодта лэхъуэн, - сплэстгэнэн фарст кэнунмэй мэй гъавис?

- Нэй. Нэй, мэй зинаргъ, - Шелест ае къохтэй хэрдмэй

исдардта, - хатир мин бакаэнэй. /Эхцээүэн мин ай наё фембэлд. Уома гэсгэй ба мэй фулдэй аёма лэмбунэгдэй базонун фэндэй ка дэй, кэцэй дэй? Киеви кэрэдзэмэн кенэ фэндарааст зэгъязинан, кенэ ба хуарз зонгитэй байззайдзинан. Дээтун дин афицери дзурд.

Лэппо фэкъяа хэй. Бафарста Шелести:

- Раздэй некэд некэми фембальдан кэрэдзэй хэццэй?

- Мэнмэй гэсгэй некэд некэми, - дзуапп ин равардта майор.

- Мадта игъосгэй кэнэй, - лэппо Шелести цэститэй мэй комкоммэ сахэй кастэй, - мэй мадэй ай мэнэн немуци, фал еци факт нецэбэл дзоргаёт ай. Мах ан Советон Цэдеси цэргутэй 'ма наё бэстэй ледзунмэй некумэй гъаваэн.

- Хъябэр хуарз, - ае хэццэй арази адтэй Шелест, - дэсниадэй ба дэмэй ци ес, ахур естэбэл искодтай?

- Къохтэбэл уал зэнгулдзи наёйес, мэнмэй цал дэсниадзийнади ес. Гъомбэл кодтон немуци колоний. Авд анзэмэй зарун райдэйтон. Уой фэстэй гъазун райдэйтон аллихузон музыкалон инструментэбэл. Боксэй мэймэй ес фиццаг къялхэн, мэй хъауриятэй зэвзурстон хузэкэнунбэл, хузэесунбэл. Осонахими клуби иуонг адтэй еу цуппар анзэмэй хэстэй. Ахур ба искодтон химик-инженербэл. Фарста ма дэмэй ести ес?

«Нэй фээрэдудтэй. /Эцэг напмас. Цэйтэй зэсгарэг, - зэхэцэн дзурдта майор. - ци амалдэй ай мэхеуон фээккэенон. Ци фээрэзнийтэй ай аёрбасайон ме скъоламэй».

- Ес, мэй лимэн, ес, - нийхүйтэй Шелест, еститэй ма мин радзорэй дэй хеуэнти туххэй.

- Ци радзорон, уэхэн хабэртэй ма ес, фал дин етэй ци ратдээнэнцэй, цээмэн дэй гъэунцэй?

- Раст мэй баладээрэй, - в 'мдзорэгти усхъябэл ае къох аэрэвардта Шелест, - мэй цээмэдэсдэйнади сээр ду дэхуэдэй дэй. Гъэугэ мэй кэниш.

- Нэй дэй лэдэрун, - ае сээр батилдта лэппо, - фал дин мэй таурэхьтэй кэд ести дээтунцэй, уэд табуафси. Идардэй мэймэй игъосгэй. Куд загъяон, мэй мадэй немуци ай. Ахургэнэй. Мэй фидэй большевик, 1915 анзэй фэстэй мэй Ленин он партий иуонг, хонсайраг адэми хэйттэй. Инженер-марктэйдер. Хахургэнгүти цуухтэй аертинэймаг аёнти аёмбеси нимуцьд аэрцудэй закъонмэй. НКВД-тройки унаффамэй гэсгэй ахас тэрцудэй. Анз аёма аэрдэгти размэй рамардэй Воркутайлаги рээгүти нэзэй.

Нæ облæсти партион бюорой курдиадæмæ гæсгæ, æ гъуддæгтæмæ лæмбунаæгдæр ку æркастæнцæ оргæнти косгутæ, уæд æй исраст кодтонцæ куд рамæлæг уоди.

Лæппо нигъьюс æй. Æ къуртки реуи дзиппæй цалдæр дудагы конд гæгъæдий гæппæл исиста. Райихалдта 'ма 'й Шелестмæ бадаргь кодта.

- Кæсæ майор 'ма фæуунæ, мæ фидæй ма ци байззадæй, уой.

Шелест зудта, уæхæн цаутæ Советон Цæдеси Ежови «хуарзæнхæй» еугæйттæ 'ма дугæйтте ка нæ адтæнцæ, уой. Адæми, сæ сæрæн ницы зонгæй, рæстбæл, мингæйттæй исафтонцæ ГУЛАГи. Сæ фулдæр хай биндзитау мардæнцæ уазали бæгънæг, фуркуст æма æнæхуæргæй.

- Дæ уæззау уавæр мин зин балæдæрæн нæй, фал хуарз æма дæ фидæ растгонд ke æрцудæй уæддæр. Æ растдзийнадæ æ хæццæ нæ рамардæй.

- Растгонд æрцудæй, зæгъис? - æ къох ракъуæрдта Шелестбæл лæппо 'ма гæгъæди фæстæмæ æ дзиппи нитъунста, - кæмæн ци равардта, е? Мæнæн неци хуарз. Фидæ нæбал ес. Нæ мади хæццæ ба нæмæ нури уæнгæ дæр æнгулдзæй амонунцæ: «Кæсетæ сæмæ, адæми знаги уосæ 'ма фурт». Е раст æй?

- Е хъæбæр æнæраст гъуддаг æй, - дзуаппин равардта майор, - дæ гъæдгинбæл дин цæнхæ нæ рагæнун, фал мин лæмбунаæгдæр радзорай, цæмæй æй зулун кодтонцæ?

- Университет каст фæууни фæсте мæ фидæмæ фæддæзурдтонцæ империалистон тугъдмæ. Фронти уогæй æхе бабаста большевики хæццæ. Бацуðæй сæ партимæ. Ку фæццæф æй, уæд лазарети фæззонгæ æй е 'мбал поручики хуæри хæццæ. Кизгæ е 'нсувæри арах бæрæг кодта. Мæ фиди хæццæ кæрæдзей бауарзтонцæ. Ку исдæбæх æй, уæд æй ракурдта цардимбалæн. Цæлпорсей мæйи 1915 анзи хевастæй ниууагъта паддзахи æфсад 'ма дезертир искодта Архангельски губернимæ. Ци æфсаæддон хайяæй ралигъдæй, уомæн сæргълæууæг адтæй финнаг Маннергейм, - кæд ин æ кой ескæд фегъустайсæ.

- Фегъустон, фегъустон, - æ гъудитæ еу рауæнмæ рамбурдгæнгæй, загъта Шелест, - Карл Густав Эмиль Маннергейм. Ес имæ уæлдæр ахурдзийнадæ. Петербурги каст фæцæй

паддзахмæ, империалистон тугъди рæстæги. 1917 анзи инæлар-лейтенант. Анзи фæсте ба иссæй уорс финти армий сæргълæууæг. 1918 анзи немуцаг интервентти хæццæ Финляндий революций хорхбæл баҳуæстæй 'ма 'й ницъист кодта. 1931 анзей фæстæмæ - бæстæ гъæуайкæнундзийнади советти сæрдар. Нури рæстæги маршæл Маннергейм æй финнаг армийæн сæйраг командæгæннæг. Æппундæр еци барони зæрдæмæ нæ бацуðан. Куд фæззæгъунцæ, туххæй бауарзæн фæтгæ нæјес.

А фæстаг рæстæги Финляндий æрдигæй нæ арæнтæбæл хилкъахæн змæнститæ арæхдæр кæнун райдæдтонцæ. Нæ арæн гъæуайгæнгути нибууцæ гъуддагмæ æсхуайунцæ. Тæссаг æй тугъдон уавæр исæвзурунмæ.

Шелест æ тамаку исдумдитæ кодта 'ма æй вагони игон къæразæй æндæмæ ку рагæлста, уæд бабæй лæппой рафарста:

- Куд цудæнцæ идардæр дæ фиди гъуддæгтæ?

- Ци адтæй идардæр? Райгурдтæн æз. Минкъий фæстæдæр рæстæги фæззиндæй косгутæ æма зæнхкосгутæ Сурх Æфсад исаразуни Декрет. Цардан мах уæд Тулæмæ хæстæг. Араæт æрцудæй Тульскаг дивизи. Уой рæнгыти мæ фидæ тох кодта уорс полякти нихмæ, тох кодта «Белоруссий адæмон-барвæндон» æфсади нихмæ, атаман Искри фудракæннæг куæртти нихмæ.

1920 анзи кæрони Пелесий къурма гъæдти еу истугъди уæззау цæф фæцæй. Цалдæр мæйи госпитæли фæцæй. Ку æрдзæбæх æй, уæд е 'нæнездзийнадæмæ гæсгæ Сурх æфсадæй уæгъдæгонд æрцудæй. Косун райдæдта Урали рудники инженерæй. Æртингæймаг æнзти иссæй шахти хецау. Еу кæми адтæй, уоми зонгæ æмбæлти астæу, цæмæдæргæсгæ хуарз зæронд рæстæгутæ имисгæй, æрцудæй еци Маннергейми кой. Дууæ боней фæсте ба 'й уæ «сотрудниктæ», æмбал майор, æхсæвигон æ хуссæннæй ахæстъонæмæ фæлластонцæ. Фудгин æй кодтонцæ 58 статьяйæй - шпионаж Финляндий пайдайæн. Дæс анзей æмгъудæй æрвист æрцудæй Воркутамæ. Уой адæбæл лæг, хеуæннæмæ финсуни барæ дæр кæмæн н' адтæй, фесавдæй цъифи золкъяу. Махæн ба нæ мади хæццæ цæрæн бунатæн бæрæггонд æрцудæнцæ Самари итигъд будуртæ. Игакæгонд æрцудан куд адæми æзнæгтæ, уотæ.

Шелест бабæй æ тамаку сдумдта. Æ цæсгоми уавæрбæл бæрæг адтæй, лæппой радзурди сайдæй ke неци бафеппайдта, е.

паддахади хъаебаэр устур репрессион хуәдтолгæ зелдох кæнун
ке райдæдта, уой. Анзæй-анзмæ æ фудæнхæ конд адæми
нимæдзæ фулдæргæнгæ цудæй. Æ зæрдæмæ арф багъардтæ
лæппой уайдзæф, æдасдзийнади косгути кой искæнгæй, фал
Шелест æма еугай уой хузæнти бон ци адтæй? Æнæнеци хахуртæ,
сæхе цардæн тæргæй, адæми хуæздæрти æнæвгъяуæй еци
хуæдтолги çæлхити бунмæ æнæвтæрæгъæдæй æнсунстонцæ.
Дзаман уæхæн адтæй.

Майорæй иронх н' адтæй æ сæйраг нисани медес: «Аци
адæймаг гъæуама барвæндонæй исуа æгараæг». Æ сæр хæрдмæ
уæлиау исесгæй, æнæсайд гъæлæси уагæй загъта:

- Æз, Леонид Петрович Шелест, бæсти æдасдзийнади
оргæнти майор, дæ рази мæхе фудгинæй æнкъарун, кæд мæн
цъухæй æма мæн архайдæй некæд неке райнаfta æфхуæрд,
уæддæр. Ме 'мкосæг косгутæ ке схудтай, уонæн дæр, корун ди,
ниххатир кæнæ. Ралæудзæнæй уæхæн рæстæг, æма сæ
рæдуðбæл устур фæсмон кæндзæнæнцæ. Æфхуæрун
райдайдзæнæнцæ сæхе. Адæм æмхузон нæ 'нæ.

Max астæу дæр ес уæхæнttæ, кæцитæ ести хузи пайдæ
унгæй, сæ илгъаг лæгъуз уодтæн тæргæй, сæ нийерæг
маддæлти дæр рauæйæ кæндзæнæнцæ. Æнæзæнхæбæлбураæ
цæраæгойти хузæн. Хамелеонау сæ цъарæ æйевунцæ. Зин
рæстæгутi не Скæнæгæй игъаугi адæймаг рæдуðтitæ уадзагæ
'й. Уой цæмæн гæсgæ зæгъун? Кæсун дæмæ æма дæбæл дес
кæнун. Кæд хъаебаэр æфхуæрд байнаftai, уæддæр дæ mast дæ
реуи хурфи нæ дарис. Дæ зæрдæ нæ ниддор æй. Дæ уодгъунайæй
æхе нæ бамбарæта. Цæститæ æнцæ уоди айдæнæ. Æнæмегъæ
цъæх арвæй дæр дин ræсогdæр æнцæ. Уинун сi айдагъdæр
хуарзæрдæ, æхсаргæн адæймаги баæрæгæнæнтæ. Æдасдзийнади
оргæнти дæу хузæнttæ гъæуама фулдæр уа. Уæд репресситæ
дæр минкъийдæр уодзæнæнцæ.

Европи уавæр дин ræсуgъd хуарæнæтæй не 'сфæлгонц
кæндзæнæн. Дæхуæдæг æй зонис, адтæй Испаний Республикаæ.
Нæбал æй. Франци 'ма Англис берæ европаг хецауæдтæбæл сæ
сæртæ разелун кодтонцæ. Сæ ræуæг къохæй Австри, Чехословаки
æма иннетæ немуци дæлбарæ бацæнцæ. Гитлер æма Муссолиний
пъланмæ гæсgæ, Итали Албанимæ балæбурдта. Болгарий
паддахæл зæрдæ дарæн нæйес. Венгри æй нæ нимæ. Сæхе
цæттæ кæнунцæ Германий хæцæ баеу унмæ. Кемал-паша

Ататюрки ræстæгутæ историмæ раевгъудæнцæ. Турки нæуæг
сæргълæгутæ сæ рагон зæрдихудтæ æримисунмæ цæттæ
дарунцæ сæхе. Хорискæсæни иting кæнунцæ нæ гъуддæтæ
милитаристон Японий хæцæ. Цæгати Финляндий хæцæ. Польшæ
нин не 'нхуси хайбæл не 'сарази æй, æма нур дууæ мæй бæрцæ
æнæпайдæт тугъд кæнүй немуци нимæ. Тагъд, дузæрдукаг нæй,
саст æрцæудзæнæй.

Европи вунаæт Руминий къарол Роман Михай архайуй, цæмæй
ирæзgæ фашизæм æ паддахади æ сæр ма сдара, уобæл, фал ин
инæлар Ион Антонеску цæлхортæ ивæруй.

Германий хæцæ нæмæ кæд сабурдзийнади бадзурд ес,
уæддæр нин Гитлер нæ арæнæтæмæ тугъд цирен æ разæй толгæ
цæу. Уомæ гæсgæ Сурх æфсад Нигулæн Украинаæ 'ма Белоруссий
бафтутда еци республикæтæбæл. Советон Цæдес Латви, Литва
æма Эстоний хæцæ кæрæдзæмæн æнхуси пакт бафинста. Мæн
тъуди уотæ æй, цума Прибалтиki паддахæдтæ хæстæгдæр
ræстæги сæхе махбæл бафтæудзæнæнцæ. Мæ дзурд дæ
зæрдæбæл бадарæ, тугъдæн æнæ уæн нæйес.

Уомæ гæсgæ ба дæу хузæн æритон, зундгин, хъаураæгин
лæппотæ зин сахатти, сæ Райгурæн бæстæн сæ бон кud æй, уотæ
се 'нхуси хай дæттонцæ. Нур ба дæхуæдæг дæхæцæн Ниллух
кæнæ, кud кæнгæ дин æй, уой, - æ даргъ дзубанди фæцæй Шелест.

Лæхъуæн лæмбunaæт байгъуста майормæ 'ма 'й æргомæй
бафарста:

- Цæмæй æй мæн бон мæ рапигурæн бæстæн бæнхус кæнун?
Ци мин радзурдтай, уой бæлæдæрдтæн. Тугъд ку цæуидæ, Хуцу
ма зæгъæд, уæд сi æз дæр мæхе идæрдмæ нæ раласинæ, фал
нур ба мæ 'нхуси сæр цæй медæгæ æй?

- Рæстæг ма ес, берæ нæбал, фал ма ес. Тугъдмæ раздæр
бацæттæ кæнгæ 'й. Райгурæн бæстæв унæт æй, мади хузæн
уарzon. Æ сабурдзийнадæ багъæуай кæнун устур намусбæл нимæ
æй, устур кадæбæл.

- Гъома, уæддæр ин цæмæй фенхус кæнон?

- Æз дæбæл кud баууæндæн, ду дæр мæнбæл уотæ
баууæндæ. Мæ адрес дин ратдæнæн, æма дæ Райгурæн бæстæн
балæггадæ кæнун кæд фæндæуа, уæд мæ уомæ гæсgæ
иссердзæнæ. Афицири дзурд дин дæттун, нецæбæл фæффæсmon
кæндзæнæ. Кæсæ дæхуæдæг. Байгъосæ дæ зæрди фæндонmæ,
тагъд дæ нæ кæнун, фал æрæгæмæ дæр ма бакæнæ. Фулдæр

дин мæ бон зæгъун нецибал æй нуртæккæ.

III.

Шелест Киевæй фæстæмæ аербаздахтæй еу къуар боней фæсте дæлболкъони цини. Е службæмæ ку 'рбацудæй, уæд фицагидæр бафарста: агурдта æй, кæдæй ами н' адтæй, уæдæй аеригон, саубецъо, гъæддуктæ лæхъуæн æви нæ?

- Уæхæн лæппо нæмæ нæма адтæй, æмбал майор, - дзуапп ин равардта æ кæстæр æнхусгæнæг афицер лейтенант Коркин.

- Е лæгъуз хабар æй, Валодя, фал ма кæд фæззинна.

- Нæ зонун, æмбал майор. Кенæ разиндзæнæй, кенæ ба нæ. Хуцаубæл дæ зæрдæ дарæ, фал дæхуæдæг ба...

Шелест æ тумбул къохæй стъол аертьæпп кодта. Е 'лхинцъæ аерфугти бунæй тар каст кæнгæй, е 'нгулдзæй бавзиста лейтенантмæ.

- Басабур уо дин зæгъун! Аенæ дæуæй дæр æй зонун, кæбæл мин æууæндгæ æй, уой! Кæсай имæ, тотийни хузæн куд фæйагайдта æмбал майор... æмбал майор. Цубурæй балæдæрун кæнæ, скъолай нæуæг хабар æма æйивдзинадæй цидæр аерцудæй, уони.

- Аэмбал дæлболкъон, - æхе фæггебох кодта лейтенант, - мæ фуд мæхемæ есун. Дæ нæуæг цинбæл дин нæма исахур дæн, фал еци гъуддаг фæрраст кæндзæнæн.

- Мæ нæуæг цинбæл нæ дзорун. Аэз дæ скъолай хабæртæбæл фæрсун. Кæдæй ами н' адтæ, уæдæй ардæмæ нæмæ фондз нæуæг адæймаги аербацудæй. Аегасæй дæр ист аерцудæнцæ скъоламæ. Уонæй дууæ æнцæ силæстæг адæмæй. Финст аерцудæнцæ æвæрæн взводмæ. Ес син хуарз характеристикитæ. Уарзунцæ нæ Райгурæн бæстæ. Аууæндунцæ партибæл.

Силæстæг адæмæй сæ еу хъæбæр хуарз зонуй аертæ фæсарæйнаг æвзаги, уæлдайдæр ба немуцаг. Аэ фидæ æй, Уæрæсемæ паддзахи рæстæги фицаг уолæни ци немуц аербацудæнцæ, уони байззайгутæй. Аэ мадæ ба Кавкази адæмихæттитæй, етæ сæхе сæ медастæу хонунцæ...

- Банцайай дæ дзæгъæлдзорæй, - æ къох ибæл ракъуардта Шелест 'ма бахудтæй, - ибилиси хузæн мæ сæрмæ кæцæй аерхаудтæ ду.

Ниллæгутæ арæст, фæлмæн сурх уадолæ, цъæхцæстæ

лæпполæт æ гимнастерки æмпъурдтæ æ къипдуммæ аербамбурдтæ кодта, æ реугудурбæл размæ рахуæстæй. Шелест имæ хуарз зæрдæ ке дардта 'ма æ фудуагдзийнадæбæл æфхуæрд ке нæ 'рцæудзæнæй, уой зонгæй, æ къæйнихдзийнадæ, цæйбæрцæ ин æмбалдæй, уой бæрцæбæл баханхæ кодта:

- Мæн хузæн цæргæстæ, æмбал дæлболкъон, берæ командиртæмæ нæйиес. А бæстæмæ фæззиннæн Кубани итигъд будурти, 'ма күддæр нæхбæл фæххуæцæн, багъомбæл уогæй, уотæ нæ түлп Сурх æфсади рæнгьити иссæүй. Дæ размæ уонæй сæ еу, æмбал дæлболкъон, кæци дууæ анзæй размæ Хасани цади æнæвгъяай пурх кодта не знаг самурайти, - сæрбæрzonдæй е 'нгулдзæй амудта æ реугудурмæ, - æ орден æмма майданмæ. - Райгурæн бæстæ арь кæнун зонуй æ цæргæстæн.

- Зонун æй. Зонун æй Хасани цади ке адтæ ялойнæгти нихмæ тутъди, уой, 'ма мин уомæй дæхе ма стауæ. Ислин цæргæс æй! Тагъд æзмæлæ ма мин нæуæг адæмии гæгъæдитæ цæстифæнникүлдмæ мæ размæ аербахъæртун кæнæ...

Дууæ минуттæй фæсте лейтенант Коркин Шелести размæ стъолбæл аерæвардта тæгъæдитæ 'ма кабинеттæй æндæмæ рацуæдæй. Шелест евнаæгæй ку байзадæй, уæд сæргкаг папкæ къохмæ райста. Папкæбæл сæрæй астæуæй адтæй мухур æвæрд «Бустæги сосæгтонд».

«М-39-3»

Гроссенберг Зæлинæ Манфреди кизгæ,

фæсномуг – Мартæ.

Дæлболкъон базонгæ æй кизги автобиографи, уæдта фæскомцæдесæй ин ци аердæмадæ лæвæрд адтæй, уони хæвцæ. Фæууидта ин æ хузæтæ дæр. Аеркастæй, иннæ цуппар папкæ медæгæ ци гæгъæдитæ адтæй, уонæмæ дæр. Аерфиагæй байзадæй æ кæстæр æнхусгæнæг лейтенант Коркини кустæй. Алцидæр конд аерцудæй раст. «Аæцæгæйдæр цæргæс æй, цæргæс», - æ медбили идзулдæй Шелест.

Сифтæрæгъзæлæн рæстæг фæуунтæбæл адтæй. Фæззæг е 'цæгæй æ бартæ æ къохи идонау дардта. Хор фулдæр рæстæг фæсмæгтæ æхе римахста. Бонигъæдæ уазалæй-уазалдæр кæнгæ цудæй. Думги сатæг коми тулфæ адæймаги бауæри гæзæмæ хезун байдæдта.

Бонæррохси, фæсапгунти астæу, кæрдæги цъæх минкъий сакъадахтæ халаси бунæй уорс-уорсидæрттивтонцæ. Бонисцубур æй.

Изәрмөлтәе кодта. Аффсәддон городокөрдәмәе надбаев даргъ фәэззигон пълащи, ае сәрбәл шляпә, ае къохи ба минкъий цумәданәе, уотемәй сабургай цудәй бәрзәндтәе араэст бәзәрхуг ләппо. КПП-й хуәд размә хәрхәмбәлд фәецәй лейтенант Коркини хәецәе 'ма ин салам равардта. Цубур дзубандий фәесте Коркин баләдәрун кодта караули хецауән ләги аэрбацид 'ма ин загъта:

- Аци ләги «Батя» рагәй хезүй.
- Хуарз, - ае сәр аразий тилд бакодта караули хецау, - дә хәецәе 'й хонә штабмәе.

Лейтенант ае уайтәгидәр Шелести кабинети баләуун кодта.

- Де 'зәр хуарз, Леонид Петрович, - къәсәрәй бахезгәй загъта ләппо, - бадә зәгъун бәрәг кәнон, аәркассон дин дә хәедзарадәмәе, куд ае? Ци ае? Зәрдәмәе цәүгәе 'й аеи нә?

Шелести цәсгом цирағыа ниррохс ае, ае бунатәй цурд фестадәй. Ахъзәуән ин адтәй куд не 'мбәлүй, уотәе, е 'мфәндаггон, ае зәрдәе кәбәл дардта, е ае ке бабәрәг кодта, е.

- Агас нәмәе аэрцо, мәе зинаргъ аәмбал, - ае къох ин райста Шелест, - хъәбәр ахъзәуән мин ае дә фәеуиндәе, аәгайти ма мәе нә феронх дәе. Мәе усхытәй мин устур уаргъ райстай дәхемәе, фал мәе фәсонтәе цәмәй бустон исраст уонцәе, уой туххәй ба ма аәвәдзи нае раздәри дзубанди идардәр рапараҳатдәр кәндзинан.

- Уотә дәмәе цәмәен кәсүй, аәмбал дәлболкъон, аәма дә хәецәе исарази уодзәнән бунтондәр. Зонун ае, ес вумайыг закъон, алкәмәэндәр службәе кәнгәе 'й, уой, фал мәнмәе аффсадмәе нае фәедзәрдтонцәе.

Шелест хумәтәги н'адтәй профессионал ае хъәнзи стәгүти уәнгәе. Зин расайән адтәй. Ләппой къох райсгәй ае аәнәмәэнгәй зудта, гъуддаг ке фәэррәестмәе уодзәнәй, уой. Зудта, ае, поезди сәф фиццаг фембалдәй ардәмәе дәр. Зудта ке нае фәэррәеддәй, уой, аәрмәстдәр ае гъуддәй ләппой баууәндүн кәнун. Шелести цәсгомәй имәе Райгурән бәстәе е 'рух ке раздахта, уобаэл ае бәдололау ибәл ке 'ууәндүй, багъәуаги сахатти ибәл ае зәрдәе ке даруй, уобаэл. Ае рәедуд растгәнгәй ае адәми знаётти астәвүәй ае фәелмәен гъар гъәбесмәе ке есүй, уобаэл.

«Ае хәецәе еу 5-6 мәйи бақосгәй, сәрмагонд программәбәл, уәд си рауайидәе аэсгарәг №1. Налмас лигъзәнгәе 'й. Аңәмәнгәе ае ахур кәнун гъәүй хумәтәги аффсәддон дәснидзийнадәбәл, царди вазуггин фәэззеләнтәбәл, ахсәнадон цәстәнгаси сосәгдзийнадәбәл. Шелести къохти ес уәхән дәсни ахургәнгутае: майортәе, капитантәе, лейтенанттәе, старшинатәе, сержанттәе. Сәе фулдәр уонәй архайдтонцә Испаний түгъди. Хасани цади самурайти нихмә. Скъолай ес рагон чекисттәе дәр, Камо аәма Артузови хәецәе ка куста, уәхәннитәе. Шелест банкъардта, ләппо ке 'сәттәй аразий дзуапп раттунмә. Цәмәй ае хәецәе хебәраги райззадайдәе, уой туххәй лейтенантән баләдәрун кодта, уәгъдәгонд бал ке ае, уой. Коркин кабинетәй фәййауон ае зәндәмәе.

- Уотә мәмәе кәсүй, цума бафедаудзинан, - ләппой къох наәма суадзгәй ин аәргомәй загъта Шелест.

- Леонид Петрович, кәсун, дә цин дәр фәеббәрzonддәр ае дәс боней аәмгүдәй, - аәндәр дзурдти кодта аәхе ләппо, - арфә дин кәнун.

- Де 'ръвидзийнадәе берәе уәд, фал гъуддаг уой медәги нае. Мәнәе бал бадгәе искаенәе. Хъәбәр ахсигаа гъуддаг нае ниллух кәнун гъәүй ләгәй-ләгмәе.

- Гъәйдәе, игъосун дәмәе, - къелабәл аәхе аәруадзгәй, исарази ае иуазәг. - Аргом дзубандий куд минкъийдәр сосәгдзийнадәе уа, уотә хуәздәр.

- Сосәгдзийнадәе! Е дзурдән нае цәүй, - Шелест ае цәститәе фехгәдта, е 'нгулдзәй уәлдәфи ае размә цалхи тумбул аәрзилдта, - е сәрмагонд сосәгдзийнадәе ае. Кәцидәрхузи дәр уәд дә фәендон, нае дзубанди аәхе медастәу байзайдзәннәй.

- Нәе мәбәл аууәндис?

- Цәмәннәе. Аууәндәгә дәбәл ке кәнун, е мәе бәттүй дә хәецәе. Аз дән, аәрәги араэст ка аәрцудәй, уәхән скъолай хецау. Цәттәе кәнән аллихузон дәсниадгүн косгутае фәсарәйнаг паддзахәдти архайунмә, - аәхе гъудигәннәг скодта Шелест 'ма хизта, циувәр аәнкъарәнтәе фәэззиннүн кәндзәй уәхән хабар ләппомәе.

- Аәвәдзи, дипломаттә кенәе ба консультәе цәттәе кәнетәе. Е хъәбәр хуарз ае. Мәе зәрдәмәе цәүй уәхән скъола.

- Аңхәст уотә нае гъуддаг.

- А-гъа! Кәд уотә нәй, уәд гъәуама фәсарәни косағи ном хүннүй шпъион, - аә сәрбәл аә дууә къохемәй ниххуәстәй ләппо.

«Æнәләдәргә нәй. Хъәбәр тагъд райахәста, дзурд џәбәлцәүй, уой» - ахеңаң исбәрәт кодта 'ма ин дзуапт равардта Шелест:

- Раст зәгъис, ме 'мбал, фал сәе мах әндәр номәй хонән. Æфсаңдон аесгаргутә. Куд некәдма, уотә абони нә Райгурән бәсти бағыудәй уәхән адәм. Æууәндүн дәбәл, дәе бон ке суодзәнәй дәе кадә, дәе бәсти кадә бәрзәндәмә исесун. Æцаң аесгарәт исүй уәхән адәймаг, кәций бон ай әнәфәстәмә фәккәсгәй аә цард аә Райгурән бәсти сәрбәлтау исуәлдай кәнун. Æсгарәгәй намусгундаәр бәгъатәр дүйнебәл нәйес. Бәгъатәртә бә әностәмә аәгас әнцәе адәм онәбәл зәрдити. Æнәмәлгә. Сәе хуәздаәр зартае адәм уонәбәл кәнунцәе.

Басабур әнцәе. Даәлболкъон аә тъалирос исдумдта. Ләппо гъудити ранигъулдәй. «Тухсүй, гъуди кәнүй, е ләгъуз нәй. Мә дзубанди аә зәрдәмә арф ниххизтәй. Раст надбәл бацудтаен царди 'фхуәрд адәймагмә, 'ма 'й нур ба бахездзәнән. Тагъд ай нәк кәнун. Уадzon бал ай аехе барә», - дзурдта ахемеднимәр Шелест.

Коркин кабинетмә бахизтәй. Цидәр зәгъунмә гъавта. Шелест ай аә къохи змәлдәй бауорәдта, басабур уо, зәгъигә. Лейтенант, аә усқытәе әнәбари бателгәй, гъома, ци цәүй, уомаң неци ләдәрун, зәгъигә, фәстәмә раздахунмә куд гъавта, уотемәй ләппо аә сәр исхъел кодта 'ма загъта:

- Леонид Петрович, дәе курдиадәбәл арази дәен.

- Æндәр унаффә ди кезгәе дәр нәк кодто, - цийнае кодта Шелест 'ма загъта пейтенантән. - Даә хуарзәнхәй, Валодя, тагъд нин фәйнәе тәвдә хъәбәр чайи аәрбадавә. Хуәнхаги хәеццәе фәйнәе чайи бауумән.

- Хуәнхаг ба ка ай, бадес кодта ләппо, Коркин кабинеттәй ку фендәбилә 'й, уәд.

- Хуәнхаг? - аә цәститәмә ин ләмбунәг бакастәй Шелест 'ма ниххудтәй. - Хуәнхаг ба ду.

- Æз?

- Ду, ду.

- Мәнән, кәд ди наәма байронх ай, уәд мә ном хүннүй...

- Зонун ай. Зонун ай, мә зинаргъ зәмбал, - аә дзурд ин райста Шелест. Æ тамакү бабәй исасуптә. Æ кителi цәппәртә исуәгъдәе кодта. Æ тамакү хъуәңцае арф исоләфтәй, аәрфугутә фийи сәрмә фәйеу әңцәе. Æппунфәстаг хъуәңцае фийи цъаңтәй әңдәмә цуд ку фәңцәй, уәд Шелест пәпплой комкоммә исбадтәй 'ма ин загъта:

- Ләмбунәг мәмәт иғъосгәе кәнәе. Ци гъуддәгтәбәл дин дзордзәнән, етә аәрцудәнцәе граждайнаг түгъди раестәги еу инсәй анзей размәе. Адтәй мин еу хуарз зонгәе лимән чекист. Еу кәми адтәй, уоми нин ихәсгөнд аәрцудәй Уәрәсей хонсари генерал Деникини армий штабмә аәфсаңдон службәмә бацәун, куд уорсгвардион афицер, уотә. Ихәс адтәй сәрмагонд, ахсиаг. Бардзурд равардта Дзержинский аәхуәдәт. Нә гәгъәдитә дәр адтәнцәе хуарз рәевдзәгонд. Мах гъәуама ибәрәт кодтайланә:

1. Кавкази Англис аәрләудзәнәй Деникини фарсмә аеви нае?

2. Кәд аәрләудзәнәй, уәд кәци раестәги.

3. Цәйбәрцәе хуәңцәнгарз аәма аәхцай фәрәзниятәмә әңгъәлдзау ай Англисмәе контрреволюци.

4. Цәхән наәтәе аәма мадзәлттәй ласт цәүй тохәндзаумай Кавказмәе.

Ихәс әнхәстгөнд аәрцудәй бәргәе, фал ибәл фист дәр аәрцудәй хъәбәр устур аръ.

Ме 'мбал кәмидәр аәруагъта рәедуд, 'ма 'й аәннаги контрразведкае рапром кодта. Æнәнгъәлти ахәст аәрцудәй. Фондз бони 'ма фондз аәхсаевий, әнәсцихәй фарстонцәе. Надтонцә 'й шампалтәй, е 'нгулдзитә ин састонцәе, аә къахи нихти бунти ин судзинтәе бацәвионцәе, уәддәр син къәрттәй цъола нәк кодта. Уәд ин маруни тәрхон ракастонцәе. Мараеги ихәс аәхемәе райста Деникинән е 'рдхуәрдтәй еу болкъон, аә мүккәт Дорофеев. Сахатмә аүиндән рапәвдзәе ай. Фехсун дәр ин сәе бон куд н'адтәй, фал цәмәй тасдзинадә фулдәр адтайдае, уой туххәй штаби афицерти болкъонтәй дәләмәе аүиндәнни ком-коммә рәнгъәй ислауун кодтонцәе. Контрразведкае әнәмәнгәе гъуди кодта, кәд ин, мийаг, хуәрзгәнәг ес, уәд е дәр аехе ести хузи аәрром кәндзәнәй. Рәңгъи пәүйтән әз дәр, штабс капитани цини. Æ бәрзәйбәл ин аүиндәнни бәттәни цанс ку бакодтонцәе, уәд мә къох әнәбари мә дамбацамә аехе ивазун райдәдта. Ме 'мбал уой аәрастәфгәй, аә фәстаг хъауритәй нигъгъәр

кодта: «Хуцауи аэлгъист фæууо, ду еци гъуддаг ку бакæнай, уæд! Нæ пъæуй! Нæ пъæуй!»

Палач Дорофеев цæмæй зудта, ме 'мбал мæнмæ ке дзурдта уой, 'ма ин æхсæй æ фæсонтæ ниххæфт ласта.

- Цæрун дæмæ аерцудæй! – гъær ибæл кодта æ сæтæ калгæй Дорофеев, - фæцæй дæ цард, сурх куйи мугкаг, - æ къæхти бунæй ин къела еу фарсмæ расхуста 'ма лæги цард уобæл фæцæй. Нури уæнгæ дæр, мæхебæл куд ниххæстæн, уобæл дес кæнун. Мæ бон адтæй уоми еу цалдæрей фехсун, æппунфæстаг еци маргæйдзаг зæрдæ Дорофееви рамарун, фал мæ еу къох инней уорæдта. Документтæ, уæхæн аргь фист кæбæл аерцудæй, уони ВЧК-бæл исæмбæлун кæнун гъудæй.

Фондз анзи ми кæстæр адтæй. Отряди 'й не 'гас дæр «Хуæнхаг» худтан. Цæмæ гæсгæ, уобæл нур дæр нæ хуæст кæнун. Кæд Никифор хуæнхти некæд адтæй, Харькови райгурдаeй, уæддæр æй, æвæдзи, æ бецъотæмæ гæсгæ, исхудтонцæ «Хуæнхаг». Нæ зонун. Некæд æй бафарстон.

Нæ фиццаг фембæлди дæу хæццæ поезды мæн мæ зундæй фækкеунмæ берæ нæбал багъудæй, уотæ æнхузæн айтæ Никифори хæццæ фазæнттæу. Раst цума еу мадæ 'ма фидæй айтæ. Мæ цæститæбæл нæбал æууæндтæн. Нур дæр ми туххæйти æруагæс кæнүй, еу адæймаг ке нæ айтæ, е.

Зин базонæн адтæй, Шелест æнкъардæр æви игъæлдзæгдæр фæцæй, уой. Ё бунатæй фæстадæй 'ма бабæй æ тамаку сасугұтта. Цæйбæрçæдæр рæстæг рацо-бацо кодта æ кабинетти еу рауæнæй иннемæ. Ёрлæудтæй стъоли размæ 'ма фунукдони æ тамаку ниххуссун кæнгæй игъæлдзæг гъær фæккодта:

- Ёгас æй Хуæнхаг! Ёгас! Ёрæздаgъdæй мæрдтæй!

IV.

Цалдæр уаргæ боней фæсте сæумон гъар хори фæлмæн тунтæ фиццаг блокки сæйраг баракки къæрæсти æвгитæбæл æнæмæтæй гъазтонцæ.

Се 'рттевунæй баракки рæбунтæ цъæх кæрдæг хорин тæрхьюстæй байдзаг æй.

Концентрацион лагер еци-еу æмæзмæлд кодта, раst цума мудибиндзити бæтман адтæй, уотæ. Сæрæй кæдзос æнæмегъæв арв. Гъар бон пакъуй хузæн рæуæт уæлдæфæй идзаг. Некæцæй

игъусунцæ топпи гæрахтæ, пулеметти къæр-къæр, снарядтæ æма бомбити рæмугъдтитæ. Алфамбулай дуйней адтæй сабур. Ёрмæстдæр ардæмæ хуæцæнгарзи хъаурæй ци адæм æрбакодтонцæ, сæ цæрæнбунат синдзин телæй æхгæд кæмæн æрцудæй æндаг дуйнейæй, уонæн нæуæт бони рапæвд æма мæнгæ сабурдзийнадæ хуарæздзийнадæй нецæмæй зæрдæ ивардтонцæ.

Уацайрæгтæ æффнайдтонцæ барактæ, алли хузи дзаумæуттæ æма уæргтæ еу рауæнæй иннемæ хастонцæ. Кодтонцæ æндæр хæдзайрадон куститæ. Адæми фулдæр хайи, кадаварæ мамæлай къæбæр сехуари фæсте, немуцаг гæрзефтонг конвой күйти хæццæ сæ разæй тардтонцæ кустмæ дорсæттæнмæ. Изæрæй си беретæ фæстæмæ нæбал æрбаздæхдæнæнцæ. Сæ нимæдзæ дзæвгарæ фæмминкъийдæр уодзæнæй. Нæгъ. Сæ хæдзæрттæмæ сæ нæ рауадзæнæнæнцæ. Ледзун дæр сæ къохи нæ бафтуйдæнæй. Рапедаун фæндæ си кæмæ фæззинна, е æхст æрæуудзæнæй кенæ ба æй күйтæ бахсиндæнæнцæ.

Фургуст æма æнахуæргæй уацайрæгтæ дорсæттæни биндзити мард кодтонцæ. Зæнхæ, кæд æцæгæлон адтæй, уæддæр сæ хе бæдæлттæу æхемæ иста. Зæнхæ алкæми дæр зæнхæ æй. Мади хузæн уарзон, адгин, фæлмæн. Ами сæ бонмæ дæсгæйттæй иста, сæдæгæйттæй. Нæгъ зæгъун си æ бон некæмæн адтæй.

Æхсæвæ ка рамардæй, уони барактæй нæма рапастонцæ, цæмæй сæ зæнхæ æхемæ райса, уой туххæй. Гъæдæгæй ма тæрхæгутæбæл хъанæй лæуудтæнцæ. Уæхæн тæрхæгутæбæл хустæнцæ мæллæг сæйгитæ дæр. Еци æнамæндтæ æгасемæй дæр мæгурағғæ дæр æнцæ. Зæнхæ сæ нæ райсæнæй æхемæ, уомæн æма ма сæ уод сæ медæги æй. Сæ тог нæма æруазал æй. Зæрдæ ма æ куст кæнүй. Уомæ гæсгæ, аци Хуцауæй аэлгъист адæми аци бон фæсрæфтад концлагери комендант, обер-штумбан фюрер «СС» Эрлих фон Зелькей бадзурдаeй, æрвист æрцæуудзæнæнцæ крематорий гази пæцтæмæ, цæмæй си фунук æма æртхотуғæй уæлдай мацибал байззайа, уой туххæн, æма сæ бон косун нæбал æй устур Германий пайдайæн. Уотæ фæдзæхст æй Гитлерæй. Уæхæн пропагандæ рапарахат кодта Геббельс. Уæхæн зудрахаст ес Геринг æма Гиммлермæ аци бон..

Уой фæсте уодзæнæй фудтæ федæн рæстæг дæр. Рапæуудзæнæй уæхæн бон, æма æхе фехссæнæй Адольф Гитлер. Ёхе рамардзæнæй Иозеф Геббельс æ уосæ 'ма е'хæз

сувæллоней хæццæ. Нюрнберги сахари ахæстъонае «Ландсберги» марг баниузаздзæнæй Герман Геринг. Еци Нюрнберги сæхе зæнхон Хуцæуттæбæл ка нимадта, уонæн æрцæудаæнæй нийайундзуни тæрхонгонд: Кейтельæн, Риббентропæн, Розенбергæн, Франкæн, Фрик Штрейхерæн, Заукельæн, Иодельæн, Зейс-Инквартæн, Кальтенбруннерæн.

28-анздзуд америкағ сержант Джозеф Молте син сæ цъаммар æбуалъ фудракæндтæ ку базудта, уæд баравændonæй æфсаæддон трибунали тæрхон исæнхæст кодта. Фал е адтæй уой фæсте. Федæни бони.

Аци бон ба бал зæнхон Хуцæуттæ бардзурд лæвардтонцæ. Бардзурд ку уа, уæд æнхæстгæнгутæ ба алкаæдæр размæдзæнæй.

Эрлих фон Зельке хъæбар хуарз æнхæстгæнаæбæл нимад æй. Дзурдгонд ин æй адæмæй, фунук кæнæ, зæгъгæ, 'ма е дæр кæнүй. Ё фулдæрбæл ин зæрдиуагæй архайуй. Гъæуай æй кæнүй. Польши зæнхæй æй Германимæ вагæннтæй æрветуй. Уоми æй тагъд рæстæги сæ будурти фагуси бæсти рæгæнунрайдайдзæнæнцæ. Ёфтаудзæнæнцæ 'й фонс æма мæргъти хуаллагмæ. Уотемæй, куд не'мбæлуй, уотæ исбæрzonд кæндзæнæнцæ хуарæрзадæ, æхсир, айкæ æма фиди хуарæгъæдæ. Ёртигаг Рейхи уæлбекъон æдулидзæфти фингитæ гъæуама мин анзey æндæргъци хуæздаær æма адæймаги бауæрæн пайдадæр хуæруйнæтгæй цох макæд кæнонцæ. Сæ бæрцæ æма уæззæй зæнхæмæ тасонцæ, уомæн, æма сæ гъудæй хуарæгъæдæ, кæдзос ариаг тоги байззайæтгæтгæ къомбæл кæнун.

- Ахтунг! Ахтунг! - кадæр дууæ хатти нигъяэр кодта бараки хурфи. Алихан кæд хуссæн тæрхæгæл æ уод еслæй гъезæмарæй мардæй, уæддæр базудта фельфебель Кнукс пъæлæс 'ма куд ма æ бон адтæй, уотæ ралгъиста: «Хæрæт æма куйæй игурд! Хуцау дæх хуæдмæлхуарти амæтtag бакæнæд!»

Немуцаг салдæттæ баракмæ æд куйтæ фæммæдæг æніцæ. Куйтæ сæ хæцæутти къохтæй сæхе тудтонцæ размæ. Сæ рæйунæй Алихани зæрдæ тартæ кодта. Фельфебель Кнукс æ разæй «СД» капитани æрбаудзæй, командае равардта уацайраæттæн æрбамбурд унмæ. Нæ си феронх æй куд алкаæд, уотæ бабæй нур дæр уацайраг польшæйагæн, алкаæдæр æрæгæмæт ke фæккæнүй, уой туххæй цулухы финдзæй æ фæстаг нидзdzæхст кæнун.

- Шнель! Шнель, пан Варжиха, - ходаæгæй мардæй Кнукс' ма уацайрагмæ бартхъерæн кодта æ тумбул къохæй, - иннае хатт ма

æрæгæмæ ку кæнай, уæд дæ мæ куйæн æртæрæнгатæ кæнун кæндзæнæн.

Уацайраæттæ даргъ рæнгъæй æнæдзоргæй лæудтæнцæ. Кнукс фегъосун кодта:

- Лагери комендантти бардзурдæй карз сæйтæтæ 'ма, æ фур маеллаæгæй косун æ бон кæмæн нæбал æй, етæ нимад çæунцæ уæлдай æнæгъæугæ уаргъбæл Германийæн. Фæсарæфти уæнгæг гъæуама уæрдунтæй ласт æрцæуонцæ крематоримæ. Коցутæн хестæрæн æвзурст çæуий уацайраг Варжихæ, - е'нгулдзæй байамудта полякмæ 'ма й мастмæлæни фарст ракодта:

- Лæдæрд дин æй гъуддаг, мæ лимæн?

- Ёндæр некуд, господин фельфебель! - æ сæр хъел даргæй, дзуапп равардта Варжихæ.

Кнукс зæрдæмæ фæццudæй уæхæн дзуапп' ма æхеçæй ниббоз æй. Ё куйий бæрзæй лигъз хафæ кодта. Е дæр ин æ тæбæдзæ æнкъардта 'ма æ къæдзæлæ арази тилд кодта.

«СД»-й кæпитан еци еутур рæстæг дæр æ цæстæ лæмбунæт дардта Варжихæмæ, цума 'й æ цæргæ цæрæнбæннти уæнгæг нигъгъуди кæнунмæ гъавта, уойай. Уацайраæтти рæнгъи рæстти çæугæй, сæ еүей размæ æрлæудтæй 'ма ин æ реубæл е'нгулдзæй бæнцойнае кодта.

- Иуда? - идзулгæй æй бафарста кæпитан.

- Нæгъ, - æ сæр батилдта бæрzonд сай къæбæлдзугсæр уацайраг, - Кавказ. Кабарда.

Капитан æрлæудтæй еума уацайраги рази. Къахæй сæрмæймæ фæрракæсæ-бакæсæ кодта еу рæстæг. Уомæ дæр е'нгулдзæе исбуцæу кодта.

- Иуда? Жид?

- Нихт иуда, герр гаутман, - дзуапп равардта уацайраг лæмæгъ немуцаг æвзагæй, - их бин Кавказ. Осетия. Майне номе Тотраз Гетоев, сын Садуллы, - цидæр ма зæгъунмæ гъавта, фал ин капитан, æ къохи сæрракæй худ ци листæг гъазæндзæумай дуагонд адтæй, уомæй æ билтæ бакьюæрдта:

- Швайт! О майн гott, ду бист айн кюммерлих ленкзам къохлайн. Ферштейн? (Нигъьос yo! О мæ Хуцау, ду дæ мæгур коммæзæс карки цъеу. Балæдæрдтæ?)

Уацайраг ин неци балæдæрдтæй. Кæд реcгæ нæ фæккодта, уæддæр армитъæпæнæй æ билтæ расæрфта æ фурмæстæй. Ци ракодтайдаæ æнæбарæ уацайраг? Ё гъудитæ адтæнцæ Алихани

хæццæ' ма уой идарддæри хъисмæтбæл сагъæсгæнгæй е' фхуæрд æ мæстдони арф байвардта. Капитан уацайраги цæстити' нгасæй балæдæртæй, е си æ уодхæссæг ке уинуй, уой 'ма Кнуксмæ фæдзæурдта, цæмæй ин аци дууæ кавказаги аци бон, крематоримæ æрвист ци адæм цæудзæнæнцæ, уони фæуунун кæнонцæ.

Фельдфебель куйий бæттæн салдæттæй еуей къохти фæссагтæ' ма дууæ уацайрагей, тæлмитæ дарæси, размæ æхсуститæгæнгæ фендæбилье кодта.

- Уæ дууæ дæр тагъд æнæх хъип-сумæй капитани бардзурд æнхæст кæнунмае! - фæссæбæл гъæр кодта Кнукс.

Баракки хурфи рацо-баци кæнгæй, капитан арах æрлæууидæ. Лæмбунаæт кастæй, содзæн пеçтæмæ æрвист ка æрцæудзæнæй ацибон, уони цæсгæмттæмæ. Баракбæл ку æрзилдæнцæ, уæд фæстæмæ, идарддæр къуми къæврази рæбун хуссæн тæрхæгбæл хъанæй ка гъезæмæрæ кодта, еци уацайраги размæ æрбаздахтæнцæ.

Еу рæстæг ма имæ фæккастæй афицер. Е' нгулдзæй имæ байамудта' ма уацайраæти бафарста мæстхузæй.

- Иуда?

Дууæ кавказаги кæрæдзæмæ бакастæнцæ. Сæ тас æма сæ тухст се' нкъард цæсгæмтти римахстонцæ. Нæгъ. Сæхеçæн нæ тарстæнцæ. Сæ мæтæ адæй, хуссан тæрхæгбæл æ мæлæт ка хизта, е. Се' мбал, се' мбастан уацайраг.

«Æфсонæ кæнунæй неци пайдæ ес, - рагъуди кодта Тотраз, - капитан алцидæр зонгæ кæндзæнæй, Кнукси ку рафæрса, уæд».

- Ферфлюхтер! - ралгъиста немуцæ' ма гъæрæй дукаг фарст бакодта - Иуда?

- Кавказ, - æ сæр æруадæгæй, дзуалп равардта Тотраз, - еу рauæнæй ан, еу гъæуæй.

- Дзиуиттаг нæй. Ирон. Æ ном хуннүй Алихан, Гурдзibetæй, Мухай фурт, герр капитан, - æууæндуn кодта немуцаги кæсгон лæппо Аузбий.

- Сайгæ дæр нæ кæнæн. Кæд нæбæл нe' ууæндис, уæд фельдфебели бафæрса, - загъта Тотраз' ма гъудити ранигъулдæй. Нæ лæдæртæй, алли хатт дæр фæшисттæ уацайраæти æхсæнæй дзиуиттæгти цæмæн фæххæцæн кæнунцæ. Адæми хузæн адæм. Иннетæй нæдæр хуæздæр, нæдæр лæгъуздæр. Еума хатт дæр балæдæруn кодта кæпитанæн, Алихан дзиуиттаг ке нæй, уой.

- Гут, гут, - æ хæццæ исарази æй фашист.

Алихан æма Тотраз æнгæрттæ' нцæ, синхæннтæ. Астаæугкаг скъола каст фæуугæй, бæлдæнцæ еу анз сæ гъæуи колхози бакосун, уой фæсте ба - рабфакмæ бацæун. Сæ фæндон æмбесбæл цæхгæр саст бакодта. Колхози анз ку бакустонцæ уæсигæстæй, уæд райдæдта Фидибæсти Устур түгъд.

Дууæ æмбали æнæфæстæмæ фæккæсгæй, барвæндонæй фронтти искусийнæ æнцæ. Берæ тохгæ син нæ рauадæй. Дукаг Гуппæнæт Армий æфсæдтæ гъæуайгæнæн уæззæу истуgъдтити фæсте æскъæппæги бахаудтæнцæ. Ефстæгуттæн ма си бантæстæй раеввæзун, нæхеуæннæбæл бафтуйун. Гъæу Мясной Бори рæбунтæ nemuцæн бантæстæй нæ гъæуайгæнæг хæйттæн сæ лæмæгъдæртæбæл æрбампурсун. Армий æфсæдтæн сæ фæстæмæ цæуаентæ Устур зæнхæмæ æхгæд æрцudæнцæ. Түгъдонтæ æнæхснæд æма алайæй ниссæу æнцæ. Сæ цæститæ æнæхуссæгæй рæсүйун райдæдтонцæ. Цыифдæститæ æхсæн бунæттæ иссæнцæ. Размææмпурсæг куяэрттæ нæбал адæй. Нæбал адæй, хузæнгарзæн сæ къохмæ ци райстайонцæ, е. Ледзæг хæйттæ цымарати æнæбун хъумти исæфтæнцæ. Мæрдтæ некæбал æмбурд кодта' ма æнæнигæдæй лæудтæнцæ. Сæрдæ рапæудтæй, дарæс ба ма дардтонцæ зүймон. Сæ систæйдзаг кæрçитæ артмæ калдтонцæ' ма син сæ бæсти, мæрдтæй ци шинелтæ рапласиуонцæ, уони искаениуонцæ. Æфсæддон хайи нимæдзæ еу къуар адæймагемæй фæффулдæр æй, фал сæмæ тæхæннæдзæу ма гæннæдæй. Ка фæммard уидæ, уони топпитæ райсиуонцæ, фæттæ еугай-дугайæй алли рauæнтæй æмбурд кæнгæй. Нæбал фагæ кодта хуæруйнаг Адæм хуæрун райдæдтонцæ сосхæди цъарæ, æхсидтонцæ донæхсинцï талатæ. Къуар боней фæсте науæгæй æрбацæугуттæн сæ фулдæр рæсүйун райдæдтонцæ æма бакæсгæй адæнцæ æ сæризунд кæмæн фæццudæй, уæхæннтти хузæн.

Тотраз си сæ еуемæ кастæй. Салдат снаряди къагъдмæ æ гæбæтицъарæбæл бабурдæй. Уоми адæй тæнгъæдæ тоги хæлæмулæ зæнхи хæццæ. Салдат æй е' нгулдзитæй разгилдта. Къохи дзаг си кæлмитæ æрæмбурд кодта' ма сæ еугай-дугайæй æнæ цæстæ фæнникъолгæй, хуæрун райдæдта. Уой фæсте салдати хонун райдæдтонцæ «æмбуд».

Еуæй-еуетæ сæхе еци гъезæмæри бæсти фехсиуонцæ. Аци сæумæ дæр бабæй æртемæй сæхе рамардтонцæ, дууæ си

афицертә адтәнцә. Комиссар Ковзун әрәмбүрд кодта, полкәй ма ци къохидзаг адәм байззадәй, уони' ма син загъя:

- Іәмбал сурхәфсәеддонтә, ма кәнетә уотә. Хуцауәй дәр аәлгыист ай, ае къох аәхемәе ка исесүй, е. Мәрдти бәсти ин бунат нәйес.

- Мадта нин ци гәнгәй й? Немуцмәе нәхе уацари радтән? – бафарста комиссари «әмбүд», бадзили-упи кодта' ма уәсгоммә рахаудтәй ае фәсонтәбәп.

Ковзун әе цәсном әе къохтәй бамбарста.

Аүзбий фәттәпп кодта әе бунатәй ма бапигъдәй Іәмбүдмәе. Ёе дони фляжкәе ин әе билтәвәел бандзәвүн кодта. Іәмбүд ўу къуар хъуртти ку скодта, уәд әе цәститәе райгон әңцә. Аүзбий ин се' гасемәен ма сәмәе еумәйагәй ци соргонд дзоли къәбәәр байззадәй, уой ае къохти басагъя. Іәмбүд дзоли къәбәәр аәхсид ку фәецәй, уәд әе къәхтәбәел исләудтәй. Ёригас ай. Фәйервастәй.

Нур немуцаг капитани размәе гъәдәг ләугәй, Тотрази зәрдәе реуи фәрстәбәел әехе әнәтәрельәд хуаст кодта. Ёе мастан әе мәстдони бунат нәбал адтәй. Ёе бауәри сәрәй бунмәе ниппурх ай. Нәгъ. Беретау әехе барвәнідонәй уацари нә раварда ци фуддәр знагмәе. Армий аәфсәедтәбәел ци фидбилизтә аәрцуудәнцә етәе аәгасәй дәр әңцә әе хеңау генерал Власови фудтә, е сәбәел раңдуәй гадзирахаттәй. Е ниууагъя аәфсәедтә' ма е штаби урути хәңцәе е фәлледзәг ай.

Еъавта әе цъаммар уод фәйервәзун кәнун. Фал ин әенхәст нәе раудәй еци гъуддаг. Немуц син сәе фәд тагъд рәестәги раирдтонцә 'ма сәбәел истухтәнцә. Генералән аәртәв аәфсәеддоней хәңцәе бантәстәй цымаратәмә баңзәун. Ёе шоффир рәнгъюн сурхәфсәеддон Погибко җәф салдат Котови хәңцәе бафтудәнцә еу гъәумәе, ахуәдәг ба ае хуәруйнаггәнәти хәңцәе әндәр гъәумәе. Гъәеүи цәргутән Власов әехе исхудта лигъд ахургәнәг, фал ибаел етәе нае баууәндәнцәе. Партизани рәуагый амбармәе бакодтонцә ма йәбел дуәртәе исәхгәдтонцә.

Дүкаг бон гъәумәе фәшисттәе аәрбаңдәнцәе. Кәеддәр ин газзетти инәләри дарәси ци ист хузәе адтәй, уой имәе ку бавдистонцә, уәд син басастәй аәцәгәйдәр, 2-аг Гүппгәнәг армий комәндир инәлар-лейтенант Власов ке ай, уобәл. Ёхе дәр, ае Райтурән бәстәе дәр фәхходуйнаггәнгәй, немуцән пәнгадә кәнунбәел исаразий гәгъәдитәе бафинста.

Фестағәфсәеддон полкәй ма ци аст адәимати байззадәй, етәе комиссар Ковзун сәе сәрї ыи, уотемәй фәттөх кодтонцә знати пихмәе фәстаг фати уәнгәе.

Ёнәхуссәг, бәгънае әама стоптәй әнәнад әведдүт тъедтә 'ма саскъәйдзаг цымаратәбәп фәдәвгарст кәнгәй, мәйә' ма әрдәги бәрцәе сурхәфсәеддон хәнигтәе аоргәй. Хорискасәнәрдәмәе цудәнцәе әема цудәнцәе. Еу уарун бони ңидәр минкүй тъәумәе хәсстәе фәсарәфти сәе надбәп ци әрдәгихәлдитәе азгүпти бәл искъебалә әңцәе, уордәмәе рауоләфунмәе баңдәнцәе. Фәлләд адәми уайтагъдәр хуссаे нийхаҳаста. Тар фунәй кәнгәй уидтонцәе зәрдәмәецәугә адгин фунтә. Кәд ма кодтонцәе уәхән аәхсицгон хуст, кәдәй түльд райдәдта, уәдәй ардәмә? Некәд. Уомәтәсгәе афои наадәбәел райгъал ун сәе бон нәбал иссәй. Нәгъ. Ёзшаг сәбәен нае фәттухингәр ай. Е сәе уодегасәй нецихузидәр райстайдәе. Истохун ма сәе бон адтәй. Фәссәбәел уәллахез ай адгин зәрдәлхәнәг хуссае. Е сәбәен бакодта уәззау уацари царди идонә.

V.

Уацайрон царди уәлтүх куст, ахсән әндәвән бәнттәе сәе күт кодтонцәе. Алихан адзали сәйгәе фәецәй. Ёе хъауриләе ай вадзун райдәдтонцәе. Хуссан тәрхәтбәп хъан ўогъәи, әе цәститәе райгон кәнунбәел дәр нәбал архандта, уомән әема ин си ңалдәр хатти байархайгәй, неци рауандә. Ё- зүнд ма әхе үеми адтәй. Аәрүагәс си кодта, ке һәма рамардәи, е. Аәгас ма зи «Эх пәппо! Ҙи бон, еци гъәураңбун, еци фуд азгүпти мәрдон цүндандае ку нае никодгайсәе, уәд ауәхәен цардәе не' рхаудтәйсә - хилә кодта ахеңән, - җәмасынә рай ыап дае, җалинмәе дин тъәлициятәе дәр къохтәи дәр автомат рақистонцә, уәди уәнгәе. Ке фуд дин адтәй? Неке. Дәхе фуд. Нур ба дае кенае ацибон кенае ба исон неци хурфи фәурәе къудури сүгъд бакәніңдәнәнцәе ләгхуартәе аәцәгәлон бәсти Һарастурмәе дин бунат дәр нае уодзәнәй. Ўогъә, аци гъезәмарә кәнүни бәсти мәләт ку радтидае Хуцау.

Капитан ма Алиханмәе ўу каст бакодта ма, уацайраетәмәе әхе рахаттәй, кәдәсөс уруссагай бафарста.

- Кәңцәй витәе, Кавказәй загътайтә?

Уацайраетәе сәе гъостәбәел нае баууәндәгәи, тарст

цәстәнгасәй бакастәнцәе немуцагмәе. Капитан син баләдәртәй сәе гузавә 'ма сәе нәүәгәй рафарста:

- Ци руаен цәретәе Кавкази?

- Ёз цәрун Кәсәг-Балхъари рагон минкүй хуәнхаг тъәутаёу еуеми, - дзуапп ин равардта Аузбий.

Тотраз әрәгәмәе ку неци дзуапп ләвардта, уәд ай Аузбий бакыуәртәа әе къохәй:

- Зәгъәй ин ду дәр.

- Ёз дән Цәгат Иристонәй, Диғоргоми цәрәг, хуәнхаг, - капитани цәститәмәе комкоммәе бакәсгәй, запъта Гетьой-фурт. Немуцагән зин банкъарән н'адтәй куд сәрустурәй запъта уацайраг... Хуәнхаг. Куд бауагъта еци дзурдмәе ё гас нифс әема хъаурае, ё гас царди уагәе. Фашист баләдәртәй, еци еунәг дзурдәй уацайраг әхе әнәмәнгәе бәрзонд хонхи цъопбәл ке систа 'ма имәе уордигәй урдугмәе, цәргәс әе хуалимәе куд фәккәсүй, уәхән цәстәнгас ке даруй, әе уодесәг си ке уинүй, марунмәе ин равгәе ку фәууя, уәд ибәл ке наә байауәрддәнәй, уой, фал неци исдзурдта. Ёз цәсгони уавәр ма рохсәр фәецәй зинна-нәзинна. Байдзулдәй 'ма әе сәр әнәбари тилд бакодта.

Тотразән әхцәуән адтәй, ўе зынагән әе сүгъдәг үоди растдзийнадә ке ракром кодта еунәг дзурдәй. "Уадзәе әема" зона, хуәнхаги, сәребари уа, уацари уа - рамарун ай әнгъезүй, әе уәрагисәртәбәл әрәвәрүн - некәеддәр!"

Капитан әе гъазәнгөнд биби әе къохи әнәзңәт раеләв-баеләе кодта раздәрау. Ёвеплайди әе сәрмәе ци фәммәдәг ай 'ма бабәй ё нгулдәй Алиханмәе райамудта.

- Аци ләг уин ка ай? Кәәцәй ай?

Еу гъәүгәктәе ан, - дзуапп равардта Тотраз, - раздәр дин ай ку запътон, Алихан хүннүй.

Алихан әнәзмәлгәй, царди әнәе еу миңеуәг әвдеңгәй, хъанәй ләудтәй хүссән тәрхәгбәл әема уәззәу уоләфт кодта. Игъуста син сәе дзубанди, фал син зәгъүн әе бон неци адтәй. «Алихан дән аэз, хуәнхаг, Диғоргомәй! - исдзоруммәе бәргәе багъавидә, фал имәе ўе'взаг дәр, әе билтәе дәр нәбал иғъустонцәе, нәбал адтәнцәе әе дәлбарәе. - Эх қәеддәри сагсор дәе хор дәбәл фәннигъулүй, 'ма дәе мәләтбәл әңгәр ләгай исәмбәләе. Мәлтүн зин ай, фал гәнән неци бал ес. Уодесәг дәе әе сау гъәбесмәе әнәвгъязаёй исесунмәе гәппәрвонгәй ку ләуүй».

Мәләти дзәмбутае ин әе рист бауәри сәе циргъ нихтәе арфәй-арфдәр уадзгәе цудәнцәе. Ёхецән раервәзүн әнгъәлдзау нәбал адтәй. Ёз зәрдәе нецәбәлбал дардта. Ехәд цәститәй әнәдаст, тәнәт ростәмәе фиццаг цәстисугти тъинкитәе ләсән бунәттәе сәхециән агурдтонцәе. Тотраз имә ахе аергубур кодта 'ма ин сәе дусәй расәрфта.

- Мадта, зәгъетәе, зәртемәй дәр хуәнхәгтәе айтәе, - бафарста бабәй капитан.

Уацайрағтәе әнәсхъипгәнгәй сәе сәртәе аразий тилд бакодтонцәе.

Капитан әе гъазән биби әе дзиппи ниввардта. Къохмәрзәнәй әе тәрних әема әе билтәе расәрфитәе кодта 'ма запъта:

- Ёууәндун уәбәл, раст мин ке дзоретәе, уобәл, әрмәстдәр кәсүн әема уинун, - ё нгулдәй бабәй Алиханмәе райамудта, - уе'мбалмәе а дүйнебәл цәруни харз нәбал ес. Цәмәй фәйервәза е уәе фәндүй? Ёви нә?

Цәмәе, цәмәе, фал уәхән фарстамәе ба әнгъәл нәе қастәнцәе уацайрағтәе. Гоби қаст бакодтонцәе кәрәдзәмәе, «Кенәе мәе мәе гъостәе сайнцәе, кенәе ба нәбәл гириз қәнүй», - запъта әхециән Тотраз, фал сәе капитан дүккән ку рафарста, - фәндүй уәе, әви нәе, зәгъүгә, уәд дууемәй дәр еци еу гъәрәй исдзурдтонцәе:

- Фәндүй! Фәндүй!

- Зонис ай, Аузбий, Алихан мин куд әнсуваэр, уотә ке ай, уой. Қәдимайди ба ести амаләй раервәзидае. Ци нәе фәууүй?

- Уой бәргәе зонун Тотраз, фал ай кутемәй раервәзүн қәнән. Немуц ни уой туххәй ци бадомдзәнәнцәе, ўе ди иронх ма қәнәд. - Тотрази сәри гъунтәе фәххъхъел әнцәе әваст. Ёз зәрдәй куд фәеццох ай, немуц әнәе сәхе пайдә уәхән гъуддәгүтә нәе қәнүнцәе.

- Алихани лазарети ниввәрдзәнәнцәе, - әе сәр ранихта Аузбий, - махән ба гәгъәди бағинсүн қәндзәнәнцәе, немуци фарсмәе барвәндөнәй ке аерләүдзинан, уой туххәй. Цъуххәсгүтәе ни исараиздзәнәнцәе. Кенәе ба нәе, әлгъистаги Власов ци уруссаг уәгъдәгәнәг аффсад аразүй, уордәмәе багәлдзәнәнәнцәе. Мах бон не'суодзәнәй нәдәр цъуххәссаег, нәдәр уайягәнәг исун. Мах уәхән адәм нәе ан, Тотраз.

- Раст зәгъис, Аузбий. Дәе гъудитә дәр раст әнцәе, - әе хәеццәе исарази ай, - Алихан ку раервәза, уәддәр нин уәхән

гъуддаг наэ ниххатир кæндзæнæй. Ахе къохтæй наэрамардзæнæй.

- Циувавæр æвзагбæл дзоретæ, - бадес кодта капитан.
- Кæсгонау, - запъта Тотраз, - хуара син зонун се'взаг.
- Ёвзæгтæ зонун лағыуз наэй, фал цæбæл дзурдтайтæ, уоймин ку зæтъисæ.
- Алиханæн ци гæнгæ 'й уобæл, господин афицер.
- Мæрдти хæццае 'й брички мæрддони къаг ъдмæ парвететæ.
Изæри ба - уæт лæги гъеддæ зема уæхуæдтæ. Гъаргæнæнмæ 'й бахæссетæ. Уоми ку наэ раервæза, уæд ин æндæр амал наэйес.
Радгæс тъæуайгæнгути къохмæ ку бахауайтæ, уæд мæн кой макæми конд æрцæуæд. Уæддæр уæбæл неке баууæннæнæй.
- е'нгулдæй сæмæ бартхъерæн кодта. Цæхгæр ахе фæззилдтæ ма æ къах, хæрдмæ ка сбурдæй, уæхæн пъоли фæйнæгбæлникъæрдта. Цæмæй размæе ма бахаудтайдæ, уомæй Тотрази астæутæ райахæста æ дууæт къохемæй. Ах ходæ æ сæрæй æрхаудтайтæ ма хуссæн тæрхæгути бунмæ базилдæй.
Аүзбий ин æй исистæ ма имæ 'й равардта. Капитан ин æ ругтæ æрцагъта. Ах сæрбæл æй æркодтæ ма Кнуксি'рдæмæ фæннæхстæр æй. Уацайрафтæ хæбæраги райззадæнцæ.

Алихан лæмбунаæт игъуста, немуцæт афицер Тотраз зема Аүзбийæн цидæриддæр дзурдта, уомæ. Ах фæстаг хъауритæ ин туххæй фудти æ цæститæ райгон кодтонцæ. С'мбæлтти æ рази лæугæй ку фæууидта, уæд æ билтæ базмандæнцæ. Бæргæ 'й фæндæ адтæй уонæн ести хуара зæгъун, фал æ бон не скæй. Тотраз бабæй ин æ цæститæ æ дирзæт æнгулдзитæй расæрфта.

- Изæри уæнгæт бабухæс уæдтæ дин ести кæнддинан. Хуцуу зема Уасгергий зенхусæй. Балæдæрдтæ?! - Алихан базмандæй. Тотрази къох райста ма йин æй æ зæрдæмæ нилхывта.

Ахæгæндæр, нифс рамæлуй адæимагæн æ фæсте...

Уодзæннæй ма.

ЛОЛАТИ Батраз

ГЪУДИТÆ

Ниввардтай нисан дæхецæн –
Унаффæ дин уæд фæххуæцæн.

Халæенттæ тæхунцæ, ку наэ 'ниæ дæлбар,
Фал уотæ зæгъунцæ: наэ ву æй æлдар.

Куд хæцуу дæ – дес кæнун,
Кæд адæмæн дæ фуд рун.

Сæртæй земсæртæ кæд наэйес,
Сæрæй хæстæр ма уæд цийес.

Фæрæт æй зонуй, сæрæй фадгæ 'й бæлас
Дууех æй кæнуй, уой къохи 'й æ хуасæ.

Калммæ марг ку наэ уидæ,
Сæрæй мард уæд наэ цæуидæ.

Кæсалгæ байзадæй зæнæгъуд –
Сæрæй ниууодзæй мæргъæмбуд.

Кæмæн куд æй, магъа, æ конд,
Хæраæт ба - къембурæй зæронд.

Сæр сæр æй, ходæ даруй,
Ахе уобæл ка фæббаруй?

Зонæ'й халæенттæй, – хуали фæззиндтæй.

Аеркодта лæг фусунуат, -
Фæззиндзæй си цæхæр арт.

Бæхгин базондзæнæ бæхæй,
Кæд ин алцæмæй дзæбæх æй.

Уосæ бæрзæй кæд æй, лæг ба уæд æ сæр.
Ци'рдæмæ - бæрзæй, уордæмæ - е дæр.

Уотæ рацуðæй æрдзæй,
Сæ еу хестæр æй мæргтæй.

Мæсуг æведæрттæ ку уа,
Гъæуама доñмæ уæд хая.

Хæдзари бундор харсиуат æй, -
Зонæ, хæдзарæ низзæйуат æй.

Фиди лимæн – фурти хæзна,
Фурт дæр фиди ку фæнза.

Фæззигон хъуæцæ уæлдæфи,
Фезонæги тæфау уолæфи.

Фиди фарнæ мæрдтæмæ нæ цæуй,
Æ фарни фæсте æ фурт ку фæццæуй.

Дæ фиди фæдзæхст ма кæнæ рæдзæхст.

Фиди уосæ – фиди рун,
Бакæнүй цæуæти бун.

Иуазæг цæттæ,
Фусун æдзæттæ.

Зеу ракодта халон е 'мбæлттæй,
Бæласи цъонгбæл ба бæрzonд исбадтæй.

Халони фæрсаггæнæг халон,
Цæмæй сæ ма хононцæ гъолон.

Хæдзарæмæ уæззау нæййес,
Хæссæ, фулдæр уодзæй ес-бес.

Куй ку фæттæрсуй, -
Æ думæг фæрримæхсуй.

Æлгъеттæ ка кæна,
Æхебæл сæ уина.

Ку нæ уа авармæ каст,
Бунихæлд кæнүй æ даст.

Тæтон къох æвналуй сæрти,
Къинди къохи гъавд бунти.

Теуа кæнүй цæугæ цард,
Магоса ба – цæттæ цард.

Тикис фуни дæр царв фæххуæруй,
Игъали ба билтæ стæруй.

Тикис, дан, фиумæ нæ хъæрттæй,
Æма гъаст кодта и æрттæй.

Тог тоги фæййагоруй,
Цума имæ ци исдзоруй?

Тог, дан, тогæй, нæ, не 'хсадæй,
Фиддæлтæй уотæ нин байзадæй.

Æрцæуй тоггинти федуд,
Фудгин ку 'рлæдæруй æ фуд.

Сабур уæриккæ нæ уаста,
'Ма дууæ мади æрсаста.

Фат æррæстæ ку фæттæхуй,
Уæд фæстæмæ нæ æздæхуй.

Æ надбæл саг ку парæдудæй,
Карди коммæ уæд æрцудæй.

Саугинмæ игъосæг мархуа дардта,
Саугин ба уæд нард фид хуардта.

Сайтæнтти астæу ку цæрай,
Дæхуæдæг дæр сайтан уай.

Саугини æнæ пæлæз дæр фæсмæрунцæ,
Уомæн æма имæ æнгъæлмæ кæсунцæ.

Еуетæ зæнхæ кæнунцæ гъæцгæ,
Тохмондæгтæ ба - хуæцгæ.

Ка уа хæдзари фунуктъиз,
Кусти дæр уодзæй е битъиз.

Фæстайæрцæ ка фæккæнуй,
Уомæн æ ес нæ идууий.

Хуарз бæхи æхсæ нæ гъæуий,
Хуарз бæхбадæг ба 'й гъæуий.

Федари мадæ нæ кæуий,
Уой фудгæнæг дæр лæдæруй.

Фидæ æ фурти фæххаста,
Е ин æ бунтæ æрхуаста.

Нæмуг фæззæгмæ фæббæлдтæй,
Рæсугъд, дан, уодзæнæн кæртæй.

Тохи ка бахседуй,
Е нæбал æвзедуй.

Тургыи - саргъгин бæхтæ,
Фусунбæл - уæззау уærгътæ.

Тухагор тухæбæл æмбæлуй,
Тухи къохæй ба æрбамæлуй.

Уалдзæг – дон иуарæг,
Фæззæг - лæги дарæг.

Ци мегъæ нæ кæнуй уаргæ,
Кæнуй хумгæнæги сайгæ.

Уарун куд кæнуй тухгиндæр,
Зæнхæ дæр уотæ - зудæдæр.

Тикис уасунбæл ку ниххуæцуй,
Мистæ си хе уæд фæрримæхсуй.

Ниуазун ку лæдæрай дæ бæрцæ,
Дæ фингæн уæд уодзæнæ федауцæ.

Минкъий уедуг минкъий зиннуий,
Агидзаг ба ранихъуæруй.

Кæд дæ гъæуий фæлмæн боз,
Ис бал хæссæ силæ хъаз.

Фæлтæрд бæх – хамутгин,
Магоса бæх – губунгин.

Фæлтæрд бауæр незæй нæ тæрсуй,
Нези нихмæ некæддæр тасуй.

Фæндурæй бæргæ цагъта,
Фал неке зæрдæ гъазта.

Сиахс каййестæн ихуæрст æй,
Ци нæ фæккæнуй зин кустæй.

Кæмæн фæууй, кæ, хуарз сиахс,
Тухсти балæууй æ хуæдфарс.

Сосæг зар гъæræй нæ киндæуй,
Уæд ин æ дзурдтæ базундæ уй.

Синхон мæрдти дæр фарстæуý,
Хæстæг сæ ку байвардæуý.

Саугин й' аргъауæггаг схуæруй,
Уæд си Хуцаумæ ци хъæртуй.

Тæдзунæг дор цъасæ кæнуй,
Æдзохæй æ дон февгæнуй.

Тагъд дон Терки не 'йяфуй,
Терк стур уолæнтæй тæлфуй.

Тала кæми исæнтæсуй,
Зæронд уоми циртмæ кæсуй.

Талай фудголи къох цæгъдуй,
Фудгол е 'гъатир рæдзæгъдуй.

И тар гъæди – берæгъти бал,
Бахуардтонцæ нæ бабай гал.

Адæм айдæнæ 'нцæ,
Алке дæр уинунцæ.

Адæм сайтæнтæбæл ку баууæндтæнцæ,
Раст гъуддæгтæбæл уæд сфæлхæттæнцæ.

Адæми амондбæл ка архайуй,
Адæми фарнæй дæр е бакайуй.

Еугур адæм дæр ку уонцæ гъæуагæ,
Дæхе ма кæнæ хайгин æнæуагæ.

Кæрæдзей нифсæй, дан, адæм ку цæрунцæ,
Багъæуаги ба кæрæдзей ефхæссунцæ.

Адæм устур дессаг куд нæ 'нцæ,
Кæрæдзебæл ходгæй цæрунцæ.

Кауæ бийунмæ ку нæ арæхсуй,
Хораяуонтæ ба цурд æрахæссуй.

Мæгурæй ма тæрсæ,
Æгадæй фæттæрсæ.

Нæ карк айкæ арæфтудта, -
Уасæнгæ ба хъудатт кодта.

Мæгурى хуæрнæг неке фагæ 'й,
Æнæфæккæсæг хæлæйфаг æй.

Нихæс – фудевгедгæнагæ,
Нихæс – дзубандигæнагæ.

Нихæси фæууй гулæвзаг,
Сикъай хæццæ ба – мæлгъæвзаг.

Уодигъæдæй – арæхстгин,
Æмгусти ба – намусгин.

Паддзах – идарди,
Хуцау – бæрзонди.

И мæргтæ пæр-пæр кæд фæккæнунцæ,
Уæддæр еугурæй нæ фæттæхунцæ.

Хуасгæрци уес хæссунмæ ка арæхсуй,
Е алкæддæр разæй уес фæххæссуй.

Кæд нæ зони дони æрфæ,
Ци си лæгæрди цæхгæрмæ?

Берæгъ фуси цар исходта,
Фал и дзæмбутæн ци кодта?

Берæгъ фуси цари дæр берæгъ æй,
Рабæраæт уй уайтагъддæр æ догъæй.

Дзурдаæн – сæдæ нади,
Фæууай сæбæл уади.

Цагъайраги куст дæ сæрмæ хастай,
Мизд есунмæ ба дæ къох нæ тастæй.

Фидбилиз къæхти бунæй цурд фелвæсуй, -
Лæг æ къæхти бунмæ ку нæ фæккæсуй.

Садзgæ зундæй –
Æнæзунд æй.

Гъæла æй, берæгы ка хæссуй,
Берæгъ ци фæнди, - гъæдæмæ кæсуй.

Æ къахæй нæй цæунгъон,
Кумæ фæлледза «догъон?»

Амондæй ледзай, ма ледзай,
Еу бон дæ уæddæр иссердзæй.

Зонгæ надбæл цæугæй,
Ма фæттæрсæ уæгæй.

Хуарз бон уодзæй,
Сæумæй бæрæг уодзæй.

Гъæди арфи бацудтæ, -
Уæд сберæ 'нцæ дæ согтæ.

Хуарз ракæнæ –
Фуд фæуuinæ.

Хуарз æй, дзорунмæ ку гъавай,
Базонæ, дæ ипъосæг ка 'й?

Адæми цæстæ уинагæ 'й,
Неци уайуй римæхсæй.

Зиангуни каст ахæссуй,
Ка ймæ ци цæстæй кæсуй.

Некæд æй мегъти бон
Бауорамун æрбон.

Фæууидтай – баууæндæ,
Фегъустай – ма 'ууæндæ.

Магоса лæг мæгур æй,
Ка фæккæса къæбæрæй?

Æхсæвæ цифæнди даргъ ку уа,
Уæддæр гъæуама æрбон уа.

Арти ку кæнүй æндон æфсæйнаг,
Кусти ку кæнүй федар адæймаг.

Дæ еу рæдуудбæл нæ сæтти,
Дууæ рæдууди – фæд-фæдти.

Циргъ æвзаг курдиадæ 'й,
Даргъ æвзаг фур æнадæ 'й.

Тæрсæ бæхæн æ сæфтæгæй,
Тæрсæ сæгъæн æ сунтæй,
Фулдæр тæрсæ лæгъуз лæгæй,
Тæссаг æй е æд-бунтæй.

Дæ хуарзбæл дин ка ауодуй,
Дæ рæдууд дин е амонуй.

Бæлласи рæсугъддзинадæ æй сифтæй,
адæймаги рæсугъддзийнадæ
ба – уодигъæдæй.

Сувæллон стонгæй ку кæуя,
Мадæ уæд æфсес куд уа?!

Берæ ка фæццæруй,
Е алкæд берæ нæ фæззонуй.
Берæ ка фæууниуй,
Е ин фæййамонуй.

Хабар ку зонай, - уæд дзоргæ 'й,
Ку нæ йæй зонай, - игъосгæ 'й.

Еугур хузиститæ дæр, куд мæн,
Æнцæ æмхузæн.

Æ зунд кæмæн нæ ирæзуй,
Æ рæдуð е ахид фæнзуй.

Адæймаги раст базонун,
Некæд гъæуý дæргъæй барун.

Сугæйхæлтæ бидæй –
Федардæр рæвæйнæй.

Зæрватукк цæуæт раудзуни туххæй,
Гъæр бæстæй æртæхуй.

Де 'уазгутæй,
Дæ цинæ бæрæг æй!

Күйтæ хилæ ку фækкæнуңцæ,
Берæгъæтæ дзогæмæ балæборунцæ.

Дзурдхæссæгмæ игъосис,
Хуарз адæмæй æртæсис.

Алкæмæ игъосæг лæгъуз æй,
Некæмæ игъосæг мургъуз æй.

Хъуæцæ – берæ, -
Гъар иссерæ!

Мæгури сæр хелдасæг
Ахур кæнунмæ дасуй.

Бæттæн æлхий ка кæнуй,
Ихалгæ дæр уомæн уй.

Кустæн – афонæ,
Идзуулунæн – бонæ.

Дзенетмæ бахаудтæ,
Гъеуæд æруолæфтæ.

Ихæсмæ ка фæццæуý, -
Дзæнгæда е фæццæгъдуй.

Нихæс хæдзарæ ихалуй,
Дзорунæй неке исхъал уй.

Берæгъи хæццæ ку цæрай,
Уой халæ гъæуама хуæрай.

Адæм худтæнцæ ходæгбæл,
Ейæ ба худтæй уонæбæл.

Дууæ хатти ин тæрхон кодтонцæ,
'Ма 'ймæ лиагъæ нæ иссиrdтонцæ.

Нæ маддæлон æвзагбæл «переживать» кодта,
'Ма йбæл æмбурудти уруссагай дзурдта.

Бæргæ дзæбæх æй е кизгæй,
Бийнойнагæн ба нæбæзгæ 'й.

Æгæр тагъд, дан, рапхъал æй, -
Æ мулк æхе нæбал æй.

Дон дær æртæхтæй игуруй,
Ку 'римбурд унцæ, - ивулий.

Теркбæл сауæдæнтæ ку не 'фтиидæ,
Уæд си берæ дон нæ ивулидæ.

Къанау цæугæдонмæ уайуй,
Цæугæдон фордбæл æфтуйуй.

Ку 'мбурд кæнай минкъийгай, -
Исдинуодзæй устур хай.

МАЛИТИ Леска

УАРЗÆНТТИ ИСÆВД

Фидибæсти Устур тутъди размæ нæ будурти, Сурх-Дигори, уойбæрцаэ тиллаэг æрзадæй, 'ма син никкæнæнтæ дær н' адтæй, - мæнæуæй, нартихуараэй 'ма æндæр уæхæн хуаллæгтæй. Уомæ гæсгæ сæ куд есгæ цудæнцæ, уотæ косæгбонтæбæл иуаргæ цудæнцæ колхози косгутæн.

Паддзахади ихæс дær ластонцæ паддзахадон амбартæмæ, «зæгæтзэрнотæмæ». Аэрмæст ма нартихуари будурти цидæртæ зæнæтунд байзадæй, уомæн æма немуц æрбахъæрттæнцæ Иристонмæ, 'ма байстонцæ нæ гъæутæ. Фал еци зæнæтунд нартихуари будуртæй ба нæ партизантæ хъæбæр пайдæ кодтонцæ. Етæ нартихуæртти астæути æргъузиуонцæ, ракетитæ исасодзиуонцæ 'ма немуцбæл æхстонцæ. Бæстæ ниррохс уидæ 'ма немуц фур тæссæй сæхе римахстонцæ күнти. Нæ хъазаят Сурх-Æфсад немуцаг бандитти сорун ку райдæдта 'ма нæ гъæу уонай ку искаедзос аей, уæд еци нартихуæрттæ дær æртудтонцæ колхозонтæ.

Уæд, Гурдзистони ба адæм хъæбæр тухст адтæнцæ тиллаэгæй. Етæ бричкити раласиуонцæ сæнæ Иристонмæ, 'май гъæутæ - Дур-Дури, Сурх-Дигори, тиллаэгбæл æйийивтонцæ. Иннæ гъæутæмæ дær цудæнцæ. Еци рæвстæги ма Гурдзистонæй берæ адæм рацудæй цæрунмæ Иристонмæ. Берæ бийнонтæ си рапиgyдæй Дур-Дурмæ, Сурх-Дигорæмæ 'ма æндæр гъæутæмæ. Кустонцæ колхози, уæдта зæндæр куститæ дær кодтонцæ, зæгъæн, хæдзæрттæ аразуни косгутæй, къахидарæс цалцæггæнгутæй æма зæндæр уæхæн листæг кустити. Уотæ еу бийнонтæ цардæй Дур-Дури: фидæ, мадæ 'ма сæ фурт Вано, хъæбæр хуæрзконд, уæздан лæхъуæн.

Еу гъæуи цæргæй, æригон адæн кæрæдзебæл куд нæ фембæлдзæнæнцæ. Гурдзиаг лæхъуæн фæууидта Темурти Дахай хестæр кизги (æ ном ин нæбал гъуди кæнун). Уæздан, хуæрзконд, æ дууæ мудхуз дзиггой биди æ уæраги сæртæмæ хъæрттæнцæ.

Дахай кизгæ ӕ мадæмæ фæстæмæ исдзорун дæр некæд бандиудта. Фал ибилис фидбилиз хæссæг куд нæ уй. Гурдзиаг лæхъуæн кизги ку фæууидта, уæд ӕ зæрдæмæ хъæбæр фæццудæй 'ма баархайдта ӕ хæццæ базонгæ унбæл. Кизги зæрдæмæ дæр Вано хъæбæр фæццудæй 'ма сосæтгæй фембæлиуонцæ арæх.

Лæхъуæнæн æнæ аци кизгæ ӕ цард адæ нæбал кодта 'ма ӕ фиди рарвиста Дахамæ мийнæвар. Цалдæр хатти фидæ барвиста мийнæвæрттæ 'ма еци гүддаг Даха кой дæр не 'суагъта: ходуйнаг имæ кастанæй гурдзиагæн ӕ кизгæ радтун.

Гæнæн ку нæбал адтæй, уæд Вано исфæндæе кодта кизги раскъæфунбæл. Кизги дæр исарази кодта 'ма фондз лимæнæй хæццæ параст æнцæ сосæтгæй Гурдзиистонмæ.

Туасæ голлаги нæ баримæхсдæнæ. Гъæуи уайтагъд фæххабар ӕй, Даҳай кизгæ гурдзиаг лæхъуæни хæццæ рандæй,

зæгъгæ. Даҳа уой ку фегъуста, уæд хъæбæр рамæстгун ӕй ӕ кизгæмæ 'ма дан, ӕй, ӕлгъетгæ дæр ракодта, «фуд фæндагбæл фæццо», зæгъгæ. Лæхъуæн ба рафаедзахста ӕ фиди 'нсувæрмæ Гурдзиистонмæ, фегъосун ин кодта, ӕ уарzon кизгæ 'ма фондз лимæнæй хæццæ ӕ фæццæуй уордæмæ, уой. Уоми ӕ фиди 'нсувæр бацийнæ кодта, 'ма киндзæхсæвæрмæ цæттитæ кодта.

Вано ӕ уарzon кизгæ 'ма фондз æмбалей хæццæ параст æнцæ Дзиуари æфцæги фæндагбæл. Ієфцæгмæ хæстæг гъæуи цардæй ӕ хæстæг силгоймаг, 'ма æхсæвæят исходтонцæ уой хæдзари. Еци рæстæги ба хъæбæр лæгъуз бон исходта. Ієфцæг æхгæд æрцудæй. Ієригæнттæ куд хъал фæуунцæ, куд хъаурæгин сæхе фенгъæлунцæ! Уотæ, атæ дæр еци игъæлдзæгæй 'ма нифхастæй исфæндæе кодтонцæ цæунмæ æфцæгбæл.

Ваной хæстæг уосæ æхе мардта, нæ сæ уагъта: «Фæпплæуутæ, æфцæг æхгæд ӕй, лæгъуз рæстæг ӕй, кумæ хæлæф кæнтæ», - зæгъгæ. Фал некæмæ байгъустонцæ: «Уоми нæмæ æнгъæлмæ кæсунцæ», - зæгъгæ. Ієфцæгбæл ба хъæбæр уазап рæстæг исходта. Іємбеснадмæ ку бахъæрттæнцæ, уæд суйун райдæдтонцæ. Адæймаг хъæбæр ку исуазал уа, уæд ресун нæбал фæпплæдæруй, хуссун имæ цума æрцудæй, уотæ бафунæй уй, 'ма рамæлуй, ӕ тог баласуй. Аци æригæнттæбæл дæр уæхæн гүдтtag æрцудæй. Цæун сæе бон нæбал адтæй 'ма нифхунæй æнцæ. Уотемæй рамардæнцæ, - раздæр - и лæхъуæнтæ. Кизгæ уони ку фæууидта, уæд ӕ дзигкотæ фæттудта, 'ма сæ ӕ къохтæбæл истухта, ӕ рæсугъд ростæ дæр ниттудта 'ма ӕ уарzonи реубæл е дæр рамардæй.

Нур сæмæ Гурдзиистони ба фиди 'нсувæр æнгъæл кæсуй синхбæсти хæццæ, киндзæхсæвæр æркæттæ кодтонцæ. Фал ку нæ зиндтæнцæ, уæдта фæдеси рацуðæнцæ 'ма, дæ балгъетæг уæхæн фидбилизмæ æркæса: фæссæластонцæ 'ма дууæ уарзоней еу кири байвардтонцæ. Кизги мадæ Даҳамæ дæр фæххабар кодтонцæ. Фæццудæй ӕ кизгæ 'ма сиахси ингæнбæл ӕ къох иваерунмæ. Хъæбæр, мæгур, æхеçæн фæммас тæкодта, кæд мæн æлгъистæй уотæ раудæй, зæгъгæ. Фал син, æвæдзи, Хуцауæй уæхæн æнамонд тæрхонгонд адтæй. Гъе, уæхæн зæрдресæн цау æрцудæй дууæ уарzonебæл. Роxсаг уæнтæ...

ЦАЕЛÆМБУД ЛÆГ АÆМА УОСИ ХАБАР

Еу гъæуи цардæй лæг аæма уосæ. Адтæй син еу цауæйнон лæг зонгæ. Алкæддæр сæмæ æрбацæуидæ, 'ма син æ ѕeffсатий лæварæй бахай кæнидæ. Фал сæмæ æхсæввæти ба некæд ниллаудтæй. Еу хatt бабæй сæмæ æрбаздахтæй, цауæнæй куд æрцидæй, уотæ. Аци хatt нецæбæл фембалдæй, неци рамардта, талингæмæ фæххаттæй, уæдта исфæндæ кодта æ зонгитæмæ æхсæввæтæ искæнун.

Лæг аæма уосæ пеци кæрдзинтæ фунхтонцæ. Цауæйнон сæмæ ку бацудæй, уæд лæг аæма уосæ кæрдзин пеци буни рапимахстонцæ. Уæдта лæгбæл цийнихузон сæхе бавдистонцæ, цума син æхцæуæн æй е 'рбацуд, уотæ:

- Цæй, ци хабæртæ дæмæ ес, куд адтæй дæ цауæн, еститæ нин раҳабæрттæ кæнае.

- Ох, аци хatt мин ѕeffсати æ фонсæй неци бахай кодта, берæ фæххаттæн 'ма нецæбæл фембалдтæн. Ёрмæст еу тæрхъос рауидтон ледзgæ, 'ма 'й бæргæ багæрах кодтон, фал ми раервазтæй.

- Цæййасæ ба адтæй и тæрхъос.

- Раст, дæлæв пеци буни ци кæрдзин рапимахстайтæ, гъеуой аæе адтæй, 'ма мæстæй рамардтæн, ке мин раервазтæй, уобæл.

Фусунтæ хуарзау нæбæл адтæнцæ. Цауæйнон ба сæмæ уоййадæбæл некæдбал бацудæй.

ЦАРДИ КЪÆПХÆНТÆБæЛ

Зинæ скъоламæ ку цудæй, уæд æ уроктæ æхсæввæ кæнидæ фоей цирагын рохсмæ. Бонаëй ин рæстæгæ нæбæл уидæ. Хæдзари еүгур куститæ дæр æхемæ кастæнцæ: сог фадунæй, гъог доцунæй, æфснайунæй. Ё мадæ Ауархан ин хилæ кæнидæ:

- Ниххуссæ, фæтæгæ басугтæт!

- Гъо, нуртæгки хусгæ кæнун, мамæ, ма тухсæ.

Фал мадæ ку рафунæй уидæ, уæд идардæр кодта æ уроктæ. Ё хестæр хуæрæ горæти техникиуми ахур кодта, æ мадæ ба, тутъди рæстæгæ æ дууæ фуртæмæ исæвди сай гæгъæдитæ ку райста,

уæд æ кеми нæбæл æрцидæй, неztæ 'й иссердтонцæ.

Зинæ ин тæрсгæ кодта, 'ма й сæумæй, æнæе пеци исарт кæнгæй, истун дæр некæд бауагъта. Сæ мади 'рвади уосæ син еу сай дугæрдуг равардта, 'маï уæрдунбæл исахур кодтонцæ, 'ма ибæл сог ластонцæ гæдæй. Ку низзадæй, уæд, мæгур, æхсир дæр пæввæрдта, 'ма коcгæ дæр кодта. Зинæ æ хуæри хæвцæв и сай гъогбæл гæдæй уестæ 'ма мæхтæ дæр ластонцæ. Дзæхæрадонæбæл горентæ искæниуонцæ мæхтæ 'ма уестæй. Уомæй тарстæнцæ дууæ кизги, 'ма есгæ уотæ ку зæгъя:

- Нур ба син æнсуvaer нæбæл ес, 'ма сæ тургъæ нихæнун нæбæл фæразунцæ, - зæгъгæ. 'Ма горентæ искæниуонцæ, каутæ бидтонцæ.

Зумæги гæдæмæ согмæ ку цæуиуонцæ сæ сай гъогбæл, уæд хæцъелæ дзабуртæ сæ къæхтæбæл ниссæлиуонцæ, къæпп-къæпп гæнгæ цудæнцæ 'ма гириз кодтонцæ:

- Махбæл къел къалостæ ес, - зæгъгæ. Хæдзари ба син ласун нæбæл комиуонцæ, 'ма сæ тæвдæ дони ниддариуонцæ, 'ма сæ уотемæй уæдта раласиуонцæ.

Сæумæ Зинæй раздæр неке хъуæцæ искæлидæ, синхæй Зинæй раздæр гъог хæзунмæ неке раскъæридæ. Сæ синхонти лæг ба сæумæй гæвунгæмæ рацæуидæ, 'ма гæуай кæнидæ али 'рдæмæ. Зини ку базудта уæхæн коcгæ кизгæй, уæд и лæг, Сакъий фурт, исфæндæ кодта уой æ фуртæн ракорун. Ё уоси рапвиста Зини мадæмæ, 'ма ин загъя:

- Нæ лæг мæ исæрвиста, Зинæ нæ зæрдæмæ хъæбæр цæуй, 'маï махæй уæлдай макæмæн радтетæ.

Зин мадæ загъя:

- Нурма 'й ахур кæнун фæндуй 'ма нæма комуй лæгмæ цæун.

Зинæн æ мадæ фæтæгæбæл кæд аурста, уæддæр маддæлти æмбурдмæ ку фæцæуидæ 'ма Зини ку 'пбæлиуонцæ ахургæнгæтæ, хуарз ахур кæнуй, зæгъгæ, уæд ин æхцæун уидæ. Еу хatt скъолай, математики уроки скъоладзаутæн еу задачи ку нæ рауадæй, уæд син ахургæнаæтæ загъя:

- Цотæ переменæй нур, исон уин æй æз байамондзæнæн.

Зинæ изæрæй æ куститæ ку фæцæй, уæд бабæй цылингай рохсмæ райдæтæ æ уроктæ кæнун. Иннæ предметтæ ку фæцæй, уæд райста киунугæ, 'ма, скъолай син ци задачи нæ рауадæй, уой кæнун райдæтæ. Берæ йбæл фæккуста 'ма ин нæ рауадæй. Рæстæгæ исæвди æхсæви еу сахат, нийугъта, 'ма ниххустæй. Уæд

дин ай ае фуни ку райдаидæв и задачи кæнун. Исæйкодта ае фуни. Ё фур дессагæй фегъал ай, рагæпп кодта, цирағъ иссугъта, 'ма гъуди кæнуй, ае фуни 'й куд кодта, уой, 'ма 'й ракодта.

Сæумæй скъоламæ ку ниццудæй 'ма урок ку райдæдта, уæд ахургæнæт æрбаудæй къласмæ, ае журнал стъолбæл февардта 'ма æзини задачи фæйнаæгбæл ракодта. Уæдта Зини рауидта, ке нае финсуй уой, 'ма 'й фæрсуй, цæмæннæ финсуй, уобæл. Зинæ ба ин загъта:

- Ёз ай искодтон.

Ахургæнæт уотæ бангъæл ай, цума 'й нур финсæн фæйнаæгæй рафинста. Зинæ бафсæрми кодта, æдосæ 'й ае фуни ке искодта, уой заæгъун. Уомæй тарстæй, 'ма 'йбæл ку нае баууæндонцæ, 'ма 'й хе'пбæлун ку фенгъæлонцæ.

Гъе уæхæн æфсæрмдæстут, уæздан кизгæ адтæй. Зини хабари дессагæй неци ес. Ё фуни задачитæ ка кæнуй, æмдзæвгитæ ка финсуй, музыкæ ка имисуй, уæхæнттæ – берæ. Физикæ-математикон институти ку ахур кодта Зинæ, уæд син матанализи ахургæнæт Кизилов дæр радзурдта еу уæхæн хабар. Лермонтов, дан, математикæ берæ уарзата, 'ма в'мбæлтæн араех, уолæфуни рæстæги, алихузи задачитæ радтидæ. Еу хатт кодта еу задачæ, 'ма ин нае рауадæй. Берæ 'йбæл фæккуста, 'ма 'й уæдта ниууагъта 'ма ниххустæй. Уæд ай ае фуни дæр райдæдта кæнун, 'ма ин нае уадæй. Уæд имæ ае фуни æрбацудæй еу ахургонд математик 'ма ин æй байамудта. Ку райгъал ай, уæд æй искодта, и математик ин æй куд байамудта, уотæ. Уæдта гъуди кæнун райдæдта:

- Цума ка 'дтæй аци ахургонд математик?

Лермонтов хузгæнæт дæр адтæй, 'ма райдæдта финсун еци математики хузæ къариндасæй. Еци хузæ хъæбæр æмхузон æй зундгонд математик Непери хузи хæццæ. Еци хузæ ай Ленингради зэмитажи...

Зинæ берæ лæхъæнти зæрдæмæ цудæй, беретæ 'й агурдтонцæ æмбалæн, фал си некæмæн байвардта зæрдæ. Ёхуæдæг хъæбæр берæ уарзата ае гъæвугкаг лæхъæн Гасани, 'ма уомæ гæсгæ ба некæмæн арази кодта, некæмæн лæвардта ае зæрдæ. Гасан æхе уотæ дардта, цума берæ уарзата Зини, гъæуи фембæлгæй уотæ зиндтæй. Еу хатт ба горæти фембæлдæнцæ, Зинæ институтмæ фæлвараентæ ку лæвардта, уæд. Лæхъæн кизги фæххудта еу вуварс рауæнмæ, радзубанди кæнæн, зæгъгæ.

Уоми и лæхъæнти, æвæдзи, æрфæндæадтæй Зинæн хъуритæ, батæ кæнун. Зинæ 'й ку нае бауагъта, уæдта ае къахæй еу минкъий дæр баууæрдта 'ма загъта:

- Дæ зæрдæ мæнæ аци дори хузæн ай. Ду мæбæл не 'ууæндис, ке дæ уарзун уобæл.

- Ёз дæбæл баууæнддæнæн, дæ мийнæвартæ дин мæдуармæ ку фæууинон, уæд, - загъта Зинæ.

Уæд Гасан ард баууардта ае мадæ 'ма фидæй, 'ма загъта:

- Мæнæ аци зæнхæй уæлдай нае неке ражеçæн кæндæнæй. 'Ма дин уæдта мæнæ аци бон нае уати æримисдæнæн, 'ма ди мæ маст исесдæнæнæн.

- Цæй, сомитæ уæддæр ма кæнæ, ци нае фæууий царди. Уæд та æндæр рæсугъд кизги бауарзай, 'ма уой ракордзæнæ, 'ма уæд дæ соми куд уодзæнæй?

Цард ба уотæ рауадæй, 'ма Зинæ цæмæй тарстæй, ейæ æрцудæй. Ё уарзон институт ку фæцæй, уæд æй хонхмæ, еу гъæумæ косунмæ рапвистонцæ. 'Ма уоми еу кизги корун фæндæ искодта.

Зинæ уой ку фегъуста, уæд ин хъæбæр зин адтæй. Сосæг финстæг имæ рапвиста, цæмæй ае соми æргъуди кæна. Уотæ, дан, ма исраеуонæ кæнæ, кæми адтæ, уой нае зудтон. Зинæ æндæр горæти ахур кодта.

Фал уæддæр ае уарzon ракурдта еци кизги. Зинæ уой ку базудта, уæд ае зæрдристæй ралгъиста:

- Мæ тæрегъæдæй мулгаг ма сую! – зæгъгæ, 'ма ае зæрдæ æрсабур кодта. Уой фæсте Зинæ дæр иссердта ае амонд. Ёрцудæй хъæбæр хуарз ахургонд лæгмæ. Ес ин дууæ хъæбæр хуарз фурти, цæуæти цæуæт – фондз биццеуи 'ма рæсугъд кизгæ. Ёнæнæзæй ираэзæнтæ! Гъе, уомæй фæззæгъунцæ:

- Хуцаубæл æууæндæ, фал дæхуæдæт ма рæдуйæ.

Зинæ разиндтæй зундгин кизгæ, 'ма нае фæррæдуðдæй.

ÆГЬУЗАРТИ Таймураз

САГЬАЕСТАË

Дух не должен стареть...

Гарфилд

Карз дзурдæн раст уæн нæйиес. Фиццагидæр уомæн æма'ймæ ильосæг не 'сердзæнæ. Дүргæгей ба рæстдзинади тауæ -лигъэз, сабур, бæлвурддзинади мæри.

... Уогæ алкæд нæ. Ес нæмæ нихмæлæуди æвдесæндараен тугургъæдти баст: æрмæстдæр рист, æвзиست, тас бавзаргæй, райхæлуй нæ лæдæрундзинади магъз. Иристон дин еци æнгъезгæ кынси амæнтаñ, нæ тогæйдзаг сугти цадæ?

Кæд æма кутемæй æруодæнсдзæй æскъуд уедæгти астдзæгъд?

Бесплæни уодагъай... Е ба уин нæ рæстдзинади сау-сауид тауæ. Æз си – æрвдзæф дор.

Æносæй ма - уомæ æма махмæ лæги хузæн игурд æстæн. Абони циркъахутæ 12 авги уруссаг арахъ фæххастонцæ. Нæ син ракхæрттанцæ. Уæлмæрдти фæсте ба зиани фингæбæл – сæ бадт. Хай дæр ма æрагурдтонцæ. Коммæ ниффордæг æнцæ. Е ба дин нæ цард, нæ уодигъæдæ, нæ зундрахаст. Ниуæзтæ, хуæрдæ, æндæрхузи зæгъгæй ба - губун æма дзæнгæда - нæ лæгдзинадæ, нæ уæлахæз.

Адæймаги фæд некебал агоруй. Растдзинадæ хæссаен федис æма ходуйнагæн. Нæуаæг рæстæги низмæлди туруса – æбæркади къæбæртæ, дзиллитæ æндæзери цымарамæ æруадзуни идеологи. Нисани лæгтæн сæ тунæ сæ кьюхи. Ахили лæуд, куд хæстæгдæр æргъаумæ, уотæ сæ балхæд, сæ уæйæ æнцондæр.

Гали цари буни думст золкытæ некæд бафеппайдтайтæ? И гал дин - адæм, æфсес золкытæ ба - нæуаæг æлдартæ.

Ме 'нкъارد сагъæстæй бабæй райгурдæй уомæл изæр. Арви бæхгин – саубарцæ мегътæ низмæлдæнцæ æргæрзентти.

Æртæхти æрдæаф. Уаруй, уаруй. Мæ хæдзари сæр бâ мæ къала... Райгъал уинаæ, фæлледзидаæ мæ хуссæг.

Дууæ бони рохс нæйиес гъæуи, æндæр телевизормæ дæр бакастайнаæ. Æма талингæ уати талингæ тугурмæ Игон цæстæй - мæ дзагъæлттæ.

Сæрмæт мæ фарсмæ. Арах искаæуй æ фунти. Сæумай ба 'й фæрсæ æма дин неци зæгъдæй. Æхсæви нивтæй неци бадаруй æ зæрдæбæл. Е' здухст хæтæли нæмгутæ нисанбæл ке исæнбæлдæнцæ, е ин абони уæнгæ дæр - æхçæуæн уæлахæз. Æ мадæн дæр æхе раппæлдтæй, мæнæн дæр амонунтæбæл фæцæй.

Етæ ба уин мæ сæумон сагъæстæ. Сарай буни фæлмæн къелай бабæй ранигъулдтæн. Кæсун сæлфунаæгмæ. Мæ дедентæ мин ниртадта. Кæрдæги хæлттæбæл æртæхи æрттевгæ цæппæртæ. Аци тауи мукаг барæй байтудтон тургы. Уарзун цьявх фæлуст. А ба æд зумæг, æд - сæрдæ еци еу пъöлций. Æхсïцгон мин æй сатæг къæс дæр, уæдта дзæхæрай – берæ, берæ бæлæстæ. Сæ буни бадун, уæлдайдæр ба изæри. Фиццаг дæмæ къалиутти æхсæнти æрлæдæрсдзæнцæ арви кизги сүгъзæр дзигкотæ, уой фæсте ба дæхуæдæг суодзæнæ æвдесæн: мæйдари фесæфунцæ фæткүтæ, туппуррос кæрдтутæ, сæ бæсти ба - зингитæ, зингитæ. Æстьялутæй уин зæгъун. Цума бæлæстæ къалиуттæ уони уæзæй æртастæнцæ. Дæубæл сæ фæндуй бандзæвун. Уæдмæ ба уоддæаф... Æрбæгъазуй сосæттайти æма дессæтгæ! Фæгъосдзæнæ уæлпарвон цæхæрти нидæн сооæмæ босотæ. Дæ фарсмæ - дæ күйти æрбадт дæр. Дæ бæх дæр æрхустæй кæрдæгбæл. Адгин усми ранигъулдæй дæ уод: æнæ рист, æнæ маst, æнæ фæсмон...

... О, аци уарун. Мæ сагъæстæ мин нивæндуй æ фæсте. Сæрмæт рацудæй мæ размæ. Ме' фæсæддон хæлаф æма цулухтæ æ уæле. Кæрдæн æ кьюхи.

Амæй ба ци кæнис?

Мæнæ ами ралух кæнæ. – Амонуй хæлафи фадугмæ.

Устур дин æй?

О...

Æма мæн асаæ к'суай, уæдта, куд уодзæй? Фæстæмæ сæ хийдзæнæ? – Сагъæстæ бафтудæй.

Æз дæр. Кæд исбæздзæнæй мæ къаддзеу уедагæ

Пъеддамае хонунмае? Къаедзехи сәрмәе кәд исдзордзәй ә цауәйнон аевзаг?

Уазал сахарәй бабәй ипъосун мәе еунәг әенсувәри: «Дә нимә – марги уацхүуд... Нурмә, дан, наә хецаубәл цәмәннәе тулдтай гъуна дортә? Ә фәсте ин...»

Мадта дәу ба куд фәндүй? Тохи будури ан. Сәргубур, уонтахъелтәй наә тоги мәңгәе ка ниуугъя, уой фәсдзәуинттәе ма - бунәтти. Әд кард әд фәрәт, әд тәрхон... Фал сәе цәфсәе ахседәрфәе адәми сугәй – аевзалу.

Сәйргадәр мин, ме' нсувәр, арви бунмәе дәе уод уәд рәсог, уони бафтуд ба цъумурәй цъумур мәрдтәбәл.

Дидингути гуртәе уарунәй таст. Ка си басастәй, уәхәенттәе дәр сәе рәнгъәбәл. Уони бәтгәй - не' фисинае наә турғы.

Мән сагъести рапхәест ба цәбәлдәрти, кәбәлдәрти. Кәд ма, зәгъун, фәззәги әрцуд... Мәе рапхәест ма кәд уодзәй пъеддамае? Мәе хәтәнти ма ци хузи райгурдзән?

Әвәздзи наебал... Рахъәртдзән, наә рапхъәртдзән. Әнгъәлмәе кәсун...

Кәми уодзәй мәе ранәхстдәр? Кутемәй әриздахдзән? Еу фәккастәй – иннемәе – адәймаги цард.

- Къембури зәрдәе наебал фәхходдзәй. Цәуәен... - Әзинәе будури наә күти мәрд банигәдтон аема уомәй зәгъүй сувәллон. Турғыни дидингутәй әртудта, райста дон къуллауи аема ранәхстәр ан.

- Роxсаг уо, Къембур. Берәе дәе уарзтан. Уәлдайдәр ба - Сәрмәт аема дәе е ба сәдәе анзи куд фемиса... - Дзурдтон пъәрәй. Биццеу дәр еци сагъәсхузәй нимдзаст зей цирти дормәе. Ә дидингутәе дәр уобәл аевзәрд.

Сәумәй ба әнәнгъәлти фергъувта ә сәр: - «Папә, Къембури мәрдбәл устур дор ниввардтай. Рандәй! ә кәнәе».

- Уәд цәмән?

- Зин ин зей уоләфунмәе. Ресүй айфонмәе...

Дессаг мәмәе е фәккастәй: еци-су рәстәг наә дууей сагъәс

дәр куйбәл цәмән адтәй?

— - Дор ә сәрбәл наәй - ә къаехтәбәл. Үоләфунмәе дәр ин уотемәй – әенциондәр. Ме' сонән хуәздәр дзуапп наә разиндтәй мәе дзиппи.

Арәхәй – арәхдәр мәхе иссерун сабурдзинади, еунәгәй. Әма уәед евгъуд әнзти хузтәбәл аерудәнсүй мәе фәннадфиди морә. Кенәе ба рәстәгәй аруд къохфинистити къапунай - мәе ранигъулд. Байзайун дәхәэрәй. Баәләсти буни цауәйнон күйти хәециә мәе друандитәе. Ами дәр имисүйнәгтәе, имисүйнәгтәе.

Әндәр мин нецибал байзадәй. Гъома, бинонти мастәй наә. Незәй дәр - әнәе тухст: әртисәй анзей уаргы хәециә мәе исрәдәхсун сикъетәмәе. Цард ба мин – фәззигон палуми сифәе. Әркъоләе й мәскъәмәе, зәрзәболәе' ы...

Цәмән рартәстән дзилпитәй, фәрсөтәе? Әгәр туплур си дән, зәгәр иефунхән сәе үәййаг дүйней! Цәй аәмбал, цәй тог аәма зәстәг? Кәмән игондәр зей мәе зәрдәе, е си...

... Әма бабәй тонун мәе биццинае фәззәги райгурдмәе. Тагъиддәр ма ку райервәзинә пъәддамәе. Гъәубәстәй мин тъездаг къахнәдтәе - адгиндәр.

Е ба уин анзәй – анзмәе мәе цард. Е ба уин әдзәсгөн тәнхәбәл мәе меддүйней уавәр, рәстәгі хъахбай пъәециәли буни уин мәе муплуд уоди фәстаг тәлфиттәе.

Алцидәр-Хуцауи къохти. Гъема мин мәе рохс ку райса ахемәе, уәждәр ин – табу. Мәнәне аци усми мәе тәләнтәе хәссүн фәззәг бордзигко кизгәмәе, уой фәндонәй ба исон – мәе рбацъундәе. Уомәй тәрсун наә гъәүй. Куд хәстәгдәр мәләтмәе, уотәе фулдәр уәд дәе уарзт наә Фидәмәе фәразондәр уодзәнәе.

Әз цәмәй исгыгәе дән, е ба мор дәр неци барәе даруй үаппарвонмәе. Мән сәститәе, бурәннәе - зәнхон маргәй.

Күй – ләги 'мбал, уәждәр берәгъәй – әгадәдәр. Кәд, зәгъун, дукъахуги къохәй ке хуәруй, уомән.

Әрәти мәе фәрсунцәе: «Ци фәккосис? Куд некәеңәй шинис?» - Загътон зәз дәр: «Ами дән. Еунәг күст ма мин

байзадэй: куд минкъий дэр аерцэуа мæ киräмæв, уобаел архайун. Нæдэр мæ фæливиди цийнæ агайуй, нæдэр фæливиди мард...»

Кæвдæс бийгæй мæ уестæ - сæттунæрвонг. Ёраэгиау бафеппайдтон: бæласи лигъз къалиуттæ зинти нихмæ - сæртæ. Сæ мади рагъ син асинае уæларвмæ. Ёнае мæрæй ба бауæр - аенæ магъз. Ёнае сойнæ, гъома, хоммæлгъæ, гæллеу.

... Ёма сæттунцæ мæ уестæ. Мæ кæвдæс аердæгбид æй дзæхæрай. Түгпур ласæг ходæгæй рамардæй науяæгуард мети бунаей.

Хъанзи размæ адæймаг берæ фидтæ баууелуй. Уой фæсте ба æ дæндæгуты аендæвд æстгутæбæл. Айдагъ етæ нæ. Цъæлтæ-мæлтæмæ архъæртүй зæрди морæ дæр. Ё тог лæмарстæй бунтон исуст.

Ёрмæстдæр уотемæй архъæртæн ес хъаймагьмæ. Фал мæбæл архун ци бацаefстæй? Мæхе цæбæл æма кæбæл бауардтон, е - къахи нихи аргъ. Уой бæсти ку нæ фæццардайнаæ.

Уæддæр бабæй æзинникон хабар... Мæ зæрди бекъæбæл æ елхына. Бæласи зæнгæй ци уес раndæй арви цъæхмæ, уомæй уин зæгъун, алпи мехбæл дæр æ бурæнттæ. Иннае - зæнхæй игурд, нибаста сæ кæрæдзæбæл.

Уæхæн бæттæн гъæуий Иристони: куд нæ нилваса. Уæд æнæдæмд дæр. Фуцъулзути астæуæй дæр разиннæд; не 'зæгтæн - æндагтон, махæн ба - игон, гъар, рохс... Нæ бинонтæ - æнæ фидæ. Кæд аерцæудзæй? Кæцæй разиндзæй?

«Сay нимæти ма тохæ ду хор...»

Оскар, Оскар... Мæ доги фæдесон, нæ поэзий батари уорс Уацелла, аэрцо æма не 'рцой дуйнети æвдесæн. Кæми дæ айфонмæ? Кумæти бахъæрттæ?

Ёз ба ма нур дæр - дæ цори лæууæг. Не 'ртæсун де 'нкъард æнгасæй, мæ реумæ - дæ сабур дзубандий тæдзунæг.

Дестæ - мести - мæ сагъæс: «Финдæсанздуз» биццеу кутемæй «тохүй сай нимæти хор», «ниуазуй тæрегъæди месин», «сагъæси аерцийæй» ба ци хузи «æмпъозуй æркъетæ»? Кенæ ба «налат думгæ» кутемæй «уозуй зæнхи ростæ», «карв ба æ комæй ци хузи исумдта сурх тог...»? Иннае усми никги дессагдæр: «Синæр цæгъдуй æ зæрдæ». Изолдæр: «Ё гъудити косартæн растъегъдзæй æ цар...»

Ци Ы e? Циуавæр нæртон ахурдзуи поэтикон гъæлæс? Кæци æрдзон хъæболи уинуйнадæ æсгаруй æносон курдиади сосæг дуæрттæ?

Мæ берæ хъурдохæнтæ мин зæгъунцæ: «Ами дессагæй неци ес. Гибиэти лæппойæн дзурди фарнæ - Уæларвонæй лæвæрд». Уомæн нæ арудта æ уацари сувæллонæй дæр. Ё фæззинд - къахæй сæрмæ - поэзии. Ёрцудæй æма байзадæй. Мæнæ бабæй æ рохс - Дигори къæсæрбæл. Ами дзорун нецибал гъæуийæрмæстдæр игъосæ æма ниттайæ фæлдесæги фиццаг къахдæзæфтæбæл, рамæлæ æма æраескъетæ æ уоди нидæн мæтæйдзаг мелодимæ.

Оскар, Оскар...

Ёвзаг дор дæр ихалуй. Уæлдайдæр - литератури.

Мæ гъуди - содагæг нæмуг. Райгурдæй. Ци ин зæгъон? - Ёрлæууæ!

Адæймагæн хъахбай уæн ес дууæ хузи; бауæрæй æма уодæй. Силгоймагæн æй кæмидæрти уодæнсүй не 'Сфæлдесæг, фал лæги уоди ихæлд ба кæддæриддæр - æ тæрхони тæразæбæл.

Зæрбатуг кæми уа, уоми - цьеусори зепдохтæ дæр.

Карди сор бансад æма силгоймаги ардуд - æмхузон.

Ёз - адæймаг, рæстæг æма дзилли незтæй - сæйгæ.

Хуцау зæгъæд, æма еске уарзgæй куд рамæлон, мæхе ба
мин куйи къахæй дæр дæмæнтаæ.

Уасгерги къохбæлхуæцæг кæмæн адтæй, Мадимайræн мадæ
кæмæн иссæй, уой æмбал исуæд мæ Диgoræ.

Мæ табу-мендар - хоѓъалæвгæрст каураæбун. Кæлмитæн
байзадæй.

Золкъæн дæр дори буни - гъардæр. Ке нæ тавуй æ къæс?

Еске карк радавуни бæсти, тар гъæди устурдæр гал-тускъæ
æнæтæргъæдæй бастъегъæ: Хуцауи бунмæ уæддæр æнæзулун
- дæ лæуд. Уомæн æма фиццаг уавæри кедæр сабити хъураæ
комидзаг ласис, дуглаги ба дæ адæймаги уоди дуæртæ байтигътай
дүйнemæ.

Æхца, мулки фæдбæл рацæуæгæй, авдагарци – дæ лигъд.
Макæд уо æ хæццæ æмдæхдонæ. Дæлæти тундзай, уæлæти
лæдзай, уæддæр ескæди бони æ фæрæти багъавд – дæ сæрмæ.

Тæрсаæ æхцай незæй. Маргæн ма хуасæес, 'ма си
фæйервæзæн, уомæн ба æрмæстdæр адæймаги мæлæт æ
банигæнæг. Уогæ мулкмæ ес еу пайдайаг миñеуæг: адæймаги
уодигъæдæ уотæ æнæгъæнæй кæронмæ хормæ неке æма неци
ма рахаста.

Маст хæссун, мастер марун дæр – хъиамæт.

Фур соцъайæй ханси ка'фициуй, еске сойнæмæ æ хеди
зæйгуртæ кæмæн фемæхсунцæ, уæхæннæтæй Иристон
кæддæриддæр æфсес. Хуарз æма Уруси нимæдзæмæ
не скъæрттан: бахсидтайнаæ кæрæдзей.

Фонс дæр лæдæрунгъон фæцæй. /Е кæвдæсæй тæрæг -
æнæ лæдзæг, уæд уомæн хецау уæн наїйес.

Берæ цауæйнæнттæ сæ куйтæй цæмæй бæрæгдæр?
Фиццæгтæ зæгас гъæди астæу гъæуама иссеронцæ æставд
бæлласæ. Сæ уод, сæ цæсти уой уедæгтæбæл цæхæр низгелун.

Дукæгти бицъинæги тонун еци зæрдзи æвдесæнбæл урдугæй
фæммезун. Фегуруй гъуди. Кæд ма нин зæгъун, сауæнгæт æгомуг
цуппаркъахуттæ дæр нæ фудæнхæ – нæ бандæрсти нихмæ
рацæунцæ ервæзунгæнæгæй. Сæ доñихупуймæ æрүодæнсүй
бæлласæ.

Гъæунги бабæй нæ лæгти дзолгъо-молгъо. Хисти фингæй
хитъин дæнгæлæй философи рæнгъæбæл - сæ лæуд. Сæ
зундæй мæн дæмунмæ. Гъома, дæу финститæй мах дæр
ниллаæгдæр нæ тæхæн.

Æвæдзи, уотæй, фал ма финсун æма дзоруни астæу дæр -
æтæрон будуртæ. Ци комбæл æй мæ балц, уобæлти мæ
райнафетæ. Хъамилтæбæл. Хауæнти. Сæрисæфæни наëтæбæл.

Мæ дзурд – мæйæмæ рæйун. Неке мæ иссирдта. Байзадтæн
вунæгæй. Бустæги седзæрæй.

Еуей маст иннæмæ цинæмæ кæми рахæтуй, уоми,
æнæмæнгæ, дзурди барæ сæхемæ райсунцæ кæрдтæ 'ма
хæтæлтæ.

Æнгъæлмæ кæсæ дүйнети устурдæр революций
нихмæлæудтитæмæ. Хуцауи фæндонæй нæ - Дæлуймони. /Е
уедæгтæ рауадзунмæ ин тъайлаги фадуат фæцæй нæ зунд, нæ
уоди мæрæмæ. Нур мах дзигкидортæ - æ къохти.

Мулки фæдбæл еу баамæ кæми æрцæунцæ, уоми бинонти
фарнæ-æстъалд. Сæ фæсте идзаг фингитæ – пусони хай,

лискъаे' взаги кувдиттае - дони буни, дзэнхъа дортæ, сугъзәрини лэвэрттæ - фәсмойнаги мухцури... Ёма ма уәед еу инней хәәцәе ниххуссуни рәүүонән ба үеуваедес цәмән гъәүй ёгас Иристонбәл? Уа-а-лә күумти дәр исуадзә дәе монктæ. Фицаг ду нәе уодзәнәе, фәстаг дәр.

Еу базмәе аәрцәруннаме игон бауәр фагәе нәй. Сәр гъәүй. Сәр аәма зәрдәе, уой фәсте ба...

Расүг аәма аәнәгәдзә адәймагән цауәйнон уәен нәййес. Ләги цауәйнон исхонуннаме берәе цидәрттæ гъәүй. Еци цидәрттæ игурунцәе уодәй, парахат меддүйнейәй: нифс, хъаурәе, фәразондзинадәе, цәстуарzon уоди рахаст...

Алли меддүйней нәе гъәүй аестъалути аәрттивд, нецәбәл дзорәт ин ай издаг, кенә фехсүд мәйәе, не'гъосүй цәзбәр-цъубурттæ - мәргүти гъәлләс, не'стәфүй мети бунмәе малосәти дзәкъюла.

Аәрдзәе некәцирдигәй аәмбаелүй беретәбәл: уодәй дәр, тубунәй дәр баст ай күндәг пәдәрүндзинади күдуронбәл.

Думгәе цәмән раңауий, уой зонетәе? Нәе тургъә-Иристони бухтәе нин гъәуама аә бәэзгин аәвзагәй бастәра, фесафа хъамил, незәйдзаг уорути.

Аәз ба 'имәе нецәмәе аенгъәлмәе кәсун. Аәрцәүй, аәрхәссүй нин мүггагән гоппойти, үеусорти. Рандәүй, фәххәссүй фицәгти, сәе бунатмәе ба син сиугин хъәндилтәе, аәндәр фагуси цәрәгәйттәе.

Аәнгъәлмәе кәсгәй - еугур бәрәзәе нәе тургъәе. Думгәе нәе, авданзон уадәе дәр нин нәбал фесафдзәй нәе уодти систитә.

Аәдорттæ

Мәе бицъинаег аәдох кәмәе ивазтон, еци цәгатаг сосяхъәдәй аәзест къәс. Сугъоннаме мин фестадәй. Ае нифс бәхмәе ка нәе хәссүй, уой цоппай - бәххі дәрәгъәдзәгай саргъбәл. Мә'зәнәттән дәр уотәе сәе листәг, аәлхъивд уәдти - аәнәуинондзинадәе. Ләгәй-ләгмәе нәе, фал сос пәлбүрдиттæ, силгоймаги хахурттæ, илгъаг бацеуттæ - сәе нәерст ләгдзинади аәвдесәнтәе.

Гъема, зәгъүн, мәе авдаенәе цал хатти еци нихзад

гъәугәлтәй арти амәттаг! Аци анз комакләни мәйи бабәй дурдуыраг дудзиттә фескүүзгүлтәнцәе. Сәе бәглах гъәдәбәл. Сәдәгай гөттарттæ сәе зинги хай. Арти 'взәгттæ сәе роху жентүхтоштәе Иристонти гъәуи сәрти 1 һи сос, ци мәңгәе! Нәедәр гъәди, нәедәр ба медгүуддәгү көсгүтәй еунаттей гъос дәр нәе базмапдәй. Мәни ба оғъән тәе нәуялтәй рахастонцәе евгүд афаситәмәе. Искъахтон мәе къохфинститат. Уотемәе раигурдаи мәе цауәйинони болуг.

Аәвдесән

Аәвдай цүппәрәймат анзи бацудтән цауәйнәнти 1 әнадәмәе. Гъәдәмәе ба суванлюнәй. Еци уирт мин - нәе мади ләевар.

Аәрдзәе женосон, вунәг цәсогони евгед, вунәг меддүйней хөтү. Ае хурфи ци фуднэз, ци цүмурдзинади ирад, е ба итмакәй нәевәрд. Мах маргәй, мах рулжын гәниүй. О, вунәг жезнае ес аә хурфи - адәймаг.

Аәма нәбал е дәр е схъуммәе кәрцәе... Кәми ехәма хори шәфиннәттәе, кәми зәйтәе, дони амәттаг - аәнәпъәнәе гъасутәе. Зәйтхәзмәлдиттәй ни цәйбәрие бацараптуд аей! Мадта, күд аенгъәлпәттәе? Фудәй ци фасууән, е фәстәмәе аәздәхүй Аәрхәдәр ба аәристүй нә хисидондәртәбәл. Ци тәре ыңдтәе байтауын, уоми фицагидәр етәе бастыялунцәе. Уаслае Хүңцау, мәнәе зәнхәе, уомән-мингай дәңциттәе.

Дурдуырәттәе мин аәвдесән. Нәе къассәр түнгихи азараси нәбал хуаниунцәе еци аәнәхайри джармадзантәи. Аәма ци? Аңдел ауал анзи нәбал фәрристан елиати аәл ыштәй. Нәе будурти тилләт дәр дүйнәтәбәл раскүнүй. Кайфәнди күдфәнди имисәд, еци аәцәгдзинадән ба нәхүаедтәе гъәуайгәстәе. Хүңцау сиусартәбән күд дарән ес, махмәе ба әедупти хъәмәтәе, сәрхъәнти топлиттәе аә никмәе. Нәхенәй зәгъүн... фурзуңдипән яни нубаэзгъөс аәма ниххъәрасу аей, еци зәнхонтәй.

Къассәр

Фонд афәнини районни цауәйнәнти аәхсәнади уәлгъос мәе ләуд. Нәүялгәй си неци исараэтон. Фицагидәр уомән, зәма нәе кәсаптәе - сәрәй аәмбүд. Аәма нәе бафедудтон мәе сәрғын уәлдәр бадути хәңцәе. Сәе архайд гәтгъәдидебәл. Аәрмәстдәр рәесүг ыл дзубандиттәе, гъуддагхузәй зәнәе неци. Фокоми

пенсионер дин гъяуама гъядәмәе ци барә дара? Уәедта кутемәй? Тәрсәв цилауи бәлласәй, рәубес сиктәйәй не'ртасидә, унаффитән ба – цәттәе министр. Кәәдәр мин сәе еу фәздәхсүй: «Еу дууә топпи мин нартихуар нәхемәе баласә...» - Ёз дууә топи ку ракорон нәе хәдзарәйтәй, уәед ёй сәрдари тургъәмәе нәе – Къоләрдозәмәе...

Ци зәгъунмәе гъавун? Нәе сәргъләууяягән не'хсәннадәе адтәй кәвдәс, минасәе, мах ба-әе фәсдзәүинтәе, къулертәе, арахдаәр ба – астәргута. Уога цәбәлти дзорун? Нәе Уәэрәсе еци зундәй уардәй. Ёрмәстдәр уомән раевварс дән райони цауәйнәнтти вугонди кустәй. Дзәнгәда әма бәр-бәрәй бафснайдтон мәе сәр.

Ами адәймаг гъяуама циуавәр зәрди хецауәй байзай? Аци фарстай фәдбәл, кәд әңгъезүй, уәед еу дәнцәбәл әерләудән. Курттати коми мин, Хъазбег, зәгъгәе еу ардхуард байзадәй аборни уәнгәе. Нәе балций дзәбодурти фәсте исрәудтән. «Ам – зәдты бын әвзәр дзыхәйничи дзуры... - Загъта мин әе уайдзәф.

Ераги адтәй, уотәераги әма ма науаәг фәлтәртәбәл дәр халас рабадтәй, мәннән ба бәзгин әнзти буни дәр - имисүнаг. Еци уоди рахаст мин науаәг дүйней ләдәрундзинади колдуарән байзадәй. Махмә әнәфсар нәе, кәрәдзей ка'рдәрән кәнүй Фсатий хәтәнти, уәхәнттәе дәр фәсмард. Мадә, фидәе наебал ниуудзунцәе. Уотемәй гъядәе көвәндонаәй куд байзай? Куд нәе никхорх уа әе уаздинадә?

Раздәр куд загътон, уотә: аердзи гъәбеси ахсицәгә дәр - уоди культура, адәймаги агъда. Гъядәе айдагъ сирдти нәе, цауәйноти дукаг къәсәр ай. Гъядәе – адәймаги фәлсодзәг, адәймаги айдаңә. Уәхәен загъд дәр ма... Ләги дәе базонун фәндуй – фәеццо цауәни әе хәвцәе. Уоми райгон уй әе меддүйне. Уоми разиннунцәе әе уорс әма әе саутәе. Цәнхи пуд дәе астәрун нәе багъаудзәй.

Хуасинә

Ләгән цийфәнди әнәргъуди къаҳдзаәф дәр – гъуләг. Аци уалдәг Мурити Артури хәеццәе Кокити ардози бәхәнгози талатәе аразтан. Арв – сәгъни цәстәе, «Бадзигоми сәрмәе ба... Фондаргутае нин радзурдтонцәе хабар. Нәе гъәуи әлвәст пәхъуәнтәмәе сирдти зайуни рәстәги цауән фагәе нәе

фәеккастәй. Баздахтәнцәе әма әнәгъяннае комбәл низдүхстонцәе сәе зинг. Ёхонсар цүппар бони фәссүгъдәй. Уоми хургәркитә, тәрхъостәе, сикъетәе ци фәүүодзәнцәе? Усси! Уобәл си-неке сагъәс. Сәе дәлдзуд уодтәе – арахъи әртад, адәймагдзинади бараңтәе ба сәе къаҳти буни. Цәй агъдау? Цәй?..

Уәхәентти фәсмард мин – зиндзинадәе, әнәбун гъенцүн. Хәстәг сәмәе наебал ىаун. Етәе мәннән – мард, аәз ба – ўоннән.

... Уәеддәр фембәлән. Ёртә анзей размә җәдортى мәри талатәе нийарастан. Ка сәе бафеплайдта, ма-гъа. Сәе тәккәе сәрмәе фәсаләбәл рагәлста әе зинг. Дәе фудгол уотә! Сәе листәг аруд зәнгитәе ма аборни дәр – думгәмәе. Сәдәе әма дүйинсәййәмәй ма раеввазтәй дууә 'нгози. Фарстон фәсмард адәми. Ё къелдзо миутәбәл нәе кәци сәттүй?

Ниввардтонцәе дукаг егер дәр. Ёнгъалдтон, уавәр фәххуаэздәр уодзәй. Уазәгти биццеуән ма, зәгъун, әмбал әмма...

Фембалдан әртәмәй: нәе дзубанди рапух әй әнцонтәй. Сәе кустән ма син аәз дәр феддәннән, әрмәст бунат ахәссунбәл нәе-фудгәнгүти бауорамәнтәе. Алли анз гъядәбәл әндәрст мабал ىауәед, араххәнәнтәе уалдзигон цауән, цәнхәе, хуәруйнаг ласунмәе батоләнтәе сәе дустәе. Иннети дәр баефтингәнәнтәе, кәд си ескәмәе фәсмон әрискытидае.

Дзәгъәли – нәе фәндитәе. Къәрттәй – цъола нәе рагәлстонцәе нәе сагсортәе. Расть зәгъгәй, егерти хыиамәт арфедар әй еу гъуддаги: әртايәнтәе, цәнхадараптәе, хуари фәрәэннитәй. Аборни дәр ма еци бунәттәе агас. Ци фәткүй талатәе нийарастанцәе Бибайти Казбеги фәрци Къоләрдози хонсари, етәе дәр, фудкъохти берәе бәлләхәти фәсте, бацъух әнцәе. Фәззәги сәмәе фездәхәе әма дәе мондәгтәе исуадзәе: астонгән дәр, әдонугән дәр – хуасинә.

Мадта мән цәсгон дәр әхснад. Фиццагидәр ме'фарми размәе, иннемәй ба – аердзи. Мурити Артур әма Осмәнти Радикки хәеццәе фәекъкъаҳтан әхсинцъә талатәе, балхәдтан 700 килограмми цәнхәе, Уәззәгти Адик ба нин сәе дукаг бон тар гъәди астәумәе исхъәртун ласта. Нур цалдәр анзи аци куст нахемәе райстан: «Мах ку наебал уән, - адтәй нәе гъуди, - уәеддәр аци бәләсти размәе нәе фесәфдәй нәе сирд. Мадта цәнхдәннәтәбәл дәр башвәрстәнцәе и сирдтәе. Уәлдайдәр

ба раубестә. Ёрәги дәр бабәй хуасдзаутәй фәндзай килограмми къәртт ىәнхәе Сурхи әндзәрмәе парвистон. Уордигәй ба иурст әрцудәнцә хуәрәнтәбәл. Гъенур кәд еске уотә зәгъүй, Таймурази топпадзагъыд уалдзәгәй фәzzәгмәе еци хуәрәнтәй иғъусүй, уәдта әе Хуңауи хәццә әемихәс исуәд.

Маст

Бафәрсән ес: «Кәд алли бәласи буни дәр – цауәйнени бадән, уәд цәйбәрцәбәл искунәг әй сирд?». Ами уотә зәгъдән. Уой искунәгән еминәе раудзун гъәүй. Иннемәй ба, махмәе әхсугтә – берә, цауәйнәнтиә ба – әстән. Хъайтухыи фурт мин (Георгийәй зәгъүн) уәхән хабар радзурдта. Къоләрдозәй нәбал әнцадәй топпадзагъыд. Исцуәдәй сәмәе аёма сахәй байзадәй. Къотәртәбәл кәркитә баст. Иннетән, гъома цалдаәр маргъемән ба сәе сәртә – уестәбәл. Хуәрүйнаги исцәттәмәе дзәгъәлбадт хард фәеккәстәй тәхәр – мәхәэр, гуппурсар бәхгингтәмәе. Къуәрд сәртәбәл, гъәйт – мардзәе – сәе маст. Ка сәе цал хатти паргъәвдзәнәй, е дин сәе ериси сәр. Ами идулуйнагәй неци ес. Федиссагән ба - цәттәфинст әмбесонд. Цауәни цауән, зәгъгәе, аёма каркәй, хъибиләй, арахы къуллаутәй байдзаг кәнае дәе хурдзинтә. Гъәди астәу ба әрфестәг уо. Гъәйдә – гъа, кәмтәе нийярауә гәрахәй. Хитынәффесәй бабәй дәе соцъа аёма ахъелтәе сагеләе әевзагәй фәесаууонмәе аевгәрдә Сайтани, кенае ба иннәе уәхәни бацәүәнтә' ма рацәүәнтә. Гъема әз ба нае фалдзоси әгъдаугин цъухгүнти уотә бафәрсинае: уойбәрцәе марг гъәди гъәбесмәе ци нийяразетә? Цәрәгойтә нәе, сәдәнзәдзуд тәрситә дәр ма ә гъәстәй – уәләбәл хүсъәе. Кенәе ба еци минасәе, ниуәзтәе пъәугәрөн, дони биләбәл дәр – табуафси, әскъәрәнуәтти мәртәмәе ба уәддәр еу цәнхү къәртт, еу әхсинцүни тала ауал – азал анзи цәмәннәе әнгъизтәй фәххәссүн? Кәд уи әхе әхсунмәе еске ахур кәнүй, уәд уомән дәр пъәугәрөн – фәндөн бунәттә. Сирд ма кумә әсхъәтәг кәнис, кәд ни уодәй дәр аёма сәри магъзәй дәр бустәги әлхъивд бунати неке бафтудәй, уәд?

Еци әрдзуарзгүти бәллахәй ма нигидәр исәвзурый еу цәстингас. Араәхдәр – инспекций косгутәмәе: «Дур-Дури цауәйнәнти буларәе бабәй рангъәвстәй. Ницагътонцә сирд. Бафсәдән син куд нецәмәй ес!..»

- Аёма си нур ка уодаәй?
- Ка, ка? Җәллай – фурт, кенәе ба сәмәе цидәр Сайтан хонунцә...»

Курдиадә

Нәе фарста – Ёффатий фонси нимәдзәбәл. Сирдти бундзарән гъәуама, Хуңау бахезәд, фалә ести нез исцәфса (2007 анзи хуәрәцүбур рәстәгмәе уой бундорбәл тар әскүд фәецәй къембургүнти нимәдзәе – Т.А.). әндәр уомән уән нәйиес. Ёрмәстдәр нае гъәүй гәдзәе, адәймагдзинади таус: зайнү афонәй фәzzәгмәе сәгътәе аёма дзәргүитаәбәл байауәрдә...

О, әегас Иристони мин уәхән ләг – әвәесмард. Цауәни аегъдау аёма фәетки сәрти махәй ка нәма рахизтәй? Фиццаәти хәццәе мәхе дәр нимайун, фал ләг ләг әй аёма гъәуама басәттә ае хуәнтаәбәл. Ёзинигкон рәедүд – хәрандзинадә итаун күд әнгъезүй еци-еу рауән, еци-еу къохәй? Рәстәги хәццәе адәймагмәе аерцәүй ләдәрундзинадә аёма уәд мах цәстингасбәл кәд байрәздәй нае зундрахаст, нае меддүйней фарнә? Еу анзәй иннемәе еци дәркүйтәе, еци хъибилти тәрегъәд...

1994 анзи әерсити нимәдзәе Дур-Дури гъәди бустәги дәр исаескүдәй. Цәмән аёма ци мадзаләй, е цалдәремән әй зундгонд. Үонәй сәе еу әз дән. Гъо, әз дәр адтән әнәпъәлан цауәни, уәлдәр скъолай ахурдзау. Фәнзтон хестәрти. Хуарзәй си неци бафеппайдон. Ёз нимайун: әцәг цауәйнон цифурдәр мадзәлтәй нае цәгъдүй гъәддаг цәрәгойти. Кәд бәлцон дәе - дәе зунд, дәе фәразондзинадә, дәе уоди нифс, уәдта ма дәе кард аёма хәтәл уәнтае дәе әрисхүи әевдесәнтәе. Гъема ма мин Гуәзәрти Лазәр аёма Үазәгти Батраз әевдесәнтәе. Баздахтән аёма Балцауи хонсарәй Ирәфи коми думәгмәе кәмидәриддәр астәафтән телин әскъәппәгутәе, уони – пихситәмәе. Риндзити искаәдзосәй кедәр дони къос – дәлгонмәе. Ёз дәр си неци рамулдтон: ме әнәгти нимәдзәе байрәзтәй аёма мин кәд ләгәй – ләгмәе сәе бон неци бацәй, уәддәр – абони уәнгәе дамтәе аёма соцъайәй сәе уод, сәе цәстәе мән тәвдәе ухстбәл бәцәвүн. Азәлүй мәбәл сәе марг. Цал хатти мин басугътонцә мәе уосонгә! Уони хәццәе сәдәгай араәзт талатәе. Айфонмәе рәзи дзәхәратәе фестадайуонцә. Кенәе ба еци цәнхдарәнти фәәбәл

226

227

дær Бибайти лæппойæн тæрегъæди æнкъарæнæй уæлдай неци дæдтуй.

Еу хатт ба ин зæгъун: «Арсмæ цæун лæгæтмæ æма...» - Расагъæси й Казбег : «Нæ... Мæ бон нæй. Абони уæнгæ дær нæма фехстон и гъунтъузи. Адаёймаги хузæн æй... Иннемæй ба... Хусгæ-хусгæй, Таймураз, æз ме'наги дær нæ бафхуæрдзæн... Лæгæй - лæгмæ - гъо, гъузгæ ба'имæ нæ бакæндзæн...» - Федар загъд æй, бæрzonд uоди цæстингас. Дуунисæй анзэмæ ци æнæбæрцæ цауæйнæнти нимæдзæ бафæсмардтон, уонæй гъигагæн неке æривæрдзæн æ фарсмæ: æнæхæран, фенхусмæ фæдесон, рæстдинадæн - тугъдон.

Æма ма фæккеуæд æ рохс, ма батайæд æ меддүйней рахаст. Кæд ни уой фæнзунмæ еске бабæллидæ. Æрлæууидæ æ фарсмæ. Ци уарзт хæссүй æрдзæмæ, уой æмçæдесæн еске æрнодар уидæ нæ абони æндзаргутæй.

O, me 'Сфæлдесæ!

1992 анзи хабæртæ мин берети меддүйне бавдистонцæ. Цидæр басастæй мæ хурфи, кæмидæрти ницæхgæрмæ й дэзиллитæбæл. Уæлдайдæр - мæ фалдости. Уойбæрцæ гадзирахат, уойбæрцæ фæливид уодтæ!.. Уæддæр мин байзадæй цирагъ. Нифсæн. Уаратæн. Æууæнкæн. Æнæ уонæй адæймаг - хъозгъи саст, будургъæ. Мæнæн ба ма байзадæй Иристони хуæздæр патриоттæ. Цауæни рauуони ка нæ фæллигъдæй, тогæйдзаг уарунтæмæ æхе ка рагæлста, аци æлгъисти арви бунмæ, аци æдзæсон зæнхæбæл адæймагæй ка байзадæй, еци дæлæбæл æма уæлæбæл, рæстдинади байзайæтæ. Сæ комкоммæ нихмæлæудæй æхседунцæ æхсæнади иннае минæвæртæ. Уони курдиадæ - уæлиаудæр, уæрæхдæр, бæзгindæр. Сæ хъæматæ - фauтæ, сæ тугъдон хæтæлтæ - фудкойтæ. Уотемæй рантæстан дүйнемæ, уотемæйти си - не' сцох дæр.

Æрæгиау ма зæгъдæн. Дæргтæ - догти мæ сахъадти дор - дæлуймони фудæнхæ - ниуæтæ. Хуцауи арахъæй агуrdton. Арахъ хаудтæн мæйдармæ. Уомæн финстон кæдæр: «Ири дэзилæн - æртæ знаги æрвист: æхца, соцъа æма ниуæтæ...» - Æз си - ервæэт.

О, me 'Сфæлдесæ! Фæзиннæ æнхусмæ! Мæ' знаегти баftauæ дæ рохсбæл. Сæ уодти бугъзуртæ син ниртайæ...

Фæсдзурд.

Хонсари Æхсæрбуни лæгæти буни фестадтæн. Балцауи тегъти къæбurtæбæл мæмæ уæргути уæнгæ мети æрхизтæй мадиард силгоймаг. Уорсбауæр, уорс базур... Æ салд бауæр ин нилхъивтон мæ реумæ, уотемæй фегъял дæн. Мæ буни гобанæн - сор сифæ, гъæццолæн - дивилтæ къандзол.

... Хорискасти ба æ байвæдбæл иснаехстæр дæн Гинкъоси цъопмæ. Æзинæ дæмæ, зæгъис, уордигæй гæрахтæ æрігъустæй? Е æз адæн... Мæ фæсте фахобæл æгæрон кесей гæппæл - уорс уорсид метбæл - сурх къанау - мæ фæллад гъенцъун æма мæ цæмæдес тæлæнти ауæдзæ.

Гъæууккаг нивтæ

Айсоми мæ кæддæри пимæни хæццæ - хæрхæмбæлд. Радзоруни хицæй æрлæудтæй мæ размæ, æз ба... Ристæйдзаг цæлхъхыти бацудтæн медæмæ.

Еу къæбæр, еу цæнхæй фæццардан. Уой фæсте ба мин æ донихулуй - мæ реумæ. Мæ' знаегти хæццæ - æндзæхдонæ.

Ниууагътон æй, загътон, гъæунги. Мæ цард уæд æнæ робæстæй. Æнæ сæлаурутæй. Æнæ мукъуруодтæй...

Мæ'гаси, мæ марди фингæбæл - хитын хуæддзоти къупхæ. Нæ син ес бафсæдæн.

- Æвдеуи хуаллаг - арахъæй куд ниффонс дæ, уомæн дæхуæдæг æвдесæн. Базонæ æмбали сайд, хеуони рæхуст дæр. Дæхебæл син бавзарæ сæ хæран, сæ марги сæтæ, сæ уæйнаг уарзт... - Кæцæйдæр мæмæ игъусүй нидаен дзуанди.

... Æгæр мæ æрæргъавта, уæддæр дин табу, me 'Сфæлдесæ! Ци рæстæг ма мин æрветис, уоми мæ ниууадзæ мæ дзоргъа куйти фарсмæ. Еу нигæнаег мæ уæддæр уодзæнæй. Æрмæстдæр мæ дзæхæрай къуми. Уа-а-артæ мин мæ нийрæги е'вæргути размæ куд фæххастонцæ, уонæй мæ бахезæ.

Уой ди курдтон æзинае. Абони дæр уобæл æй мæ лихстæ. Фембалдтæн мæ кæддæри æрдхуардбæл. Ехи къæртт байзадæй мæ хурфи. Кæцæй кумæти нæ рахъæртæн - нæ си фæйрвæстæн.

Сæрмæт - рæвдауæндонæмæ цæуæт. Айразмæ науæгæстигъд арси цармæ нимдзаст æй: - «Æндеус имæ? -

Фәрсун ай һидән.

«Аңдеүн... - бацуәләй әмә ин әә дәембубәл исхүәстәй. Аңихтәбәл ин деси бафтудаёй.

Папәе, айә берәгъәй? - ескәмәен ай дзордзәй, зәгъигә, әмә исарази дән әә хәциә: «Гъю, берәгъ...». Нечима ләвдәруй. Радзоруни фудәй ба саумәй - изәрмә әә мәрдти гәләххә хуәруй.

Цәмәедәргәсгә ә мади хабар аәрбаләүдәй мәе зәрди. Еци әң үәлдай раздәр низмалдәй цъәхшәстәй уалдзәй. Аәд пуруса, әәд къомбох, әәд мәрғытәе - фемәхстәй әәд бунтәе.

Кәсун әмә дин мәе сарғы баҳы һәбәл зәвналый хуасәмәе. Кәрдәги тәф аәрләедәртәй әмә аэзиникон минасәбәл - биләскеүлтәе. Исуагътон ай дзәхәрай.

Ци ма рацудәй әмә не фиснә фәффәдес ай: «Тагъдәр, нае баҳы мәлүй!» - Кард раскъафтон әмә ә фәсте фендәбидә дән. Кәсун: Хыирғыза хори гъармә аәсъяй ә фест. Аәрагъбаәл еуәрдәмәе - иннердәмәе.

Гъудтаг - ләедәрд: - «Базәронд дәе, дәхуәдәй ба баҳи зәвдолун нае ләедәрис». - Багавлston имәе мәе зуст. Аәрбадтән, баһлаши буни. Зәронд цәй зәронд ай? Аәдеугурави 24 әңзи. На стау әннәи ьәннә будуртәе. Зәронд аәз дән...

Уа-а-ртә кәеддәр ба... Цума аэзинә адтәй. Хуәрзәрәги. Рәстәг ба - суффут әмә хеди бунти дони реубәл. Аәрбайсавдәй. Һәбәл ай. Ду ба еу фәккастәй - иннәмә - цирги биләбәл. Цард - мети хъәвән... Куд ратадәй, уобаәл ма - дәе сальәс, фад сағъастәй дәр нецибал тәәду: нецибал ес раздахән. Бәргәе, еу минкүй, еу гәбази баерцәе ма ку рацәрисе!

Бәргәе, бәргәе!..

- Нәе, афонәе дин ай. Дәе фагәе дәмәе бахъәрттәй аци рохсәй, нур ба талиңгә уәрмәе - дәе къәс. Табуафси, баҳезәе медәмәе!..

- Ке дзорунмәе ильосио?

Ма-гъа... Аәвәдзи мәхе...

...

Исон - уалдзәги райдайән, уазап ба нәма басастәй. Гъәедә - кирси буни. Думгәе адәймаги хурфи цәхгәртәуәг. Нур ба әрдзи аәрбалхъивди ци фәууодзәй бәләсти дзәгәрәг? Гъәви дәр, гъәди дәр, әнәмәнгәе, баръәфсәдәй. Пуруса -

федар кәрдәг, фал е дәр аәрбампулдәй. Расалдәй. Татхатәе дәр еутур гәмәел... Игъусуй синхәнтти тухст. Сав хъиамәттәе - дони бүнмәе.

... Аәвеппайди, әнәнгъәлти бабәй - хори цәстә. Аәрвәрәнти гъолавниттәй бәрәгъ ай: әе баҳудт - рәстәгмәе. Гъеуутитәе. Цинахузи аәрфуги бунави ма ракастәй мартъи! Кәми думгәе, кәми къәвда, кәми мет, кәми ба - цәхәери кәфойнае.

Аәз ай уотә ләедәрун: әе хурфи - рохс әмә мәйдари тох. Ка си байзайдәй уәлахезәй, уалдзәг әви зумәг? Ка'й зонуй, фуддәр цәлхъхытәе, - пәлхъхытәе мәе разәй арасәни.

Уотемәй уәларви әнгас зәнхәмәе, адәми хәран әмә рәстадәе ба Хуцаумә. Аәдтаг - медәг нае разинд. Не сханси - дәлпүймини цийнәе әмә рохс иаәди әнкъард сут.

Дузәрдтаг нае: нае Фиди размәе - нае гәләритә уод. Тог агорән. Сөздән не мхузәнти. Даурдәй, фатәй, кардәй - нае ләбурд, не Сфәлдесәг ба-иронхуати, фәснад, нае фагуси буни зәгәлкүйәрдәй нигәд.

Билалгъәй ба ин көвән. Нәе хәссән ай нае сәрмәе не үүәнки бәсти ин косәрттаги хъабәлттәе - пәвәрттән. Уотемәй ин федән әе хуәрзтәе. Хуәздәр зундмәе наема исраедәхстан.

Аәриәун ма уәхән хатдаәгмәе дәр - хорхи уянгәе никхастан тәртегъәдти. Ка ни устурдәр, бәрзонддәр дзенети, уотә зәннагадәр, саудәр, әе уәрмәе ба идзагдәр. Уотә кәд нае, уәд ци ләборән кәраедзәмәе? Кәмән әмә цәмән баҳоидтан нае уодтәе?

О, дүйнети фарнә! Куд исфаәлхәттәе, нае Диgorә! Хатири уәргүтәбәл аәрләууни бәсти - ләборгәе, аәстъегъәе, маргәе... Аәма уинаен: кәми - арт, кәми - дони ивуулд, кәми - зәнхи низмәлд... Цаунцәе бәлләхтәе. Фидбилизи зәйтәе дзиллитәбәл.

Хуцаудаурдәй е. Ка ин ци й, әе рохс тунәй ник уой амонуй. Нәе сәттән уәеддәр. Нәе комән...

Кутемәй ма аәрцәүән нае кәми? Ци мадзалаәй? Циуавәр зәнхи аәскүди ма раевгъийән? Кәци уәларви зингәй ма исфиән ирайгәе мәрәбәл әед саби, әед нийерәг? Кәд зәгъун, фагәе тас, фагәе рист наема бавзурстан. Кәд зәгъун...

Нәе фингәбәл - фәрзеуи кәләпнитәе. Уинән бони рохс, ильосаен дүйней зәстуф, бози дзурд ба не гъусүй. Фәрсәй -

фарсмæ не`стæфæн кæрæдзей. Ёневдæлон ан хеуонæн ингæн къахунæй.

Уæдмæти æндæр доги æрбацуд дæр. Нæ мардтæ - уæлæбæл. Нæбал сæ уодзæй æфснайæт. Уотæ хæстæт кæмæ æрцудан, уотæ æмхузæн ке хæццæ бацан, еци тогмондаг çæræгойтæн - минасæв.

Табу Хуцауæн! Раst уодзæй æ тæрхон.

Æууæнкæ

1.

Нæбал мæ уадзүй Хуцау гъæдæмæ. Къæсæри тарæрфуг, донцæстæ мегтæй мин мæ нæдтæ нихгæдта. Ёзинæ ба дуйне æнæнгъæлти хори лæфинтти ранигъулдæй. Ёдосæ дæр арви пъæбес - цæхæри кæфойнæ.

Мæ цийнæ берæ нæ рахаста. Фæббадтæй мæ хьюри. Мусси игуæрдæни мæбæл фицлаг æртæхтæ рандавдæнцæ. Уардзæй бабæй, фал не` зæхехун гъæубæстæмæ. Дзиллити дзахъула, æвзурстити исхансæй фæлледзинæ авдагарци. Еугур зæрдцæх си - мæ уод. Уойбæсти уосонгæмæ...

...Фал мæ ами дæр еци сагъæстæ æууелунцæ. Ци сос, ци мæнгæ. Иристонæн урдугистæг нæма райгурдæй. Сайæнгæ 92-аг анзи тогмæ дæр уæлбекъонтæй неке райгъал æй. Ёма кутемæй? Нæ сæ евдæлуй. Ёхцай къæвдамæ зæнхи къозотæй тæгъдæр ирæзунцæ сæ уæладзгутæ, фæсарæйнаг хуæдтолгитæ - сæ мæтæ, сæ сагъæс. Бæргæ уæлиуаæй азæлунцæ сæ сомитæ, бæргæ рæсуgъд æй сæ уарзт адæммæ, фал си фидиуæзæги сæраппонд ба æ уод некома бадæмдта. Нæ уæрдун бæсæттæ зæмæ син - сог, нæ галтæ ниммæлонцæ зæмæ син - фиди къабæзтæ.

Æфсес губунмæ ба рист гъуди кæд бæгъардæй? Уой нæуæг æлдæрттæмæ гæсгæ зæгъун. Се`фсаræ зæмæ се`ууенкæ хуæргæ ка рацудæй дæлуймон рæстæги низзилди, уони фæдбæл æнтъохун уæлбæхæй мæ уайдзæф. Ёма нур ба уойбæрцæ фæлиvd зæмæ мæнгæдтæ зæрдæвæрдтити фæстæ сæ тоги... Еу бони сæри сæ адæми тæрегъæд байяфдæй.

...Нур ба Уæларвонмæ еунæг курдиадæ хæссун мæ реуи.

Мæнæ аци сосхæдæй амад къæсæн рапветæд нивæ, фудкъах, фудæзнагæй хист разиннаæд. Ами æнæмæст ку уон, уæд æй зонетæ: æ фарнæй федар æй мæ гъæугкаг бундор дæр. Сæрмæт - нæ минкъиймæ гæсгæ 'й аци загъд. Ё сувæллони рист

ка нæ зонуй, е æнамонд макæд рахонæд æхе. Уомæ гæсгæ алкæддæр Алаурдий бæласи размæ - ме 'рлæуд. Ракорун: «Ходгæй ниххустæй, ходгæй райгъалуæд. Дзæбæхæй ниуагытон нæ къаддаеуи, дзæбæх уæд ме 'рцудмæ. Уæдта айдагь е нæ...Не 'знаеттæ дæр сæ минкъийтæй мабал фæрресæнтæ.»

Сагъæсти цæйбæрцæбæл æрхъæртүй адæймаг! Уæлдайдæр ба ма надбæл! Ёвеппайди мæ гъуди ме 'мбалмæ раскъаfta. Айсоми уобæл бæздахтæн. Куйти, зæгъун-еу мин мæ хæццæ руадзæ. Сæхе райсæрхонцæ. О, А-бæл фегурдæй мæ гъуди. Зæрдæй нæ рацудæй мæ размæ. Фудкъах мин разиндтæй, андæр дессаги рæстæги рахаст еу фæккastæй - иннемæ ци'рбагъунтъуз'й? Ёддортι сæрмæ итигъд будури ме 'мдзо куйти дæр нæбал æстæфун: мегъæ нæ - еугур талæу.

Минкъий ма зæма бунати уодзæн. Мæри астæу æрбæддæн мæ бæхи, куйтæн - хуæруйнаг, бандзардæн пeci зæмæ... Ёдосæ бæбæй æнæхуссæг фæдтæн. Гъæдæмæ зæун, уæд катай æхсæвæ - мæ хай. Ами бунати ба адгин фунти бæзбæл - мæ уод. Нæ сирди хайбæл ку 'сæмбæлæн, уæд ме 'мбали æргон - тæгуæрдæмæ, мæнæн ба бунати фæлдзостæ - мæ сир-сир. Мæнæ ами сæргътæн æмбæрзæн аразун гъæуий, сауæдонæмæ - къæпхæнтæ, уа-а-ртæ еци æхсæрæ къотæри къабæзтæ ба гъæуама фæрæти амæдтаг исуонцæ: уони бæллахæй бунат - хорæхæди. Мæдта æнæ фидайиндæнтæй дæр гъезæмайраг...

Фæлладæй дæр хурдзинтæ нæ ниуадзæнæ зæнхи. Талинги сæ асинаæбæлесæ. Уæд æрхæудзæнæ, нур æрхæудзæнæ. Фæдтæ де`зæрон гъуддæгтæ, фæйиевгъудæй де`хæвæр, æрхустæ... Уæдмæ уарун. Хезæ дæр гъар хуссæнæй. Дæ сирди хай æмбæрзæ...

Лæги гъигæ - листæг гъуддæгти. Гъæди ба къахдзæф дæр-нимад. Ёма исzin кæнæ дæхæцæн. Алли рацуdi хуурдохæнти бæсти еу бон исаразæ фадуæттæ. Цауæйнонæн æнæргъуди уæн нæйиес. Еу къахдзæф раздæр уинæ алци дæр.

2.

...Арв бустæги дæр æргъунтъуз æй. Уосонги сæр къала гъосинтæбæл æртæхи еугæндзон тъæбар-тъубур. Ёндегæй куйти хуæруйнаги бунмæ - минаæг арт. Аци бон бунати бадгæ байзадтæн. Фæсмойнаг нецæбæл дæн. Ёнаæрист - мæ уод, æфсес - мæ губун, хуссæн - фæлмæн, уат - рохс, гъар. Ацауал анзи ци минкъий радио

дарун, уордигаёй ба - цихуаэздәр зартә рәвдаунцә адаёймаги, әфтаунцә ўй ахсизғон аңкъарәнәтәбәл. Музықаे асма Цәңәни хабәрттәй ўәлдай нецәмә дән цәмәдес. Сирд фексунмә дәр мә тог наебал цәфсүй. Кәд мин ўәфсати ахсти барав радта, уәд хуарз, ку нае, уәддәр стонгәй нае рамәлдәзән. Індәр гүуддаг ай гъәдә ахуаёдәг. Мәнә аци борходгин асма хәедонгин баёләстә. Фәззигон уазалтәмә уони сифтәрмә игъосун, хъамили сәттүн фицлаг мети уәзәй, кәмтти төгтәбәл зелун, гоцгәнаги мәргити уаст... Еугурдәр мин аци афони цидәр аңахур адлийнадә фестүй. Дуунсаёй анзи уонаемә касун, дуунсаёй анзи уонаемә игъосун, бафсес ба мин си наёйес.

Аәрағи синхи киндзити бамбурд - маҳмә. Минкъийи райгурди бон син рәууонә фәецәй. Алибет ба син - хестәрән, мәрд дәр аенәходгәй ка нае рауаддәзәй, еци хеуон. Игъосун син се 'гъәлдәзәг хабәрттәмә, фал мин уотә еунәг иссәй асма мәхе рәууәнттәй дзәхәрамә - баёләсти бунмә рапистон. Цард - аенәргүди цийнә, аенәбундор, нецәбәлдзорәг ахшәуәндзинадә; мән ба, ци'й баримәхсон, уотемәй нае гъәүй. Аәз си аендәр бундор агорун. Аә хумти, е'наэгәрст кәмтти, хъамили асма туппурти астәу си мәхе фәд гъәуама ниуудаон. Аәрастдәр мәхе гъуди. Мәхе аәрбаңуд, мәхе рандә.

3.

Фари баёласи хъан - мә фәрәтәй. Аә къалиуттә ин согфадаенмә хәстәг аәрцурхтон. Абони кәсун асма бунай, заенхәбәл ци гъеләе аенцадәй, е - цардәфос. Нийсадзә асма дин цәттәе баёласә: никон әй уомәл мәрәбәл асма'й е дәр рамәлун нае бауагъта. Нәе никхускъә ўй фәрәти цәфти фәсте дәр. Бафарстон мәхе: 'Мадта маҳән ба нае биз-биз ци цәүй сикыйтәй? Цәмән тәрсән мәлүнәй? Абони уа-исон, уәддәр нае балци-гъәуәрөнмә..."

Аәз ба ма уотә зәгъидән. Мәләт дәр хуасина'й. Аә фәсте цәугуги бафтаүи сагъәсти, Хуцаумә сәе аәрбалвасуи хәстәгдәр, аүүәнки нидән рохс наемә аңахур уәрмәй аәрбагъарүй.

Тәрсәе баёласи сәрәй ратулдәй әхснад сифә. Аәринцадәй мә усхъәбәл. Зәнхәе ку уарзай, уәд дин бамбүйән наёйес. Ниттайә ае хурфи асма бабәй наеуаёгәй дәе тайуаёттә ўәләбәл..." - ае нидән даурд рандәефтәй мә гъосбәл. Аристон

аей мәрәмә: Мәлүнәй ке нае тәрсун, кәд мин уой түхәй исбәззидә зәвдесәнән.

Сәлфүй. Аңәнцойнай, ўугәндәнәй. Ескәең аудта ку фәззиннидә и думга! Фәссоридә мәгътә, арви пәкъунтәе ниссәрфидә ў цыллинәй. Хуәнхтәбәл мети рабадт бәрәг ай. Аә уазап комуолафтаи гъәди сифтәр наебал лаууий. Фемәхстәй сүгъзәринае йәаевда. Аәз ба баёләсти кәүнмәе игон дуарәй бустәги дәр ниссәцә дән.

Уотемәй наеуаёг изәри аәбагъузт. Наеуаёг ахсәввә. Арти гъар. Музықае. Нәхемә бә айфонмәе. Сәрмәти хъәләба, мәстәй марүй ае мади. Аәгәр исфудаг ай. Мадта ин фәлмән дәр нае дән. Байнафүй над. Уадзәе, е ба пәндәра рист. Топпәй ахсүн бауарста, фал кәд исбәззидәй ардәмә хонунмә? И кәци замани рахуацдәзәй мә къахнәйтәбәл? Уәдмәе ма фәццәрдзәнән?

- Кәд дә тәрегъәйтәе ніхснай мә размә, уәд - гъо.

- Ке даурд аәригъустон фәззигон гъәди астәу?

... Уорспакыу фунтә дәр мин наци загътонцә.

4.

Гъәедә - мә дүгкаг къас, мә дүгкаг авдәнәе. Ардигәй хуәззидәр аәстәфүн дайллити дәр. Аә фәрәци берети зәрдитәмә никкастән. Берети дүйне мин рапигон ай ае гъәбеси.

Ами ўугурдәр - аәмсәр үодтә. Тәрсәе, ахсәрәе, сибулдзәе, уәгъәли. Тәрсүнцә кәрәдзей зәрдиҳудтәй. Да-а-лә фурзундгина'й ка нифахъәратә ўй; еци гъәубәсти ба адаем кәд бафәннадзәнцә баёләсти?

Мән доги - некәд. Уоми аэз дәр - фудлинти хәццә: ацаул анзәмә уәддәр еу хатт аәрдзи фарнәй туни гәбазә куд не рхастон фәлләртән?

... Адгина'й аәрбафунәй дән аәдосә, раст цүма, дәзнети ранигъулдән. Райгъал дән мә сәри асдзәгъудумә. Байагурдтон хуастәе. Пеци зинг наема бамина'й ай асма ин ае сәрбәл хускытә цәхі аәрмитә аәривардтон. Цай, зәгъун, бацуминә. И арахъи ниууагъди фәсте ибәл бустәги дәр исавновуд дән.

Аәндеғәй ба уаруни аәрдзәф. Еци листағаёй нийасугъта. Тәрсүн ае дәрғүвәтиң дзинатәй. Еу бол мә ку бауагътайда. Къамадтаги рәебунтәе аәрзилдайнә. Еу хатт 'ма'й зәгъун,

Үәллаккон мәе ниббаста. Рацудтән, кенә уадәе, кенә мет, кенә меңъәе, кенә ба арви сүг - донәхәгәд мәе көхнад. Фарә дәр, аци анз дәр. Ци мин зәгъүй уомәй нәе Фидә? Гъома, фагә дин ай? Ке бакайдтай, зулункөхәй, әңсургинәй, сикъагинәй, етә - будуридзаг. Әнәмәнгәе, уотәй, фал си давәттагәй ку неци ес, тухтонә дәр Әфсатийәй ку некәд неци ракодтон. Лихти хәецәе ймас - мәе рацуд, табугәнгәе ба раздахинәе. Мә 'үүәнкәе ин хастон е 'ртәкъахуг фингәмәе, мәе дони хүппәй дәр уой ном агурдтон, е дәр мин еу хаттай-иннемәе әе дзогти барәуадзәй - косаерттаг. Цәй, нәфәлтау, уотә зәгъдән: 'Ци зәрдәй уа дә балици Сохъурмәе, ци зәрдәй зелай әе фонсбәл, еци зәрдәй дә раздахдәй дә бинонтәмәе.

Цауәни зудән бунат некәд адтәй. Зудә әема әдәстуарzon топгин, исдзәбәхи мадзал кәмәен наёйес, еци адәймаг ай. Ка 'й зонуй, әе нивәе фәррәестмәе уа адәми астәу: ездон дзурд, аразгәе әет ьдауәй, кәнгәе миутәй дукъахгүти рәстәгмәе басайдзәнәй, Хуцау әема әе фарсмәе бадгүти - некәд.

Мәе рист бәргәе фегуппәт әй, фал мәе хүссәг ба нәбал әерхәеста.

5.

Үәдта мәхе хуәнхтәмәе ку исарааттайнәе. Айфонмәе Әксәрбуни ләгәти арти фарсмәе - мәе бадт. Сәумәй баттыйтәмәе. Уомән райстон кәсәентәе, даргыдәр хәтәл... Гъе, фал бабәй мәе нихмәе - Үәлпарвон. Кәд ме 'зәгъти фарс фәцәй? Кәд имәе ме 'науарзуги хинттәе ишхәрттәнцәе, исдузәрдуг әй мәе уоди рахастәбл? Исон мәе үәддәр Лости җәгати, Әддорти хуәрәнти җәнхәе әевәрун ку бауагътайдәе.

О, аци әнаебайрайгәе уарун! Ка ни ке әелгъетүй? Әз - уой, әви е - мәен? Гъәумәе дәр күд рахуәцион?

Исистадтән. Бандзарстон. Пеци фалдзостәе хъәппәлауиндәентәбл исцалх дән. Тәвдицумдраги исирадәй, цайи хед дәр түгурмәе хъәртүй. Сехуари размәе берәе фәеккастән арвмәе. Мегъәе әехе бәргәе исиста, фал ма бәрзәндәг ба - әмәхгәд.

Әзинәе 20-30 къаҳдзәфемәе җәстәе нецәбәл хуәстәй. Үәхән рәстәги күйтән дәр берәе ләмәгъидәр сәе куст. Әңсургин, арси хәецәе истохунмәе ба бустәги нидән сәе нифс. Еу анз Къудурбунти нәе хәрхәмбәлд әердонги хәецәе. Сәе

къаҳгъәр, сәе футтитә - мәе рәбун. Кардәй дәр сәе баргъавтайтәе. Мәе фәсте - мәе цүппәркөхүт әемдзогъенгүтәе. Никъкупхә 'нцае. Дууә гъәеддаг къуарей астәу ба - сау тъәззү. Хути әзмәлдмәе си и қәтидәр әнәбари исрәйтәй, уой адәбәл - нәе рахеңән: әнәе топпи гәрахәй, әнәе күйти истохәй. Цал хатти әрцудтән еци еу хатдзәгмә: 'Кәд адәймаг талинги әемхиц ай тәрсүнмәе, уәд күй дәр уойбәрцәбәл гъәла наёй әема түскъай әңсуртәбл әехе аераундза, әнәе неци уингәй'. - Уомәе гәегәе меңъәе әема хъамили берәе зүндгөнд ңауәйинон күйтән дәр сәе 'цәхәр' фесәфүй, әвдесунцае үәнгмарддинадәе.

...Бәхбәл нәе, фестәгәй - мәе ранәхстәр. Арв ә тыйффиттәй фәгыгъос ай әема, зәгъүн, бунати рәбунтәе әрзелон. Әддорти ңүхти бунти бахизтән Сагти мәрәмәе, уордигәй - Лости җәгатмәе. Рагәй дзоруй ардәмәе мәе зәрдәе. Күйтә күм-къәразгәе нәе уадзунцәе, фал си еуей хәпп ба нәмарайгүстәй.

Әнәхъиппәй раурдуг ан Астәйуәе гъәбләе дәр. Ами бағеншайдтон Бесой исәефт. Нәе разинтәй мәе гъәртәмәе. Дугкаг хатт рацудәй гъәдәмәе әема цирдәмәе фәецәй - магъа.

Ме 'стони мәе әерхәеста, фал къәбәл дәр нәе рахастон. Еу әхсәрә - мәе дзиппи. Сайд разинтәй. Мәхе тәрситәбл өрхәфсүн. Хори ранигъулд, әз ба ма - Хохойти ңүхтәбл. Цүппар әскъәрәпнүатеми нәдәр къембургин, нәдәр рәууес. Күйти уәгәе ба үәддәр нәе мәлүй, сәе зәрдатон агурд - әнәе гъигәе. Мәнән ба мәе къаҳтәе еугур донзону, үәззая. Кәд мин дорти буни бафтудәнцәе?

Будуртәе әви җәхгәрмәе гъәдтәе-гъәдтәе исфадон бунатмәе? Бәргәе хәстәг әй, фал куд райзол әй мәе бастади! Хед дууә хәденемәйраги исгъардта. Фондз, дәс къаҳдзәфи әема бабәй әрбадун. Үәддәр мәе җәстәе нәе есун риндзитәй. Фәед наёйес, күйти фәеххәйдмәе ба ме 'нгъәлмәе қаст.

Әнгъәлмәе қасун әема әүүәнки астәу әермәстдәр - сәрдасәни бәздән зихъир. Еу иннемәй игуруй. Еумәйагәй ба адәймаги фудәнхи кәмттәе - әнәнади сәрти уедагәлвәстәй баскъәрунцәе, әрләуунцәе әе хәецәе фидбилиз, мәләти нихмәе. Әүүәнкәе - е адәймаги дүргә 'әз', масть әема ухерити дәмәг, рист әема саст бауәри әндадзәг. Әнәе уомәй зәнхон - будургъәе, үәләбәл мәрд. Әнәе уомәй дзиллити фулдәр- саст къалиуттәе, әдухдзинадәе, хоммәлгы әвдесәнтае.

6.

Устур дессаг! Ци фәецайдәе сирд? Уйбәрцәе тегътәбәел зәрзилтәен әма - усси. Уогәе ке фәрсун? Аңзи дәргыци, аәд уалдзәг, аәд сәрдәе гъәдәе цех қа наә уадзүй, етәе дин ести зәгъдәенца? Дзуапп - гъо, әнәмәнгәе, иссердзәенца. Уой дәер үәхәен әма даә дзигко арц рабаддәй: Уәрәсей адәймаги фид хуәрунмәе бавналтөнца, ами ба..."

"Уәрәссе, Уәрәссе ци қәнтәе, - наебал фәлләудзәй иннае дурдуйраг дәер, - Цәецәни әнәуодбарәе силгоймәгти әвгарстонца, мах ба заййнаг сирдти тәрегъәдбәел аәрләүүен?

Еци зунд әма зәрди рахастәен басөттәен ци хузи ес? Уәедта уони фесафун дәр ке гъәүй? Хецауади? Әма уәед циффуддәр абуалгъизинаеттәен хуәздәр бунаеттәе балатагондәй нивондән цәмән аәрхастонца? Әркәесетәе мухурмәе, байгъесетәе радиомәе, ниндзаст уотәе экранмәе. Еу күмәй иннемә - әнәфсарәе, тухәздинадәе, тог... Фәрсәй ба байгъосәе әма наә уәлбекъонти хуссәет - авд хонхей фәсте адәми мәтәй. Дессаг уой медәгәй әма еци арф, әнәвгъяу мәтәгәнгүти цар bonaе-бонимәе ивәзүй, думсүй ратонуни уәнгәе, фулдәр дзиллити тәнтәй ба - цирәгъти уазал рохс: сәе уавәр - сугур әнхъирдәе, дәлдзуд, кипу. Еу зәгъдәй, мисти къахәй нилләгдәр, биттири базурај - ләгундәр.

... Әма еци уавәри ба тәнхауд дәр-гъәддаг идеологияй берңүүг. Цидәриддәр ес бунай тәрегъәдтагәй, етәе евурзәй дәр сәрәй тәдаунца. Нәе зунд, наә уоди гәлерити әнцәе наә зундгонд әлдәртти фәззегенәе. Уони фәливид, уони мәнгәдтәе, уони зудәй мах - сугур сахъат. Әма әхсәен. Әма әевгәрдән. Әма марән...

Сирдти сирддәр - адәймаг.

7.

Минкъий ма ... Сахатти аәрдәг. Къәхтәе нидден әнцәе. Растидәр зәгъгәй ба си тад изди райвулдәй.

Әрәгиауи хори тунәе ма фәесалгүн тегъәбәел гәзәмәе әндзәвүй. Арви цъаҳ дәр - руаңәй-руаңенти. Байгон ай Бадзигом, Балцау. Мет сәбәел дзәвгарәе аәрпурх ай. Әвәдзи, сәмәе исон не 'схъәртдзән. Уоми ку наә фехсон, уәед ами ба - гаффет әма гаффет. Еци сагъәстәй рәевдаун мәхе. Сайун мәе фәлләд уод. Минкъий ма. Мәнәе аци хәрд. Мәнәе аци урдуг. Уәртәе еци мәскүл фәсте...

Мәескъәмәе бахъәрттәен, фал уоми дәр дон наә разиндтәй. Дөнмәе, биццеу, әндзәрмәе ниццаун гъәүй. Уордәмәе ку ниццауай, уәедта дин уоми хусгәе руайдзәй: наебал исфәраздзәнәе бунатмә. Уой бәсти...

Мәхе аәруагътон кәелдәбәел. Уәләе еци цъухбәел - мәе къахнад. Уордәмәе исхъәрттәен, уәед нимайәе - хәедзари дәен. Изәрмелти фиццаг әстъалу фәзиндтәй бәләести астәүәй.

... Бесой наә байиафтон бунати. Ку наә разинна - наәй байагордзән. Уәбәл сомигонд дәен. Ә байвәдбәл мәе еруй, уәед е гъәди агкаг наәй. Ә унаеи, е 'нәун - хуәздәр. - Еци әнәбари сагъәсти хәццае рандзарстон. Уәлартәй цай, цихтәй еу дууә мори, күйтәен дәр еу фәйнәе къәбәри әма мәе хедәйдзаг хәдәнттәе зәгәлтәбәел аүндиндунмәе фәдтән. Нуруткае тәвди-циумд, уәгъәлий цай, уесонги фәрстәе пең рәдәмдзәнәй цирағын рохсмәе, мәхе рагәлдзәнән хүссәнбәел әма... Цидәр ма мин наә хъәртүй. О, хәдәгай, музыкәе. Агорун Иристони уолән. Мәнәе ба дин Цәрикъати биццеу. Әхүәддәг наә - ә курдиади бәрзонддәр зәвдесән. 'Абурәги зар' - ай зәгъүн. Ирон адәймаги уәдигъәди зәвлдате тунәй. Иристони аләмәттон мурى сойнае 'й. Ильясә әма йәе ильясә. Кәбәлти не 'рзелүй адәймаги, кәбәлти 'й наә рахәәсүй!

... Еу цай ма. Әгәр рандзарстон әма аәрбанхъуает ай. Уогә гъәри хүссун - мәе уод, мәе җәстәе.

Күйти исраїймәе фендәдуар дәен. Кәд, зәгъүн. Бесе фәзиндтәй. Бустаеги дәр - талингәе. Уомәл мегъәе бабаев искалдәй. Хәнәэзони тъәпәнтәй. Нийгүстон. Уги кәун-хенсарәй. Мәе дудзигъәр әхсәеви сабури райвулдәй коми бунмәе: 'Гъа-гъа-гъа! Payai, payai!..'. Уәедта еу әехст фәеккәнинәе. Ци наә фәууү... Цәй, сәумәе бәрәг үодәе. Аци афони уәеддәр күй ә листәнәй наебал фезмәлдзәй. Кәд мәе нивә уа, уәед әмбәлдзинан исон. Нур ба - хусгәе. Дәс минуттей фәсте - әмбесәхсәвәе.

8.

Хори аәрбакости мәбәел базуртәе базадәй. Рафснайдтон бунат. Пеци фунукай къоппай уәнгәе - сәрфт, әхснад. Сәрмәтәен әхсәртәе дзиппи бәрцәе дәр ма руигътон, сумахәен ба ма -әдоси хабар мәе ранәхстәри агъоммәе.

Күйти дзахъуламә фесхъиудтән мәе медфунмәе. Әркастән

сахатмæ: æртæ минкыи тъæуагкин. Ци зонун, уомæй и æдули фæзиндтæй. Ракастæн æма дин - Бесо. Куд фæззæгъунцæ, сæргубур, уонтæхъелæй. Ёрбахудтон æй рохсмæ. Ё фарс дæргъæмæ, цæхгæрмæ - еугур игæннтæ, фаст. Кæми исеу æй тускъай хæцæ, Хуцау æ зонæг. Февналдтон æй хуйунмæ. Кæрдæн, судзинтæ, цилле халæ, къембур, къæхтæ бæттунмæ федар хъумацæй фæтевзæ - æдзохдæр мæ хурдзинти. - Кæд аци хъамили лæгæй-лæгмæ æнсургимæ æрлæудтæ, уæд мæхецæй дæ, - дзорун ин фæлмæн. - Тухсгæ дæр мин ма кæнæ. Нурутæккæ æрцæрдзæнæ. Цæфти фалдзостæ, æнæмæнгæ, лæмбунаæт æлвид æрцæуонцæ. Уой фæсте фæлини тъæуий бампъозун. Ё фæсте царæн æхе. Тъæуий ба ма дин уколтæ æма фæстæмæ рацæппо-лæппо уедзæнæ. Гъеуутитæ, Бесо. Цауæйнон тъæдæ кæ дæ, е ба ми байруагæс æй...

Хуæруйнагмæ наæ бавналдта еци тæнхаудæй дæр. Къоплайæй дон цалдæр æстарди искодта æма арæхсгай æ сæр фæстæмæ æруагьта саргыи буйнагæл.

Ниллух æй мæ фæндæ: Къолæрдези цæгæттæй рахуæцдзæн сауæнгæ Дорæвардмæ. Уордигæй Ёхæрбунтæмæ. Ёхæрбунтæй Хусдони сæрти Цумгуни хонсармæ... Уоми ма неци, уæд мæ нивæ - Ёффатий фæсдуар.

Цидæр гъудитæбæл рафтудтæн. Цалинмæ бæх цæнхи къæрттæвæтæй, уæдмæ сæ ниффинеон, æндæр Целий меги цъоппи хузæн æвæдæй - се 'rbaisæft: наæ нихъæртдзæнцæ тъæумæ.

Мадта дзиллаæ дæр - æрдзи хай, мах дæр уой тог, уой уедагæ. Уотæ маке дзорæд: 'Зунд æма уоди къæбæц æрмæстдæр адæймагæн лæвæрд, зайæгойтæ, цæрæгойтæ ба - къуру, хъæрæу.' - Фæрæти хæцæкæ ку рацæуæн, уæд тар гъæди бæлæстæ - уæлдай æнгомдæр. Сæ тæрхони сæр-дукъахгуги æгомутдзинадæ. Игуæрдæни сæргыи ку 'рлæууæн æд цæвæг, уæддæр кæрдæг, дидингути лæкъунтæ - наæ меддүйней цæхъалтæй. Еу æма дууæ хатти наæ фемдзаст - сирди хæцæкæ. Кæми арс, кæми тускъя, кæми берæг... Ёнаæ есть зæгыгæ мин наæ фæууй. Бадæмуй мæ: 'Ду дæ дууæ къахбæл мæнæй æнæфсесдæр, гиаурдæр, тогцуухдæр...'

О, Хуцауæй алкæмæн дæр, алцæмæн дæр - æвзаг лæвæрд. Дон, уæлæ стъалу, æзменси морæ... Дзорæн не 'тас дæр, кæрæдæй ба не 'тъæсæн. Зундин уогæй æлхъивд ан. Гъæздуг

æнгъæлæн наæхе, уотемæй ба наæ фур æдзæллаг æма мæгурæй хопъалæмæ - фагуси: не стæфæн наæ фалдзости алæмæттæ. Кæми раст, кæми зулун. Кæми рохс, кæми талингæ. Ранигъулдан наæ хæцъæфти. Губуни æфсеобæл-æмпулд, зудæ, лаке.

Ёрдзæ махæй уæлиаудæр, махæй арфдæр æма уæрахдæр ке стæфуй, уомæн ба уинеу дæнцæг. Гъæди соокъæди ираэст беретæ ба феппайдта. Дæргъæй-дæргъæмæ еци æмраст, æнæ агоргæй иссергæ фæткьюæрæн. Кæддæр еци соокъæди талатæмæ - мах баевдæлд. Ёркъахтан, æрхастан сæ. Скъолай тургыи - наæ къохтæй араэст. Куд хуæздæр, ци хуæздæр син. Ёртин анзей фæсте сæмæ æркæсæтæ. Ци 'рдæмæ наæма никъкъузуплатæ 'нæ? Цæй федауцæ æма цæй рæсугъд? Цæмæн уотæ 'й, фæрæсæтæ? Кæд махмæ кæсунæй? Кæд наæ миутæй етæ дæр - пихсæбауæр, дæлдзуд, æнæфсæрмæ, еугур гæлеритæ. Адæми астæу наæйиес сæребарæтæ. Ци уодгоймагæн, ци бæласæн, ци ба кæрдæги халæн. Ёвæндонæй дæр мах нæтæй - мæстæйдзаг, зулун-мулун, сахъат.

Ци ма уин зæгъон скъолай соокъæди фæдбæл? Е 'рхитæ, æ фесиммитæ æ зундбæл дзорæг. Лæдæрүй адæймаги уодигъæдæ: раст ку исирæза, уæд, дæлæ уа, уæлæ уа, уæддæр æ хъисмæт - уой фæрæти амæдтæ. Рæсугъдæй ци уинүй, уой лæг фидæй-фуртмæ - æ фадугмæ. Ёхæцæй сæрæндæр, æхецæй растдæри уедæттæмæ дæр - æ карди æвзист. Уæд цæмæн, ци не 'фæдæй уойбæрцæ мулк æма маргæ уæрмитæй, уæбæл ба æ хъанзи морæ - къундæг, тæнæт исæрст.

Кири фæйнæг - æнæмæнгæ мулк æма хæзна. Нæдæр æхца, нæдæр ба рæстæг наæ рахъæртүй адæймагæн, уой ниббæлдадæн. Нæй раевдæлүй. Күй баримæхсүй æ мæлæт, банигæнүй æ мард, лæг æ фæцьцунди уæнгæ - æхчæтæ, мулkitæ, уæлдæзгутæ аразæг, е 'носон циртдзæвæн ба-дзурдтæ, бинонтæн - сагъæссаг.

Ёз ма уин уотæ зæгъдæн: адæймаги райгурд-æрдзи сахъатдзинади æвдесæн, æндæр æ уоди къерппа куд наæма балагъæй Хуцауи размæ? О, æз - зæнхон, мæ рехи исорсмæ - хонхи æма тарг гъæди, салд талай тухст ба наæма базудтон. Фæсали буни наæуæг кæрдæги бенçыг - наæ феппайун хормæ уой бицьинаæги тонун дæр. Мæ размæ ме 'мдзогæнæг æмбал - тускъайæй фаст, æз ба ма 'й уæддæр фезонæги искомидзаги туххæй кæрдæбæл тъунсун. Хъæрæу æма къуру дæн. Сирд наæ - ацауал анзи мæхе æхсун. Уойбæрцæ рæстæгутi агорун мæхе

æвгæрдунмæ. Уотемæй мæ къундæг дуйне æвдесгæй æрфестæг дæн мæ ингæнмæ. Ци сос, ци мæнгæ, хуæздæр адзали агаг некæд адтæн.

Адæймаг, адæймаг... Ци хузи, нæма бавдистай дæхе...

9.

Бæхи уасун. Бафастæн, зæгъуй, цæнхæй. Цæттæ дæн цæунмæ. Ёви Хæргхайаенмæ... Игъосун кедæр дзорун. Кæд сæ них ардæмæ 'й, уæд æгас рацæуæнтæ. Мæнæ син æндегæй æртгъоси æрттевгæ гæпъæди - сæ хинттæ. Айразмæ сæ Радик бунатмæ бацæуæни фæйнæги буни æнæнгъæлти иссирдта. Ци зонун, уомæй мæ гъæвгкæгти нистауæнтæ - биттири уомдæгтæбæл Дигори зилди дæсни исаргъудта.

Ме 'мбали мæстæй нæ къолтæ вугур аруд, æз бабæй мæ хурфæмæ нийгъустон. Уотæ хъæбæр цæлхдор кæмæн исдæн? Ка мин бæллуй мæ зинмæ? Ке хъамилæмбæрзт сæри магъз зепуй мæ фæсте? Ци 'й фæндуй æ гъунтъуз зæрдæй бавдесун? Мæн нæдтæ нихгæнун? Ёма уомæн ба еунæг хуасæ: лæгæй-лæгмæ рацо. Мæнæ аци тар гъæди бавдесæ дæв гъолтæ, дæв Сирдони æздухст уедæгтæ æргомæй раптиндзæ мæ рацæуæнти. Кæд дæ мæнаëй устурдæр æзнат гъæуй, уæдта еу хатт фæззиннæ Иристони фидхуарти нихмæ, исабузæд дæ нифс. Ёви дæ мæгур зæрдæн уотæ бæрzonд истæхун - нæфæткуй?

- Е лæг ку уайдæ, уæд дæснитæбæл нæ зелидæ! - исирадæй Радик.

- Лæг дæр уæхæн лæг æма 'й ка нæ зонуй, уой хъури буни - цикорий фæрдуг. Байгъосæ 'ймæ æма арси сойнаæ - æ дзубанди. Бакæсæ 'ймæ æма и кæци æлхүйнæ - урдугистæг æрзелдзæй уотæ æхчул гъæубæсти зинани, кенæ ба æ цини? Ё рази ба сирд ма рамараë. Уойбæсти ин сагойнæ æ фæсонти... Цæрæгойтæмæ уарти фæдбæл нæ - дæуæн фулдæр цæмæн æнтаэсүй? Уомæй рæстдæф дæр кутемæй разиндтæ? Дæ ревæд хурдзин - æ цинæ, дæ еунæг - æнаë фиди гъæстæ, е дæр ин базуртæ æ бæлдаен. Мадта бæхи хуæздæр, бунати гъардæр, сирди баргъондæр, хæтæли æздухстдæр - вугур дæр æма алци дæр уой къохти - цъандæр, дæуæн ба...

Е дин æ римæхст марг. Уæраесей дохтуртæ исхусаси мадзал кæмæн нæ ерунцæ, еци нез-къахæй-сæрмæ-думст соцъа, зæнхон фæлдисти уомæл æма талинги æвдесæн, дæлуимони маргæйдзаг

сæтæ. Бæллах ба ма уой медæгæ 'й æма еци еунæги фæззиндæй уæрмидзаг картоф - мæргъæмбæд, æ гъæстæй пъæди бæлластæ - аруд æма хускъæ. Ёхсæнади ба æ фæсте - сайд, къуæзгæ фæсдзæуинтти пæс-пæс. Уомæн нæйиес Шекспiri яготæн зæнхæбæл исæскъунæн.

Бафæрсун бæллах мæхе: 'Циуавæр фонси бæллец æй е? И кæци цæрæгоймæ æвзуруй еци монц? Ка æма мин цæй туххæй æзгелуй мæ зæрдæ е' нæхснад нихтæй?' - Фиццагидæр, е фонс нæй, зайæгой дæр. Аermæстдæр - адæймаг. Гъæди рацæуæнтæ-бацæуæнтæ кæмæн амудтон, еци кæстæр, еу къæбæр ке хæццæ фæхуардтан, еци цауæйнон. Ё хьортæ: гъæди астæу - мæ тухтæ-мадзæлттæй бунат, мæ'мбæлтти хæццæ сæдæгай бæлæсти, араэст, уæлæ еци цæнхи кæрæ - Ёфсатий фонсæн... Гъæуæй сæ ардæмæ фæццо æма не'рцои нæдтæбæл фæлластон. Бинонти хъурæй ме 'хçай мортæ... Кæд, зæгъун, æрдоzтæ рæзбунмæ фестиуонцæ, нæ цуппаркъахгутæн - фулдæр хуæруйнаг, исони цауæйнæнттæн ба ерхæфсунмæ - хуæздæр фадуæттæ.

Уотемæй æхснун мæ тæрегъæдтæ. Ниллæгæй ковун бæрzonдmæ: 'О, хуцæутти Хуцау, ци гъæути, ци ба арф кæмтти - æнæ 'знаг мæ ма нииуадзæ! Ка ни кæми ци 'й, е арви гъогæй бæрæгдæр исуæд дæ бунмæ! Мæ фалдзости - æмир рæйд. Марайсæ мин мæ нифс. Ма барезæд мæ къох, ма мæ фæссайæд мæ цæстæ...'

Нæ, уæддæр Таймураз - куйти хуæруйнаг. Ё пайдайæн цæхдарæнтæ-арæсæнтæ аразæг. Бæдæйнаг нин æхсинцъæ, æнгози талатæй æ ном уадзуй, нæ зæрдæ нин æлхæнүй. Мæнæ дин мæкъури цæф, мæнæ ба мургъуз рæтъуз дæ фæрскытæн.

... Ёма цæфсүй гъæдæ. Цъухæй-адгин, гъар, фæлмæн, æ зинæй ба мæ уосонгæ-хъæзелæ, æ маргæй ба æнæгъæнæ гъæди будуртæ - арти коми. Еу хатт нæ, дууæ дæр-берæ æнзти. Фæрсæй ба байгъосæ: æз сay, e-урс, æз-хæран, e - рæстадæ, æз - сайтан, e ба-изæдти рæнгъæбæл.

Фæрсæтæ мæ, ци бадæ дæ балцитæй, зæгъгæ. Нæци æримисгæй уин-мæ дзуапп. Ме 'нæуарзæнти хинттæ нïбастон мæ куйи думæгбæл. Уотемæй æри тьюстон Ёфсатий дзорун: 'Тæрегъæд - устур уаргъ. Тæрегъæд уод Хуцауи хæццæ-æмихæс. Дæ зинтæ ракæнæ дæ рагы, рацо мæ размæ. Дукъахуг хæлпоргъостæй ме 'ргъæуттæ - æбæркадæ. Дуйнети Фидæ сæ бахезæд уони тæфæй. Дæуæн ба Гинкъосонбæл-зæронд бодзо.'

Æхсти барæ дин мæ номаёй..."

Нæхстæрбæл дæн. Мæ курдиади æртæ уæльвици ма уин æривæрон уæ размæ. Аци фæдбæл ма уин уæ фингæбæл - мæ сосæт хицæ.

Хингæнгутæ, æндзаргутæ, æстæргутæ... Уæлæбæл си некæд адтæй мæ тас. Уæд ма æз - цæй Дзадзи сайтан? Мæ фæсонти æрхæгæн тæхсалтæ, урутæ - усси! Мæн æрлæуд - устурдæр гъæдтæгтæмæ.

...Æма корун мæ лимæнтæй, æма агорун мæ тог æма ме 'стæгæй, куд мæ фæстаг фæккæти, куд мæ фæстаг исопæвди. Цæмæй уин мæ бæгынæт æстгутæ ма къахонцæ уæ цæститæ, цæмæй уин æцæг дуйнейæй мæнгæ дуйнемæ уæ уодтæ бугзур ухстæл ма фæддарон сау артмæв-æнæт тъифиттæй мин мæ кирæ-мæскъæмæ: гъæди къохи исуæд мæ ингæн. Еумæйагæй мин ке хæцæнæти адтæй уæлæбæл, мæрдти бæсти уони фаромæ куд уодæн æмдзæхдонæ?

Е ба уин мæ фæдзæхст, мæ фæстаг уоди гъæр. Ма райсетæ тæрепгъæд.

10.

Æртигкаг бон уарунти фæсте уæлдæф - æвдадзи хуасæ. Мæ фалдзости - Æддорти будуртæ, дæлæ бунæй - бæлæстæ, бæлæстæ, бæлæстæ. Фæззæг - сугъзæринæт денгиз кæраj-кæронмæ. Къамадтаги сæрмæ ба-Дорæг. Идардæр-Бадзигом, Балцау... Сæ рæгъти мет арви кизги идзуулдмæ æвзестæ фестадæй. Цæстти тæптæв æскъæвфуй. Хъæртæзæн сæмæ ев боли сæри, нур ба бал... Гъей-гъей, сохъур Æфсати, ракæсæ! Дæ берæ лæвæртæбæл ма'сбийæ фæсмони кауæ! Ма мæ раздахæ ревæд къохæй! Бахезæ ма' æнæуарзæнтти фæндонæй! Мæ күйти лæбурдæн, мæ' здухст хæтæлæн - æхсти фæрæзñæ!

Уæрмити цъухти сæрти баластон бæх. Мæнæ ма ардигæй бакæсон. Арф мæскъæ си ес. Бунмæ ма раудтон Æрсойи. Минкъий изолдæр - Биццеу, гæппæрвонгæй нимдзаст æй ев рauæнмæ. Сауи ма' галеу фарстæгæбæлрайахæста мæ цæстæ. Боргъос нæма æрбæздагъæдæй. Къолæрдози цæгатмæ нигпарасетæ 'й сæгъти фæсте. Бесо-мæ размæ. Мæ хæдонæй ин бабастон æ цæфтæ. Кæд, зæгъун, æ худтитæ нæ ратонионцæ. Ку рапедза, уæд син тæссæг æй...

Мæ гъуди кæронмæ нæ рахъæртæй, раст еци усми мæ

бунмæ - күий тъæлланг. Бесо фесхъиудтæй, фæттæхуй урдугмæ. Рабастон бæх, мæхуæдæг ба' 'Хуæцгæ, ма рauагътæ!' - Пихсæ мæ сæрбæл рахастон. Уæдмæ иннæ күйти дзахъула дæр исервазтæй. -Тускъа, кенæ арс уодзæй, - фегурдæй мæ сæри. Лæдзун, фал мин цума неци' нтæсүй. Сифти сæр-сæр мин æхгæнүй мæ гъостæ. Фæллæудтæн. Дæлæ коми æндзæри - мæ 'мæзгæнгути фæдес. Тæгъдæр зæгъунцæ. Ардæмæ зæгъунцæ.

Мæхе бабæй райвæston и дзалгъæдгун цъухбæл. Игъосун æрмæстдæр мæ зæрди рæдовун. Лæдзун уæддæр. Мæнмæ дзорунцæ мæ 'мæзгæнгути фæдес. Кæми пихси цъинккитæ-мæ цæсгонæн, кæми мæ сæрбæл хъел ниллæуун, кæми ба хъан бæлæсти астæу расæдуун, мæ къохи ба уæддæр ме 'здухст хæтæл. Уадзæн ин наëйиес. Куд æй не 'рæвай, æ цъухти куд неци ранахса - алцæмæ дæр къæрцгъос. Нихъхæртæ, уæдгæ бустæги дæр. Дæ нæмуг күйтæбæл дæр рандзæвдзæй. Ратонуй сирди фарс æма дæ фудгол уотæ: дæ косæрттаги фарсмæ де 'мæли æрхъан дæр. Кæми къах, кæми фæрскытæ, кæми бæрзæйбæл рацæфсүй содзæгæ изди. Сауæнгæ фæлтæрдгун цауæйнæнтæ дæр хизт нæ 'нæсæ еци рæдуудæй. Мæнæн си тæссæг нæй. Нури уæнгæ бал күйти рази мæ цæсгон - æхснад. Фехсуни фæрæзñæ мин наëйиес, уæд мæ лæбурд - дуѓæсут кардмæ.

Пихси кæрон мин райахæста мæ цæстæ. Нæбал лæуүй æ дон. Мæ 'тæс бауæр дæр-хеди буни. Содзунцæ цæститæ. Зæрдæ ба хъури уæнгæ исхъæрдтæй. Нæбал ес уолæфт. Мæ 'рæпп мæскъи æндзæрмæ. Абæлти æнцондæр, æрмæстдæр мæ цæхгæрмæ кæлдитæ уорамунцæ. Кæмæн æ сæрти, кæмæн ба æ бунти фелвæсун.

Минкъий ма. Сæдæ къахдзæфемæй фулдæр нæбал. Æхстæрцæ бæргæ 'й, фал неци ахæссүй мæ цæстæ. Уæртæ еци фæззæлæни фæсте гъæуама... Пихси цъинк бабæй. Аци хатт мæ росæн. Тæхсүй, фал тъифсунмæ ма 'рæлæуүæ. Бунæй, дони билæбæл сæ бицъинæт дæумæ тонунцæ дæ цауæйнæнтæ. Сахецæй лæгдæрбæл се 'скъобалæ, æндæр айфонмæ...

Цалдæр къахдзæфи, цалдæр усми ма. Гъед, гæлæхха, ев минкъий тæгъдæр! Фæстаг хатт ма' райвæзæ дæ къæхтæ. Æд пæг, æд күйтæ - фиццаг хатт нин нæй аци тох, фал ауæхæн күндæги ба нæма бафтудтæн.

Уолæфт нæбал хъæртүй, уæддæр истахтæн мæскъи рагъмæ. Кæронмæ нæ - æмбесмæ. Уордигæй ба мæ уæргутæбæл

фæууæлбилаæ дæн. Фицагидæр ци рауудтон, е - тогæйдзаг куй. Ё сауенгфарс - дæргъæмæ фаст. Ё хорхи тог дæр наæбал лæуүй. Мæннæе уадæй. Мæн агурдта. Ё рæсти мæхе рагæлстон. Куд февзурстæн æнсургини уæлгъос, уой наæ рапæдæртæн. Куйтæн дæр мæ фæззинд-базуртæ. Ёрбайсавдæй сæ фæллад, æрбайронх æнцæ сæ цæфтæ. Еци æмзæрдæй сæ рандзæрст агъуд тускъабæл. Устур хили де 'нсуваербæл дæр - дæ къохи цæф. Ами дæр цæвæг марæги не 'ртасий: - 'Хуæцгæ, мæ зæрдæтгæ, хуæцгæ! Мабал æй исуагтæ! Ёз дæр уин ами дæн! "

Батахтæн сирди рагьмæ. Кард исласуни агъоммæ бал ин æ гъостæбæл æрцæфсон. Ку наæ мин бантæса - додой дæв къона, сайтæнти Сайтан. Уой бæсти ниннодар уо, дæв къæхтæй дæр нилжьевæ и сирди. Де 'ндон сугæй ба ин æ зæрдæ...

Фæрсъити астæти губунмæ æруагттон карди ком. Гъар тоги тæфмæ бустæги дæр исæрра 'нæе ме 'мбæлттæ. Ка си кæци æй - наæбал сæ æртасун тоги бунаей. Ка ни куйдæр, ка ни сирдæр æй аци усмæ, е дæр - сагъæссаг. Мæ хæдони баст рапхалдæй Бесой рагъбæл æма ин уинун æ цæфтæ. Раскъудæнцæ сунккитæ. Бустæги дæр разиндæнцæ æ фидтæ.

Къембургини хорхæй наæбал испластон кард. Ё къæхтæ фæттастæнцæ, æрбадтæй. Иннæ усми фесхустон Ёрсоймæ. Фæззилдæн фæстæмæ. Ци рауæн фæтгæлстон хæтæл? Ё цъух ин сифти бунмæ растæфтæн. Раскъафтон æй. Куйти бæрæгмæ - ме 'стахт. Кæми 'йбæл æревгъудтæн, уордигæй наæбал размалдæй.

Къахæй-сæрмæ 'й нийихæста резæнгæ, тухулæфт. Нимдæст ан кæрæдзæмæ: "Федар лæууæ, лæгай! Ма мин фækкеуæ, æнсуваэр! Max ма..." - Нæбал мæ игъосий. Гъæлгъæлæгтæ, сауæсколæ - цæхгæрмæ хауд. Иннæ цæф зæрди бун...

Гүймани лæвар мин æй. Некæд бавгъау ин æй мæ комидзаг. Цуппар анзæмæ цал хатти бацудæй мæлæтмæ, цал хатти си рацудæй уæлахезæй! Абони ба...

Гъезæмарæн ин берæ рæстæг нæ ниууагттон. Иsistон имæ мæ къох. Рагъбæл, бæрæгдæр рауæн ба ин - ингæн карди финдæй къахт: 'Хатир, мæ дæргъай, хатир, мæ 'мбæлтти хуæздæр! Нæ дæмæ æрхъæртæн афойнадæбæл æнхусмæ. Нæ дин исбаэзтæн гъæуайгæсæн..."

Гъей-гъей, сохъур Ёффати, æз - уæларвмæ табугæнæг. Дæ

размæ бабæй мæ уæргутæбæл - мæ лæуд. Ковун æма корун. Ци ма ес де 'ргъæуттæй - сугурдæр сæ раудзæ и хинтæгæнгутæбæл, æнæуинон кæмæн дæн, æд марг, æд соçья ка зелуй мæ фæсте - бафсадæ сæ. Мæнæн - ey, уонæн - авд авд! Кæд сæбæл искаæсидаæ сæ хор..."

О, æз - ниллæгæй бæрзондмæ ковæг бæлцон. Ёдзæсгон зæнхæбæл күйти астæу мæ хед, мæ къеуæй цæрæг уод. Мæ нифс - Хуцау. Мæ къолтæ-молтæ рацæуæнтаæ, мæ тар надæн уой асугъд цыилинга. Табу ин уæд, табу!

Октябри мæйæ. Фæндзæймаг бон. Сæумæй ку ракастæн-зæнхæ, хæдзæртæ кессæй æмбæрзт. Уаруй. Ивад гæлæбутæй байдзаг æй арв. Фицаг мет, фицаг уазал. Ёзинæ мæмæ хонхи цъоппæй уозгандта, нур æрфестæг æй мæ тургъæмæ, æрихгæдта минкъий Сæрмæти уæлиндæ. Е дæр - Хуцауи фæндон, е дæр - нæ Фиди дзурд...

Адæми æнафони æнахъæл æма æнаæпъæлан миутæбæл æхсæви киндзæзон-мæйи маст. Ниббор æй фур изгæй æ цæхгун согти тæдзунаæгмæ.

Кумæ ма ни фæлpledза?

Абони сахъат доги гъæмпи цынай судзинæ агорæг - къундæг мæгъзи æвдесæн. Фæлтtau дæхе зундгонд, тифтирику хæрæг ма тæрæг тургъæй. Зонис ин æ гъæндзинæдтæ: ести мадзал - сæ нихмæ.

Дæ зæнхæ уæддæр æнаæхумæй нæ байзайдæй. Тæрсæ - дукаг хайуан зæнæвзурст. Ци нæ фæуүй, де 'фсинæ, дæв кизгæ дæр...

Нард гали исæфт - тæгъддæр. Уойбæсти 'й бастæй дарæ. Фудхуздæр уодзæй, фал уæддæр гъар фагус ердзæнæ.

Аци æскъуд гъудитæ рæнгъæмæ уомæн хæссун æма хонхи дзæбодурæй будури тæрхъос - хуæздæр.

Рацудтæн уæ размæ. Исон ба мин уæ куройни фидтæбæл - мæ сагъæстæ. Къæхтæ, къохтæ, базурти хæнцæ мæ - ингæ.

Марги сарсинаэй ба мин мухцурмæ лæуардзинайтæ ме 'уилдтиав уод.

Æнæв уотæ ин нæййес: зæнхонæй бонæ ку неке фудкой фæттьæпп уа, уæд ин цард - масти даækолæ, уомæл уæрмæ. Æнæмæнгæ, æхсилкытæ, сæтæйдзаг золкытæ гъæуама еске сærбæл ниффæлсодза.

Æз, е 'нгæсæнти кьюала бæласæ ка не 'стæфуй, сардзинмæ ба еске æрдо æ феппайд кæмæн æй, уонаэй зæгъун. Æнæв еци сæйтгæй дæр æхсæнадæ - æнæсум мæрдзогойнæ.

Абони сехуарбæл мин Сæрмæт - наэ микьиткæ биццеу, зæгъуй: 'Папæ, мæнæ айæ Хуцауи стъолæ'й. Арахъ си нæййес.'

- Стъолæ наэ - фингæ'.

- Гъо, фингæ...

Цидæр æхцæуæни тунæ ниххаудтæй реумæ. Каргуни цъухæй наэ фегъосдæнæ аци æууæнкæ, авданззуд бæ 'й ниргъавта.

Дæлуймони хуаллагæн Уæларвони фингæ - дæлгоммæ.

Берæгтæ гъæди наэ - гъæуи 'нæе.

Æнæтæй нæй цард. Цард, дуйне куд æма кæдмæ балæдæрай, уомæй цæүү. Æз уотæ наэ зæгъун: 'Уæлæбæл рохси сосæгдинадæбæл рахъæрттæн кæронмæ. Зонун ин æ дæргыцæ, æ уæргыцæ... ' Гъуддаг уой медæгæ'й æма мæ лæдæрундзинадæ цæй æрфæн бахистæй, уомæй изолдæр мæ не 'вазүй æхемæ. Изолдæр си ес фулдæр хæран, бæзгindæр марг, æдæсæгæннæ - паракатдæр будуртæ, æфсæрмдзæститæн ба - къундæг фæснаæтæ.

Куд уæлиаудæр æма бæрzonдdæрæй дзоруй лæг, уотæ 'й лæдæрæ: кедæр рæгтæбæл, кенæ ба и кæцидæр 'федар кьюхти' фæрци исхизтæй уотæ уæлиау. Æхцай фæрци, адæмæн æ хъуæлæг сомитæ ниуадзgæй æма е 'уæнкæ бахуæргæй махмæ цал адæймаги исräдæхстæй сойнæйдзаг цъопpmæ?

Æнкъард хатдæгбæл æрлæууий адæймаг. Ка ни куд хæстæгдæр æй арвмæ, уотæ - цъумурдæр, мæнгарддæр,

Хуцауæн - æнæуинондаэр.

Æхцул адтæн æнæнез цардбæл. Уой фæсте ба мин карз ниуæзтæ дæр - адгин. Финсун, ахургæнæги куст дæр бавзурстон. Æгасæй дæр байзадæнцæ. Фæстегæй мæскын сæ ранигъулд.

Абони имисийнæтæбæл кæми бæгъомпал дæн, уоми мæмæ нецибал раздæхуй. Цидæр мортæ æрмæстдæр. Цидæр рохси тъинггитæ. Гъе, æрмæстдæр ма цауæнтæ наэ мæлунцæ мæ хурфи. Сæри дæр, зæрди дæр - бæлæстæ, дони хæл-хæл, куйти рæйтд, топпи гæрæхтæ, цъесути зарун, арт, бæхтæ, тогæйдзаг мет...

Уæллæгъи, минкъий наэ фæццардтæн. Æви æгæр раги нizzæронд дæн? Уотæ кæд нæй, уæд ци бацæфтæн имисийнæтæбæл?

Æзинаэ изæрæй ниххъан ан Сæрмæти хæццæ. Фæрсүй маэ: 'Майæ наэ тургъæмæ цæмæн æрбацудæй дæумæ гæсгæ'? Берæ дæ уарзүй...

- Мадта е дæр мæнæ ами ниххуссæд - амонуй наэ астæумæ.
- Е бонæй фæххуссүй.
- Бонæй? - исцалх æй æ хинцфарстæй, - Хори хæццæ?
- О... Уой уосæ 'й.
- Нæ, хор - мæйин уосæ.
- Уотæ дæр фæууæд. - Мадта ма сувæллонæн ци загтайнæ?

Адæймаг мæгур æй. Куймæ дæр - е 'нгъæлмæ каст.

Гурдзий будуртæ Хуцауи артæй - бунсугъд. Æз ба æнгъæлун: ирон тоги тæрегъæд сæ байяфта.

...Æма уæд мах ба? Мах дæр æвудæй наэ байзадан. Мах дæр - хенвæрсон, æнæе нецæмæй ести. Уæлæрвти бадæгбæл - устурзæрдæ. Уинетæ, хори кæфойнæмæ исфунх æнцæ наэ рæзбунтæ, бампулдæй наэ тиллæг - дуйней нартихуар. Донбæл цæргæй - æнæе дон ан...

Кæд наэмæ хуæздæр зунд æрфестæг уидæ! Нæ

сэргээр зондзинадээ фесафидээ Хуцауи размээ.

Кээд уодзэй е?

Августы дүгкаг бол. Е дээр - хорхийдзаг, е дээр - зингэйдзаг. Нэе мади сумпээг къяэси ба алкээддээр - сатэг. Фал уомэн ае кой дээр исээскүйдэй. Зин имисуйнэгтээ мэе бастонцаа ае хөвцээ аёма си зөвгэл дээр нэбэл ниууагчтон. Уй ихалгэй мэхе тудтон, мэхе римахтон мэе рээдүд дуйнейэй.

Цэйбэрцээ хауаентээ! Цэйбэрцээ гургъяхьтээ. Куд арах нэе лээдээрдтэн мэе ниййерэти дээр. Ци талингээ, ци сай пэлээз мин зэмбарзтаа мэе уод? Уогээ цал адэймаги байзадэй аенэе игурдэй! Рантэсунцаа, бахъяартунцаа зэрээмээ - рохси тээпп ба син - аеввэсмард, анахуст.

О, мэе евгүйд доги ингээн! Нэе ди ралигъдтэн. Нур мин - зэнцондэр. Хаастэгдээр дээн нэе мадамаа. Ёз уомэй раздэр рамардтэн.

Куд аэрагиау исеу ан!

Кээун - зэрди уаваэр, суги хауд ба - цэстэй. Зэрдээ зэма цэстээ ести ихэвч дарунцаа кэрэздэмэй?

Мэе райгурди - цард зэма мэлэт. Саа еумэйаг тэгжэнамаа син ниггэлтон цэнхи къэртт - мэе уорс зэрдээ.

Ёстэрунцаа 'й.

Уадаа цэмэн рацавий, уой зонетээ? Нэе тургы - Иристони бүгтээ ае бээзгин цылини амээтгээ. Фесафээ, хъамил, незэйдзаг кэрдаа, байдуйэ!

Ёз ба 'ймэе нецэмэе зэнгъяэлмээ кэсун. Ёртэхий, фэххэссүй фиццэгти, саа бэстэ ба - сиугин хъаэндилтээ, зэмэнтъерээ фагус. Ёнгъяэлмээ кэсгэй - евгур бэрээзе нэе тургыэ. Думгаа нэе, авданzonи уадаа дээр нин нэбэл фесафдзэй нэе систээ.

Иристон, Иристон...

Еуей маас иннемэн цинээмээ кэми рахаатуй, уоми, аенамэнгээ, дзурди барас райсунцаа кэрдтээ 'ма хөтэлтээ.

Ёз кээдаас дээн, зэгъягээ, маке дзорээд. Махаай алке хурфи дээр - фагус.

Хэркъу

- Бастыалттай цал сирди! Цал уоди дээ къохтэй аестъих! Марис!.. - Силгоймэгти ухститээ - ме 'нгаасанти.

Раскъудэй мэе цэхээр: - «О, зээ зэнахъяаэл, зэгомуг, хэркъу... Ёрмэстдэр фономаа, сумахаэн ба кэми е 'турцаа - пусойни, кэми ирайгэе дони. Кээмэн дээр ба хэцъяелти тугдэй фагуси нигэд. Фээззадайтээ зэхцабаэл, уэ бауаэри дэгийн февдуулдайтээ.

Сэргээлдээр ортугээ - лэгти къуар: - «Ёгэрэй райстай дэхемээ! Ёви цэстээ къахий рэстадаа?»

- Нэе! Мэнэн ёффатий фонс - мэе хъиамаэт. Тэрэгъяэд ай, зэгъяетээ? Ёма си уэд сумах хэцъяэфтээ - идзагдээр.

...Ёз - сирд, марун зэндэр сирдти. Сумах сээ дуййтээбээл дээр - зудаа. Мэнбаэл дээр.

Мэхецаэн ма ниффастон еу гъуди: - «Гъаедээрэхсанээг! Фонси Фэлвэра! Мэе 'мдзо күйтээн ардигэй фэстээмээ дээ фезонээг.

Амменээ!»

Мэе фун...

Мэе 'фсинэе нимдзаст эй тутгэмээ. Н' астээ Сэргээт - нэе мильткээ, нэе еунээг уедагээ, нэе къаддзее бундор.

Куд изол ан!

Ёнамонд

Мэе фсэргэми болни рохсэй. Загътон: «О, Хуцау, аенамонд дээн фур амондэй».

Ёгайти ма...

Дэурд

Хуцау дзурд: - «Сувэллони аянтээст исуаэд лэгти бауэрээй». Байдзаг эй бэстээ. Хорхи уянгээ - фагус.

...Үәдәй ардәмәс силгоймаги сагәхтәй – дзиллитә.
Цитә имисүн? Мә 'сфәлдессәгбәл – мә дамтә.

Цәргутә

Фәткүү бәлласә – хирхи амәдтаг.
- Ци бакустай, биццеу?!.. Мә цар мин уодәгасәй ци
бастьихтай? – Гъәсугәронәй иғусүй нийерәги гъәрзун.
Үәлмәрдти дәр - цәргутә.
Æууңдун...

Дзубанди

Үәлиндәбәл – сау мегъә, тар нимәт. Загъата хор: - «Не
'стәфүн зәнхәмәс аәзмәләг. Исуолафтән. Муди къос - мә
цард.

Æхсәви цыилинга – фехсуд мәйәе наә ниуудәенстәй: «Æз
ба мә рохсаёй давгутаен - архын. Æз ба аевгәрдгутаен – уодесәг.
Æз ба - паддах зәнхон илгъәгтән. Мә цард хъурдохәнти арт,
зәнхи мәйдарән - æхсадарф.

Е куд?

Наә зундәй наә дзубандити пәс-пәс фулдәр. Зунд аәма
зәрди гъарәй ба дүйне дәр никъусүй, аәристүй рәестадә,
бампулуй хәран.

Æнәргүди, аәнәбундор дзурд - масти бәх. Сагәнхәл,
хәбәецәү хүст ристи реубәл. Гъома, зундән, зәрди гъарән дәр
аәнәрцәфдзинадә - мәләтхәссәг.

...Æма фагуси амәдтаг - картофи уәрмәе.

Цәмән уәд? Æ хурфи-еу аәмбүд. Фудевгед си фәецәнцә
наә бинонтә.

Нигки дәр ма дәнцә. Фәтәген-марги тъинг дони сәрбәл
аәма гъәубәстә-размәхаяугә. Сәе цард тухст аәма æгудзәги
тохонай.

Гъеууотемәй маст, фудәнхи хәрсәй зәнхә-гъарәнгә,
ристдәнгәл, тогтупpur. Max ба аәд-минкъий, аәд-устур - гәркәй
аәльвәст. Max ба аәд хъәбопәе, аәд нийерәг Иристони амәнтәни
хөүони сайд аәма фәлившәй-пәхъерә, сәргубур, уонтахъелтә.

Æхсәннадә-аәнәбун дөнгиз. Рәестәги низзилди хәецә
дәр-аәзмәнстан, еуур ләкъун. Минкъий кәсәлгитә си устури
амәттаг. Минкъий нимәдзәй наә-уодәй. Нилләг асәй наә

байяфтан-рохс цәстингасәй, зунди раст исирәзтәй.

Устур ба уони хонун аәма се 'мсаэр, сәе тог, се 'стәги аууәнти
се 'вәрәнтаэ кәмән байдзаг зәнцә. Давд аәма рәуәнти
тухтонайәй аә къәбици фәрстә кәмән ниддумстәнцә
падзахади мулкитәй, адәми зөхчәтәй аә цар кәбәл наебал
хъәртүй.

Устур се 'нәффарә, сәе зудә, сәе берәгүү пәбүрдтитәй
не сәенцә. Адәймагдзинадә пусойни сәрмесиндәгмәе ка
рауагъта, Хуцаумәс көвгәй аә цийиес-бийиести рәгътәй аә синхони
æгудзәгдзинадә ка наебал аәстәфүй.

Устур уонәй зәгъүн аәма зөвеппайди, аәнәнгъәлти
кәрәмәе ка баервазтәй. Нәдәр аәй адәми дзурд, нәдәр ба 'й
падзахади бон наә бацәй аәрдәмүн. Уомән аәма еци устур аәма
падзахади косгутае дәр къуәрттә-къуәрттәй уони
аәмдзәхдонә. Еу фид. Еу басә. Сәе хүссән дәр...

Минкъий ба уин-бәзгүн дзиллити рәнгүйтә. Уа-а-ртә
аәндегәй мети рагъбәл цубур къох дукъахүти къупхә. Мет дәр
комкоммә ләдәрун наә гъәүй. Мет рабаретә фулдәр адәми
уавәртәбәл: аә тухсти сайд хуасә балхәнун дәр ке бон наебал
аәй, еу анзәй иннемә сәребари доги уацарафтуд ка бацәй. Наә
дәнгәл демократти фингәбәл зәрөнди пенсимиә, цума Хуцауи
фәэззиндмәв, уотә мәйгәйттәй ка бәллүй. Минкъий уой хонун
аәма ке игурцә байзадәй 21 аеноси аәлдәртти фәэсдуәрттә
уәгмард, аәма равгитәй, бахаудтәй ихуәрстү аәзинигкон
хурхдаутае аәма аәнәсапойнәгингүй. Абони ба етә арви буни-
аәхсири цади, сәе ервәзунгәнгутае ба-саст амәнтәни.

О, еци устуртә-бохъ царди сугайттә, минкъийтә ба-
аәнәбәрцә, наә сәе ахәссүй цәстә. Гъеууотитә аәрзилдәй цард:
гъәргүройни бахаудтәй Уәрәссе. Уой аәнсүртә-фидти астәу ба
Иристон дәр. Никъильабәзтә, ныххъуәлтә 'й, бустәги дәр
ниосәститә 'й.

Нивәндән наә хабәрттә Елхъани хәецә. Мәе уәздан
синхонави уин зәгъүн. Æ биццеуәй аә зәрәмәе аә зәрдәе кәмән
бакъуәхтә: 'й хәдзара ради будурти, еци Хъодзаси-фуртәй.
Ләдзәги кәронае аәрцәвүй къубарә. Æ фәппурхи ба ин
нимдзаст уй аә мортәмәе. Цидәр гъуди 'й аәрахәста, уой хатун
аәма мәнән дәр аәнгъәлдзауәй мәе нигъяс. Архайун, наә
фембәлди уомәй куд фулдәр фегъосон, уобаен. Æрәгиу ба
зәгъүй: 'Æвәццаған, не 'тас бәлләхтә дәр уәлбекъонти

идеологийгэй игурунцэе. Цэхгээрсаст, кэрздэлгоммэ фэцэй. Хуара ма гүуди көнун райони разамонаг Акъоти Василий. Сэуми цынккэй, цуппар, фондз сахаттебэл Дур-Дури ферми аэрбаллаауудаа. Ци нэе хъэртуй? Ка си куд архайуй э бунати? Цэмэн фэссэйгэ 'й аци гъог? Э бун айфойнадэбэл ке бэллахэй не 'рцуудаа кэдзосонд? Нэци фэйийевгъаудтайдаа, иронхуати си неци байзадайдэа. Кенэе ба Икъати Хасан... Ду ай не 'рэййафтай хэдзараади сээрдари бунати, фал тауаэрхьти байзадаа. Бадзити Тэрхъани фурт э дуйнебэл дэр ахэстдэнти бадтэй. Еу афони ку фээзиндтэй, уед хуаси трактор фэлласуу сэхемэе. Уотэе раудаа гүуддаг зема аед уаргь рахъан ай. Сэумэй давди хабар дзорунцэе Хасанэн. Хезунцэе си ае мэстигаа тэрхон, е ба еци сабурэй зэгъуй: 'Кэд Бадзити Матвей, сэе гъеги хуасаа гъяа, уойбэрцэе балэдээртэй, уед, ма раугътаа, рахъел кэнтэе и трактор, э уаргь ин фэлласетэе: «Мэе гъудий сээр цэбэл ай? Еци бэлвурдаа идарддэр амайуй Елгъан ае сагъаас.

-Арах цэун Дигорамаа. Мэн хузэн сэйгитэе зэрондэй минкъи нэййис. Бари-авнэбари дэр уони дэр балци цэун багъаа, Автобусмэ си алж дэр аенгъялдуу. Куд ке'сүй? Гэр, нэе хецауадаа Дур-Дурмэ цэвугути дортэбэл, кенэе сэе дэргытэбэл бадгэе ку фэууинунцэе, уед некаад неци ниттергади кэнунцэе? Эви район сээрэй-бумнаа давди фэцэй? Къелатэн си фэйнэги гэеппэл дэр набал ниууагътонцэе! Гъёма мэн хузэнтэе ба аэрцэунцэе еу хатдзагмэе. Дэе размэе гази къантори рази дэлгүйгээндээ Кэлухти-Годизти Оля нэе сэргъялтуутай берэе пайдадаа ай бэлццэнтээн; ка нэбэл фээфхэрзүй лаувун, уонэн э къелатэе рахаасуу аэндэмэе.

Минкъий дэнцэе. Асаий дэр, бээрцэй дэр неци, фал имэе ку 'ркаасай, уедта ин эе цэести фэууиндзэнэе нэе сээрбонси аенэмээтэдзинадаа, сэе кэнгэе тухст зема уэлияа билалгь зэрдаааэрдтитэе. Нэе разагъди лэгтэн дзиллитэбэл тилефэй рацэун пирт дэр наай. Сэе сомитаа дааехэрэй еу цъаси фэууадзун - сэе 'фсаарэ зема сэе 'гъдауи аэдесэндэр. Айбэрцэе фэццэрүнбэл зема еу 'гъдауи наэма балэдээртэн. Лэгтуурацо, лэгтэн зэгъээ, исони бони ба дэе взаргутаамэ дэе къилдун бэгъяаагай...

Елхъан, зема айдагь уоцирдэмэе цэмэн фээрсис? Нэхуаадтаа ба, нэхуаадта? Цал хатти бауагътан нэхе сайун?

Нэе 'ервээзунгэнэгмэе" еу хатт цэмэннаа фэдэздзорэн. Бафэрсэе, ауай, атэе дэр, уотэ дэр нин мэогутаа ку араатэйтэе, кэми нцэе дэе сомитэе?

Е дэр ай. Нэе бэллэхтэе игурунцэе не 'ууэнкэй, нэхемэе аэфсэрмитэе, нэхемэе аразгээ аэгъяауттэй. Эма даваагэн уайдзээф дэр финст аерцудаа ходийнагдзинадаа. Еугай лэгтэе нин нэе буни бундортэе исэиннун кодтонцэе, мах ба ма син фур өзөнчий-сого-босотэе, сэе номбэл син аертигай къеретэе. Еу зэвзурститэй иннемэе син сэе фэлпуст фэлгонцэе бази сэргтэбэл рэвдаа. Ци схундэуа уой? Нэе кээци зунди къубусбэл даорэг ай нэе уоди аэмийр аэтдор? Лэдээрийн мэе?

- Бустааги нэе. 'Эмир" ци хонис?

- Нэе зэрдэе - түппур. Фицэн нэе хурфи... Мисти къахааий ниллааэгдэр ба - нэе дзурд. Не 'ндеуаа. Нимпульдан. Цубур загыдаа, лээзэрэн аед цъелэе, аед мелэе. Къуртуй бунмэе нэе ци гъунтъуз аэрситэе батардтонцэе, етэе ма нин нэе цэститэе... исээрдунцэе, мах ба ма син сэе фэд агораа. Нэе зунд, нэе уод резэнги раздараени еугур аэнхъирдтэе, адзали иссит. Нэбэл ес адааймагдзинади тээф.

Игъосун мэх хэларзэрдэе синхонмэе. Э цэстингас, эх хатдзэгтээ цардэй ист. Баэрэг ай нэе алони аэнэбондзинади уаваэрбэл зэрдибунаа эх реоссэгтэе. Эма зэцэгтэй дэр, е куд ай, зема тухгин Уэрэсэй гъяа беси Иристони цээрэгмэе еу рохси тъинг макуцэй гъара? Кээмэе гъаруй, е ба рэстэгэи аенахъаэл догъти нэбэл аестээфүй эх синхони. Цэй синхон? Е 'нсуваэрэй дэр райзол ай. Нэбэл игъосаа, нэбэл уинэн кээрэдзэй. Уой уэлэхмасаа ба ма - хехуаэрундзинадаа. Рэстади сээрэлпэонд нэе фал, гъяэйтт мардзэе, кээмэн фуддэр фэуууон? Эз реосун, уед дэуаэн дэр - рэхуст. Фэддзэгъяэли 'й мэе гэрэх, уед дэуаэн дэр фэггүз уед дэр фехст. Содзун, басодзэе ду дэр.

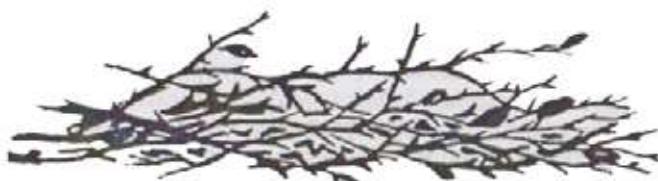
Гъеууотитэе, Елхъан. Гъеууотитэе, нэе гъяаубаастэе! Гъеууотитэе, мэе Дигорэе!

Фэсдэурд

Арах мэе бафэрсунцэе: «Энкъард финст цэмэн кэниис? Алони бафэрсдзэн аээ дэр:

«Мадта гъялай ходунтэе цэбэл кэнон? Сумахаан ба

цәбәл ай уәе цийнә? Уәе къәрцәэмдәгъди бундортәе цәй номбәл игурунцә? Кәемә наема багъарда дзиллити әедзәллаг уавәр? Уони хәлиуттәе рахаст кәрәедземә? Райони әгүдзәгдзинадә? Нәм мәлгә цард?.. Ами кәд зарун гъәүй, уәед, табуафси, аермәст аенә мәнәй».

ХОЗИТЫ Барис

МАДЫ КАДӘГ – КАДЫ ЗАРӘГ

(Джыккайты Шамилы скәсәйнаг таурағы «Мад»)

Æңәг аивадон уацмысән йәе хысымәт хәххон цәугәедоны хызынен у. Иу дызы райгуры хохи риүәй, цыйтийы цәссыгәй, иннае – поэты зәрдәйә әәмәудең маджы салъәстәй. Быдырмәе (адәммәе) күйд хәстәгдәр фәкәене доны уылән (мидисамад), афтәе сабырдәр кәене уыләнты хәәр (хәәләеси уаг), уәрәхдәр кәене сәе базырты (уыннынады) арвәгөрон. Кәемтты нараәг күлтәе сәе бынат раттың зәрдәты тыгъадән (быдырты быгъадән). Кәд цәугәедон рантысы цардән, уәед йәе доны хорзәх та ратты денджызын кәнәе хус быдыры дойнайын. Ахәм фәндагыл рацәуы аивадон уацмыс дәр: кәнәе йәе фәедыл ахона чиныгәсәжды, батайы зәрдәйы күүмтү, кәнәе та цы гәххәттү мурыл фыст аерцәуы, уый бавәййы цъәех арты амәттаг. Ацы хууыдты уацары мәе баппәрста Джыккайты Шамилы кадәг «Мад» (скәсәйнаг таурағы). Фыст аерцидис 1968 азы. Фыццаг хатт мыхыргонд аерцид чиныг «Амыраны зәрдәйы», дыккаг хатт та – «Æхсәевы аәртыйта»-йы. Кәд ай автор поэмәе схүздә, уәддәр йәе жанрмәе гәсгәе хәстәгдәр ләууу лирикон эпосмә. Ивгүүд әәмәе абон, мадәлон аевзәджы хысымәт, незаманты вазыгджын ахсәнадон-этикон фарстатәе аевәрд аерцидышты уацмысы сәйраг хууыдыйы әәмәе уацмысы аивадон бындуры. Æмәе дызы цәуыл фәндү дәр күү фәедзүрү кадәгфысәг, чиныгәсәжды размәе куывиддон пәдҗы хуызән күү рацәуы, уәед ын маx дәр банкъараәм йәе мидныхас, йәе комуләфт, йәе фәткаевәрдадон аяуелтә:

Уыд ахсәев рагваazzәджы хәхтү
Æдзәм, ызнәт әәмәе әенкъард.
Сыгъдис аедзәллаг къәсеси арт,
Йәе фаромәе хысыны бирәгъты
Гуыбырәй сау зәронд ус бадт,

Фәлурс рәесугъд цәсгом фәлладәй
Зындиc аәрвон, фәләе йыл хатт
Æппәрста знаёт аууэттәе катай...

«Мады кадәг», күнд загътам, афтәмәй мыхуыргонд аәрцид цыллар азы размәе, фәләе йыл, хыгагән, нырма, күндәмбәләй, ахәм ныхасничима загъта. Фыццаг бакастәй «Мады кадәг» рагзаманты цы таураэгъ равзәрд, уый хуызән у. Таураэгъондзинады ахәм мидисамад авторән фадат дәтты уацмысы аәрмәг стыр уды сәрибаримә нывәндиңмә. Рәестәг, дуг аәмә адәймаджы иудзинад кадәгфыссәджы аәрмдзәфы бахауынц таураэгъон, историон аәмәе философон азәлдимә. Уыцы аууәлтәй алкәмән дәр ис йәхи райдайән, йәхи уәлтәмәнады судон, йәхи поэтикон бындур:

Гәзәмә хәхты фәстәе дард
Æрттывта арв, ыстәй хәстәгәй
Ныннаэрыйд тынг, аәмәе тызмағәй
Тыгъызыәй рацыйд хәхтыл... Арт
Сыгъдис фәстаг улаәфтәй тары.

Кәй зәгъын аей хъәуы, ахәм философон райдайән Шамилы кадәжды эстетикон аәлхъывдадимә күн башу вәййы, уәд зенцион аәмбарән нал вәййы. Фәләе уацмысы зәрдәмәе аендәр фәндаг нәй – мидисы къуыбылой халын хъәуы кәронмә. Уымән аәмәе кадәжды мидисән, аәнәе уыцы фәэзиләнтәе обәрәг кәнгәйәе, бамбарән нәй:

Ыспәууыд рухсы тынты ус –
Хәрзконд! Йәе пәмәгъ армәй къус
Уый систа фынгәй... Къәвда уары,
Нәрпә, аәрттиви арв. Кәмдәр
Хъәрзгәе аәгайнаэг хъәед аәнкуысы:
Хәстәг, аеввахс кәвәйдәр хъуысы
Къәхты хъәер, хотыхты уынэр...

Джыккайы-фырт фәлгъауы, йәе иунәг фырт түгкалән хәсты кәмән ис, ахәм «сай завронд усы» кадәг. Ләппу ис «әрцу аәмәе ма "рцуы" фәндагыл, ахсайы йәем мады зәрдәе, искуыдәр-ма

уәлдай хъәбул ис, суанг фындаэс күн уой, уәддәр. Ныйгарәдҗы зонд ахсы алы уынәр, алы ахситт дәр. Йәе иунәдҗы, зембал кәмән нәй, уыцы Стыр Хуыцауыл фәедзәхсы:

Хуыца!
Мәе иунәг – Де "уазаег... Йәе пәләэз
Уәд хызат дәе дон аәмәе зынгәй:
Йәе разы хин аәмәе фыдбылыз
Кәнәент аәгомыгтәе, цәмәй
Мәңг амонд, уарзт аәмәе гадзрахат
Йәе фәндаг ма "хәеной..."

Мах хъусәм мады ныхас, зенкъарәм ныйгарәдҗы күвд, аәмбарәм сидзәргәсі фәедзәхст, фәләе, уыцы-иу рәестәг, хатәм йәе ныстуан дәр: «Ма амар хорздзинад дәе алышарс аәмәе дәе уды ма амар...». Сылгоймаг арвыста йәе фырты раст хъуыддагыл хәцынмәе, аәмәе уый аәмбәрст у, фәләе рәестдзинады сәврты хизән никәмән ис, суанг йәе иунәг фыртән дәр. Царды аәгъдау цы хъуыддәгтыл ләууы, уым мады ныхас фидар у:

Цытмонц, фәесмон кәнәе тәссәе
Йәе хъуыддаг фехәелд, - арв, уәд рахат
Æмәе йәе дзылләйи хъыгтәй
Ысфыц фыдгәнәгау зындоны!

Хәстытәе зәххыл уый тыххәй райдайынц аәмәе дзы фаг рәестдзинад нәй... Рәестдзинады сурәт башу ис мады фәлгонцимә аәмәе сисис йәе астәумагъз. Йемәе баст цәуынц зеууәнк, уарзт аәмәе цәстуарзондзинад. Зәххыкъорийыл цыдәриддәр удәгас цәрәгой уд ис, уыдонәй мады ахсары хъуыртт кәй уәнгты ахъардта, уый, ныйгарәдҗы хъуыдымә гәсгәе, аевзәрдзинад йәе сәрмәе хъуамәе ма хәесса. Мәләтү ныхмәе мәләт, түдкү ныхмә тут күн зөвәрай, уәд рәестдзинадән йәе кәрөн ссарап нәй. Ләг-Хуыцау Чырысти күн райгуырд, уәдәй нырмәе рацыйд дыууае мин азы бәрц аәмәе дзы аәрцидис дыууае мин хәстәй фылдәр. Афтәмәй күнд хорз уыдис, «Райдайәны Дзырд күн уыдис, Дзырд Хуыцаумә күн уыдис, аәмәе Дзырд Хуыцау күн уыдис», уәд... Хуыцаумә

кувгәйәе, Шамилы хъайтар архайы, дунейы мидағ фәлдаусад ныфвидар кәнның хъуыддаг чи хъыгдары, уызы уавәры аххосағтәе сбаевырд кәнның фәдил:

Хъәбул:.. Нә цард ыесси тыхтона,
Сәндон, ыты базар, фыдгәнд:
Йә тары ахст тугау аэрхәмәй
Хәрам фыд зәрдәты ысцәнд...
Ыскодтой кувәндөн әхцайә,
Æмә пәдджы намыс аенцайы
Къәләтджын, тутт ныхас, мыздыл...

Чырысти аелгъаг сәудағәркәнджыты кувәндөнәй күр ратардта, уәд, кәй зәгъын ай хъяуы, ахәм уавәртәй тарсти. Уәевгәе ахәм дард рәестәждытыл җәмән дзурәм: кадәг фыст күр "рыйис, уәддәр-ма бирә хүздәр үйдис цард. Уацмысы кәд сәйраг бынат уый нә ахсы, уәддәр дзы ныхас җәуы сфаэлдыстады хъысмәттыл. Уый рәэзы җадәггай, фәләе адәймаджы зонд стыр хъуыдтыл бафтауы. Шамил, таурәғөндзинады хъәләсәй пайды кәнгәйә, ләмбынаң аерлаууыдис нә дзыпләйи әеппәтадәмөн күлтүрәйи аеууәлттыл (курдиат – зонд – аффарм). Æмә ма нын иухатт нә зәрдүл аерлаууын кодта, адәймаджы, сфаэлдыстадон күсәдҗы сәйраг нысаниуаң зәххыл җәй мидағ ис, уый:

Цы ма сты курдиат, зонд, хъуыдтыә! –
Уәйтәнәдҗы фәсдуар сыдаң
Мәләнц – әввәгәсәг, мәстәй.
Къәрцхъус, әеппәтүнәг җәстүтән.
Фәндаг, парахат, бартә, кад!
Æрвадән сызнаг ис аервад,
Иә мыттаг рох кәнны фәедонәй
Æмә бинсәфт кәндзысты...

Æксәнад иә нывләнджытә, зарәтгәнджытә әмәе аивады иннаң дәснитәм цы җәстәнгас дары, уымә гәсгәе сбәрәг кәнән ис, иә монад, әгъдау әмәе историон уидәгтәе. Автор маң гәсгәе, нә дуджы бәлләхәй иу ис, сфаэлдыстад әмәе сфаэлдыстадон күсджытәм аенаңбары җәстәнгасәй кәй кәсәем,

үым. Сфаэлдыстад тауын – Рәестдзинадып зарынәй уәлдай нау. Сфаэлдыстады фәрцы адәймаг бамбары нә царды аләмәттәгдәр хабәртәе, банкъары әрдзы әмәе арвы рәесүгъдзинад, осары удварнимә фәлдзусадон бастдзинад. Æппынвәстаг, сфаэлдыстад адәймаджы кәнни әнәмәләт. Æрмаастдәр уыданы сәрвәлтәу сласы адәймаг фыдгулы ныхмәе иә фәринк кард, ссудзы талынг ләгәтү арт, худинаджы бәстү таравзары – мәләт:

Хъәбул, җәй аддҗын дә! Дә мад дын
Күри фестид амонд әмәе цард...
Фәләе хәстәг къәхтү хъәр хатын,-
Цыма сты лизджытә... Хуыцау,
Мәе фырты баиргъәв әгадәй,
Иә мард мәм фехъуысәд фәлтая!..

Таурәгъ реалон царды доны тулгәйә, Шамил чиныгкәсәдҗы хоны мыттагон әгъдәутты дунемә, мад-әрдзы фәззинтән (хур, дон, зәхх) чи табу кәнни, уызы сәрьстыр адәмни цардмәе. Ныйяраәг мады удварнәй – мад-әрдзы хъәбыйсмәе йәхү аеппары курдиатджын поэти хъуыды... Уый фәрцы нын автор уырнинагәй әвдиси хорз дәр әмәе җөвзәр дәр. Нә дзы ферох сты тыхгәнджыты фәстиуджытә дәр. Уыданы тыххәй дәр поэт дзуры хәедбар, хәэххон, сәрьстыр адәймаджы җәстәнгасәй. Ләппүйән сәе бон ници баци знаектән әмәе мәнәе ныр «дәлтүр мәнгәфсон дуар сәттынц»:

Зәронд ус! – дзуры иәм сәе хистәр, -
Нә паддзах – фурд әмәе зәххы сәр,
Йә коймәе зонгуытыл ләууәм
Æмәе иә рухс номәй зәгъәм:
Нә Хуыцау – дун-дуне ыскәнәг,
Паддзах – иә бархъомыс зәххыл!
Дә фырт – анахуыцау фыдгәнәг –
Фәлгъяуы хъомпал әмәе хыл:
Уәларвы сфаэлдисгә әгъдәуттыл
Æфстаяу зынг әмәе фыдәх.

Цы наң җәуы сәе зәрдәмәе, җәуыл у сәе сағъәс аецәгәлон

бәстү уәездәттән!?. Сәе архайды мидис әемә нысан ног не сты: кәд знатан пәгдыхәй дәе бон ницы у, уәд ай балхән («сығызәрин, хорзәх ыл кәпдәзәни») стәй йын цы кәнай, уый дәхи бар. Дәе фәндүл разы нәу, уәд дардәр архай, мады зәрдә «балхән» - уый «тәнәнәг» у фырты хыысмәтмә («Дәе фырты раздах, мад!/Æууәндәг вәййи мады фәндүл фырт, -/Æмәс уыдзән сыйғаңтәг уәе фәндәг,/Уыдзән бәрзонд бадәг дәе гүйрд...»). Күң сразы уа, уәд уымән дәр йәе тәрхон конд у: «...сыдәй,/Күйтү хәрд, баст әемә цәфтәй/Уынгәт цыиф ныккәндү мәлдәзәни!». Уәездәттә, мад әемә фырты ахсән цы быцәудинад нывәфтид цәуы кадәжды мидаң, уымән нын автор зәгъынмә хъавы, адаимаг уәвүннады зәгъдау, әфсарм әемә намыс күң ферох кәна, уәд зәххыкъорийл царды уидаг скъуынгә кәй кәнен, уый.

Кадәжды кәронбәттән хайы зынгә бынат ахсынц мады монополи тәе (мидныхас). Ныйярәжды ныхас әффәгмә схәецә вәййи йәе мәләтү размәе. «Тар ахсәев» әемә мәләтү ныхмә автор аевәры мад әемә царды рухс. Мад йәе удисыны размәе бадзурү ье знатмә:

Цагъар! Ди байхъус ныр мәе дзырдмәе:
Кәд ма ләжды цәсгом хәссис,
Кәд ма ләжды цардәй цәркис,
Фәхәсс уәд ацы кард мәе фыртмәе;
Зәгъ ын, йәе зәронд мад фәмард...
Ныр уый сәрибар у - нәе рисдән
Мәе тыхст, мәе зынтыл әемә исдән
Нәе маси фыдызынәгтәй йәе кард...

Мады сурәтимә баст у сәрибары темәе дәр. Сәрибар у ирон ләжды уазнысан, сүүхтәзинад та – арвәрдүн ферттывд. Адәймаджы бәллиц әемә фидыцы ахсән цы тыгъад ис, уырдыгәй хъуысы ныйяраң мады аерхәрәнен хъәләсүүаг. Кәимә дзуры әффәрд сыйгоймаг? Йәе иннәг хъәбулумә аңусон темәйил. Мады сурәтү фарсмә ма бады ье сфаелдисәг нывләнән дәр. Бады әемә аемсагъәс кәнен йәе хъайтаримә. Сәе ныхас, сәе сагъәсси иунәгдзинады аенкъараң ахсы зынгә бынат. Фәләе уый поэтән аенкъараңәй фылдәр у. Уый у, йәе монон әемә фәткәвәрдадон агуултәе сыйғаңтәг кәм кәнен, ахәм

кувәндон. Мад әемә кувәндоны хуызән та адаимаг кәм хъуамә ссыгъдаң кәна йәе тәригъәтдә.

Цыфәнди зынгә әемә ахадгәе уацмысы хуызән. Мады кадәг – кады зарәг дәр чиныгәсәтәй домустыр бәріздинад, уымән әемә женә уымәй хизән най авторы аивадон дунейн уагәвәрдмә. Махән иучысыл зынәмбарап сты поэты уагәвәрдтә, кадәжды поэтика, авторы жептәтадәмөн әмбарынад, аердзы хъәбысад, арты цәхәрә, туджы пырхәнты кәй батайы, уый тыххәй. Кадәг кәсгәйе, наем ахәм дызәрдиг дәр фәзыны, цыма уацмысы хицән хәйттү, хицән сурәттү ахсән фаг бастәзинад най. Фәләе уым диссагәй ницы ис: ахәм ныхмәләуд хъуыддәттәй йедзаг у цард йәхәдәг дәр. Фәскъәвда хурбони хуызән фәзындыттәй йемыдзаг у аердзы хүссарәй – цәгатмә, скәсәнәй – хүрнүгүләнмә. Күң та худын кәм хъәуы, уым кәугүе фәкәнәм, кәуын кәм фәхъәуы, уым та – худгә. Раяйы афтә дәр әемә нәхицән фидарәй скәрдәм: «Хорз ма ракән әемә фыд ма ссарай». Шамилы кадәжды архайд фәлдзусадон тәгтәй баст у поэты зәрдәимә: йәе рәнхъытә, аердзон сабиты хуызән, гүрынц аердзы хъәбысад, уәвүннады аервүлбонадәй (кадәг – Шамилы хъәбул, Шамил та аердзы хъәбул). Аермәстдәр ахәм хуызы әмиуадон архайдәй райгүйрттайккой ахәм рәнхъытә:

Хъәбул, дәе сәрүлхаст фәуон...
Мәльян, дзәнәт әемә зындон
Хуыцау ыстыр хорзән ныуугъта...
Тыхджын у аердзы фәтк, аегъаду;
Ысуадзән карст уыгаңдаен тау,
Нәй цардмәе ингәнәй ыздәхән,
Фәләе рәесүгъд әемә дзәбәхән
Цы ис сфаелдисән уый кән.
Дыккаг цард нал уыдзән ләгән!
Хъәбул, дәе хъуыдты, дәе күисты
Уыдзән жәнәмәләт дәе цард...

Бынтон диссаг әемә поэтикон та у, ирон национ химбарынады сәйраг агууәл (фыдызыннан сәрвәлтәу мәләттәй рыйсүн) кадәжды аевдист күйд аерцидис, уый. Цы хъуамә уа бәрзондадәр дун-дунейн царды аңусон бәласәй. Дун-дунейн иудинады мидис хъуыдыйә байдзаг вәййи аермәстдәр фыдызыннан. Уыци

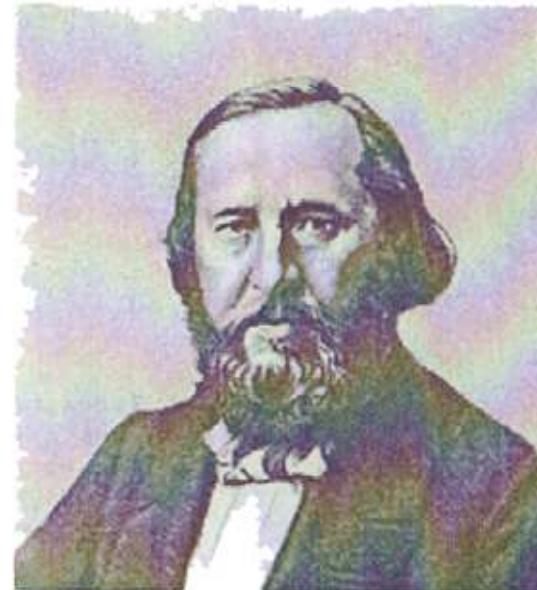
мидис аңаезынгә тәйтәй баст у Шамилы поэзиямә, уйын дәтты хъуыды – сфаелдисынмә аәмә базыртә – тәхьинмә. Іегас дуне дәр мады мәләттү размәрә аәрләсүүд йә зонгуытыл, поэт та йын йә ном скодта табуйаг, аенусон. Уацмысы мидисәй ма мах базонәм иу вазыгджын хъуыды: поэзия у сәрибараарзәг адәмәи уәлмөнцәнән аивад. Уйын фәрцы поэт дун-дунейы аңаекәрон арәнтә баиу кәнәи поэзийи донвәедыл аәмә сәе уыләнты цинай райгуыры зарәг. Джыккайты Шамилы скәсәйнаг таураәг – мады кадәг та йын у уырниаг аевдисән...

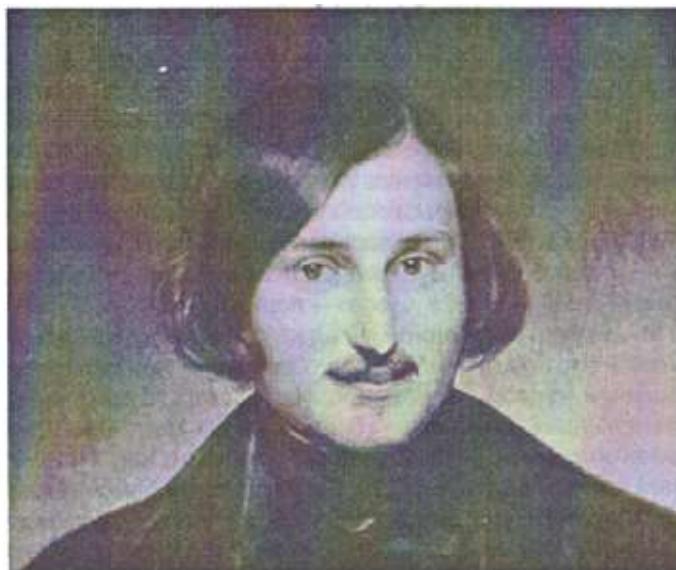
ДЕССАЕГТАЕ АӘМА ТӘМӘЕСТӘЕ!

Уруссаг ездон мүлгәйтән се 'ртиккаг хайяй минкүйдәр нә 'нцә, тюргак аәма тәтәйраг тогәй ка равзурдәй, етә. Дәурдән зәгъян, Аксаков тюргак дәурдәй равзурдәй, амонуй «кыуух», Гоголь — «нәл бабуз», Булгаков — тәтәйрагай «хецимәрез», Карамзин — «сая кыняз», Кутузов — тюргакай «кагъуд», Тургенев — тәтәйрагай - «турген», «тагъд», «цәрдәг», Чәадаев — Чингизхани фурт Чагатай фәдон, Огарев — тәтәйраг кыняз Кутламамети худтонцә «огарь», «бәрзонд», Тимирязев — «әефсән түгъдон», Бердяев — «берди», «е равардта», Салтыков — «үәйәгөнд» аәма уотә идарддәр. Уогә тюргак, тәтәйраг дзурдәй ка равзурдәй , еци уруссаг мүлгәгти ка банимайдзәй?

Ци мүлгәгти кой ракодтан, етә ци устур адәймәгти равардтонцә Уәрәссејән дәр, әгас дүйнейән дәр, уони хүзтә мухур кәнән.

Аксаков Иван
Сергеевич (1823 -
86). Уруссаг
публицист, историк,
лингвист, поэт.

Гоголь Николай Васильевич (1809 - 52). Устур уруссаг финсæг

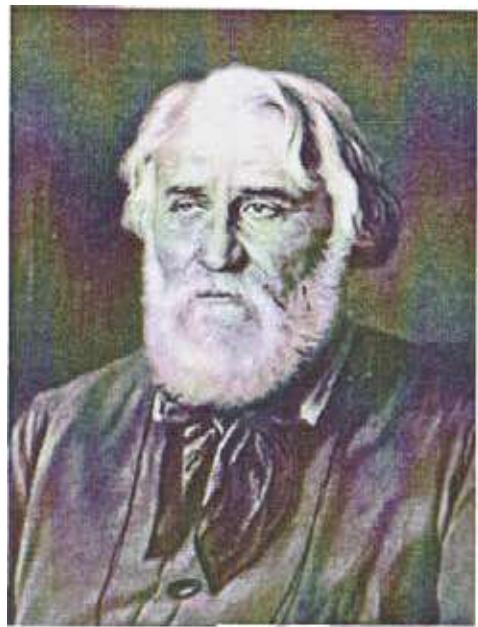
Булгаков
Михаил
Афанасьевич
(1891 - 1940).
Устур уруссаг
финсæг

Карамзин Николай
Михайлович (1766 - 1826).
Уруссаг финсæг, историк,
уруссаг сентиментализми
бундорæвæраæт, уруссаг вздон
адæми идеолог.

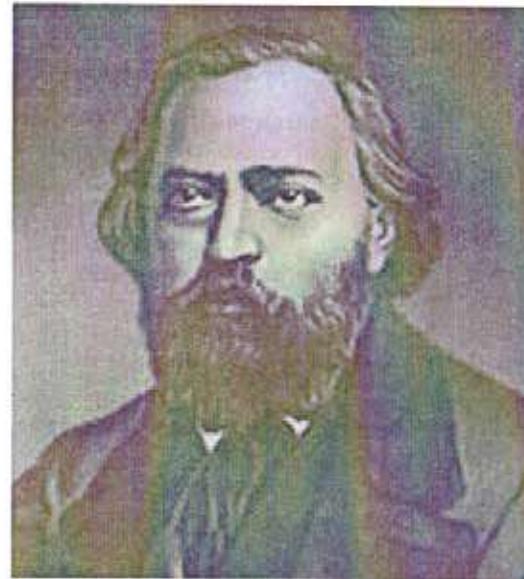
Кутузов Михаил Илларионович (1745 - 1813).
Инæлар-фельдмаршал.

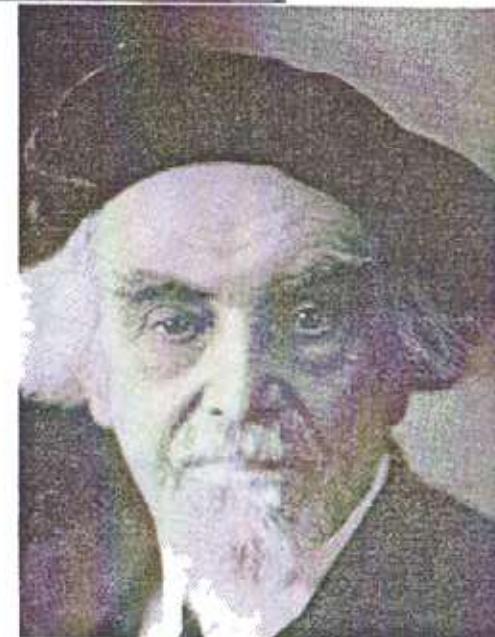
Тургенев Иван Сергеевич
(1818 - 83). Урсага финсааг.

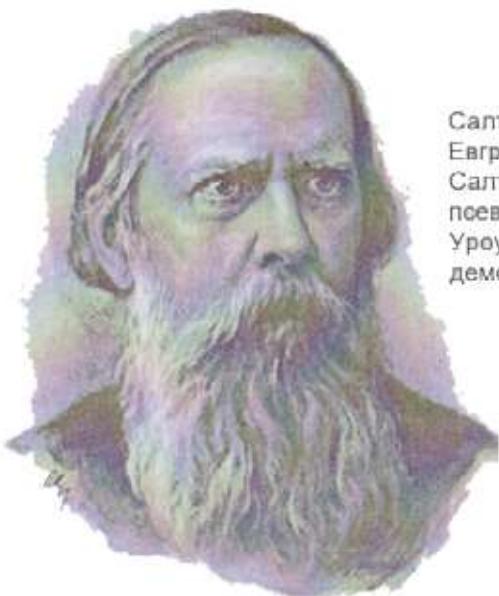
Чаадаев Петр Яковлевич (1794 - 1856). Урсага философ.

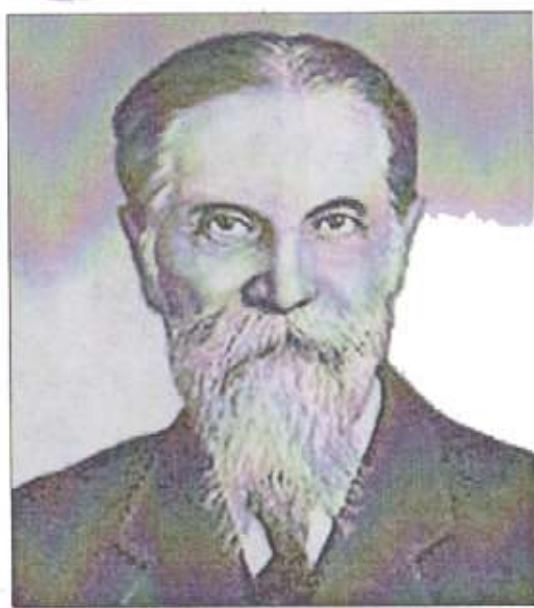
Огарев Николай
Платонович (1813 -
77). Урсага
революционер, поэт,
публицист.

Бердяев Николай
Александрович
(1874 - 1948).
Урсага дини
философ.

Салтыков - Щедрин Михаил Евграфович (е 'цэг мугтай ~ Салтыков, Щедрин - псевдоним) (1826 - 89). Уроуссаг финсэг-сатирик, демократ-рохситайз.

Тимириязев Климент Аркадьевич (1843-1920). Устур уруссаг ахургонддарвинист.

ЛЕНИН ЦИАВÆР АДÆМИХАТТАЙ РАНТÆСТАЙ?

Владимир Ильинич мади фиди фидэ адтэй дзиуиддаг Мойша Ицкович Бланк. Үемээн өө бинойнаг адтэй немуцаг Анна Ивановна Гроссшопф. Швейцайраг ахургонд куд иобаэрэг кодта, уотемэй, Ленинмээ тогэй хөөтэгдэр к' адтэй, уонэй еу - гитлерон инаалар-фельдмаршал В.Модел (1891-1945) түгдтэй 1941-1945 әензи Советон Цэдеси нихмээ.

Ленини дадзинти адтэй швейцайраг тог дэр.

Æ рэастээли Мариэтта Шагинян өө киунуги "Билет по истории" (киунуги фиццаг хай хүннүй "Семья Ульяновых") ниффинста, Ленини фиддэлтэй, дан, еу адтэй хъалмухъаг. Үой фэдбээл ин 1938-аг анзи 5-аг августи партий Центрон Комитети Политбюро карз зэфхуэрд равардта, киунугэбээл ба хъодигонд аерцудаэй.

Владимир Ульянови фидэ фидэ Луњян Смирнов адтэй

ойраттæй - монгойлаг адæмихаттæй, еудзурдæй - хъалмухъаг. Ерай ста киристон дин, исæнтастæй ин фондз сувæллони: æртæ кизги æма дууæ биццеуи. Биццеутæй кæстæр - Илья - Ленини исүйнаг фидæ. Æгас сувæллæннтæн дær се 'ндаг бакастбæл зиндтæнцæ монгойлаг типи характерон нисæнттæ. Ленини фидæ Илья Николаевич æргомаей дзоридæ, ме 'уæнгти, дан, хъалмухъаг тог дær ес.

Ленини иннæ фиддæлтæй ey - Николай Ульянин, (Ульянинов) адтæй чувашаг. Е адтæй хъазайраг, фалæй 1791-аг анзи исуæтъдæ кодта, сæребари гæгъади ин равардта помещик Брехов.

Аким Арутюнов æ киунуги «Досье Ленина без ретуши» финсүй: «Оsmелюсь утверждать, что все, кто относят предков Ленина и его самого к русским, не только лукавят, ошибаются, но и глубоко заблуждаются, отождествляя слова "российский" и "русский".

А. Солженицын ба зæгъуй, Ленини тогдадзинти, дан, кæд уруссаг тог н' адтæй, уэддæр æй нимайун гъæуï уруссагбæл - наæ адæми æхсаен райгурдæй æма исгъомбæлæй, уруссаг æвзаг æма культураей çæуï æ уедагæ.

К' АДТÆЙ СТАЛИН?

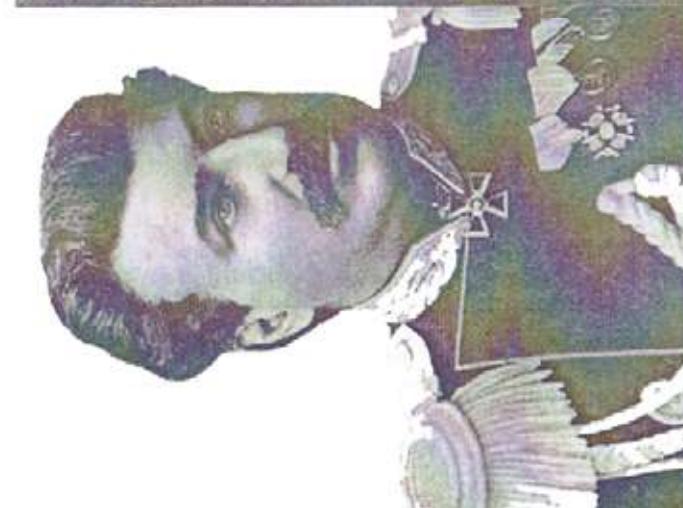
Сталини туххæн дær ес берæ мифтæ æма таураегътæ. Ес уæхæн легендæ: Иосиф, дан, æй зундгонд æрдзæzonæг æма бæлцон Николай Пржевальскийи фурт. Аци легендæ дзæгъади наæ фæззиндтæй. Еуемæй Сталин æма Пржевальский конд æма уиндæй бунтон æмхузæн æнцаæ, иннемæй ба Пржевальский Сталини райгуруни размæ 1878-аг æма 1879-аг æнзти адтæй Горий, никки ба ма бæрæг бæлвурд æй, Пржевальскийиэн дзæгъæлзад фурт ке адтæй, е, æма уомæн æнхус ке кодта - уобæл дзорæг æнцаæ почтæй æхца ке 'рвиста, уой бæрæггæнæг гæгъæдитæ.

1969 - 1971-аг æнзти æз ахур кодтон Мæскуй Уæлдæр литературон курсити. Поэтикон семинари разамонæг адтæй зундгонд поэт А. Межиров. Уæд наæмæ араæх æрбахонионцæ зундгонд адæми: академики, маршæлти, зундгонд финсгути, музыканти. Еу уæхæни наæмæ Межиров æрбахудта зундгонд финсæг Григорий Иванович Коновалови. Æз æй бафарстон: «Дæ роман «Истоки» мухургонд æрцудæй журнал «Волги». Уоми Сталини фиди хонис ирон - Джугов. Фал хеçæн киунугæй ку рацудæй роман, уæд си еци кой наæбал адтæй. Цæмæннæ?»

Григорий Иванович мин дзуапп равардта: «Сталин ирон ке адтæй, уобæл мæ федарæй баууæндун кодтонцæ Хонсар Иристони наукоñ-ертасæг институти косгутæ. Фал роман хеçæн киунугæй ку уагътон, уæд партий Центрон Комитет наæбал бауагъта Сталини наций кой кæнун.»

Иосиф Сталин.

Николай Пржевальский.

Семинар ку фәецәй, уәд мәе Межиров коридормә раҳудта, уоми наәмәә әңгъәлмәә кастәй Коновалов. Етәе мин ракодтонцәә үәхәен хабар. Центрон Комитети архивти ес, Сталин Пржевальскийи фурт ке адтәй, уой әевдесаәт документтәә.

Сталини абони дәр ирон адәмәй беретә хонунцәә ирон - ка зәгъүй Дзугатәй адтәй, ка ба - Дзукъатәй. Аци хабари фәедбаәл дәр ирон мухури берәе уацтәе мухургонд әерүдәй. Нәе зундгонд адәмәй кәмәйдәрти фегъустон үәхәен хабар. Фидибәсти Устур түгъди үәлхези фәедбаәл Кремль түгъдон номдзуд разамонгуттан банкет ку саразта, уәд, дан, Плити Иссәә һәвстәг бадт фәецәй Сталинмәә, әма имәе Сталин къуыдайрагай сдзурда «Тыхсәә ма кәе Иссәә!» Нур ба Плити Иссәән әхемәә бай гъосәен: «С Иосифом Виссарионовичем я встречался всего несколько раз и всегда мы говорили по-русски. Видно, кому-то хочется сделать его стопроцентным осетином, поэтому распространяются такие слухи. Мне бы не хотелось, чтобы эти ложные слухи увязывались с моим именем.» (киунугә - «И. А. Плиев. Военные мемуары». Владикавказ, издательство «Алания», 2003.)

Ес әндәр легендәә дәр: Сталини фидә, дан, адтәй кыньяз Егнаташвили. Сталини мадәә Къекъе (уруссагай - Екатерина Георгиевна) адтәй кынзи ихуәрст, ә хәдзарәә гъудгәнәг (экономка). Ә пәг, цулухъгәнәг Бесо, дан, еци хабар зудта әема ниуазун райдәдта. Минкый Сосомәә кастәй ләгъуз җәстәй, араәх әй надта. Сосо дәр әй нае уарзта, ә боң күд адтәй уотә ин дзуапп ләвардта - ә къохи ци фәууидә, уой ибәәл фехсидә. Бесо еу үәхәени расугәй көдәрти хәецәе фәеххиләй әема 'й рамардтонцәә.

Дзиуиддәгти цифуддәр знаги дадзинти дзиуиддаг тог дәр адтәй?

Гитлери тоги цүппәрәймаг хай адтәй дзиуиддаг - ә фиддәлтәй еу адтәй дзиуиддаг. Үәхәен хәбәрттәә дәр җәуүй, цума Гитлер сәе синхон дзиуиддаги фурт әй. Адольфән ә хуәздәәр әмбәлттәә адтәнцәә дзиуиддәгтәә - зәгъән, ә хуәздәәр әрдхуард Ханиш. Күд дзорунцәә, уотемәй, дзиуиддәгтәә әнхус кодтонцәә Гитлерән финанстәй, әема ин еци гъуддаг устур ағъз фәецәй Германи хеңау исунәен. Нацистон партий ә хуәздәәр әмцәдесонтәә дәр адтәнцәә, дзиуиддаг тог

кәмәә хъәрттәй, үәхәенттәе: Гиммлер, Гесс, Гейдрих, Эйхман, Канарис ... Геббелсәен ба ә ахургәнгуттәә әема, ке хәецәе бафедудта, еци кизгә дәр адтәнцәә дзиуиддәгтә.

Гитлер (Шиклыгрубер) (1889-1945).

Гитлер, дан, хъәбәэр тарстәй, дзиуиддаг тог имәе ке хъәрттүй, уой еске ку базона, уомәй. Ә сәрмагонд адвокат Ганс Франкән ихәс равардта, җәмәй ә фиди фиддәлтәе тогәй к адтәнцәә, уой сбәрәгә кәна. Франк еци ихәс исәнхәест кодта әема фюрерән загъята, ә фиди мадәә дзиуиддаг хәдзари ихуәрстәй ку куста, уәд, дан, бауәззая әй.

Фал дзиуиддәгтәмәе уотә мәесттүн җәмәен адтәй әема сәе

бундзагъд кæнун цæмæн кодта, уой фæдбæл дæр цæуý аллихузон дзубандитæ. Дзиуиддæгти фæсте ба Гитлерæн æнуинондæр адтæнцæ славянтæ. Ёхе рагæй цæттæ кодта Советон Цæдесмæ æрбалæборунмæ. Байгъосæн ин æхемæ: «...Дзиуиддæгтæ Уæрæсей политикон хæцауттæ ку иссæнцæ, уæд сæ гамходæ исистонцæ. «Адæмон дзиуиддаг» иссаёй «тогæйдзаг дзиуиддаг», адæмти тиран. Цубур рæстæгмæ бунаескъуд исходта, национ идеяæ ка хаста, еци интеллигенций. Дзиуиддæгтæ сæ гъæддаг фанатикон æгъатирдзинадæй бабун кодтонцæ 30 милиуан адæймаги, - еути æверхъяуæй рамардтонцæ, иннетæ ба судай рамардæнцæ. Е сæ гъудæй æрмæстдæр уомæн, цæмæй устур адæмбæл æривæронцæ дзиуиддаг литератортæ æма биржи бандитти кьюари диктатури æфсоинæ...»

...Тухæ æма федардзинадæ уруссаг паддзахадæн славянтæ нæ равардтонцæ, фал гермайнаг элемент. Е устур æвдесæн, гермайнаг элементтæ ниллаэгдæр нацити æхсæн ци агъаззаг хъаурæ исунцæ, уомæн...

Сæдæгай æнзти дæргыци Уæрæсөе цардæй гермайнаг хъаппи фæрци. Нур ба еци хъаппæ æгасæй дæр исæфт æрцудæй...»

Потомок легендарного шотландского барда 13 века Томаса Лермента - офицер британской армии перешел в 17 веке на службу русскому царю и навсегда остался в России. Михаил Лермонтов, однако, не знал этого наверняка, хотя в его семье предание о шотландских корнях, видимо, все-таки хранилось. Лермонтов склонялся скорее к испанской версии своей родословной, по которой фамилия Лермонтовых велась от некоего испанца Лермы. Чтобы подтвердить шотландское происхождение, Михаилу Лермонтову нужен был доступ в архивы, которого он так и не получил. А жаль, ведь тогда М.Ю. не только убедился бы в правоте «шотландской версии», но может быть узнал бы и некую существенную для него деталь: в 18 веке один из Лермонтовых, живших на родине, женился на единственной наследнице старинного рода Гордонов; и потомком этой семьи был не кто иной как Джордж Гордон Байрон. Как причудливо, как говорится, тасуется колода в генеалогии!

ГЕНИОН ДУУÆ УРУССАГ ПОЭТИ

А. С. Пушкин райгурдæй 1799-аг анзи 26-аг май. Мæскуй, ра-

мардæй 1837-аг анзи 29-аг январи Петербурги.

Пушкин æ фиди 'рдигæй хаст цудæй рагон ездон муггагмæ, еци муггаги рагфиддæл ба адтæй немуцаг лæг Ратши. Уомæй æхсæз фæлтæрæй фæсте Пушкини фиддæлтæ райстонцæ муггаг «Пушкин».

Пушкини мади муггаг ба рантæстæй Ганнибалов Абрам Петровичæй, - паддзах Устур Петр фæсарæнтæй æ хæццæ ке 'рбаласта, æхем1æ ке 'рбахæстæг кодта, уруссаг дин кæмæн райсун кодта, уæхæн африкагæй. Е службæ кодта гвардий, в1742-аг анзи райста инæлар-майори чин. Адтæй ин 5 фурти - Иван, Петр, Исаак, Яков æма Иосиф. Кæстæр Иосиф адтæй поэти мади фидæ.

13 аеноси легендарон шотландиаг бард Томас Лермонтти байзәеддаг - бритайнаг әффсади афицер 17-аг аеноси службæ кæнун райдæдта уруссаг паддзахæн аёма ә фæстаг бонтæмæ Уæрæсей цæргæ байзадæй.

Михаил Юрьевич Лермонтов
(1814—1841)

Михаил Лермонтов ә муттагæн ә уедæгæтæ шотландиаг ке аенцæ, уой дзæбæх нæ зудта, аёма ә фиддæлти Испанийæй рацæугутæбл нимадта, ә фиддæлти фиддæли худта Лерма. Е уомæн, аёма 'й архивтæмæ некæд бауагътонцæ. Уогæ ба ә бинонтæ зудтонцæ, шотландиаг тог сæмæ ке хъæртуй, уой, фал куд, ци, - уой ба бæраёт бæлвурдæй сæ бон сбæраёт кæнун н' адтæй.

Гъулæггаг әй, Лермонтови архивтæмæ ке нæ уагътонцæ, е, гъулæггаг әй, шотландиг легендарон бард ә фиддæлти фиддæл ке адтæй, уой ке нæ зудта, аэндæра базудтайдæ никки дессагдæр хабар: 18-аг аеноси Лермонттæй ey, Шотландий цæраёт, ракурда

рагон ездон муттаг Гордонти кизги, аёма син райгурдаёт фурт... Джордж Гордон Байрон - исуйнаг англисаг устур поэт. Гъе уæхæн дессæгтæ берæ ес алли муттаги дæр, евгъуди арфи син сæ нимæхст къубулойнæ ихалун ку базонай, уæд.

ÆНОСТИ ДÆРГЬИ ФÆЛТÆРÆЙ ФÆЛТÆРМÆ, ФИДÆЙ ФУРТМÆ Ә ТОГ ÆНДÆР АДÆМИХÆТТИИ ХÆЦЦÆ КÆМÆН НЕ 'СХÆЛÆМУЛÆЙ, УÆХÆН АДÆМ НÆЙИЕС.

Гъе уомæ гæсгæ, кедæриддæр ранимадтан, «Дессæгтæ аёма тæмæстæ», зæгъгæ, еци сæргонди, уони нимайун гъæуý кæдзос уруссæтæбл, сауæнгæ ма Ленини дæр, е 'уæнгти уруссаг тоги тынг кæмæн н' адтæй, уой дæр - аримисæн Соженицыни дзурдæтæ: Ленини тогдадзинти, дан, кæд уруссаг тог н' адтæй, уæддæр аёй нимайун гъæуý уруссæтæбл - нæ адæми ахсæн райгурдаёт аёма исьомбæлæй, уруссаг зæвзаг зæма культураёт цæуý ә уедагæ.

Нæхе Диgori ку райсæн, уæд уоми дæр берæ муттæгтæн сæ уедагæ дигорон навý, нае нимадæй дигорон муттæгтæн сæ 50% бæрцæ рагдзаманти æрледзæг адæмæй равзурдæнцæ - сæ дæвгарæ фулдæр хай Уæллагири комæй. Фал етæ иссаенцæ кæдзос дигорæнттæ.

Нæ гъуди бафедар кæнуни фæдбæл æрхæссæн уæхæн дæнцæ: номдзуд дигорон поэт Багъæрати Созурæн ә фидæ адтæй ирон - Хаситæй, фап æхе иронбæл некæд нимадта. Евгъуд аеноси дигорон зæвзаг исафунмæс ку гъавтонцæ, уæд ә цæстисуг калгæй ниффинста æмдæвгæ «Иронæн»:

Ирон, мæн зæвзагæн
зæгъис ду «хæрзбон»,
Æз дæр фуддæрагæн
зæгъун мæ фæндон.

Гъуддаг ку цæуидæ
бæргæ фæндонбæл.
Мæ мадæ, мæ фидæ
фæлтæрд зин бонбæл.

Кæд аэз нæ фæразун
де 'взагæй дзорун,

уәеддәр кәүн уарзун, -
мәе радәе корун.

Рагон дигорон муттаг Малити рантәсти туххән ес уәхән дессаги рәесугыд легендә: аегас дүйне басаёттаег Ахсахъ-Темур Диgorәмә ку бацуудәй, уәед аәрфусун кодта еу мәесуги (хәедзари). Хәедзари хеңау, авд фурти аәма аәртәе кизги фидә, уой хуарз исиуазаёт кодта. Рагон аәгъдаумәе гәстгәе кизгүттәе гъәуама иуазәги рази ләудтайонцае, гъома ести ләггадә кәнүн ку багъәуя, зәгъыгә. Ахсахъ-Темур, фингәбәл ин ци хуәруйнәгтәе аәривардтонцае, уонаен сәе астәумәе 'внапдта. Фусуни кизгүтти астәүккаг ниххудтәй. Цәбәл ходи, зәгъыгә 'й, иуазәг ку бафарста, уәед ин е загъта:

- Ахсахъ-Темури хуәрунтае кәенис... Е дәр, аәфсад уа, бәстәе уа, уәеддәр астәумәе ләбору!

Фидә баләедәртәй Ахсахъ-Темури сосфәндәе. Аә фурттәмә фәеддэзурдта аәма син сосаңгәй баләедәрун кодта: Ахсахъ-Темур уин уә астәүккаг хуәри раскъафунмәе гъавуй, гъәуай ай кәннетәе.

Фалә Ахсахъ-Темур Ахсахъ-Темур адтәй. Исаңхәст кодта ае сосфәндәе, астәүккаг кизги раскъафта. Авд аәнсуваәри ай сорунтәе байдәедтонцае, хъәбәр имәе бахәстәг аенцае. Ахсахъ-Темур аехе стъалу фестун кодта аәма кизги хәәццае арвмәе истахтәй. Авд аәнсуваәремә дәр Хуңауай искурдиадә адтәй, аәма етәе дәр сәхе стъалутәе фестун кодтонцае аәма арвбәл сорунтәе бәйдәедтонцае Ахсахъ-Темури. Гъа нур ай райахәссонцае, зәгъыгә, уотә ба бон аәрбарохс ай аәма, ке сурдтонцае, еци стъалу боли рохси аәrbай савдәй.

Уәедәй нурмә аеностәе рацудәй, фал авд аәнсуваәри стъалути хузи алли аәхсәвәе дәр сорунцәе Ахсахъ-Темури стъалуй. Куддәр имәе бахәстәвгүнцае, уотә ба аәrбарохсүй.

Ахсахъ-Темури стъалу Диgorә хонунцәе Бонвәрнон, авд аәнсуваәрел стъалути ба - Ләдәртә (созвездие Большой Медведицы). Гъе уотә сордзәннәнцае аәхсәвон арвбәл Ләдәртә Бонвәрнони, аәма 'й ескәд ку байяфонцәе, уәедда аәрцаудзәй дүйней кәрон.

Ци кизгәе раскъафта Ахсахъ-Темур, уомәй ин райгурдаeй аәртәе фурти: Мали, Бузо аәма Гардан. Еци аәртәмәй ба устур Диgorи Геуәргиати муттаг рантәстәнцае.

СӘҮУОН САГЪЯЕСТАЕ, КЕНӘЕ БА ГЕУАЕРГИАТИ В. ЦИ УАВАЕРИ АДТАЕЙ 21 А҄НОСИ ТӘККАЕ РАЙДАЙАЕНИ

(Сқыуддәвтәе бонугәй.)

15 марта, 2001 анз, 7c.30м.

Аәзинае мәрдмәе адтәен Зилги – Хәблиати Сафарән, мәгур, ае кәстәр фурт Блу (ае хәедзарон ном) кәемидәр сәхе гъәуи аәхсәвгәсәй куста, бафунәй ай аәма нәбап райғын ай. Цудәй ибаел (каәд нәе рәедүйн, уәед) 45 анзи. Уәлмәрдтәмәе цәуән, зәгъыгә, Музафер аәrbахадта аехе, ае фәндәбәл арази адтәен, фал Аәхсари хәеддәзәе еу машини рацудан, Аәхсари ба цидәр гъуддаг адтәй горәти, мәрдмәе ку цудан, уәеддәр мин баләедәрун кодта ае уавәр. Аәхсарән загътон, Сафари фарсмәе ку баләууианә, уәед бәргәе хуәздәр уайдә, зәгъыгә, аәма е дәр нецибал сәзүрдта - ранаехстәр ан мәрддзогойни фәdbәl фестәгәй - фәеццудан, аәвәдзи, дууә километремәй фулдәр. Мәрд ку байвардтонцае, уәед фәестәмәе раздахтан зиангини хәедзарәмәе, рохсаг загътан. Горәтмәе ку ссудан, уәед ма Аәхсари хәеддәзәе фәйнәе 100 грамми уруссаг арахь баниуастан.

Аәртәе анзей размәе Ленини гъәунги цардан, нә фатер советон дзамани устурбәл нимад адтәй - сәдәвәнзәмәй фулдәр кәбәл цәүй, уәхән дууәуәладзугон хәедзари нин адтәй уәрәх цүппар уати, устур хуәруйнагтәнән, тугури бәрзәндәе адтәй цүппар метри. Жорики зәрди гъуддагкәнүн аәreffтудәй, нә фатер гъәла-мәләти рауәйәе кодтан, нәхеңән Трубецкоий номбәл гъәунги цүппаруатон хәедзарәе балхәдтән, Жорикән ба нәхемә хәстәг дууәуатон фатер.

31.03.01, 21c.40м.

Цәйбәрцәе энерги фесавдәй дзәгъәли! 30 анзи мәбәл ку рацудәй, уәед цума ме сфаелдистадон күст фәңцәй, уотә башгъәлдәй, мәе цард мин дзәбәх ку зонүй, е. Мә 'нбәлтти аәхсән мәбәл сбадтәй зинади ном. Фал цәмәннае бал финстон, уой ку баләедәрдзәнәй, уәедда ае ләдәрун дәр ке фәндүй

аёма ке гъэуй. Неке. Мæ хуæздæр æнбал адтæй ме 'нгарæ, еумæ еу синхи ке хæцæ исирæстан е - Габети Юрик. Оскар ба мæнæй дзæвгарæ кæстæр адтæй, уомæ гæсгæ 'й æнбал исхонун зинтæй ес, кæд мæ зæрдæмæ хæстæг лæудтæй, уæдда æхуæдæг дæр, ци зонун, уомæй, мæнæй уæлдай некæмæ æвдиста е 'ндзæвгитæ, мæнæй уæлдай некæд некæмæн ракодта æ сагъæстæ, æ нези кой. Фиццаг хатт мæмæ е 'ндзæвгитæ ку æрбахаста, уæд ин загътон, уадзæ сæ мæнмæ, зæгъгæ. Ку рандæй, уæд ин е 'ндзæвгитæн цубур раздзурд ниффинстон, «Max Дуги» редакцимæ исхизтæн (еу агъости адтæнцæ нæ косæн бунæттæ) Хъодзати Ахсаæен балæдæрун кодтон, æцæг поэт ке фæззиндæтæй. Е дæр сæ цинаæгæнгæ райста, ниммухур сæ кодта журнали. Оскар мæмæ уой фæстæ æрбауæдæй мæ кустмæ, 'ма æфæрмигæнгæ загъта: «Æгæр мæ раппæлдæтæ... Нæ гъудæй...»

Еу уæхæни мин Оскар радзурдта, Мæскуй ке адтæй профессор-психиатрмæ, еухатт ба мæ кустмæ фæлорсæй æрбауæдæй, фæндагбæл, дан, цудтæн, аёма æртæ лæхъуæни мæ размæ фæцæнцæ, сæ машини син кадæр скъуæрдта, аёма, дан, сæ кæститæмæ гæсгæ бæраæтæй, мæнбæл ке гурускæ кæнунцæ. Мæ бон куд адтæй, уотæ 'й æрсабур кодтон, баууæндун æй кодтон, ка дæбæл рамбæлдæй, уонæн, зæгъун, сæ зæрди кьюми дæр н' адтæй дæ кой - зонгæ дæр дæ нæ кæнунцæ. Паркмæ иссудан, берæ фæттæзgъо кодтан.

Оскар ба 1993-аг анзи æхе фарæстæймаг этажæй рагæлста. Уæд ибæл цудæй 33 анзи - Киристей карæ.

Сæхе финогутæ, поэттæ беретæ хонунцæ, фал си романтики тавс некæцæй цæуий. Аñæ уомæй ба поэт нæ, фал фийай дæр адæймаг нæй. Хæфситæ берæ игъæлдзæгдæрæй цæрунцæ цымарай....

Хуцау, табу дæхæцæн! ...

4.04.01, 8c.55m.

Æндæрæбонæ адтæн зиани - Бритъиати Аслæнбæгæн е'нусувæр рамардæй. Хистæй сараэтонцæ кувд, æнæвгъяу кувд, кæрæдæмæ дæр ниуазæнтæ дæдтун байдæтонцæ. Хисти фæстæ Куртатти коммæ рандæан, Гизæлæй минкъий уæлдæр, уоми æрбунат кодтан. Адтан фондземæй - Аэз, Сафар, Барис, Камал аёма нæ "бæхтæрæт" Артем. Камали шофер Гизæли цæруй, сæхæцæй рахаста хурфидзauмæдтæй конд фидгунтæ, уруссаг

арахъ, давони сифтæ. Ахе ин нæбал рауагътан - еу машинæ нæ фагæ адтæй. Дони билæбæл дзæбæх рауæн æрбадтæн.

Сафарæн æ фурт ку рамардæй, уæдæй ардæмæ æ кеми наема 'рцудæй, куддæр æнахур губур ницæй, ниффудхуз æй, æхе дæр нæбал дасүй (сай даруй). Бауайдаæф ин кодтон: "Сафар, дæхæбæл минкъий фæххуæцæ, Хуцау ци загъта, уобæл бухсун гъэуий..." Ниуазтан уруссаг арахъ, æз давони сифтæ аёма дзолæй комидзаг кодтон - фид кæдæй нæбал хуæрун, уæдæй тагъд æртæ аизи исæнхæст уодзæнæй. Аллихузæн дзубанди рауадæй не 'хæн. Аэз загътон, адæймагæн æнбал, æрдхуард ке нæйиес, еунæгæй кudрайгурой, уотæ цæргæ дæр еунæгæй ке фæккæнүй. Гусалти Барис загъта, æгæр кара кæнис дæ дæубанди, æз дæу туххæй лæг дæр рамардзæн. Камал загъта, нуртæккæ, дан, Вако ци уавæри'й, уæхæн уавæри негасдæр фæууæн хаттæй-хатт, фал æй æз лæдæрун. Вако ци хузи зæгъуй адæймаги еунæги туххæн, е раст æй. Аермæст ин æнбæлтæ нæ фæууий, зæгъгæ, е ба раст пъуди нæй.

22.04.01, 9c.20m.

Гъуди кæнун, а дуйне ци æй, уобæл. Зунд кæмæдæриддæр ес, уонæн æнæ гъудикæнун нæйиес аци фарстабæл, - фæнда сæ, ма фæнда, уæддæр. Фал еуетæн сæ дæлаунди бадуй, неци сæ гыгæ даруй, иннетæн ба сæ сæртæ зелун кæнүй. Адæймагмæ нæйиес дзуапп, дзорун дæр ибæл нæ гъэуий. Фал Хуцауи хæддæзæ ба дзорун, фæрсун æй берæ цæмæйдæрти. Аерæги уæнгæ дæр Хуцауæй тæрсгæ кодтон, күвтон имæ лигъæтæгæнгæ. Е уомæн уотæ адтæй, аёма æцæг æууæнкæ нæмæ ниффедар æй мæ уоди. Нур Хуцауи хæддæзæ дзорун æргомæй, æмсæрæй, нецæбæл ин лигъæтæ кæнун, æрмæст имæ ковун, цæмæй мин мæхæцæн дæр, мæ бинонтæн, мæ хæстæгутæ, мæ къабæтæн, æгæс адæмæн агъаз бакæна. Еци күвд дæр нецæмæн гъэуий, фал мæ тоги бауæдæй аёма'й алли бон дæр кæнун. Гъэуий еунæг гъуддæг (мæн-мæ гæсгæ): Хуцауи дæ уоди дарæ, дæхе уод куд дарис, уотæ, хуарæдзинадæ кæнæ - уæдда дæ Хуцау æхуæдæг уиндæнæй. Хуцау цидæриддæр зæгъя, уобæл арази ун гъэуий зундæй нæ, фал зæрдæй. Дзагути Губадий киунугæ "Дигорон уадзæн дзурдтæ" ("Ирæфи" дæр сæ ниммухур кодтан), зæгъгæ, уоми ес уæхæн загъд: "Хуцауæн æ хуарæй кud боз дæ, æ лæгъузæй дæр ин уотæ боз ун пъæуий." Кæбæлти кæлуй адæми зунд!

Аци амунд мæнæн æнхус кæнүй, мæ зæрдæй мин мæ тас соруй.

Дин æма Хуцауи еу ка 'нгъæлуй, етæ устур рæдуд кæнунцæ, æввæдзи, уодæй лæмæгь æнцæ· æма æнæ еске дзурдæй, амундæй сæ бон цæрун нæй. Дин æхæердигæннтæ ка кæнүй, адæми си ка сайуй, æ политикон, экономикон цъумур гъуддæгтæ си ка кæнүй, уонаëбæл дзорун мæ нæ фæндуй. Ёцæгæй Хуцаубæл ка æууæндуй, етæ, мæнмæ гæсгæ, берæ нæ 'нцæ, фал Хуцаумæ ку нæ ковон, уæд мин вести рахилæ кæндæнæй, зæгъгæ, аргъауæнтæ æма мæзгиттæмæ ка цæуий, етæ ба æгæр берæ æнцæ. Алли дин дæр Хуцауи номæй пайдагæнгæй аллихузти архайуй адæми æ цагъар скæнунбæл, уони хардзæй цæрунбæл, дуйней басæттунбæл. Цæргæ·цæрæнбонти си тухгæнгутæ, политиктæ, давгутæ, сæркьюæртæ уомæн пайда кæнунцæ. Ай-гъай, Хъуран дæр, Библи дæр устур дессаги киунугутæ æнцæ, æз сæ хонун айев литературон генион уадзимистæ. Уоми ци зундгин гъудитæ ес, етæ æнцæ адæймаги тækкæ бæрzonдdæр гæнаæнтæ, æма уомæ гæсгæ сæхемæ æлвасунцæ адæймаги, дес'й æфтаунцæ. Дзурдæн Матвей Евангели райсæн – 5.44: «А я говорю вам: любите врагов ваших, благословляйте проклинающих вас, благотворите ненавидящим вас и молитесь за обижающих вас и гонящих вас.» Е æй адæймаги исконди устурдæр фарнæ, Хуцау адæймагæн цæйбæрцæ уоди хуарздинадæ дæттуй, уой æвдесæн. Уомæ гæсгæ адæм се'рух раздахунцæ динмæ, дин ба еци фæдзæхстæй пайда кæнүй æхе гъуддаги. Адæймаг æма Хуцау кæрæдзэмæн ци æнцæ, дин æма Хуцау дæр уой: кæд адæймаг раст цард кæна, уæд æй Хуцауи цори, кæд дин раст фæндагбæл араза, уæд е дæр уодзæй Хуцауи цори. Фал дингæнгутæ коллектив æнцæ, хеçæуттæ син ес, æма еци хеçæуттæ саразунцæ æууæндæг адæми цард сæхе «гоми фæрстæ хуайгæй». Динтæ Хуцауи сæхе ке бакодтонцæ, е ба æй ходæг, æгæр æнкъард ку нæ уидæ, уæд. Уод æма Хуцауи астæу гъæуама маке лæууа. Ёрмæст Еунæг Хуцау зонуй адæймаги æгæс сосæгдзиндæтæ дæр.

23.04.01, 9c.22m.

Сабати, 21 апреля, адтæн Зилги, Сафар æ фуртæн дуунисæй боней кæндæ кодта. Нæ размæ фингæбæл ци къеретæ адтæй, уонаëбæл фид никкарстонцæ æма мин си хуæрæн нæбал адтæй – фиди гъæстæ кæбæл уа, уой дæр нæ хуæрун. Гусалти Барис

рахассун кодта дзæхæрагун, уой сæрбæл ба цъæх гъæдиндæзæ, æндæр кæрдæгутæ, нæуæг гитъритæ æма помидортæ (мæнмæ гæсгæ, «пъамидор» финсун нæ гъæуй, фал «помидор» – не взаг æхуæдæг фæлмæн æй æма'й кавказаг муртæй цæбæл хæлхьюй кæнæн?). Ниуæтæй мæхе багъæуай кодтон.

Нæ адæм сæ рагон æгъдæуттæ сабургай исафгæ цæунцæ, нæуæг фæткæ ба сæмæ нæма ес. Нурутæккæ фингæбæл хестæртæн фæббадунцæ раздæри партион æма фæскомцæдесон коցутæ, æ рæстæги рагон æгъдæутти нихмæ æгъатир тох ка кодта, етæ. Нæ зонунцæ адæмон æгъдæуттæ, фал нæхе дæсни æма курхонæй равдесæн, зæгъгæ, сæхеçæй артиститæ саразунцæ, æригъосæгтæ дзубандитæй сæ зæрдæбæл ке бадарунцæ, уони сæмæнтьери кæнунцæ, зиани фингæй кувд саразунцæ, кувди ба зиани æгъдæуттæ дæр кæнунцæ. Фæсевæд идард лæуунцæ сæ фидтæлти фæткитæй, нæдæр дигорæнгтæ-ирæнгтæ нæбал æнцæ, нæдæр уруссæтæ не сæнцæ. Циавæр наций игаккæ хæссунцæ, е бæрæг нæй...

23.04.01, 16c.29m.

Радиойæй Темирати Давид кастæй Малити Геуæргий дууæ кадæнги: "Гъонгæси фурт мæгур Мæхæмæт" æма "Дзандизрахъ". Давидмæ æцæг актери курдиадæ ке адтæй, е бæлвурдæй зиндтæй æ кастбæл. Ё кæнгæ гъæлæс цидæр фæцæй, дзурдта зæрдæбунæй. Ёввæдзи, ин мадæлон æвзаг дæр æнхус кодта, фал æй, мæнмæ гæсгæ, сæйргæдæр ба кадæнгити айевадон æнæзæгъгæ устур хъаурæ иста уæлæмæ.

Мæ кусти коридори фембæлдæтæн м'e мхуæрифурт Темурти Данели кизгæ Ритæбæл. Ёй хуарз адæймаг, лæдæргæ, адæймаги зин æхемæ ка есуý, уæхæн. Ё фæуунд мин æхçæуæн адтæй, кæрæдзæбæл бацинæ кодтан. Ё мадæ Кафети хæддæзæ æнцæ Иеговайи æвдесæнти æхсæннади иуæнгтæ. Загъта; ес мин æртæ гъуддаги – мæ Хуцау, мæ бинонтæ, мæ куст. Дæн зæрдæнцойнæ. Ёз ин æ дзубандитæбæл гъуди кодтон. Хумæтæги нæ'нцæ дини аллихузон къабæзтæ. Кæд адæймаги уод сабур кæнунцæ, æууæндун æй кæнунцæ цардæ æносон рæсугъдзинадæбæл, уоди æносон цардбæл, уæд е устур хуарздинадæ'й. Зæгъæн, æз мæ уоди сабурдзинадæ нæ ерун, æдзох дæр цæбæлдæр сæгъæс, кенæ ба фæсмон кæнун. Фал мин дингæнгутæ æхсæнмæ дæр цæуæн нæййес, æгæр хевæндæ'й мæ рахаст, некæмæ си

байгъосдзæн, аյууэндгæ дæр си беретæбæл нæ бакæндзæн. Еске фæдбæл ка цæүй, уонаëй нæ дæн. Зæрдæнцойнæ мæ ке гъæуй, уой бараги балæдæртæн, фал мæ бæлдитæ, мейкъарæнтæ, мæ мондæтгæ вулкану стонунцæ мæ хурфи æма мæ фæххæссунцæ сæв уæлнихи.

Е дин мæ уодиконд. Нæ, еунæгæй, бунтон еунæгæй цæун Хуцаумæ.

24.04.01, 15с.55м.

Адаëймаг æхе туххæн ци зонуй, уой некæд неке базондзæй. Уæхæн сосæгдзинæдтæ ес алли уодгоймаги царди дæр, æма сæ аргомæй некæд некæмæн радзордзæй. Нæма райгурдæй, æхе туххæн алци дæр ка радзора, кенæ ка ниффинса. Мæн царди дæр, ай-пъай, ес уæхæн хабæртæ, мæхуаедæг дæр æфсаëми кæмæй кæнун, фæсмон кæбæл кæнун. Устур фуддзинадæ некæд бакодтон, мæ зæрдæ мин ресун кæнунцæ листæг гъуддæтæ; кæмі мæхе хуарзæй нæ равдистон, кæмі-еу æдзæсгом разиндæн, кæмі – æнаëгъæугæ, æнæбунати æфсаëрмæй мæхе гъæлай бунати æвардтон, кæмі - ци кæнгæ адтæй, уой нæ бакодтон. Фиддзагидæр мæхе æфхуæрун, фагæ хæларзæрдæ ке нæ адтæн, баххус кæнун мæ бон кæмі уидæ, уоми-еу мæхе еуварсмæ ке ралвсинаë, арах-еу мæхе кындийæ ке равдесинаë. Мæхе æфхуæрун, ниуæти бæлахæй ци рæдудтитæ аеруагътон, уони туххæн дæр. Дзурдæн уæхæн хабар æрхæсдзæн: мæ хæстæг силгоймаг ми курдта, цæмæй æй мæ фатери æрфинсон, горæти, дан, финст ку уон, уæд мин æмдзæрæни еу уат радтдæнцæ мæ бинонти хæддæв. Еци рæстæги мæ 'нусвæр Бутай кизгæ Эллаë дæр, уæдда мæ фидинсувæри фурти кизгæ дæр махмæ финст адтæнцæ. Уой ин балæдæрун кодтон, загътон ин - мæ бон дин нецæмæй баххускаенун æй. Е адтæй проспектбæл. Мæгур силгоймаг богъ-богъæй кудтæй, æ цæстисуттæ уадæнцæ æ ростæбæл, къохмæрзæнæй сæрфун сæв нæ фæразта. Аз уæддæр дорзæрдæ разиндæн, нæ ин фенхус кодтон. Мæ бон ба, æвæдзи, адтæй. Адаëмæн хуарзæй ке фæддæн, е ми ирох æй, фал уоди тафс кæмі нæ равдистон, уæздан, хебæлхуæцгæй гъуддæг кæмі нæ кодтон, еци цаутæ ба фати æрхæзтæу мæ зæрди байзадæнцæ, æма мæ арах гъезæмарæй марунцæ.

25.05.01, 17с.10м.

Æндæрæбонæ 10 сахатебæл Фийагдони Бритъиати Елбиз-

духъойæн циртдæвæн игон кодтонцæ. Аз цæуйнаг н'адтæн, фал æвеппайди мæ зæрди фетурдæй цæуни фæндæ, кæд дуадæсæймаг саҳат райдæйтта, уæддæр. Уалити Лаврентæн загътон, цæуæн мæ хæддæ, зæгъгæ. Сарази æй цинæгæнгæ. Ку бахъæрттан, циртдæвæн кæмі ниввардтонцæ, еци бунатмæ, уæд адæм дæлтегъæ фингтæбæл бадтæнцæ. Циртдæвæн фæййидтан, Фингæй нæмæ фæддзурдтонцæ, сбадун нæ кодтонцæ. Мæхецæн загътон, мæхе багъæуай кæндзæнæн ниуæзтæй. Берæ нæ баниуазтон, фал мæбæл фæззиндæй, уомæн æма хуæргæ неци кодтон афтед сор кьеreiæй фæстæмæ. Иннетæ ба фид дзæбæх сæрфтонцæ. Фид кæмі уа, уæхæн фингæбæл мин бадгæ нæй, фал мæ бон нæмæ й мæхе адæмæй ратонун. Фингæй фестадтæн, фал ма лæугæй мæ зонгити хæддæ, уæлдайдæр ба хуæрзод Хæмæтти Батæрбæги хæддæ (Фийагдони сæйгæдони сæйраг дохтураj косүй, студенттæй еу уати цардан, уадда е мединститутмæ бацдæй) фæйнæ баниуазтан. Горæтмæ ку рхæвцæ ан, уæд нæ Хугати Сергей сæхемæ баздахта. Хуарз сæнаë сæмæ адтæй, 'ма уомæй баниуазтан. Лаврентбæл дæр, мæнбæл дæр фæззиндæй ниуæзтæй.

Ниуæзтæй мæхе ку скæдзос кæнун, уæд ма дутгæ бони æмбес мæ сæр уæззay фæуүй. Уой фæсте ба мæхе фенкъарун уæнгрæуæгæй, кустмондагæй. Фунæй дæр нур куд дзæбæх кæнун, уотæ – некæд. 1980 анзи майи мæйи мæмæ рауддæй инфаркт. Фондз анзæй бæрцæ нæбал ниуазтон. Мæ зæрдæ ба ристæй æма ристæй. Мæ бон ку нæбал уидæ, уæд «тæгъд æнхусмæ» бадзорун кæнинæ. Еунæг хат дæр нæмæ фæййидтон æцæг кардиолог. Аз син ци дзурдтон, уой нæ финстонцæ, фал ахургæнæн киунугутæй ци багъуди кодтонцæ, уой. Рафинсионцæ ециеу хуастæ. Ниххæзтæдти сæв уагътон, нæбал сæмæ дзурдтон.

Мæхецæн загътон: «Аци цард ци æй мæнæн?» Сабургай ниуазун райдæдтон.

Хуцау, табу дæхецæн. Мæ зæрдæ раздæр куд ресидæ, уой иронх дæр ма фæддæн. Фал ниуæти фæрци æви æндæр естæмæй? Уой нæ зонун. Ниуæзтæй тæрсун еунæт гъуддæгæй: лæг си æхе æгадæ кæнүй.

26.05.01, 13с.45м.

Зæнхон рæстæг тæгъд уайүй. Къуæре куд ратæхүй, уой зонгæ дæр нæ бакæнун. Абони ци бон æй, зæгъгæ, мæ еске ку

фæффæрсүй, уæд ин мæ бон дзуапп радтун нæ фæуүй. Мæхуæдæг дæр арах нæ фæрсун, цума рæстæг бонтæ аæма мæйтæй конд нæй, фал еци еугæндзонæй цæуй, уотæ мæмæ кæсүй. Мет аæма кæрдæги фæццæх (аци дзурд дууæ “цъ”-и хæддзæ финсæг нæй, фал “ц” аæма “цъ”-и хæддзæ) – рæстæги сæйраг федогтау æнцæ мæнæн. Мæ мадæй игъосинæ: цард æй цубур фуни хузæн. Нур æй мæхæбæл бавзурстон. Фал фуни кой кæми скодтон, уоми ба мæ фунтæй мæ зæрдæмæ арфдæр ка багъардта аæма феронхæнæн кæмæн нæййес, уонæй еу-цалдæри радзорон. Фондз-æхсæз анзи мæбæл цудæй, уæд фæйидтон, æверхъау тас аæма зин кæми бавзурстон, уæхæн фун. Цума мæбæл цидæр æнæбæрæг уæззæу цæф рауандæ, уойайау уотхар кодтон, мæхуæдæг ба уидтон Бабай (нæ фидинсувæри “Баба” хонæн мах бинонтæ дæр, æхе цæуæт дæр, мæ фиди ба нæ дууетæ дæр – “Папæ”) идзулд цæсгом, аæма мин е мæ гъезæмарæ нигги æбуалгъдæр кодта. Еци гъезæмарæ ма абони дæр мæ зæрдæбæл лæуүй. Æвæцæгæн, мæ зæрдæ фæллæууидæ, мæ уод фæццæйесинæ, фал бабæй зæрдæ скосидæ. Сувæллонæй нурмæ пъæззу мæнæмæ хъæбæр æмхиц æй, уæхæн æнæхатир аæма уæззæу фæуүй, аæма си туххæй райервæзун. Фæззæгъун мæхеçæн: мæ къохи, кенæ мæ къахи æнгулдзæ ести амалæй ку базмæлун кæнинаæ, - фал кæми! Æрæгиау ба си, титани гъезæмæрттæ' взаргæй, цидæр хузи мæхе ратонун...

28.05.01, 12c.52м.

О, пъæззу, минкый сувæллон ма ку адтæн, уæдæй мин тухеуæг кодта. Арах мæ æхсæвæ цалдæр хатти æ буни скæнидæ, æ къабæстæ мæбæл æнгом истухсионцæ, мæнæ Лaoкоонбæл хелæгтæ куд истухстæнцæ, уотæ, аæма мæ исзæзмæлд нæ, фал уолæфун дæр нæбал уадзидæ. Фæстаг цалдæр анзи мæмæ пъæззу нæбал цæуүй. Еухатт ба, цудайдæ мæбæл 50 анземæ хæстæг, мæ фуни зæгъон, аæма æрдæгигъал адтæн – мæхемæ уотæ кæстæй, - æхе мæбæл цидæр уæззæу сирд æрбæгæлста, адтæй устур арси хузæн, гъунтъуз аæма сау, тари цæстæ цæйбæрцæ фæйихæссүй, уойбæрцæ'й уидтон, æ буни Мæ скодта аæма мæ сæзмæлун нæ уагъта дзæвгарæ рæстæг, цума уолæфгæ дæр нæбал кодтон, уотæ мæмæ кæстæй.

Мæ фунти кой идардæр. Мæхе лæдæрунгъон ку фæддæн, уæдæй, сауæнгæ мæбæл 40-45 анзи ку сæнхæстæй, уæдмæ

уидтон мæ фиди мæ фунти хъæбæр арах. Фунтæ ба адтæнцæ æмхузæн: мæ фидæ дивил дзаумæдти, румпæг ке баҳуардта, уæхæн зæронд скъудтæ бухар ходи фæззиннидæ. Неци дзурдта æппундæр, цума адæмæй æ мæгур аæма феçейæй æфсæрми кæнүй, уойай-еу лæудтæй сæргубурæй. Æз ин кодтон устур тæрегъæд, мæ зæрдæ ресун райдайидæ, æфсæрми кодтон æ мæгурхузæй. Еууæхæн мæ мадæ Зæрæдайæн радзурдтон мæ фунти хабар. Загъта : «Уæрте (уотæ худта нæ фиди, æ ном ин некæд загъта, Геуæрги кæ хундæй иннæ адæмæй, уонæмæ дæр дзурдта æндæр нæмттæй, зæгъæн «Урусий биддзеу», кенæ æндæр уæхæн ести), æвæдзи, мæрдти бæсти еунаæт æй, æгвæстæй æй гъудигæнæг нæййес, аæма кæд æ зæрдæ ходуй...» Æз исфæндæ кодтон ме 'нæзонгæ фиди ном иссерун, кæндæ ин исказнун. Мæ хестæр æнсувæр Муратæн дæр фегъосун кодтон (Елхоти цæрүй).

Фингитæ исходтан, кæмæ æмбæлуй, уонæмæ фæддæзурдтан, рохсаг ин загътан.

Уæдæй фæстæмæ мæ фиди мæ фуни некæдбал фæйидтон...

12.06.01, 9c.16м.

Мæ рагон фунтæй хъæбæрдæр мæ зæрдæбæл дарун, Габети Юрики кæми уидтон, уони. Юрик - мæ хуæздæр лимæн, сувæллонæй еумæ ке хæддзæ исираэстан, кæддæриддæр аæма æносмæ дæр æнсувæри уарзæй ке уарзdzæн. Фунти мæмæ хъæбæр арах фæззиннидæ, е 'нкъард цæстæнгасæй лæги Мардта, æз си тарстæн, аæма педзæг фæуүинæ, е - мæ фæсте, сурдта мæ æ тогтни хузæн. Мæ хед ракæлидæ фур тарстæй, уæдда райгъал уинæ, аæма берæ рæстæг мæ кеми не 'рцæуинæ. Юрик хæддзæ æнгæрттæ адтан, 25-27 анзи ибæл ку исæнхæст æй, уæд æ миути фæззинттæй цидæр уæхæн, хумæтæт адæймаги бон балæдæрун ке нæй. Æ цæстæнгасæ зинг ниххустæй, æ ходæндзаст фестадæй рагон хуст артдзæсти хузæн æгомуг, æдзард, æносон æхсæви хузæн. Е садæй цидæр психикон незæй, æвæдзи, шизофренийæй. Еу хат мин æ хуæрæ Земфираæ радзурдта уæхæн хабар: Юрик фæрæт райста аæма си сæ пъолтæ скалунмæ гъавта, Васгæдан, æхе пъоли буни банимакста. Мæскуй Уæлдæр литературун курсити ку ахур кодтон (1969-1971 æнзтæ), уæд си райстон телеграммæ: тухст сæйтæ дæн аæма фæззиннæ. Хуæдтæхæги стахтæн.

Æнæгъæнæ бон фæдздубанди кодтан, фæнцудан Сапицкий гъæдæмæ. Ёрталингæй, уотæ раздахтан, сæхе уæнгæ аерцудтæн, хуæрзбон ин загытон, исон тæхгæ кæнун фæстæмæ, зæгъгæ. Юрик загыта: "Ду ку не 'есудайсæ, уæд ци кодтайнаæ, уомæн неци зонун. Васгæ, сæйгæ кæнун, уой мæхуæдæг дæр пæдæрун, фал мæ бон неци 'й. Уотæ мæмæ кæсүй, цума мæ ду исдзæбæх кодтай, мæ уаргь рахаудтæй, фицаги хузæн ме 'Гъæлдзæг раздахтæй." Бæргæ уотæ ку адтайдæ! Фал нез æ куст кодта. Фицаги ин уруссаг уосæ адтай, уой хæддзæ рахеçæн æй, ирон ракурдта, æма сæ цард нæ рауадæй... Фæстæмæ гъæумæ раидæй, æ фидинсуваæри хæдзарæ цалæг кодта, тугурæй рахаудтæй, æ фæрскытæ æ рæуугти ниннахтæнцæ æма рамардæй. Рохсаг уæд. Адтай имæ æнæуагæ устур поэтикон курдиадæ, æ нез ин уой кодта никки тухгиндæр, нуриуæнгæ мах литератури ка нæмæ адтай, уæхæн формитæй финста – æндзæвгити дзурдти алии хеçæн иуонг (слог!) дæр рифмæгонд æй, æ рифмитæ ба - арви æвеппайди къæрци хузæн ирд æма дессаг. Кæсис сæ – цума дзурдтай гъазуй, уойайу си неци лæдæрис, фал дæ сæ амæлæттаг музыкæ æхемæ æлвасуй, дæ бон сæ аердæг кастæй ниуадзун нæй, каст сæ ку фæуай, уæдда цидæр тарф сагъæси бахаудзæнæ. Уой туххæн "Ирæфи" финстон, фал ма мæ зæрди ес никкидæр ниффинсун Юрики поэзий туххæн.

16.06.01, 9c.55m.

50 анзи мæбæл цудайдæ, уæд фæйидтон дессаги фун. Цума театри бельетажи циавæрдæр æвзонг кизги хæддзæ пæудтæн. Ёнкъардтон ин æ арф уарzonдзинадæ мæхемæ, мæ зæрди дæр райгъял æй, игъалæй дæр, фунайæй дæр ке некæд бавзурстон уæхæн дессаги аэрвон уарzonдзинадæ. Мæ уод ци уавæри адтай, уой мæ бон радзорун нæй. Фал нуриуæнгæ дæр еци фун мæ зæрди цæруй, рохс мин кæнүй мæ цард, бæдтуй мæ, æнбал кæмæн нæйис, уæхæн сугъдæг, рæсугъд æнкъараентæбæл. Ёвæдзи мин Хуцау, мæ уоди сконди зинаргъдæр æма кæдзосдæрæй ци ес, уой фæйинун кодта. Цæмæн, уой дæр цума пæдæрун, уотæ мæмæ кæсүй. Кæд мин фæдзахста, уоди рæсугъд дин равардтон æма 'й бæгъæуай кæнæ. Ци зæгъон? Ёнхæст æй нæ бæгъæуай кодтон, царди уавæртæ мæбæл арæх фæттухгиндæр уионцæ, æма æнцондæр цæуæн кæбæлти 'й, уобæлти рацаæунæ. Ёз, ай-гъай, ести

лаэгъуздзинаæтæ, фудракæндтæ, æма æндæр цъумурдзинæтæ неæд ракодтон, æз кæнун, æрмæст мæхе уод ке бавзурста, еци листæт æнкъараенти кой. Ёнхæст парахатзæрдæ н' адтæн, адæмæн дæ уод суæлдай кæнæ, зæгъгæ, уæхæн хъаурæ мæмæ нæ разиндæй. Ай-гъай, нæ адæми сæрбæл тугъди æнæ фæстæмæ фæккæсгæй мæ цард равардтайнаæ, фал е уойиасæ дессаг нæй: сабур царди мæтур адæймагæн дæ къæбæрæй хай кæнун, адæймаги уарзун, рæстдзинадæбæл тох кæнуннæй рæсугълдæр æма устурдæр гъуддаг нæйис.

Еухат фæйидтон устур дессаг. Абони дæр æй нæ пæдæрун, е ци адтайдæ. 8-аг æви 9-аг къласи ахур кодтайнаæ еци рæстæг. Сæрдтон æхсæвæ мæ синхон Дзабайти Амурхани хæддзæ здахтан Хъаллæй (станицæ Николаевская, нæ гъæу Мостиздæх æма уой æхсæн 300 метремæй фулдæр нæйис, киномæ уордæмæ цæуианæ). Арв адтай кæдзос, ирд, стъалутæ тæбар-тубур кодтонцæ. Ёвæлпайди арвбæл фæззиндтæй дууæ карз рохс тæппи, зæнхæй кæсгæй адтæнцæ устур сарсони æстæ. Кæраæдзей расорæ-басорæ кодтонцæ, нæ тæккæ сæрти аэрбатæхионцæ, уæдта арви къумти аэрбайсæфионцæ. Гъе уотемæй гъазтонцæ, цалинмæ гъæумæ исхæцæ ан, уæдмæ. Ци адтæнцæ етæ? Прожекторти рохситæ нæ адтæнцæ, зæнхæбæл баст нецæмæй адтæнцæ. Дзæвгарæ рæстæг рацудæй, æма Амурхани еууæхæни бафарстон, еци цау ма гъуди кæнис, зæгъгæ. Нæ. Кæд Хуцау, табу ин уæд, еци æнахур дессаг фæззинд еунæг мæнбæл бафæдзахста?

30.06.01, 7c.12m.

26 июни адтай финсугти съезд. Уой размæ правлений иуæнгтæ, журнæлти сæйраг редактортæ фембалдæнцæ Президенти хæддзæ. Культури министр, куд æбæрнон æй, æ дзурдæн лæг ке нæй, уой туххæн радзурдтон. Ёрхастон бæрæг дæнцæ: министр æй ку скодтонцæ, уæд нæ аэрæмбурд кодта, загыта федарæй; пьеситæ финсæтæ, театртæ сæ ку райсонцæ, уæд уин министрадæ æнæмæнгæ феддзæй гонорар. Уалинмæ мин Дигорон театр мæ пьесæ "Дигори исæфт" райста, гæгъæди ниффинста министрмæ, министр еци гæгъæди æхеçæй еуварс фесхуста, цума цъумур тряпкæ адтай, уотæ, загыта мин: мæнмæ аци гæгъæди цæмæн аэрбахастай, дæ пьесæ дин ка райста, æхца дæр дин е бафедæд. Президенти хæддзæ ку фембалдан, уæд

министрæн загътон: дæ бон исаразун ци нæ уа, уой кой кæнгæ дæр ма кæнæ, кæд дзурд равардтай, уæдда 'й исæнхæст кæнæ цифæндийæйдæр, дæ костюм дæр рауæйæ кæнæ. Уогæ хецауадæ, чиновники туххæн дзоргæ дæр ци кæнун, неке сæ бадæмдзæй, давун æма сайун - се стурдæр "лæгигъæдæ".

Съезд размæ Президенти хæддзæ ку фембалдан, уæд мæ æмбуруди фæсте Дзасохи-фурт фæууорæдта, рафарста мæ, съезд куд рацæудзæй, уобæл. Загътон ин, съезд куд фæууй, уотæ уодзæнæй. "Мне сказали, что ты за Камала" – загъта Президент. Із неци сдзурдтон, уомæн, æма уой размæ Камалæн æхецаен загътон, Іхсарбæл гъæлæс кæндзæн, зæгыгæ. Мæ дзурд куд фæссайдтайнæ? Президенти зæрдæ фæккъæп кодата: "И все же, какие настроения у писателей?" "Единогласия не будет"- дзуапп равардтон. "И все же надо сохранить Камала." "Я не могу прогнозировать ход событий, но ничего трагического не произойдет..." Президент нигытъди кодта, уæдда загъта: "Да, это так, но кто вместо Камала? И мое мнение учтите."

14.07.01, 11c.9м.

Æндæрæбонæ изæри мæмæ телефонæй æрбадзурдта, Зæринæ айевæдти училищей кæмæ ахур кодта зарунбæл, е. Санкт-Петербургæй, дан, мæмæ исигъустæй хуарз хабар: Зæринæ, дан, æртæ тури дæр рацудзæй зарунбæл, цинæкæ кодта, мадæ æхе сувæллонбæл куд фæццийæ кæнуй, уотæ. Училищей Зæринæн фортопъянобæл ахургæнæг k' адтæй, е дæр гъе уотæ тухсуй Зæринаæбæл. Дессаги адæм æнцæ. Нæ, ци фæнди кæд æй, уæддæр адæм хуарз æнцæ, кæд сæмæ араæх хъæбæр смæстгунун, уæддæр. Іхсæви 12 сахатемæ хæстæг нидзdzурдтон Санкт-Петербургæ. Лидæ мин ци радзурдта, уомæй мæ зæрдæ æруазал æй: бунæтæг æлхæд æнцæ, подкурситæй уæлдай Зæрини, æввæдзи, некумæ баудзæнцæ. Зæринæ ильæндзæгæй дзурдта мæ хæддæ, фал ин лæдæрдтæн æ медуавæр. Загътон син: тухсæгæ ма кæнетæ, Хуцуу ци зæтъа, е уодзæнæй.

18.07.01, 9c.5м.

Æдосæ 11 сахатемæ хæстæг Зæринæ сдзурдта телефонæй Санкт-Петербургæй. Іг гъæлæс ин ку райгъустон, уæд мæ зæрдæ фæккъæпп кодта цидæр хуарз хабар æнгъæлдзау. Іма дессаг! Бахаудтæй консерваторимæ вокали æма фортопъянойи факуль-

теттæмæ! Із мæ фур цинæй ци фæцайнæ, уой næ зудтон.

Уалинмæ хæтæл Лидæ райста. Фæрсун æй: е æцæг æй. Іçæг æй. Фортопъянойи хайадæмæ федун гъæудзæй, вокали хайадæмæ ба æй паддзахади харзæй райстонцæ. Ци, дан, бакæнæн, дууæ факультети дæр ахур кæна Зæринæ, æви еу равзара? Із загътон: æ тухæ еу рауæнмæ саразæд, дууæ тæрхъоси сорун зин æй. Лидæ мæ хæддзæ сарази æй, - вокали хайади ахур кæнæд næ кизгæ. Хæдзари еу минут æнæ заргæ næ фæразуї. Хуцуу, табу дæхецаен.

24.07.01, 13c.15м.

Цалдæр боней размæ газет «Фыдыбæстæ» ниммухур кодта æ редактори цъаммар æма цъумур статья. Уой фæдбæл уайтагъд «Северная Осетия»-й фæззиндæй никки цъумурдаер финст – стаунцæ «Фыдыбæстæ». Дзуапп син ка радта? Неке. Неке næмæ ес æма næ мæгур уоми'й. Із син дзуапп дæдтун:

"ТАНЕЦ ВЕДЬМ"

(Или как возникают межнациональные конфликты)
(Мухургонд æрцудæй «Устур нихæси» газети)

Понимаю, что подзаголовок (да и сам заголовок тоже) вызовет у читателей если не шок, то по-крайней мере удивление: кто же тот новоявленный пророк, который наконец-то установил диагностику той страшной болезни, которая с неандертальских пещер до наших дней сопровождает и будет сопровождать, в том нет сомнения, и после нас историю человечества. Болезнь эта, по сравнению с которой чума более милосердна к людям, называется межэтнической, или межнациональной рознью. Не хотел бы читателя разочаровать своим признанием в том, что я не политик, не политолог, а тем более пророк. Но, увы, это так. Всем этим политикам, посредникам, политологам, лжепророкам, разным «ведам» (появилась же новая специальность – «кавказовед») несть числа, имя им легион. Но многие ли из нас назовут примеры, когда их усилиями были предотвращены кровопролития? Они, как правило, подобно воронью появляются там, откуда уже ветер несет трупный запах. И тогда в своих многочисленных выступлениях в СМИ начинают учить народ уму-разуму. Как не печально, но чиновники разных рангов, за неимением своих собственных

соображений, для решения такого невероятно сложного вопроса, как межнациональные отношения, берут на вооружение их советы и рекомендации, часто напоминающие фантазии графоманов, а иногда граничащие просто со скудоумием. Сказанное не касается тех редких светлых голов, которые, естественно, встречаются в среде и тех, и других.

Есть смертельно опасные для человека болезни, которые о себе дают знать появлением на теле еле видимого маленького пятна, язвочки, или какого-то иного незначительного изменения в организме. Если врач вовремя не начнет лечения, человека ждет беда, а иногда и катастрофа. То же самое можно сказать о появлении незаметных для простого глаза «пятен» в межнациональных отношениях. Именно они являются предвестниками тяжелых, непоправимых последствий, свидетелями которых являемся мы все. И именно властям с них надо начинать оздоровительную работу, глубоко изучив и искоренив причины их появления.

Теперь конкретика. В частной газете «Фыдыбастэ» («Отчизна») появилась статья самого издателя, обширно комментирующая письмо 40 человек из Дигорского района к министру печати (так в письме) и председателю комитета по науке, образованию и культуре Парламента РСО-Алания. Вот отрывки из этих комментариев: «...коллективное письмо с ходатайством о замене редактора районной газеты Пахомовой О.А., русской, профессиональной журналистки на национал-патриота, владеющего дигорским языком...», «...вышеупомянутое требование есть явное проявление национал-сепаратизма, которые к сожалению имеют место в районе (Орфография сохранена. – В.М.)» «Не подумывают ли подписанты о запрещении вещания ОРТ, РТР, НТВ и других телеканалов?..», «...ходатайство...является следствием... национал-сепаратистских идей, и не отреагировать на такую заявку никак нельзя.» Вот и отреагировал новоявленный «полномоченный» по правам человека. А бедный русский народ даже не знает, что у него есть такой храбрый защитник в Осетии. Но что это все-таки за письмо, которое чуть ли не поставило жителей Дигорского района на одну доску с чеченскими боевиками? Вот отрывки из него (комментарии газеты «Отчизна» в объеме превосходят его чуть ли не в 10 раз, и помещено оно после них), выражющие самые

«криминальные», «национал-сепаратистские» «требования»: «...просим Вас оказать содействие в замене главного редактора нашей национальной газеты, так как она не знает вековые традиции нашего народа, не родилась, не выросла среди нашего народа, не владеет нашим языком... Мы бы хотели читать газету на своем родном языке...» Представляете,уважаемый читатель, какие эти дигорцы наглецы, национал-патриоты, национал-сепаратисты (удивляюсь, как редактор, бывший милицейский работник, не обвинил их в терроризме, видимо недостаточно чутким оказался, или подзабыл свою профессию), они хотят свою районную газету читать на своем родном языке, да еще подавай им уважительное отношение к своим вековым традициям! И это где происходит? В районе, где коренное население составляет более 90%!

Более чем очевидно, что газета «Отчизна» совершенно обычное обращение граждан в высший законодательный орган республики пытается превратить в детонатор взрывчатки.

В Осетии никогда не имел места «национал-сепаратизм», о котором трубят, надрываясь, редактор, никогда отношение к человеку со стороны местных жителей не определялось его национальным происхождением. Доказательство этому – само назначение приезжей русской женщины главным редактором районной газеты. Просьба группы людей заменить его на «любого другого» (так написано в письме) никакого основания не дает говорить о национализме, если только естественное желание читать свою газету на родном языке не считать сепаратизмом или чем-либо иным негативным явлением. Возникает вопрос: какую цель преследовал редактор газеты «Отчизна» своим открытым враньем? Не об этом скажем ниже. Тираж газеты небольшой, мало кто бы обратил на нее внимание. Но мгновенно в официальной русской газете «Северная Осетия», учредителями которой являются Правительство и Парламент республики, появились комментарии к комментариям «Отчизны», еще более обширные, под заглавием «Русский «вопрос» районного масштаба». Скучное перо сотрудницы редакции бросилось, наконец, в бой, вспомнив завет Маяковского – к штыку прировнять перо! Она тоже безбожно врет, утверждая, что подписанты хотят заменить главного редактора на национал-патриота. Но если автор комментариев к комментариям клеймит невинных людей разными «измами», то для себя она легко найдет родной для нее «изм» в политическом словаре. Сотрудницу

можно понять: она действовала по правилам уличной шантрапы: «Атас! Наших бьют!» За то, что ей представилась возможность показать свой боевой дух, она благодарит и хвалит редактора «Отчизны». Как тут не вспомнить: «Кукушка хвалит петуха...» Руководство формально существующего Союза журналистов, пребывавшее долгие десятилетия в спячке, проснулось на запах «жареного» и немедленно выехало в район – слава Богу, оно еще не забыло партийные «проработки»! Как тут не вспомнить строки великого поэта средневекового востока Абу-ль-Аля аль-Маарри, которые еще и еще раз убеждают нас, что в этом мире ничего не меняется:

Днем и ночью писателей алчная стая
Завывает, к обману людей призываая.

Но дело этим не кончилось. Спустя всего дня два, газета «Северная Осетия» на первой странице опубликовала ответ главы администрации Дигорского района, где ни одного слова не сказано о том, что в районе никакого «национал-сепаратизма» даже в помине нет, что жители района оклеветаны официальной и частной газетами. Выходит, что администрация согласна с ними? Нет, конечно. Просто она, на мой взгляд, не выдержала давление тех сил, которые преследуют совершенно иные цели, о существовании которых, может быть, она даже не подозревает. А жители района просто не понимают, в чем их обвиняют и за что их избивают. Высший законодательный орган и Комитет по печати и издательским делам РСО-А., куда они направили свое письмо, должны были изучить вопрос и дать свой ответ, как это делается в любом хоть мало-мальски цивилизованном обществе, а вместо этого они передали их обращение редактору частной газеты! Вот и верьте властям!

А теперь о главном - о тех подводных течениях, которые выплынули на поверхность в виде «танца ведьм». В Осетии существует не «русский вопрос», а «дигорский вопрос» с начала 30-х г. У осетин на своем языке общего самоназвания нет – одна часть себя называет иронцами, другая - дигорцами. Таким образом, осетинский язык состоит из двух основных ветвей – дигорской и иронской. В силу того, что иронцы имеют количественное превосходство, их язык был провозглашен общим национальным языком без учета мнения дигорцев. Вот с тех пор идет борьба за законные права дигорского языка. На Северном Кавказе, может

быть, даже на Кавказе в целом, от репрессий 30-х годов больше всего пострадали осетины, а среди осетин – дигорцы. Почти все, кто выступал в защиту дигорского языка были арестованы. Был замучен и убит в ГУЛАГ-е великий поэт Георгий Малиев, создавший свои бессмертные творения на языке-изгое. Народ, потерявший своих лучших сыновей, притих в страхе, ушел в себя и напоминал человека, оглушенного ударом по голове. Но он никогда не смирился с расправой над родным его языком. Те редкие люди, которые смели открыто выражать свой протест, вплоть до начала последнего десятилетия подвергались наказаниям разного рода. Несколько лет тому назад была принята новая Конституция Республики Северной Осетии-Алании. В результате совместных усилий лучших ученых, писателей, общественных деятелей - как дигорцев, так и иронцев – дигорский язык наряду с иронским и русским стал государственным на территории Северной Осетии-Алании. Но это не нравится кем-то: как это возможно, чтобы дигорский язык имел такой же статус, как иронский! Вот отсюда та вакханалия, свидетелем которой стала вся республика. Цель одна: убрать из Конституции упоминание об этом проклятом языке! К счастью, среди врагов дигорского языка нет ни одного серьезного лингвиста, ни одного талантливого писателя, ни одного дальновидного политика. Те же, кто ратует за единый национальный литературный язык, руководствуясь и сегодня положениями известного «Краткого курса», игнорируют разумные доводы компетентных людей о том, что каждый народ имеет свою собственную судьбу, не похожую ни на какую другую, что нельзя механически переносить исторически сложившиеся в других странах традиции и порядки на осетинскую почву, и что в мировой практике языкового строительства есть разные подходы к определению национального литературного языка: у норвежцев, к примеру, как и у армян, параллельно функционируют два варианта литературного языка, в Индии наряду с 12 языками санскрит – мертвый язык! – признан государственным. В довольно большой степени дигорский язык в силу своей древности по отношению к иронскому является своеобразным санскритом, только он живой! И кто назовет санскрит диалектом?

«Подписантам следовало бы знать горький опыт и последствия, имевшие место в отдельных регионах...» – предупреждает редактор газеты «Отчизна» – чтобы не дать возможность худшему развитию ситуации.» Каков мудрец-

учитель, а? Только он напоминает мне ту мачеху, которая избивала своего малолетнего пасынка, а плакать не разрешала – за слезы он получал еще больше. Худшее развитие ситуации – на совести тех, кто безобидную просьбу жителей Дигорского района пытается превратить во взрывное устройство, натравливая одну часть народа на другую, здесь и вина властей (тайная поддержка разрушительных сил или преступное равнодушие и халатность? Наверное и то, и другое). А мы ведь знаем по новейшей истории человечества, что самые беспощадные войны случаются между родственными по крови и языку народами. И если, не дай Бог, такое случится, то у редактора "Огни" появится возможность стать великим патриотом и политиком-пророком – он ведь предупреждал, бил тревогу! А сотрудница газеты «Северная Осетия», лежа на диване с чашечкой кофе, будет наблюдать на экране своего телевизора за ходом кровавых событий. Она, конечно, будет чувствовать себя в безопасности – ведь она по происхождению не принадлежит ни к одной из враждующих сторон. Но ведь всякое бывает в дни лихолетья: вдруг постучаться и в ее двери! Может быть тогда она вспомнит (хотя уже будет поздно) вещие слова Джона Донна: "Смерть каждого человека умаляет и меня, ибо я един со всем Человечеством, а потому не спрашивай никогда, по ком звонит Колокол: он звонит по Тебе."

В заключение хочу сказать: иронцы и дигорцы чувствуют себя единственным, неразделимым народом. Веками они живут вместе, история не зафиксировала ни одного серьезного противостояния, выходящего за порог семейных отношений. Но это само по себе не гарантирует спокойную жизнь на осетинской земле, ведь "танец ведьм" продолжается, и приведенный нами инцидент далеко не единственный. Властиам надо, наконец, обратить внимание на те незаметные " пятна" во взаимоотношениях иронцев и дигорцев, которые ничего хорошего не сулят в будущем. "Братство есть равенство" – говорили древние мудрецы. Не надо ставить дигорский литературный язык в положение того пасынка, о котором я рассказал выше. Несмотря на конституционное признание, на него до сих пор существует негласный запрет на телевидении и радио.

20.08.01, 17с.

Малити Геуәргибәл нөябри райдайәни исәнхәст уәдзәй 115 анзи.

Гадати Лазәри хәеддәзә фәеццудан Чиколамә. Райони администраций сәргыләүүәг Бапикъети Барис сәе архитектораң бафәздәхста, горәтмә фәеццә, дөри гъуддаг бакәнәе, зәгъгә. Электрон лампите заводи ес устур цех циртдәзәвәентә кәми кәнүнциә. Заводи директор Гәбүти Аслани хәеддәзә фембалдан, Аслан циртдәзәвәнгәнән цехи хеңау Тайсаути Эдикмә фәэздүрдә. Бадзубанди кодтан. Директор уотә, Бапикъети Барис, дан, мәмә телефонай дзурдта. Лазәр ә гъудитаң загъта, циавәр дор гъәүй, уой туххән. Абони фәеццудан дор уинунмае. Мәт зәрдәмә фәеццудәй – пухонд әй, ә еу фарс лигъзонд (полировка). Эдик уотә, иннае фәэрстә дәр ин полировка скәнүн гъәүй. Лазәр дәр уобәл сарази әй. Хуңауи фәндәй тагъд гъуддаг исираездәй.

Үөрдиги ку раздахтаен, уәд кусти еуминкый рабадтаен, уәдта нәхемә аәрбаңудтаен.

23.08.01, 19 с.

Аци бол мәт аәрхәндәг ә буни скодга. Зәрдә алли хузән әй, листәг гъуддәйтә; тухститә, сағъастәй байдзагүй, әма сәе фицуј әхе медәг. Зунд әй бәргә фәффәрсүй, ци кәни, уәхән тухстаг хабарәй ку неци аәрцидәй, зәгъгә, фал имә зәрдә кәми иғъосүй. Еуәйеу хат еунәг аәнауулд дзурд, кенә аәнарәхст фезмәлд дәр аәрхъези хузән тиннәхсүнциә уоди. Іевәдзи, хумәтәги нае баңаңуңцае моладзанмә, йогтә царди хәлхъойәй сәе уод дзәгъзели не суәгъдә кәнүнциә. Уодибәстәмә тундзуй уод – сабур, аәнцойнә әма уарзондзинадәмә. Фал е, мах уавәрти ка сөйомбәл әй, уомән ә къохи кәми бафтүйдәй! Ци адәми аәхсән цәрай, е гъәуума мингтай анти цәюя Хуңаумә. Уәд ә ахиләй ка уа, уомән дәр ә уод аәндәр уавәри, аәндәр хузи уәдзәнәй...

25.08.01, 7с.21м.

Хуңауи дүйне күд деосаг рәсугъд әма аәнаелазә конд әй, уобәл аәдзөхдәр гъуди кәнүн. Уәлдайдаң ба, аәхсәвон сүгъдәг арабәл рохс мәйи алфамбулай стъалутә цъәх цәхәр күд фәнкалунциә, уомә ку фәккәсүн, уәд. Аци Арв, нае дараң Зәнхә, Хор, Дон, Уәлдәф – еугурәйдәр алли адәймаги дәр аениә. Фәгъгуди кәнүн, аци аләмәттәг дүйней хәрамдзинадә цәмән ес, уобәл дәр. Цәрәгойтә кәрәедзей цәмән

хуәрунцæ? Адәймагæн еци гъуддаги зэмбал нæййес: сирдтæ сæхе муггагмæ не'вналунцæ, адәймаг ба адәймагбæл нæ ауәрдуй. Іма цæбæл нæ хæлæф кæнүй адәймаг! Фонс, сирдтæ, мæргтæ, биндзитæ, доницæргутæ, хелæгтæ – «нæ» нецæмæй зæгъүй, зæвгæрдүй сæ ама сæ уадзүй æ губунмæ. Раэзæ, тиллаэ, халсар, кæрдæги халæй цидæриддæр ес, етæ – адәймаги губун си не'фсæдүй. Уомæй уæлдай æ мондағтæн кæрон ама бауорамæн нæййес – цифæнди дæр бакæндзæнæй æ мондаг сұадзуни туххæн. Силтæ'ма нæлтæн сæ гадза гъуддæгтæ нурма некема равдиста æнхæстæй. Адәймагæн æ хийнае кæбæлти хъæртуй! Ёк хеуарондзинадæн кæрæннтæ нæййес. Цæйбæрцæ фулдæр æхца ама имæ мулк уа, уойбæрцæ нигти фулдæр агоруй. Цæттæй зæгас дүйне ранихъæрунмæ дæр. Уой туххæн ес рагон дигорон тауæрæгь. Еу минкүй гъоргъæ æ рæсти рацæун неке уағты – мингай æффæдтæ, фонси æнæнимæдзæ æргъæуттæ ранихъæридæ. Адæм дес кодтонцæ, а ци дессаг æй, зæгъгæ. Уæд сæмæ пæгæтæй æносон зæронд лæг рацудæй ама син загъта: "Аци гъоргъæ адәймаги цæстæй, адәймаги цæстæн ба бафæс нæййес. Сикыт ибæл еу минкүй бакалетæ." Курухон зæронд куд загъта, уотæ бакодтонцæ, ама листæг гъоргъæ фехкæд æй. Ёцæгæй дæр уотæ'й – æрмæст сикыт бафсадуй адәймаги цæстæ.

Уæхæн гъудитæй лæгмæ цæрун нæбал фæццæуий. Хуцауи дүйней рæсугъæдзинадæбæл түрусхæ кæнун райдайуй. Фал адæми æхсаен разиннүй фарни лæгтæ. Етæ сæ уодæй цирағь содзунцæ, налхыт-налмасау æрттевунцæ. Етæ æнцæ Хуцауи уарzon адæм. Ёма адәймагæн цæруни нифс дæдтунцæ.

29.08.01, 15c. 40м.

Æзинæ Чиколамæ Баликьюти Барисмæ нидзdzурдton телефонæй. Ёвæдзи ин æхцæуæн н'адтæй мæ гъæлæс фегъосун. "Васо, берæ адæм мæмæ ес, бахатир кæнæй." "Еунæг дзурд – загътон.- Дор цæттæй (Малити Геуæргий бюстæн)." "Зонун æй.- загъта Барис. – Фал нæмæ еци гъуддагæй уæлдай берæ æндæр гъуддæгтæ ес. Бафæдзæхсдæн дори гъуддаг ескæбæл."

Куд зин мин адтæй Барисмæ дзорун, уой Хуцау зонүй. Лазæр цалинмæ ами'й, уæдмæ бист æввæрд кү'рцæуидæ – уобæл адтæй мæ сагъæс. Лазæр иннæбон фæстæмæ сæхемæ Мæскумæ цæуий. Идардæр куд уодзæнцæ гъуддæгтæ, уомæн ба неци зонун.

Хуцау, табу дæхеçæн. Алкедæр уотæ'нгъæлуй, ама æз Геуæргий фурт дæн 'ма ибæл уомæн тухсун. Фал æ фурт ку нæ адтайнаæ, уæд мин æнцондæр дзорæн уидæ е стурдзинадæбæл! Малити Геуæргий сഫæлдистадæ æй æнахур дессаг фæззинд. Минкүй Диgorи хузæн нимæдзæй минкүй адæми бон нæй устур поэти балæдæрун, уой намус дүйнемæ рахæссун. Аци гъуди мæнæй раздæр загъта Белинский.

30.08.01, 9c.30м.

Мæ архивати иссиридton, 80 анзти кæронмæ хæстæг ке ниффинстон, уæхæн дууæ тъаффи:

"Адæймаг ци æй, уой некæд базондзæнæй æхуæдæг, дундүйне базонуни фæткæ куд нæййес, уотæ. Мах нæ минкүййæй уотæ ахур кодтонцæ, адæймаг æй æрдзи хæцу ама алци дæр æхеçæй аразгæ æй, дүйней сосæгдзинæдтæ дæр науки фæрци бæрæгтонд æрцæудзæнцæ, нури уенгæ ци нæма лæдæрæн, е дæр, рæстæг куд цæуя 'ма нæ зунд куд тухгандæргæнгæ цæуя, уотæ ихæлд ама æргомгонд æрцæудзæнæй, зæгъгæ. Большевикон атеизм цæлхдор нæ уодæнстæй æ фæндагбæл, дæрæнгæнгæ цудæй адæми æносон æууæнкæ, "Ихалдта" 'ма "екъудтæ кодта" дүйней сконди тарф сосæгдзийнæдти æлхитæ. Сæр зелун ка кæнүй, еци æнæбалæдæргæ æнæкæрондзинади нихмæ æривардта марксистон-ленинон ахурадæ ама'й исхудта зæгас дессæти дуар ка игон кæнүй, уæхæн дæгъæл. Ай-гъай, дүйней дес-тæмæстæ базонунæн е неци агъаз кодта, мадта нæхе уодтæмæ дæр хæстæгдæр нæ бацудан – райдard си ан, куд н'мбæлуй, уотæ. Абони е нæ цардбæл куд ама цæйбæрцæ фæззиндтæй, уобæл нæ дзордзинан, цæститæ кæбæл ес, е æй уинүй.

Хуцаубæл æууæнки хæццæ исæвд æрцudæнцæ не'фсарæ, не'гъдау, нæ уоди хæзнатæ. Етæ берæ дзоруйнаг æнцæ, ама æз мæхемæ уæхæн ихæс нæ есун. Мæн зæгъун фæндуй вунаæ гъуддаги туххæн: ци дæн, уой мæхуæдæг нæ лæдæрун, кæд мæ лæги кари раги бацудтæн, уæддæр. Хуцаубæл æууæндун зæгъгæ ку зæгъон, уæд мæхе сайун, кæд мæ æууæндун хъæбæр фæндуй, уæддæр. Ёвæдзи, ци æхсаенади райгурдтæн ама цардтæн, е ме 'турци мæ уодбæл æ игакæ ниссæгты, ама исдæн æносон атеист, кæд мæ хъæбæр нæ фæндуй, уæддæр. Фал ковун Хуцаумæ, корун си, цæмæй мæ æхемæ бахæстæг кæна, мæ'наууæнкæ мин

цифудлæр зынагау рамара.

Ци бакиндауя, мæ фæлдесонди сосæтгаг тапингти дæр хаттаёй-хат стæпп кæнунцаё, идард арвæрттивди хузæн нидæн ка фæррохс кæнүй, уæхæн æнаæбæрæт стъæлфæнтæ. Сæ фæд мæ уоди байзайй рæуæт сагъæси хузи, ци 'нцæ, ци нисан кæнунцаё, уой ба некæд балæдæрун. Кæд æцæгæй дæр нæ уодтæ æнæмæлæт æнцæ космоси сосæтгизиæдтæ æма фæззиндитбæл баст уогæй..."

Уобæл къохфинст раскъудæй. Ка'й зонуй, æндæр тъæeftæ дæр ма си адтæй, фал сæ нæбал иссирдтон...

1.09.01, 8c. 8м.

Аци финст ку бакастæн, уæд мæмæ уотæ фækкастæй, цумай аэз нæ, фал æндæр еске ниффинста. Гæр, 25 анзей размæ Хуцаубæл не'ууæндтæн? Мадта уæд мæ романи "Сурмей хæдзари" сæйраг персонаж Сурмей нивесинаё кутемæй сарастон 1969-1970 анзти? Е æй Хуцаубæл æууæндæг. Библи уæд нæма бакастæн, уотемæй Сурмей дзухæй дзорун "Нагорная проповедь". Нæ, Хуцаубæл æууæндтæн, мæхе зонунгъон ку фæддæн, уæдæй. Хуцаубæл æууæндун, æвæдзи, Хуцауæй лæвæрд æй искуриади хузæн. Ай-гъай, мæ еци æууæнкæбæл фæззиндтæнцаё, ци æхсæннади исирæстæн, уой атеистон уаг. Фæццъæхуæл мин æй кодта, фал ин æ уедагæ ба не студта.

10.09.01, 9c.

Фæстаг рæстæт хуарз фунæй кæнун. Ёдосæ мæ мæ зæрдæ еуминкый гъигæдardтæ, æмбесæхсæви фестадтæн, раунатини дууæ таблетки корвололи хæццæ баниуазтон æма бафунаёй дæн. Алли æхсæвæ дæр мæ хуссæни фунæни размæ ковун Хуцаумæ, корун си, цæмæй мæ бинонтæ, мæ хæстæгутæ, æгас адæм дæр Хуцаумæ фæндаг иссеронцæ, дзæбæх, æнæлазæ уонцæ. Мæхецæн корун еунаёг гъуддæт: адæмуарzon, рæстуод куд уон, ескæмæн мæ къæбæр куд не'вгъау кæнон. Нур кардзууд лæг дæн, фал æрæги балæдæртæн, Хуцау мин куд æнхус кæнүй сауæнгæ мæ райгурдæй нурмæ, уой. Мæ мадæ Зæраæда мин еууæхæни радзурдта (æвæдзи, уæд студент адтæн) уæхæн хабар. Нæ фиди нин ку нийяахæстонцæ, уæд мæнæй уæззаяёй байзадæй фонда æнагъон сувæллони хæццæ æма æ нифс бунтондæр расастæй. Исфæндæ кодта æ губуни мæн рамарунбæл æма

хæстбойнонæй тугурмæ асинæбæл нартихуар устур тæсқыидæтæй иста, цалинмæ æ бон уидæ, уæдмæ. Фал уæддæр æз райгурдтæн æнæнез сувæллонæй. Ка'й зонуй, мæ зæрди саҳъат уой хæццæ баст æй? Уой туххæн мæ бон неци зæгъун æй.

25.09.01, 9c.5м.

Мæхецæн фæззæгъун: мардмæ дæр, киндæхæвæвæрмæ дæр, кувдмæ дæр некумæбал фæццæудæн, мæ зæрдæмæ хæстæт ка уа, уонаёй уæлдай, фал кæми! Куд цудтæн, уотæ цæун адæми æгъдауттæмæ. Зæрдæ си нецæмæй рохс кæнүй: мæнгæ бундор æма кæнгæ миугæбæл арæзт æнцæ. Мæнмæ ба уæхæн уоди хъаурæ нæйиес (сила воли) мæ дзурд цæхгæр лухкæнунмæ.

Малити Геуæргий циртдæвæн Чиколай дзурддæт иссæй. Хецауадæ цалдæр хатти дууæ анзей дæргъци федар дзурд радтидæ, Культури галауани бацæуæни бюст æвæрд ке 'рçæудæнæй, уой туххæн, фал æ дор æма постамент ку ѡцæттæ æнцæ, финст сæбæл ку æрцудæй, уæд æндæр хузи зарун райдæдта, уойбæрцæ æхца, дан, нæмæ нæйиес. Еудзурдæй Гадати Лаззæри Мæскуйæй цалдæр хатти исцæун кодтонцæ дзæгъæли...

Æа кæдæй гъуди кæнун, уæдæй Диgori дууæ районеми еунаёг хат дæр уæхæн хецауадæ нæмæ адтæй, адæми уод ка лæдæра, нæвзаг ку нæбал уа, уæд Диgoræ дæр ке нæбал уодзæй, уобæл ка гъуди кæна. Хаттаёй-хат уомæ дæр æрцæун, æма мæхе æндæр адæмихатбæл ниффинсун кæнон, диgoron нæ дæн, зæгъæ, зæгъон... Фал иннаёг адæмтæй æз ке гъæун? Уæдта Диgori æхсæн разиннүй уæхæн пæттæ, æма зæрдæ уалдзигон bonaу сæ фарни гъуддæтæй, сæ зундæй ка срохс кæнүй. Ёма уæд мæхебæл æрходун: мæ зинаргæ адæмæй кумæ педзун? Цæруй диgoron лæг Елети Лæдемур. Зонгæ дæр æй некæ кодта, зæгъæ дæр некæмæн кодта, уотемæй баздахтæй æма æхе харзæй Малити Геуæргийæн циртдæвæн исходта! Е Диgori ервæзунгæнæг нæй? Ёй. Еунаёг фæрнгүү адæймаг дæр æгас адæми кадæ багъæуай кæнүй. Еци циртдæвæн сæвæрун гъæуай. Мæнæн зинаргæдæр æй е - æвдесүй Диgoræ бунтон ке нæмæ рамарадæнцæ, уой. Исоn хонхмæ цæун, бунат ин иссерун гъæуай.

(Уодзæнæй ма.)

НОМЕРИ ЕС:

КЬИБИРТИ Амурхан. <i>ÆMDZÆVGITÆ</i>	3
СКЬОДТАТИ Эльбрус. РАДЗУРДТÆ	14
ЦЪУГКИТИ Крестник. <i>ÆMDZÆVGITÆ</i>	81
ХУАДОНТИ ИСА - 100 АНЗИ.....	91
ХОХОЙТИ Федар. ЦАРДИ ІЕЛХУЙНÆ. (<i>Уацай</i>).....	163
ЛОЛАТИ Батраз. ГЪУДИТÆ.....	193
МАЛИТИ Леска. ТАУРÆХТЬТÆ.....	205
ÆГЪУЗАРТИ Таймураз. САГЪÆСТÆ.....	212
ДЕССÆГТÆ ÆМА ТÆМÆСТÆ.....	265
ГЕУÆРГИАТИ Васгæ. 21 ÆНОСИ ТÆККАÆ РАЙДАЙÆНИ.....	281